İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

CİHANGİR CAMİSİ'NİN MİMARİ TARİHİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebru TÜRKER

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

EYLÜL 2015

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

CİHANGİR CAMİSİ'NİN MİMARİ TARİHİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ebru TÜRKER
(502941511)

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Luca ORLANDI

EYLÜL 2015

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün **502941511** numaralı Yüksek Lisans /Öğrencisi **Ebru TÜRKER,** ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **" CİHANGİR CAMİSİ'NİN MİMARİ TARİHİ "** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Yrd. Doç. Dr. Luca ORLANDI** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Yrd. Doç. Dr. V.Gül CEPHANECİGİL** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Paolo GIRARDELLI ……...
Boğaziçi Üniversitesi

Teslim Tarihi : 24 Ağustos 2015
Savunma Tarihi : 11 Eylül 2015

Şehzade Cihangir'in ruhuna…

ÖNSÖZ

Dünya daha önceki uygarlıklar tarafından kendisine bırakılan tarihi eserler sayesinde geçmişi daha iyi tanıma olanağı bulabilmiştir. Gelecek nesiller, bizim sahip olduğumuz ve onlara bırakacağımız evrensel miraslar sayesinde, geçmiş ve geleceğe uzanan köprüleri kuracaklardır.

Tarihi çevre bilincinin sürekli gelişmesi, tarih eserlerinin korunması, onarılması ve bu eserlerin yaşatılabilmesi sadece konunun uzmanları tarafından sağlanacak bir şey olmamalı. Uygarlığa ait bu eserler için herkes bir şeyler yapabilir, bizlere tanımak, bilmek ve korumak kalmıştır. Onları görmek mutluluktur, çünkü unutulmamak için yapılmışlardır.

Cihangir Camisi'nin değerlendirilmesi konusundaki araştırmamı ilk olarak 2000 yılında hazırlamaya başlarken konuyla ilgili ulaşabildiğim kaynak ve kitaplardan, yayımlanmamış lisans tezlerinden ve konu hakkında bilgi sahibi olan kişilerin görüşlerinden yararlanmıştım. Bugün yine aynı prensiplerle, öncelikle aynı birinci derece kaynaklardan yararlandım. Başbakanlık arşivimizdeki belgeler güncellendi. Eski kaynak ve yorumların dışında olan yâda genişleten az da olsa kaynak olduğunu söyleyebilirim. Yapının geçirdiği farklı dönemlerde her biri ayrı bir tez konusu olabilecek başlıklarında, devrin koşullarına çok özet bir bakış olarak değinmek istedim.

Yapının ilk yapımının Mimar Sinan'ın eseri olduğu kesin olarak bilinmektedir, son yapım dönemi mimarı ise kesin olarak bilinmemekle birlikte müteahhiti Hacı Yani Kalfa'dır, Minare'sinin ustası Todori Kalfa'dır. Mimarının Sarkis Balyan olduğu büyük olasılıkladır. Evliya Çelebi, Mimar Sinan'ın eseri olan orijinal camiyi görmüş ve yazmıştır. Yapının son yapım yılı olan 1889-90 yılı Sultan II. Abdülhamit Dönemi'ne ve günümüze ulaşana kadar beş yangın geçiren yapı için son onarımlar Vakıflar 1.Bölge Müdürlüğü ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından yapılmıştır. Yaklaşık 450 yıllık bir tarihe sahip olan Cihangir Camisi birkaç defa yıkılmış ama karşılaştığı tüm zorluklara rağmen ayakta kalmıştır. Günümüzde yine iyi bir onarıma ihtiyacı vardır. Yapı için Kanuni Sultan Süleyman'ın *''Cihangir''yani 'Cihan'ı gör''*dediği gibi, bu yüksek duygular ve Cami Cihangir'i işaret etmeye devam etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde sanat son derece gerçek desteklendiğinden Osmanlı Mimarlığı'nda Osmanlı Sanatı'nın bütün güzelliklerini görebiliriz. Mimar Sinan'ın eserlerine, ellinin değdiği eserlere baktığımızda Osmanlı'ya özgü kendi sitili ve kendinden çok emin Osmanlı tarzını açıkça görürüz. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Cihangir Camisi için dediği gibi "*Duvarlarında koca Mimar Sinan'ın elinin kudreti ayan ve beyandır."* sözleri yapının Osmanlı mimarlığının izlerini duvarlarında taşıdığı, denge ve sağlamlık gücünün ve medeniyet anlayışının imparatorluk seviyesinde hayat buluşunu ifade eder.

İnsanı yüceltici, aydınlatıcı, ferah ve fonksiyonel olan bu yapının zenginlik ve eşsizliğine yakından şahit olma şansım oldu. Dini mimaride inançtan kaynaklanan

farklı bir anlam yükü olduğundan dünya ve ahiret, etik, adalet ve estetik ilkeleriyle, benzeri olmayan bir sanat eseri olarak yapılmış bir yapı olan Cihangir Camisi, bir imparatorluktan aldığı, adını verdiği semtte, yine Evliya Çelebi'nin söylediği gibi "*Bu cami evci asumana ser çekmiş bir guhu bilendin zirvesi alasında bina olunmuş bir camii cihannumayı cihangirdir …"*

Bu muhteşem medeniyet, sanata ve mimarlığa verilen değer, Osmanlı'nın dokunduğu yerlere hayat vermesi ile bu yapıların günümüze gelmesine neden olmuştur. İnsanlık hizmetine yapılan bu büyük işler, bütün izleri ortaya çıkarmak imkânsız olsa da, görüp tanımak isteyenler için bir medeniyet kapısıdır.

Bu çalışmada benim için dünyanın en güzel bölümleri olan İstanbul Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Programı 'nın ve İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Tarihi Programı'nın öğretim görevlilerine teşekkür ederim. Geçmişte ve bugünde milletlerimiz arasında güçlü bağlar bulunan, İtalyan Danışman hocam Luca Orlandi ve Paolo Giardelli'ye, V. Gül Cephanecigil'e, Arapça ve Osmanlıca çevirileri yapan Osmanlı Arşivleri uzmanı Fuat Recep'e Bey'e, Cami'nin imam hatibi Özdemir Sertkayalı'ya, müezzini Selamet Kurt'a, panoramik manzara fotoğrafları için Selma Birinci'ye, Milli Saraylar Daire Başkanlığı'ndan arkadaşım Candan Sezgin'e, ve Nurcan Boşdurmaz'a, Barış Kılıç'a, çalışmakta bulunduğum Şişli Belediye Başkanlığı'na, Cami'nin saydam çekimlerini yapan Şişli Belediye Başkanlığı Basın Yayın Müdürlüğü Fotoğraf Servisi'nden Kemal Danacı'ya, Belediye Başkanımız sayın Hayri İNÖNÜ'ye, rahmetli büyükannem Belkıs Telatar'a, Asiye Türker'e, yengem Regina Telatar'a, büyükbabam Rıfat Telatar ve Muzaffer Türker'e, anneme ,babama, ağabeyime, ve Cihangir Camisi ile gönül bağı olanlara sevgi ve saygılarımı sunar teşekkür ederim.

Eylül 2015

Ebru Türker
(Sanat Tarihçisi)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xi**
ÖZET ..... **xv**
SUMMARY ..... **xvii**
1. GİRİŞ 1
1.1 Tezin Amacı 6
1.2 Tezin Kapsamı 7
1.3 Yöntem 7
2. 16. YÜZYILDA MİMARLIK ORTAMI İLE İLGİLİ NOTLAR **9**
2.1 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mimarlık Faaliyetleri ve Hassa Mimarları. 9
2.2 Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne Bakış 12
2.3 Mimar Sinan'ın Osmanlı Mimarlığı'ndaki Yerine Bakış 13
3. 18 VE 19. YÜZYILLARDA MİMARLIK ORTAMI İLE İLGİLİ NOTLAR **19**
3.1 Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Devri ve Mimarlık. 19
3.2 Sultan II. Abdülhamit Devrinde Osmanlı Camilerine bir bakış 25
3.3 Son Dönem Osmanlı Camilerine Bir Bakış 27
4. CİHANGİR CAMİSİ **31**
4.1.Caminin Konumu 31
4.2 Caminin Bulunduğu Bölgenin Tarihçesi 40
4.3 Bölgedeki Yangın ve Doğal Afetler. 46
5. CİHANGİR CAMİSİNİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ **51**
5.1 16.Yüzyılda Cihangir Camisi'nin İlk Yapımı 51
5.2 Cihangir Camisi'nin 19.yy.daki Yeniden İnşa Süreci ve 20.yy.daki Durumu. 56
5.3 Cihangir Camisi'nin Günümüze Kadar Geçirdiği Tamir, Proje ve Restorasyonlar 82
5.4 Cihangir Camisi'nin 21.yy.daki Durumu 91
5.5 Caminin Süsleme Özellikleri 122
5.6 Caminin Çeşmesi, Sarnıcı, Hazire ve Su Kuyusu 128
6. SONUÇ **135**
KAYNAKLAR **141**
EKLER **145**
ÖZGEÇMİŞ **191**

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1: Sultan Süleyman ve Mimar Sinan'ın Süleymannâme'de bulunan minyatürü,16.yy. 15
Şekil 2.2: Sarkis Bey Balyan , 19.yy'da devlet baş mimarı, Pars Tuğlacı, Balyan Ailesi. 16
Şekil 4.1: Solda Cihangir Camisi güneydoğu,sağda kuzey-batı rölöveleri,2015 32
Şekil 4.2: Solda Cihangir Camisi kuzey-batı görünüşü kesit, sağda Nigogos Balyan'ın yaptığı Dolmabahçe Camisi ile cephelerdeki benzerlik,2015 . 32
Şekil 4.3: Üstte Cihangir Camisi planı altta üst örtü planı,2015 33
Şekil 4.4: Cihangir Camisi vaziyet planı,2015 34
Şeki 4.5: Üstte Cihangir Camisi vaziyet planı,altta denize konum detayı,2015..... 35
Şekil 4.6: Sağda 1761 yılında tarihsel gelişim süreci içinde Beyoğlu, Dökmeci ve çıracı , Ağsakallı 2007..... 37
Şekil 4.7: Cihangir Camisi'nin Alman Mavileri'ndeki konumu,1914,1915, İBB Atatürk kitaplığı,İrfan Dağdelen,2006 39
Şekil 4.8: Solda Pera, Galata, Tophane 16 ve 17.yyİstanbul çizimleri, Vasvasore ve Grelot, Ayşe Yetişkin Kubilay 1422-1922 İstanbul haritaları. 43
Şekil 4.9: James Robertson & Felice Beato Nusretiye Camisi fotoğrafında sağda tepede görünen Cihangir Camisi 1854-56, Sedat Hakkı Eldem, İstanbul Anıları,1979. 44
Şekil 4.10: Cihangir Fındıklı Bölgesi Pervititch yangın sigortaları haritası,1926, İBB Atatürk kitaplığı,İrfan Dağdelen,1999. 49
Şekil 5.1: Cihangir Camisi'nin sıbyan mektebi ile birlikte teşekkülü, Jaques Pervititch haritası, 1932, İBB kütüphanesi,İrfan Dağdelen,1999 54
Şekil 5.2: Solda Cihangir Camisi'nin 19.yy.da güney yönünde set üstü konumu sağda Caminin avlusunda Cihangir Karakolhanesi Abdullah Freres, yılı belli değil, IRCICA arşivi 55
Şekil 5.3: Boğaziçi'nin Panoramik resimleri 1590,orta bölümde sağ uçta görünen Cihangir Camisi, Gülrü Necipoğlu, Sinan Çagı, 2013..... 57
Şekil 5.4: Antonie Ignace Melling'in 1819 yılında yapmış olduğu III. Selim Devri'ninİstanbul'unu tasvir eden gravürü, İstanbul ve Boğaz Kıyılarına Pitoresk Seyehat, 2012..... 58
Şekil 5.5: A.I. Melling'in yaptığı gravürün detayında sağda görünen Cihangir Camisi, 1819, İstanbul ve Boğaz Kıyılarına Pitoresk Seyehat, 2012..... 58
Şekil 5.6: James Robertson & Felice Beato fotoğrafında Cihangir Camisi,1554-56, Pera Müzesi Arşivi..... 59
Şekil 5.7: Üstte Zeynep Sultan, altta Rüstem Paşa Camileri, cepheler ve planları, 2. Cihangir Camisi ile kubbede ve dörtgen planlarda benzerlik,2015 60
Şekil 5.8: Cihangir Camisi'nin Francis Bedford tarafından çekilmiş fotoğrafı, 1862, www.royalcollection.org.uk mosque-of Nusretiye-istanbul-turkey,2014 63
Şekil 5.9: Pascal Sebah'ın 1865 yılında çektiği Nusretiye Camisi fotoğrfında Cihangir Camisi, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Arşivi 64

Şekil 5.10: Solda Robertson &Felice Beato 1854-56, ortada F. Bedford 1862,sağda Pascal.Sebah tarafından çekilmiş 2. Cihangir Camisi kubbe ve altmekan detay fotoğrafları 65
Şekil 5.11: Pascal Sebah'ın Kızkulesi fotoğrafında arka tarafta görünen Cihangir Camisi,1870. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü 66
Şekil 5.12: Pascal Sebah'ın çektiği Kızkulesi fotoğrafında Cihangir Camisi detayında iki katlı cephe pencereler ve istinat duvarı,1870 66
Şekil 5.13: Üstte Guillaume Gustave Berggren'e ait Nusretiye Camisi fotoğrafında tepede Cihangir Camisi yapımı için kurulan inşaat iskelesi ve altta detayı,1883 69
Şekil 5.14: II.Abdülhamit Albümü'nde Cihangir Camisi, Abdullah Freres fotoğrafı,1890-93 71
Şekil 5.15: Sağda tepede Nusretiye Camisi'nin arka tarafında Cihangir Camisi, Cemal İşin Koleksiyonu Salt araştırmaları Osmanlı Bankası Arşivi,1954-56 deprem sonrası 74
Şekil 5.16: Üstte Cihangir Camisi 1964 yılı rölöve ve planı. Altta bahçeye inşa olan demir parmaklık ve kapının 1964 yılında çizilen ölçekli planı, Anıtlar Kurulu Dosyası 75
Şekil 5.17: Cihangir Camisi'nin bulunduğu bölgeye ait 1950 tarihli imar planı, İBB Atatürk Kitaplığı, HRT 0006359 numaralı harita 75
Şekil 5.18: Solda Cihangir Camisi'nin son cemaat yeri kapısı üzerindeki yapım kitabesi, sağda Ali Rıza Üsküdari'nin hattatı olduğu 1889 tarihli kitabenin detayı,2014 76
Şekil 5.19: Solda ve sağda Anıtlar Kurulu dosyasında 1993 yılındaki emanet onarıma ait fotoğrafta görülen orijinal taş-tuğla duvar örgüsü, Vakıflar Bölge Müdürlüğü 77
Şekil 5.20: II. Abdülhamit'in Amerikan Kongre Kütüphanesi!ne hediye ettiği Albüm'de Cihangir Camisi fotoğrafı, sol tarafta bitirilemeyen ikinci minarenin kaidesi,1890-93 79
Şekil 5.21: Cihangir Camisi'nin tek minareli hali, Osmanlı Bankası Arşivi,1934 80
Şekil 5.22: Üsste1966 yılı hava fotoğrafında Cihangir Camisi'nin tek minareli hali, İBB,2014.1982 yılı hava fotoğrafı .Altta 1966 da tek minareli olan Cihangir Camisi'nin 1966-82 yılları arasında ikinci bir minaresi olduğu görülüyor 81
Şekil 5.23: Solda Cihangir Camisi sağda Küçük Mecidiye Camisi cephe ve pencere düzeni,2015 93
Şekil 5.24: Solda Cihangir Camisi güneydeki set üstü konumu, sağda kubbesi,yüksek konumu. 93
Şekil 5.25: Cihangir Camisi son cemaat yeri avlusunda istinat duvarı, 2014 95
Şekil 5.26: Cihangir Camisi'nin Batı cephesinin görünümü, 2014 95
Şekil 5.27: Cihangir Camisi'nin dört cephesinde bulunan kemerli pencereler, 2014 96
Şekil 5.28: Solda Cihangir Camisi batı girişi Samanyolu Sokağı 21.yy, sağda Samayolu Sokağı 19.yy'daki hali 96
Şekil 5.29: Solda Cihangir Camisi'nin avlusundaki imam evi, sağda caminin avlu bahçesi,2014 97
Şekil 5.30: Caminin avlu bahçesinden görünen panoramik manzaralar,Solda Boğaziçi sağda Topkapı Sarayı, karşıda Üsküdar ve Prens Adaları,2015 98
Şekil 5.31: Cihangir Camisi son cemaat yeri avlusunda istinat duvarı üzerindeki taş tablet, 2014 99

Şekil 5.32: İbn-i Neccar Camisi cephesi üzerindeki taş kabartma,2015, Baha Tanman Arşivi 100
Şekil 5.33: Cihangir Camisi son cemaat yeri ve iki köşesinde minareler,2014 101
Şekil 5.34: Solda Cihangir Camisi son cemaat yeri 1996 Vakıflar Müdürlüğü, sağda 2000 yılı görünümleri..... 101
Şekil 5.35: Solda Cihangir Camisi 2014 yılı son cemaat yeri ve giriş kapısı, sağda 2000 yılı 102
Şekil 5.36: Cihangir Camisi kare planlı, kubbeyle örtülü son cemaat yeri ve pencerelerin içten görünümü,2015..... 102
Şekil 5.37: Solda Cihangir Camisi kubbe, kemer ve pencere düzenleri 2014, sağda 1936 yılı 103
Şekil 5.38: Solda Cihangir ve sağda Dolmabahçe Camileri köşe kuleleri,2015 103
Şekil 5.39: Cihangir Camisi 'nin minareleri, sağda orijinal olan minaresi, 2014 ... 104
Şekil 5.40: Ortaköy Camisi'nin taş tepecikli minaresi,2015 105
Şekil 5.41: Ortaköy Camisi cephe düzeni ve planı ,2015..... 105
Şekil 5.42: Dolmabahçe Camisi cephe düzeni ve planı,2015..... 106
Şekil 5.43: Cihangir Camisi iç mekan ve pencereler,2015..... 107
Şekil 5.44: Cihangir Camisi'nin Doğu cephesindeki vaaz kürsüsü,2014..... 107
Şekil 5.45: Solda Ortaköy, ortada Dolmabahçe, sağda Yıldız Hamidiye Cami'leri vaaz kürsüleri,2014 107
Şekil 5.46: Solda Ertuğrul Tekke ortada ve sağda Cihangir Cami'leri kalemişi süslemeler,2015..... 110
Şekil 5.47: Solda Ertuğrul Tekke ortada Beylerbeyi Camisi kubbede, sağda Beylerbeyi Sarayı cephe düzeni ve Cihangir Camisi ile benzerlikler.... 108
Şekil 5.48: Solda Dolmabahçe ortada Ortaköy sağda Cihangir Camileri Barok süslemeler,2015..... 109
Şekil 5.49: Solda Cihangir sağda Dolmabahçe Camisi cephede kornişler,2015..... 109
Şekil 5.50: Cihangir Camisi minarelerinin üç dilimli yonca formlu giriş kapısı..... 110
Şekil 5.51: Solda Cihangir Camisi'nin içerisindeki mihrab üstü, sağda pandantifdeki levhalar,2014..... 111
Şekil 5.52: Solda Cihangir Camisi üst kat mahfili oval üzantısı, sağda ahşab korkulukları, 2014..... 112
Şekil 5.53: Solda Cihangir Camisi ortada Sarkis Balyan'ın Malta köşkü sağda Ortaköy Camileri kubbe ve süslemelerinde benzerlik,2014 113
Şekil 5.54: Solda Dolmabahçe ortada Cihangir sağda Ortaköy Camileri iç mekan düzenler, 2015 113
Şekil 5.55: Solda Cihangir Camisi'nin pencere üstü, ortada Yıldız Hamidiye, sağda Ortaköy Camileri kalemişi süslemeler, 2015 113
Şekil 5.56: Cihangir Camisi'nin solda 2015, ortada 1954 (Osmanlı Bankası Sami Ülgen koleksiyonu Arşivi) ,sağda 1986 Mehmet Avunduk'un tezindeki mihrap fotoğrafları 114
Şekil 5.57: Cihangir Camisi'nin mihrap üstü ve yelpaze pencerelerindeki duvar süslemeleri ,2015..... 115
Şekil 5.58: Üst sol Cihangir Camisi kubbesi 2000 yılı, üst sağ 2014, alt sol1996, alt sağ 2015, kubbesindeki kalemişi süslemeler 116
Şekil 5.59: Cihangir Camisi motifler ve ahşab minberde süslemeler, 2015..... 117
Şekil 5.60: Cihangir Camisi 2000 yılı motifler ve yer döşemesi..... 117
Şekil 5.61: Cihangir Camisi iç mekan alt kat kadınlar mahfili, 2015..... 118
Şekil 5.62: Cihangir Camisi 2000 yılı Doğu cephesi içten , üst kat mahfili 118

Şekil 5.63: Cihangir Camisi solda 2000 yılı sağda 2015 yılı kubbe eteklerindeki dilimlerde kalemişi süslemeler 119
Şekil 5.64: Solda Cihangir Camisi pandantif bitkisel süslemeler sağda Dolmabahçe Camisi pandantif ve pencere kalem işi süslemeler, 2014 120
Şekil 5.65: Cihangir Camisi son cemaat yeri duvarlarda ve kubbede kalemişi süslemeler, 2015 120
Şekil 5.66: Solda ve ortada Cihangir Camisi son cemaat yeri iç görünüm 2014 yılı, Sağda 2000 yılı 121
Şekil 5.67: Cihangir Camisi'nin Dolaplı,kitabeli Saat'i, 1893 121
Şekil 5.68: Cihangir Cami'sinin döküm demir yardım kumbarası,2015 122
Şekil 5.69: Cihangir Camisi'nin cephelerini bölümlere ayıran gömme sütün ve pilastırlar,2015 122
Şekil 5.70: Cihangir Camisi'nin dış cephelerindeki süslemeler, son cemaat yeri kubbede örtü, 2015 123
Şekil 5.71: Cihangir Camisi Doğu cephesindeki süslemelerin görünümü, 2014 123
Şekil 5.72: Solda Cihangir Camisi1934 yılı (Osmanlı Bankası Sami Ülgen koleksiyonu), sağda 2000 yılı durumu 124
Şekil 5.73: Solda Cihangir Camisi Batı cephesi 1396 yılı, sağda demir şebekelerin görünümü 1996 yılı 124
Şekil 5.74: Cihangir Camisi cephelerdeki taş kabartma süslemeler, 2015 125
Şekil 5.75: Cihangir Camisi Güney-doğu cephesi 2014 yılı, sağda 1996 yılı(Anıtlar kurulu Dosyası) 126
Şekil 5.76: Solda Cihangir Camisi minaresi 1996 yılı Anıtlar Kurulu bugün olmayan taş alemi işaretli, ortada çift minare ,sağda minarelerin havalandırma pencerelerinden biri,2015 127
Şekil 5.77: Cihangir Camisi'nin kuzey avlu duvarına bitişik çeşmesi, 2015 129
Şekil 5.78: Cihangir Camisi'nin avlu duvarına bitişik sarnıç ve penceresi kitabesi sağda abdest musluk yerleri ve kırık ayna taşları , 2014 130
Şekil 5.79: Cihangir Camisi Hazire'sinde,Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın yaptırdığı Su Kuyusu ve kitabesi,2014 130
Şekil 5.80: Solda Cihangir Camisi Hazire cephesi sağda Hazire ve mezar taşlarından görünüm,2015 131
Şekil 5.81: Solda Mehmet.Avunduk'un tezinde türbe içinde iki levhanın 1986,sağda 2015 yılı görüntüleri 132
Şekil 5.82: Cihangir Camisi Türbesi'nde bugün aynı duvarda bulunan ''Ya Hazrett-i Pir-i sani Hasan Burhaneddin Cihangiri Halveti kaddesallahi 1310'' yazılı altın yaldız levha, 2015 133
Şekil 5.83: Solda Cihangir Camisi Hazire'sinde Şeyh Hasan Burhaneddin Efendi Türbesi, sağda Hazire'de Tophane-i Amire'de görevli Ahmet Telat Paşa'ya ait bir 19.yy.mezarı, 2015 133
Şekil 5.84: Solda Cihangir Camisi Haziresi'nin bahçesinde köşe kulesinden kopan taş tepeciği, 2015 134
Şekil 5.85: Hazirede yaşayan Kaplumbağa 134

CİHANGİR CAMİSİ'NİN MİMARİ TARİHİ

ÖZET

Araştırma konusu olan Cihangir Camisi, Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Haseki Hürrem Sultan'dan olan küçük şehzadesi Cihangir için 1559 – 1560 yıllarında Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Cami birçok kez yangın geçirdikten sonra 1889 – 1893 yıllarında Sultan II. Abdülhamit zamanında ise son kez, büyük ihtimal ile mimar Sarkis Balyan'a yaptırılarak günümüze ulaşmıştır.Yapının bu dönem müteahhiti Hacı Yani Kalfa'dır, Minaresinin ustası Todori Kalfadır.

Caminin gerek ilk yapım dönemi olan 16. yüzyılda ve gerekse son yapım dönemleri olan 19. yüzyıldaki yapılarında değişmez plan şeması olarak dörtgen mekân üzerine kubbe ve yanlarda minare tasarımı kullanılmıştır. Geçirdiği bu dönemlerde, devrinin üslubuna göre biçimlenmiş olan cami son yapımıyla da Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma dönemindeki örneklerinden birini oluşturmuştur. Cami son olarak yapıldığı dönemde de, klasik Osmanlı mimari karakterini kaybetmemiş ve plan şemasındaki klasik tasarımın hâkimiyeti korunmuştur.

Caminin ilk yapılışından bu yana geçirdiği yangınlar, doğal afet ve zamanın da doğal sonucu oluşan yıpranma ve kayıpları olmuştur. 19. yüzyıl sonunda son kez yeniden yapım süreçleri üzerinde yapılan araştırmalar ve çalışmalardan gözlemlenen sonuç, orijinali Mimar Sinan tarafından yapılan dörtgen planlı, tek kubbeli, önce tek daha sonra çift minareli olarak yaptırılan caminin ana karakteri ve plan tasarımında değişiklik olmadığıdır. Fakat camiye bağlı diğer bölümlerin (Tekke, hazire, hücre odacıklar, imarethane, sıbyan mektebi, avlu, sarnıç) mimari özellikleri ve yerleşim düzenleri hakkında kesin bilgiler olmadığından aynı kanıya varmak mümkün olamamaktadır.

Caminin sade, gösterişten uzak süslemeleri ve tasarım sadeliğine karşın, 19. yy. daki batılılaşma etkileri cephe süslemelerinde dönemin bir karakteristiği olarak barok, rokoko, neoklasik, ampir süslemeler ile kendini göstermiştir. İç mekânda aydınlatma unsuru olarak avize, kandil kullanılmış seccadelerle ve duvarları dönemin tanınmış hattatlarının isimlerini içeren, Kur'an'dan ayetlerin yazılı olduğu levhalar ve sade kalem işleriyle süslenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma hareketlerinin getirdiği değişikliklerden, mimarlık alanındaki yapıtların da etkilendiği görülmektedir. Camimiz de bu değişiklikler süslemelerde ve özellikle yelpaze görünümünde açılan pencere düzenlemeleriyle açıkça görülmektedir.

Bu bağlamda Cihangir Camisi, Sultan II. Abdülhamit zamanında son olarak yeniden yapılmasına rağmen klasik Osmanlı cami planından sapma göstermemiş ancak Dönem!in üslubunu yansıtan tasarım ve süsleme özellikleri ile birlikte Batı Mimarlığı izlerini de barındıran bir yapı haline gelmiştir.

EVALUATION OF THE CİHANGİR MOSQUE

SUMMARY

In this study we have examined and review the Mosque of Cihangir, during the years of 1559– 2015 which has been built under the reign of Süleyman the Magnificent for his son Cihangir; Who was also the son of Hürrem Sultan. Mosque was constructed in beetween 1559 and 1560 by Master Architect Mimar Sinan. The Mosque endured many fires but it has reached it's latest outlook under the reign of Sultan Abdülhamit II, who has (strongly probable) had the architect by Sarkis Balyan restore it between during the years 1889 and 1893. The contractor is Hacı Yani Kalfa. And Todori kalfa for the minarets.

We see that, during the building of the mosque, both in the 16. century and secondly in the 19. century, the unchanged plan of quatriladeral floor – base covered by one dome and minarets. Mosque remains one of the examples of classical Ottoman architecture. The original complex included other parts which not exists today.The design is the culmination of two centuries. With traditional Islamic Architecture and is one of the first mosque of the Classical period and secondly Westernization period.

İnside decorations include verses from the Qur'an, many of them made by regarded as the greatest calligrapher of his time. The floors are covered with carpets, which are donated by the faithfull people and they are regularly replaced as they wear out. The many spacious windows confer a spacious impression glass windows with their intricate designs with Baroque elements and admit natural light. The many lamps inside the mosque were once covered with gold and gems. The great tablets on the walls are inscribed with the names of the caliphs and verses from the Quran.

Considering all the periods that the mosque has seen, it should have been shaped according to those periods. However it can be seen that it has remained as the one of the last examples of the Westernisation period of the Ottoman Empire. Even during the last restoration it can be seen that it hasn't lost it's classical characterictics of Ottoman Architecture. it can be clearly seen that in it's plan sheme; the rule of the classical theme. Ever since the Mosque's first consruction; İt has endured many fires and a earthquake. Mosque's final restoration was in the 19. century, it can be seen that it has kept it's original scheme of plan from the Grand Architect Sinan 's period. We can cleary see Westernization influences and applications in the Mosque as being a masterpiece.

However, it can't be clearly understood the architectural specialities of the other portions of the Mosque. If the Mosque's basic decorations and architecture are taken in to consideration, İt can be seen that during the 19 centuries in Westernization period the Baraque and rococo style decorations seen as the period characteristic of decorative style. If it can be judged , the aim of the Westernisation motives of the Ottoman period was not to change the cultural and artistic infrastructure but it was to fit in and to avoid the downfall of the Empire.

Our subject the mosque of Cihangir encompasses all the characteristics of the time periods it has existed in .However it hasn't shown any change from the classical Ottoman mosque plan sheme. But it can also be said that it has brought about certain architectural characrteristics according to Westernisation period. As a result it can be

said that the mosques classical architecture can be redefined within the revaluation of the classical period.

During Byzantine times, the area of the present neighborhood was probably not settled, although there were Byzantine buildings near present day Tophane and Fındıklı along the Bosphorus below Cihangir. During the reign of Süleiman the magnificent , the area was a forested hunting ground, it was one of the favorite places of Süleiman's son Cihangir and after Cihangir's death, Suleiman had mimar Sinan build a probably a wooden mosque there overlooking the Bosphorus. The neighborhood's name comes from this mosque.Cihangir is one of the neigborhoods of the Beyoğlu district in İstanbul, the neighborhood has many narrow streets and it is located between Beyoğlu and Kabataş.

The name means 'Conquerer'' in Turkish and in turn, comes from the Persian compound word Johan+gir, meaning ''conqueror'' of the world. The Cihangir mosque from which the neighborhood got it's name, is like a prototype of the Dolmabahçe Mosque. Cihangir Mosque built by Mimar Sinan under the orders of Kanuni Sultan Süleyman, (Suleiman the Magnificent) the original mosque, had quite a dramatic story, Suleiman, armed with the motive that his son Şehzade Mustafa ckoked to death. As a result, Hürrem's son Şehzade Cihangir dies of grief and the mosque is constructed in his memory.

İn late 19.th century, Levantines used to live in Cihangir, just like in Pera, In the 1920s and 1930s, Cihangir only consisted of two districts, In the 1940s and 50s the people that were working at entertainment spots in Beyoğlu began to live in Cihangir. This led to the construction of new buildings and the district became a settlement for well endowed people .

After the second half of the 90s with the support of the public bodies and the efforts of the non-govermental organization the district gained it's recent identity.The lexical meaning of the word ''Cihangir'' is The person that captured the major part of the world '' however, it is weird that such an ambitious word is the name for this mild district. To find out the fact we need to go back to the past to Suleyman the Magnificent had a son from Hürrem Sultan, named Cihangir. For the memory of his son, who died young. Suleiman had a mosque constructed in this place that looked like a large rock protruding from the sea The mosque that was constructed by mimar Sinan between the years 1559-1560 and was name Şehzade Cihangir Mosque this is how the district began to be called Cihangir. One of the places where you can see an amazing landscape of İstanbul Cihangir Mosque's garden has the best view of Bosphorus and İstanbul during the reign of Suleiman the Magnificent.

The Cihangir district took it's name from this mosque that sits high up on hill and overlooks the Bosphorus and is one of Mimar Sinan's designs. İt was built in the 16th. century to commemorate Süleiman the magnificent son, Cihangir who in 1553 died of grief after his half brother Mustafa had been murdered by order of their father. Today building was reconstructed by Abdülhamit II in 1874 after the original building burnt down and althought it resembles the work of the famous architects the '' Balyan Family''maybe they were not responsible for this one. The mihrab inside has clouds painted on it that gives an impression of a stage set in a theatre.

The picturesque Cihangir Mosque stands at the beginning points Cihangir Avenue. who died in Aleppo at the age of 22. When the mosque was totally damaged during the big fire in the 19.century. It was rebuilt by conntractor (foreman) Yani Kalfa and Todori Kalfa (at the minaret) and architect is unknown but strongly probably (Sarkis Balyan) with the order of Abdülhamit II. The Cihangir Mosque has one dome, two minarets and vaulted beautiful windows and interiorly decorated with distinctive examples of the line art . Baroque styled Cihangir Mosque looks similar to Dolmabahçe and Ortaköy Mosque.

1. GİRİŞ

Osmanlı dini mimarisinde ilginin odaklandığı camiler Mimar Sinan'ın camileri olmuştur. Cihangir Camisi 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman zamanında bir Şehzade camisi olarak İstanbul'da yapılmıştır. Caminin ilk yapıldığı dönem içerisinde yapılan eserlerin mimarisi ve süslemeleri Osmanlı dini mimarisinin temel kalıplarını oluşturmuş ve 20. yüzyıla kadar Türk mimarisi üzerindeki etkilerini sürdürmüştür.

16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal açıdan en güçlü olduğu, sanatının da büyük bir gelişim gösterdiği parlak ve verimli bir çağ olmuştur. Caminin, son yeniden inşa edildiği 19. yüzyılda ise Batılılaşma hareketleri en üst düzeyine ulaşmış Bunun temelinde, çöküş dönemine girmiş olan imparatorluğun kendini kurtarma çabaları da bulunmaktadır.

Tanzimat Fermanı ile Batı yaşam ve düşünce tarzına açılmanın bir sonucu olarak başkent ve çevresinde mimarlık ile sanat, batılı örnekleri yineleyen bir tarzda gelişti. 19. yüzyıla kadar Hassa Mimarları Ocağı'ndan yetişen ustalar tarafından yürütülen mimarlık işleri bu yüzyılda gelişen karmaşık mekânsal problemlerin çözümüne geleneksel yapı yöntemleri ile karşılık veremedi. Mimari eserlerin yapımı bu ocağın tekelinden çıkarak, yabancı uyruklu mimarların veya genellikle batı eğitimi görmüş olan azınlık mimarların eline geçmiştir.

Bu çalışmada, caminin ilk yapıldığı dönemdeki mimari özelliklerini anlamak konusundaki zorluklar, elimizdeki kaynakların az olması sebebiyle oluşmaktadır. Caminin kesin olarak bildiğimiz ikinci yapım dönemi olan 19. yüzyıldaki durumu elimizdeki bilgi ve belgelerin daha fazla olması ve daha yakın bir geçmiş olması sebebiyle daha aydınlıktadır. Ayrıca çalışmada bu iki dönem arasındaki yüzyıllarda yapının nasıl bir durumda olduğu, tespit edebildiğimiz yangın, depremler gibi meydana gelen tahribatlardan sonra nasıl ve ne şekilde yenilendikleri hakkında (Kısmi olarak 18,19.yüzyıl hariç), elimizde hiçbir görsel ve kaynak bulunmamaktadır, dolayısıyla caminin bu dönemlerde nasıl bir mimari özellik gösterdiğini anlamak için, içinde bulunduğu dönemin mimari ortamı, ekonomik

durum ortamı, dünyadaki değişimler de göz önünde tutulup anlaşılmaya çalışılmıştır, 17.yüzyıldan 18.yüzyıla geçişte ve 19.yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nde pek çok alanda köklü değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimlerin izlerini caminin klasik dönemden sonraki yapım dönemlerinde ve bugün yapıda da görmek mümkündür. Değişimlerin yaşandığı yüzyıllarda gerçekleştirilen yapı faaliyetleri, mimarinin devlet politikasındaki dönüşümünün bir göstergesi olacağından, bu yapı için de doğal olarak bu değişimden bağımsız olamayacağı sonucuna varılmaktadır. Bir yapı için bu anlamda yapılabilecek asgari fayda yapının durumunu mümkün olduğunca belgelemektir. Nitekim cami ile ilgili proje gerçekleştirme aşamasında veri ve fotoğraf azlığından sıkıntı yaşanmaktadır. Gelecek nesillere aktarımda görselliğini arttırmak fayda sağlayacaktır.

Bu amacı, gerçekleştirebilmek için hazırlanan sözkonusu tezin birinci bölümünde tezin amacı, kapsamı ve yöntemi sunulmakta ardından kullanılan kaynaklar belirtilmektedir. Tez kapsamında farklı bölümlerde kullanılan birincil kaynakların en başında Süleymaniye Vakfiyesi, Ayvansarayi Hüseyin Efendi'nin Hadikatül Cevami, ve Mecmua-i Tevarih, İslam Ansiklopedisi, Joseph von Hammer'in ''Büyük Osmanlı Tarihi'', II. Abdülhamit'ın Amerikan Kongre Kütüphanesi'ne hediye ettiği Albüm'ü birincil kaynaklar ve sıkça başvurulan kaynaklar olarak kullanılmıştır. Gezginlerin seyehatname ve gravürleri de yararlanılan birinci derecede kaynaklar arasında yer almaktadır. Evliya Çelebi'nin Seyehatnamesi, Eremye Çelebi gibi Osmanlı kökenli seyyah ve tarihçilerin eserlerinden, özellikle Antonio Ignace.Melling'in garavürlerinde görünen yapının görselleri, orijinali günümüze ulaşmayan yapı hakkında önemli bilgiler sağlamıştır. Bu kaynaklar dışında birçok başka, çoğunlukla birincil kaynağa ve ikincil kaynaklara da başvurulmuştur. Yapının kendisi de önemli bir kaynak olarak yerinde incelenmiş, günümüze ulaşmayan birimler hakkında da yine yerinde bilgi edinilmeye çalışılmış ve sağlanmıştır.

Tezin ikinci bölümünde, caminin ilk yapıldığı dönem olan 16. yüzyılın Osmanlı Ekonomisi'ndeki canlılık ve zenginliğin mimarlık alanındaki yansımalarını ve klasik dönem olarak adlandırılan bu dönemde nasıl bir mimarlık anlayışının olduğunu ifade eden ve bu uzun dönem içinde Sultan I.Süleyman döneminde, devrin zenginliğine ve birçok alanda yükselişe uygun olarak bayındırlık işlerinin de çok gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Mimarinin devlet politikasındaki dönüşümün bir aynası olarak , 17.yüzyılın 2.yarısıyla, 18.yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin içinden geçtiği

değişim sürecini , bu dönemlerdeki imar faaliyetlerinden de okumak mümkün olmaktadır. Bu anlamda Mimar Sinan'ın Osmanlı Mimarlığındaki yerine bir bakış olarak, Cihangir Camisi ile birlikte bu camiye benzerlik gösteren örneklere de değinerek, Hassa Mimarları Ocağı'nın nasıl çalıştığı, teşkilatın mimarlık faaliyetlerini nasıl yürüttüğüne dair notlar ile de Mimar Sinan için bile 16. yüzyıldaki yapıların tek bir baş mimara bağlı olarak ama dolaylı olarak bir teşkilatın elinde şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı şekilde ilerleyen yüzyıllarda da bu kısmen geçerli olmuş olmalıdır, Mimar Sinan'ın başmimar olduğu dönemde yanında çalışan birçok gayrimüslim bulunmaktaydı. Daha sonraki yüzyıllarda ve özellikle 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi ve Batılılaşma hareketlerinin mimarlık faaliyetlerine etkisi kaçınılmaz olmuştur. III. Selim ile başlayan batılılaşma sürecinde, 18.yüzyıl sonlarında yabancı mimarların Osmanlı Mimarisi üzerindeki etkileri ve bunun iç ve dış mekânlarda biçimleme ve malzeme açısından yarattığı değişim en çok İstanbul'da görülmüştür. Bu dönemde yabancı mimarların başmimar görevlerine eş olarak dönemin yapısal faaliyetlerinde bulunduklarını görmekteyiz, bu üsluplar zamanla daha da bütünsellik göstermişlerdir. Balyan Ailesi de bu ailelerden ve Osmanlı Devleti'nde çok önemli yapısal faaliyetlerde bulunmuş bir ailedir.

II. Abdülhamit döneminde yabancı mimarların faaliyetleri artmış, yine Avrupa kaynaklı bir yorumlama olarak bu dönemde Avrupa'da etkili olan orientalizm akımı doğrultusunda biçimlenen eklektik anlayış etkili olmıştur. Son dönem Osmanlı Mimarlığına bakıldığında ise artık bu dönemde klasik Osmanlı dilinden iyice uzaklaşılmış, dönemin batı etkisi altında giderek etkisini kaybetmiştir. Laleli Camisi'nde artık Barok üslüp açık ve net olarak yer almış ve hâkim olmuştur. Batıdaki karşılıklarıyla örnek alınarak yapılan binalarda yine Batı'da o dönemde var olan üslüplar kullanılmıştır. 19. yüzyılı kapsayan Batılılaşma sürecinde , başta Balyan ailesi olmak üzere , Avrupa'daki okulları bitiren ve en son da Sanayi- Nefise Mektebi'nde yetişen Ohannes Serveryan ,Yetvart, Andon ve Garabet Tülbentçiyan, Terziyan, gibi mimarlar bu değişimde önemli rol oynamışlardır. Balyan ailesi diğer mimar ve kalfalardan çok ayrı bir yerde olarak Osmanlı Devleti'nin ve İstanbul'un son mimari görünümünü süreklilik gösteren imar faaliyetleri ile gerçekleştirmişlerdir.

Tezin üçüncü bölümünde Tanzimat devrinde Osmanlı Devletinin karşı karşıya geldiği gelişmeler, bu dönemde geleneksellikten çağdaşlığa geçiş sürecinde Mimarlık, sosyal ortam ve III. Selim ile başlayan batılılaşma sürecinde, yabancı

mimarların Osmanlı mimarlığı üzerindeki etkilerini klasik olgulardaki batılılaşma sürecinin etkisiyle gerçekleşen değişimlere özet olarak değinilmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde Cihangir'in konumu ve teşekkülüne ve çevresinin tarihine, bölgenin ruhunu anlamak açısından ve doğal olarak çok eski bir yerleşim olması sebebiyle değinilmiştir. Bölgede Bizans döneminde de bir iskan olduğu daha sonraları da Osmanlı Devleti zamanında yakınındaki Tophane bölgesi buraya yapılan Tophane binalarından sonra bu adla anılmıştır. Cihangir'in ormanlık bir araziden bir yerleşim ve mahalle den bir semt haline nasıl geldiği ve bunun muhtemelen Cami'nin buraya yapıldıktan sonra gerçekleştiği düşünülebilir. Cihangir Camisi'nin Haziresi'nde bulunan Tophane-i Amire binasından bazı devlet büyüklerinin mezarlarının da cami haziresinde oluşu burada devlet konaklarının da Cami çevresinde bir oluşum göstermesini ve bunun önemini açıklayabilir. Tarih boyunca bu bölgeyi , yakınını ve bütün İstanbul şehrini özellikle yangınlar çok tahrib etmiştir, kaynaklar bize 16. yüzyıl yangınları hakkında çok az bilgi vermektedir. Yangınlara karşı alınan kararlarda, bina inşaatında bazı kurallara uyulması, yanan binaların yerine yenileri yapılırken bunların saçaklı değil, kirpi saçak ile yaptırılması istenilmiştir. 16.ve 19.yüzyıllarda da yangın ve doğal afetler devam etmiş, özellikle 18. yüzyılda çeşme yapımı hız kazanmıştır. II. Mahmut zamanında yangınlardan korunmak amacıyla yaptırılan bentler ile bu bölgeye yapılan çeşmeler sayesinde su ulaşmıştır. Günümüzde caminin haziresinde bulunan su kuyusunda su vardır.

Tezin beşinci bölümünde Cihangir Camisi'nin genel değerlendirmesi anlamında caminin ilk yapım dönemi olan ve Mimar Sinan eseri olan 16. yüzyıldaki yapısının bulunduğu bölgenin Hristiyanlar zamanında daha önceki yüzyıllarda nasıl bir bölge olduğu,yerleşimi, burada nasıl bir yapılaşmanın olmuş olabileceği hakkında 17.yüzyıl içinden anlatımıyla Evliya Çelebi'nin bir manastırın varlığından söz etmesi ve caminin bu manastır kalıntısının üzerine inşa edildiğini söylemesi bu yüksek bölgenin yer yer kilise ve manastırlara ev sahipliği yaptığını da düşündürmektedir. Dbütün bölümlerde Cami'nin fiziksel ve süsleme özellikleri anlaşılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemin coğrafi koşullarına arazinin yüksek bir tepede oluşuna uyumlu olarak ve bir setüstü camisi olan yapının ahşap kubbeli ve kurşun örtülü bir kubbe olduğunu yine Evliya Çelebi anlatmaktadır. Caminin, 19.yüzyıldaki II. Abdülhamit dönemi ve Balyan ailesinin imar faaliyetlerini gerçekleştirdiği bir dönemdeki, yani son yapım dönemindeki durumu ise ilk

yapımından ve sonraki dönemlerinden çok farklı bir mimari tarz göstermektedir. Caminin, arada kalan dönemleri için geriye dönüşle nasıl bir değişim ve yenilenme geçirdiği anlaşılmaya ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yapının geçirdiği tamir, bakım, onarım ve restorasyonlar ile ilgili Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Anıtlar Yüksek Kurulu dosyaları incelenmiş, ilgili fotoğraflar kullanılmıştır. Bu dosyalar incelenmiş ve cumhuriyet döneminden sonraki yıllarda yapılan onarımlar, yapılan iş kalemleri tek tek yazılmıştır. 1993 yılında ve 1996 yılında Emanet onarımı görmüş olan caminin bu yıllar dışında daha çok Minareleri sıkça onarılmıştır. Günümüzde onarıma ihtiyacı olan Cami'nin ve özellikle Hazire bölümünde Şeyh Hasan Burhaneddin Efendi'nin Türbeleri ve caminin ana mekânda rutubet gören kısımları, paratoneri olmayan, taş alemi düşmüş minaresi onarıma muhtaç haldedir, Ayrıca avlu duvarında bulunan ve caminin cephe modelini gösteren taş kabartma tablet korumaya alınmaya muhtaçtır. Dış cephelerde taşların renginde bozulma köşe kulelerinde kopan parçalar ve kornişlerde kırıklar mevcuttur. Yapıdaki mevcut levhalardan bazıları acil bakıma muhtaçtır. Yapının onarım için programa alındığını Vakıflar Bölge Müdürlüğü belirtmiştir. Caminin onarılması konusundaki çevre halkın duyarlılığı ve Cihangir'i Güzelleştirme Derneği'nin Cihangir ve camisi ile ilgili olan yayın ve yazılarından görmek mümkündür.

Cihangir Camisi'nin oluşum ve değişim sürecini ve mimarlık tarihi açısından değerlendirmesini yapabilmek için yapıyı dönemindeki diğer yapılarla karşılaştırmak ve arşiv belgelerine başvurarak ayrıca yapıyı ilk elden ortaya koyan , güncelleyen yeni bir çalışma olmaması sebebiyle böyle bir çalışma gerekli olmuştur, Ayrıca 2000 yılına ait fotoğrafların daha önceki taslak çalışmama istinaden bendeki mevcudiyeti de bu çalışmaya bir katkıda bulunmuştur. Bu amacı gerçekleştirebilmek için hazırlanan söz konusu tez için, kullanılan kaynaklar olarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) taramalar yapılmış, seçilen belgeler okunmuş ve derlenen bilgilere tezin ilgili bölümlerinde yer verilmiştir. Yapının bulunduğu bölgenin çok sayıda yangın ve deprem görmüş olması dolayısı ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri Encümen Arşivi'ne bakılmış, buradan yayınlanmamış bir fotoğraf olmadığından aynı fotoğraflar başka kaynaktan kullanılmıştır. Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Anıtlar Yüksek Kurulu, Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Arşivi'ndeki harita ve fotoğraflar, IRCICA, Osmanlı Bankası ve İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Fotoğraf Arşiv'lerine bakılmış ve faydalanılmıştır.

Elimizdeki az sayıda kaynak ve görsel malzemelerden mümkün olduğunca Cami'nin görselleriyle tarihsel süreçleri arasındaki ilişki bu metinler ve fotoğraflardan okunmaya çalışılmıştır. Yapıyla benzerlik gösteren çağdaşı yada çağdaşı olmayan diğer benzer yapılarla kurulabilecek bir bağ, bir ipucu aramak açısından bir gereklilik olmuştur. Bunlar bütünlüklü olarak ve kronolojik olarak yapının onarım, yenileme gibi diğer imar faaliyetlerine de yer verilerek bu anlamda da değişiklikler değerlendirilmeye ve gösterilmeye çalışılmıştır. Yapının artık olmayan 16. yüzyıldaki durumu tam olarak anlaşılmaya çalışılmış bunun için elimizdeki belli sınırlı kaynaklar ile o dönemde yapılmış tarihi haritalara , gravürlere ve diğer ipucu olabilecek verilere de bakılmıştır. Birinci derece kaynak gravür ve fotoğraflarından bildiğimiz kadarıyla caminin 16.yüzyılda, 19.yüzyılda, ve bir de bu yüzyıllar arasında birbirinden farklı üç mimari şekilde görülmesi sebebiyle fiziksel olarak 1. Cihangir, 2. Cihangir ve 3.Cihangir Camisi olarak adlandırabileceğimiz Cami'nin bu formlarının özellkle 16. ve 19. yüzyıllar arasındaki ara dönemlerde nasıl bir durumda olduğunu anlayabilmek için,, dönemin ekonomik koşullarına, mimari formlara değinmek gerekmiştir. İmar faaliyetleri ve özellikle bölgedeki doğal afet ve yangınların da önemli bir etken olması göz önünde bulundurulursa, doğrudan başka bir veri olmaması sebebiyle bir bütün için bunlar gereklilik olmuştur.

1.1 Tezin Amacı

Cihangir Camisi'nin ilk yapıldığı 1559 -1560 yılları Osmanlı Devlet'inin Sultan I. Süleyman dönemi, son yapım yılı 1889–90 yılı Sultan II. Abdülhamit dönemi ve bu dönemler arasındaki yapım ve onarımları ve bulunduğu çevre içerisindeki oluşumunu incelemek, değerlendirmek ve günümüz dönemindeki mevcut durumunda mimari açıdan bir sonuca varmaya çalışmaktır.

Çalışmanın bir diğer doğal amacı da, yalnızca, arşiv belgelerinden yazılmış kaynaklardan ve araştırmalardan, gözlemlerden yola çıkarak değil, olayların neden-sonuç ilişkilerini yeniden bir yorumlama çabasıdır. Cihangir Camisi, tarihimizin eşşiz değerde olan yapıtlarından birisi olarak ve Mimar Sinan'ın eseri olan ilk yapıldığı orijinal hali ile günümüze gelememiştir. Ancak yeniden inşa, onarım ve değişikliklerle günümüze ulaşabilmiştir.

1.2 Tezin Kapsamı

Çalışma arasında büyük farklar bulunan ayrı dönemler içinde inşa,tamir ve onarımlar görmüş olan Cihangir Camisi'nin önce birinci yapım dönemi olan 16. yüzyıldaki durumu ele alınmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu en parlak döneminde yapılmış olan caminin yine öncelikle mimari özellikleri ele alınmıştır ve içinde bulunduğu çevre ile ilişkisi de anlaşılmaya çalışılmıştır.

Caminin ikinci yapım dönemi olan 19. yüzyıl ise son demlerini yaşayan bir imparatorluğun batılı örneklerine benzemek için kabullendiği kurallardan etkilenen bir çevre içersindeki oluşumunu,bu geç dönemin çağdaş dünyaya uyum sağlama çabalarını, kapsamıyla ilgili bugüne kadar çalışılmış kaynaklarla birlikte yeniden incelemek, değerlendirmek ve mimari açıdan bir sonuca varmaya çalışma gayreti içerisinde ele alınmıştır.

1.3 Tezin Amacı ve Yöntemi

Amacına uygun şekilde hazırlamaya gayret ettiğim çalışmanın araştırma alışkanlığının geliştirilmesi, edinilen bilgilerin belirli bir plan ve sistem içerisinde derlenerek çözümlenmesi ve öneriler ile birlikte bir sonuca varılmaya çalışılması olmuştur.

Araştırma konumu oluştururken, öncelikle tarihimizden miras kalan Cihangir Camisi ile ilgili az kaynak bulunduğundan gerekli bibliyografyayı çıkartarak çalışmaya başladım ve mümkün olduğunca fazla yayın taradım. Başbakanlık ve diğer Arşiv belgelerimizden, yazılı kaynaklardan, fotoğraflardan, internet ortamından ve konu hakkında bilgi sahibi kişilerin görüşlerinden faydalanarak çalışmama başladım,

Yapının 2000 yılında çektiğim fotoğraflarını 2014–2015 yıllarında yeniden çektim, daha önce çizilmiş olan planlarını kontrol ederek plan çizimini gerçekleştirdim.

Bütün bu çalışmalarımı, ben de bazı gözlemlerde bulunarak, yorumlamaya ve asıl konuyla ilgili olarak Birinci derece kaynak bilgisine ulaştığım tarihçilerin aydınlattığı yolda belli bir sistem içerisinde derlemeye gayret ettim.

2. 16. YÜZYILDA MİMARLIK ORTAMI İLE İLGİLİ NOTLAR

2.1. 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mimarlık Faaliyetleri ve Hassa Mimarları Ocağı

Osmanlı padişahları merkezi yönetimi güçlendirmeye yönelik olmuşlar, imar faaliyetlerini de bu doğrultuda yönlendirmişlerdir. Cihangir Camisi'nin ilk yapım yılına giren ve Osmanlı tarihinde klasik dönem olarak adlandırılan 16. yüzyıl, imparatorluğun en parlak dönemi olmuştur. Bu dönemdeki imar faaliyetleri bize en güzel ve ihtişamlı yapıları gösterirler. Coğrafi sınırlarını genişletmeyi sürdüren Osmanlı İmparatorluğu, bu yüzyılda yalnızca Avrupa'nın değil tüm eski Dünya'nın en büyük ve en güçlü imparatorluğu durumuna gelmiştir.

16. yüzyıldaki yapısal faaliyetlere baktığımızda, Osmanlı ekonomisindeki canlılık ve zenginliğin yansımalarını mimarlık alanında kolaylıkla görebilmekteyiz. Bu dönemde iç ve dış ticaretin, hem Türk hem de genel olarak İslam Mimarlığı içinde önemli bir yeri olan Osmanlı Mimarlığının, yapı sanatına katkılarından biri, camilerin tek kubbe ile örtülmesi konusunda kararlılığı olmuştur. Merkezi planlı yapılar Osmanlı'dan çok önce Roma ve Bizans'ta Anadolu ve Suriye'deki Hristiyan mimarisinde de kullanılmıştır.

Yine 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı toplumunun önemli özelliklerinden biri de devletin özel mülkiyet ve özel ellerde servet ve sermaye birikimine getirdiği sınırlamalardır. Bunun sonucu olarak da vakıf kurumu ve yapıları karşımıza çıkmaktadır‘’Bu kurumların amacı hayır işleri olmakla birlikte, Osmanlı toplumunda vakıf kurumunun yaygınlaştırılmasının önemli nedeni devletin özel mülkiyete müdahale ederek onu sınırlamaya çalışması olmuştur’’(Pamuk, 1990,s.170).

Merkezi devletin, taşradaki unsurlar karşısındaki gücü 16. yüzyılda doruğuna ulaşmıştır. Bunun sonucu olarakda 16. yüzyılda, Osmanlı toplumsal kuruluşu en merkeziyetçi dönemini yaşamıştır. ‘’Kuruluş döneminden başlayarak ağırlığını duyuran ve sonrasında Osmanlı toplumsal kuruluşuna egemen olan üretim tarzı

iktisadi ve sosyal kurumları, dinamikleri ile var olmuşlardır. Bu yüzyılda Mimar Sinan'ın bütün bir devre hâkim olan üslübu uzun bir dönem etkisini devam ettirmiştir'' (Aslanapa, 1966,s,131).

Osmanlı kültürünün normları büyük ölçüde İslâmlığın dinsel ve toplumsal anlayışı kurumları ve estetik duygusu ile belirlenmiş olmakla birlikte 15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı Sarayı, Avrupa Sanatı'nı tanıma olanağına sahip olmuştur. Fatih Sultan Mehmet, Rumca biliyordu ve sarayında İtalyan bilim adamlarıyla, çevirmenler vardı. Gentile Bellini'yi bir portresini yapmak üzere saraya çağırmış ve freskler de yaptırmıştı. Başkentte imparatorluğun topraklarında varolan zengin bir kültür birikiminin sağladığı hoşgörü hâkim olmalıydı. Pek çok çağrışımı ile Rönesans sözcüğü sınırlı olarak 15 ve 16. yüzyıl Osmanlı kültürü içinde kullanılabilir, Rönesansın gelişimindeki en önemli dürtü, nesnel gözlem, göreli ekonomik ve ifade özgürlüklerinden kaynaklanıyordu oysa Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal yapısı hem laikleşmeye hem de bireyselleşmeye engeldi .Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu özel yönetim biçimi bütünüyle İslâm kaynaklı olmaktan çok Asya'ya özgü despot hükümdar kavramı ile Bizans'ın yönetim biçimlerinin etkilerini yansıtıyordu. Devlette dinin, sultanın kişiliğinde toplanması Osmanlı Kültürü'nün Rönösans döneminde Batı'da olduğu gibi tam anlamıyla ve her yönde gelişmesini engelledi.

15 ve 16. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde görülen kısa sureli gelişmeler güç uygulamasına ait alanlarda oldu, askerlik ve mimarlık bunların en çarpıcı olanlarıydı, Osmanlılar, 17.yüzyıla dek Batı'daki en yeni gelişmeleri yakından izlediler, Avrupa'dan uzmanlar getirtmek ve çağdaş teknolojileri benimsemek Osmanlıların özelliğiydi. 1538 yılında Mimar Sinan Saray başmimarı olduğunda oldukça kesinleşmiş bir program ve oldukça biçimlenmiş bir mimarlık geleneği içinde çalışmaya başladı, O'nun büyük katkısı bu geleneği ulaşabileceği en üstün ifadesine yükseltmek ve böylece strüktür ve biçim için birçok seçenek yaratmak oldu. Bu durum, Osmanlı Mimarisi'ne ileride gelişebileceği yeni yönler vermiştir. Mimar Sinan, son yıllarında mimarisine farklı çizgide yenilikler kazandırdı. Bu gelişmelerin Osmanlı Mimarlığı'nda klasik sonrası ya da manierist denilebilecek dönüşümlere yol açtığını ve Sinan'ın son tasarımı olan Manisa'daki Muradiye Camisi'nde kendisini Barok anlayışa yönlendirdiğini söyleyebiliriz.

Osmanlıların politik ve toplumsal yaklaşımları ve kültürleri diger İslâm ülkelerinden oldukça farklı idi. Türk tarihinin en belirleyici olgularından biri Türklerin ısrarla

batıya doğru hareketi ve bu hareket sırasında, İslâm olmayan, hristiyan ve batılı etkilerini doğal olarak kimliklerinde benimsemiş olmalarıydı. Bizans'a yakın ilişkiler içinde olan Selçuklu ve Osmanlı Devletleri onlardan kendi yönetimlerine kanun ve idare kavramları ve uygulamaları aktarmışlardır. Batılılaşma yolunda ilk adımın iyi Yunanca konuşan ve saraya Hristiyan sanatçıları davet eden Fatih Sultan Mehmet ile atıldığı söylenebilir. Sultan I. Süleyman'ın Avrupa'daki fetihleri kökleri eskilere uzanan bir imparatorluğun kurucusu olduğu bilinci ve Avrupa'yı egemeliği altına alma emelleri Osmanlı tavırlarında, Rönesans ile bazı paralelliklerin doğmasında etken olabilirdi ancak Sultan Süleyman, Ortodoks İslâmlığa bağlıydı.Osmanlı Mimarlığı'nın özellikleri ''Rönesans Mimarlığı ile benzerlik gösteriyorsa bunun nedenleri Osmanlı Mimarisi'nin daha önce benimsediği gelişme çizgisinde ve Batı mimarisi ile ortak Akdeniz ve Yakın Doğu kökenleridir''(Yerasimos,2005,s.37).

'Osmanlı Mimarisi'ni, Rönesansa yakınlaştıran Mimar Sinan'ın bireysel yaklaşımı olmuştur. ''O İslâm kültürü içersinde Rönesans dünya görüşünü en yakın şekilde ifade eden kişidir. Kademeli düzen, oran ve gelenek gibi Rönesans'ın önemsediği unsurların farklı bir uygulama anlayışı ile Sinan için önemli olduğu söylenebilir.''(Yerasimos,2005,s.38). Hassa Mimarları Ocağı malzeme ve işgücünü tedarik etmek ve masraflarını karşılamakla sorumlu olan Şehremini'ne bağlı idi. Bunun dışında bu kurumun başı bütün teknik işlerden sorumlu olan başmimar idi. Devletin politik ve ideolojik amaçlarına hizmet eden mimari hassa mimarları adı verilen ve saraya bağlı mimarlar tarafından biçimlendiriliyor ve kontrol ediliyordu. Evliya Çelebi'ye gore bu kurumun ayrıca İstanbul'un Vefa semtinde bir atölyesi vardı, 17. yüzyıl ortalarına kadar başmimar hayat boyu bu görevde kalıyordu.Resmi inşaat sorumluları dışında baş mimar, özel işler yapan mimarların ve inşaatçıların mesleklerini iyi uyguladıklarına bakar, meslek uygulamaları için izin belgesi çıkarırdı, özel inşaatlarda onun kontrolüne tabi idi. Hassa Mimarları Ocağı'ının kontrölünde olmayan yörelere mimar tayini de baş mimarın önerisi ile oluyordu, böylece yanlız başkentteki uygulamalar değil, bütün resmi ve özel inşaatlar da bu kurumun kontrölünde oluyordu. Hassa Mimarları giderek önemini kaybettiler, görev rekabeti ve giderek mimari uygulamaların sayılarının azalması sistemin çözülmesine neden oldu, 18.yüzyılın başında kurumun bütçesine büyük değişiklikler ve kısıtlamalar gelmişti. Ayrıca artık meslek görevlendirmeleri için ciddi kurallar uygulanmıyordu ve bu yozlaşmalara neden oluyordu, 19. yüzyılda ise devletin

reform programlarından biride Hassa Mimarları Ocağı' nın yenilenmesi oldu, bağlı olduğu Yeniçeri Ocağı ile birlikte kapatıldı, Topkapı Sarayın'daki atölyeleri kaldırıldı ve belgeleri yok edildi, 1831 yılında şehremini ve başmimar görevleri biraraya getirilerek Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kuruldu. Ocağın bir eğitim kurumu olarak işlevi sona ermişti ve ancak 1881 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi adıyla mimari eğitim veren bir Güzel Sanatlar Akademisi kuruldu.

2.2 Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne Bir Bakış

Kanuni Sultan Süleyman (D.1494 - Ö.1566) dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak dönemi olup, Osmanlı tarihinin uzun bir dönemini oluşturmaktadır. İmparatorluğun onuncu padişahı, 89. İslam Halifesi, Batıda Muhteşem Süleyman, Doğu'da Kanuni Sultan Süleyman olarak da bilinmektedir. Kırk altı yıllık bir zaman dilimi içerisine yayılan bu dönemde, Sultan I. Süleyman'ın önderliğinde pek çok önemli olay gerçekleşmiştir. Devrin parlak bir devir olmasını sağlayan en önemli etken Sultan I. Süleyman'ın gerek kültür gerekse karakter bakımından üstün meziyetlere sahip olması ve cihan devletine yakışır yönetim ve yapılanmayı sağlamasıdır. Nadir rastlanan bir yaşa erişmiş, hanedanın en uzun saltanatını sürmüştür. Muharebeleri, bırakmış olduğu eserler, abideler, ilmi ve hukuki müesseseler, devrinin ve kendisinin bir cihan padişahı olduğunu ve tartışmasız büyüklüğünü açıkça göstermektedir.

Bu devirde Avrupa'da Hıristiyan âlemi en dar sınırlarına itilmiştir, ayrıca deniz siyasetine en az kara derecesinde önem verildiği görülür. Bunun sonucu olarak da iç ve dış ticaret hızlanmış ve ekonomiye canlılık gelmiştir. Devrin zenginliği ve birçok alandaki canlılığa ve yükselişe uygun olarak bayındırlık işleri de çok gelişmiştir.

Sultan I. Süleyman'ın döneminde denilebilir ki Osmanlı Devleti'nin siyasi, kültürel, sosyal, iktisadi, adli ve kısaca her çeşit yapılanması zirvededir. Her sahada topraklarının genişlemesi, Akdeniz'in Türk gölü halini alması bunu kanıtlar. Fakat bu devrin, belki de Osmanlı Devleti'nin sonraki yüzyıllarda inişe geçmesinde etken olan sebeplerin filizlenmesine ortam sağlamış yönleri de vardır. Sultan I. Süleyman devrinde ilk defa kadınların devlet yönetimine karışmaları dönemi başlamıştır. Hürrem Haseki Sultan'ın faaliyetlerini devletin yararına olarak nitelendirmek zordur. Sultan I. Süleyman Devri, yarım asırlık bir zaman dilimi içersinde yapılan

reformlarla bu devri Türk tarihinin en parlak devresi olarak kabul ettirecek haklılıktadır. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti sadece bir kara devleti iken denize açılmış ve Avrupalıların yardım istediği bir itibar devleti olmuştur. Akdeniz'de kurulan egemenlik, imparatorluğu geniş ufuklara taşımış, her alanda ilerleme kaydedilmiştir. Bunun doğal sonucu olarak mimari doku yüzyılın ihtişamını ve gücünü yansıtmıştır.

2.3 Mimar Sinan'ın Osmanlı Mimarlığı'ndaki Yerine Bakış

Bu devirde her alandaki gelişmelere paralel olarak mimarlıkta da yapısal faaliyetlere hız verilmiştir. Kanuni'Sultan Süleyman'ın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak devrinin büyük mimarı, dünya çapında dahi bir sanatkâr olan Abdülmenan oğlu Sinan veya diğer adıyla Mimar Koca Sinan'dır.

Mimari eserler bir toprakta ebedi kalışın tapu senetleridir. Türk hâkimiyetini bu topraklara perçinleyen varlıkların başında mimari eserlerimiz onların başında da Sinan'ın eserleri gelir. Dönemin imar faaliyetlerinde başı çeken kurum, saraya bağlı olarak çalışan ve devlet sınırlarındaki her türlü resmi inşaat işlerini yürüten Hassa Mimarlar Ocağı ile başındaki hassa mimarbaşıdır. ‘’Sultan I. Süleyman tahta çıktığı dönemde hassa mimarbaşı, Acem Ali'ydi. 1538 veya 1539 yılında ölen Acem Ali'nin ardından yerine gelen ve Kanuni döneminde yapılan mimari eserlerin çoğunda imzası bulunan Mimar Sinan, Osmanlı döneminin en büyük mimarlarından olarak kabul edilmektedir'' (Kuran,1986,s.151).

Dünyanın her yerinde mimar, modern zamanlardan önce çok özel durumların dışında toplumun içinden tarihe iz bırakacak şekilde sivrilmemiştir. Yinede her dönemin anıtsal yapılarıyla ilişkili olarak efsaneleşmiş mimarları vardır. Kendileri hayattayken yazılmış Sinan'ın ve Sultan Ahmed Camisi'nin mimari Sedefkar Mehmet Ağa'nın özgeçmişleri olması, bu durumun Osmanlı toplumundaki yansımasıdır. Ancak Osmanlı literatüründe, şair tezkereleri hattat yada ulema özgeçmişleri gibi mimarlara ait yada onları da içeren bir yapıtın bulunmaması mimarlık tarihi çalışmalarını güçleştirmektedir. En önemlisi bir dönemin tüm yapılarını o dönemin başmimarına bağlamak eğilimi vardır. Oysa 17. yüzyılın ortalarından sonra başmimarın bir makamdan bir makama geçen bir memur olduğu anlaşılmaktadır. ‘’16.yüzyılda bile Sinan'ın tezkerelerde O'na atfedilen tüm yapıtların dolaysız yaratıcısı olmadığı

açıktır. 50 yıla yakın olan Sinan'ın başmimarlığı dönemine ait bugüne kadar , 1549 tarihli tek bir liste çıkmıştır Şehzade Camisi'nin bitirilmesi ve Süleymaniye'nin başlatılmas ıarasındaki listede 1537 listesinden Hayrettin Mermari ve Andon kalmıştır. (Yerasimos, 2005,s.47).

Mimar Sinan'ınbaşa geçince Hassa mimarları düzeninde önemli değişiklikler yapmış olduğunu düşünebiliriz.''1490 yılında Kayseri'ye Ağırnas köyünde doğan Mimar Sinan Sai Mustafa Çelebi'nin kendi sinden dinleyerek yazdığı Tezkeretü'l Ebniye, Tezkeretü'l Bünyan, Tuhfetü'l Mimarin, Risaletü'l Mimariye, Adsız Risale kaynaklarına göre, 1512 yılında devşirme acemi oğlanlar mektebinde, mimar mühendis olarak yetişmesini 1539 yılında tamamlamıştır''(Erzen, 1996,s.56).

Mimar Sinan Mimarbaşı seçildiği zamandan sonra elli yıl içerisinde imparatorluk topraklarında sayısız eserler meydana getirmiştir. Merkezi planlı yapılardaki başarısı, kubbe mimarisi ve mekân yaratmasındaki dehasıyla ölümsüzleşmiştir. Mimar Sinan kalabalık ve kuvvetli bir mimar ekibi ile çalışıyordu, emrindeki mimarların arasında birçok gayrimüslim bulunmaktaydı.

Ayrıca orduda hizmet gören mimarların da başı idi. Yarattığı eserler ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun altın çağında, kurduğu mektep ve yetiştirdiği sanatkâr sayısı ile de Osmanlı Mimarlığı'na ve dünya mimarlık tarihine adını yazdırmıştır.

Evliya Çelebi'nin, Sinan'ın eserleriyle ilgili yazdıkları dikkate alındığında bu eserlerin sayısının insan ömrüne zor sığacak kadar fazla olduğu anlaşılmaktadır.''Şehirlerin Mimar Sinan'ın yaptığı önemli saltanat yapılarının etrafında şekillendiğini düşünebiliriz. Mimar Sinan'a atfedilen yapıtların günümüze gelen vakfiyeleri, mimari işlevi, ve banilerin zihniyeti açısından, aynı dönemde başka yerde rastlanmayan zenginlikte veriler sunar, bu eserler büyük bir dâhinin(Şekil 2.1) ellerinden hayatbulmuştur''(Necipoğlu,2010,s.227).

Şekil 2.1 : Solda Genç Sultan Süleyman (1533) ve sağda Mimar Sinan'ın 16.yüzyılda Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi'nde minyatürü, elinde zira aletiyle Sultan Süleyman Türbesi'nin yapımına nezaret edişi.

Mimar Sinan'ın dehasının gelişmesindeki ana basamaklar, üç büyük abide ile belirir. Bunlar İstanbul'da Şehzade ve Süleymaniye, Edirne'de Selimiye Camisi ve külliyeleridir. Mimar Sinan ilk eserlerinde Osmanlı Mimarisinin İznik, Bursa, Edirne geleneğine bağlı çalışmalar yapmıştır. Şam Beylerbeyi Hüsrev Paşa adına Halep'te 1536 / 1537 de yaptığı külliyede tek kubbeli cami, birer bölümü yanlardan taşan beş kubbeli son cemaat yeri vardır. Köşelerde, sekiz kenarlı kubbelerle, küp biçiminde küçük birer mekân eklenmiştir. Halep'te inşa ettiği bu yapısında Mimar Sinan, tek kubbeli cami fikrini geliştirmiş, yapının sağ köşesinde çokgen biçiminde klasik külahlı kalın ve bordur minare yapmıştır. Revaklı avlusu ile medrese, yanlardaki imaret, misafirhane, hamam gibi yapılar tam bağlantılı olmadığı halde alçak tutularak Cami'nin mimarisini belirtip, onunla bir birlik meydana getiriler. Mimar Sinan'ın ilk eserlerinden olan bu yapıda süslemesiz ferah bir mekân görülmektedir. Mimar Sinan'ın ilk eserlerinden olan 1559/60 yıllarında yapılan Cihangir Camisi'nde tek kubbeli ve yanlarda ek birimleriyle sade ve ferah bir mekan tasarımı vardır, 16. yüzyıldaki tasarım sadeliği yapının 19. yüzyıldaki yeniden inşasında da görülmektedir.

19.yüzyıla gelindiğinde devlet baş mimarı Sarkis Balyan olacaktır, (Şekil 2.2). Balyan Ailesi bu yüzyıla kadar olan geleneksel mimarlık ile Avrupa mimarlığını birleştirerek batılılaşma dönemi mimarlığının önde gelen yapı sanatçıları olmuşlardır.

> Sarkis Balyan'ın Paris Nubar Kütüphanesi'ndeki imzalı çizimleri kendisinin İmparatorluk nosyonunu desteklemektedir. Osmanlı döneminin klasik döneminin aksine ve 19. yüzyılın Çırağan Sarayı'nın renkli iç çizimleri detaylar ve yüksek perspektif içeren bu çizimler Sarkis Bayan'ın modern ve Avrupa sitilini gösterirler Avrupa metodlarında olmakla birlikte Sarkis Balyan'ın Osmanlı arşivlerinde bulunan ve Sultan'a sunmuş olduğu model çalışmalar da kendisinin geleneksel mimarlardan etkilendiğini de gösterirler., Osmanlı arşivlerinin, belgelerde kullandığı ifadelerde marifetiyle, mübaşeret olunmuş, ber muceb-i resim inşaası gibi ifadeler kendisinin devamlılığını göstermektedir (Wharthon 2015,s.192).

Kendisinin Paris'de aldığı eğitimlerde değişik tarzlardaki mimarlık ve antik bilgisi sadece bir kalfa olmadığının, entellüktüel olarak da mimarlık tarihi ile de ilgilendiğini gösterir. ''Beylerbeyi Sarayı için bir balmumu model yapmış ve Sultan Abdülaziz'e sunmuştur.Sarkis bey bu niteliklerini Paris'te (Sainte-Barbe, Beaux Arte Ecole Centrale' da) edinmiştir''(Ağır,2005,s.95). Bu yıllarda da saray mimarıdır. Sadece bir mimar olarak çalışmamıştır. ''Osmanlı Devleti'nin Şirket-i Nafia'ı Osmaniye adlı müessesesini kuracak, demiryolları, kanal ve akarsular, liman ve fener, alet ve edabat mimarlık dışında fizik, kimya, dinamik, inorganik ve endüstriyel kimya ile ilgili dersler görmüştür.Kuruçeşme'de yaşadığı yerde bir laboratuvar kurmuştur''(Wharthon,2015,s.79).

Şekil 2.2 : 19.yüzyılda devlet baş mimarı Sarkis Bey Balyan., Pars Tuğlacı, Balyan Ailesi.

Sarkis Balyan ve diğer aile üyeleri Osmanlı modernleşmesininde bütünleşecek yeni eğitimsel, teknik ve finansal gelişmelerin statü ve rolünde modernliğin ve batılaşmanın yolunda ve mimari eserlerinin devamlılığında bir mimarbaşı olarak yaşayacaktır. 1872 de rütbe-i Bala bundan birkaç yıl sonra da '' Saray-ı Hümayün Başkalfası saadetli Serkis Beyefendi hazretleri '' ifadesi kendisinin yüksek rütbesini göstermektedir, 31 Mart 1878'de Ser mimar-ı devlet ünvanını alacaktır.

16. yüzyıl içinde Mimar Sinan'ın eserlerinden olan Şehzade Camisi'nde (1544) yarım kubbe kullanılmış, Ayasofya ve Beyazıt Camileri aşılarak dört yarım kubbeli ideal bir merkezi planlı yapı meydana getirilmiştir. İstanbul Beyazıt camisinde henüz Bursa mimarisinin etkileri oldukça bellidir. Mimar Sinan, Şehzade Camisi'nde artık bunlardan tamamen sıyrılarak büyük ölçüde kendi üslubu ile yepyeni abidevi bir mimarinin yolunu açmıştır.

Cihangir Camisi'nde olduğu gibi Mimar Sinan Şehzade Camisi'nde kare mekân üzerine kubbe; ek olarak yarım kubbeler ve köşelerde birer küçük kubbe kullanmıştır. 1548 yılında tamamlanan Üsküdar iskelesindeki Mihrimah Sultan Camisi'nde enine gelişen bir mekân çift son cemaat yeri ve cephe mimarisi ile değişik bir camidir. Yüksek bir teras üzerinde üç yarım kubbeli olarak tasarlanmıştır. Beş kubbeli son cemaat yeri ve köşelerde iki ince minare ile yüksek ve ahenkli bir cephe meydana getirmiştir.

Kaptan-ı Derya Sinan Paşa Camisi'nde (1555) Edirne Üç Şerefeli Camisi'nin planının küçük ölçüde ele alındığını görüyoruz. Sadrazam Rüstem Paşa Camisi'nde ise sekiz dayanaklı cami tasarımını görürüz. Doğu ve batıda iki merdiven ile çıkılan cami de saçakvari geniş bir sundurma yan cephelerin yarısına kadar camiyi kavramaktadır. Buradan da beş kubbeli son cemaat yerine geçilir. Köşelerdeki eksedralar mekânın yuvarlaklığına uygun bir ortam sağlar. Tophane'de Kılıç Ali Paşa Camisi'nde ise Ayasofya'nın plan şeması ele alınarak yan nefleri ayıran duvarlar kaldırılıp, genişliği uzunluğuna yakın bir cami mimarisi uygulanmıştır.

Türk ve genel olarak İslam Mimarlığı içinde önemli yeri olan Osmanlı Mimarlığı'nın, yapı sanatına katkılarından biri, camilerin tek kubbe ile örtülmesi konusundaki kararlılığı olmuştur. Merkezi plan Osmanlıdan çok evvel Roma'da, Bizans'da Anadolu ve Suriye'deki Hıristiyan mimarisinde kullanılmıştır.''(Kuban, 1998,s.102).

Padişah ve üst düzey yöneticiler camilerin yapılmasına önayak olmuşlardır. Yapı sanatçıları da başarılı yapıtlarını bu alanda ortaya koymuşlardır. Klasik Osmanlı Mimarisi merkezdeki kubbelerin yarım kubbelerle desteklenmesiyle başlar. Kubbeler genelde içte dört, altı ya da sekizgen ayak üzerine oturur. Mimar Sinan'ın yapılarında hep tek plan şeması kullanmak yerine bunlardan birini denediği ve en iyi çözümü aradığı gözlemlenmiştir. Türk Mimarisi'nde kültürel ve yerel bütünlüğü sağlayan yapı sanatımızın en büyük, dünya tarihinin ise başlıca büyük ustalarındandır.''Mimar Sinan tarihsel bilincinde olarak nadir güzellikte eserler meydana getirmiştir. Ardından gelen kuşaklar çağdaş Türkiye'de mimari bağlamda neyi görmek istiyorlarsa hepsini Sinan'da arayıp bulacaklardır.'' (Erzen, 1996,s.56).

Mimar Sinan'ın mimarisi Osmanlı dini mimarisinin temel kalıplarını oluşturmakla kalmayıp 20. yüzyıla kadar Türk mimarisi üzerinde etkisini sürdürmüştür. Cami mimarisi bugün hâlâ geleneksel biçimlerden etkilenmektedir. Sinan'ın yapıtlarından bugüne kalanlar hâlâ kullanılmaktadır.

16. yüzyılın, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal açıdan en güçlü olduğu ve doğal olarak sanatının da büyük bir gelişme gösterdiği ve bu gelişimin birlikte bilinçli bir mimari program gerektirmesi Sinan'ın yeteneklerinin ortaya çıkmasını kolaylaştıran etkenler olmuşlardır. Dönemin koşulları bir anlamda kendi dehasını aramış ve bulmuştur.

3. 18 VE 19. YÜZYILLARDA MİMARLIK ORTAMI İLE İLGİLİ NOTLAR

3.1 Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Devri ve Mimarlık

''19. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı yönetimi içte ve dışta gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır. Batı Avrupa devletlerinin askeri ve iktisadigelişmeleri, yürüttükleri yayılma politikaları, diğer yandan 1808 yılında imzalanan Sened-i İttifak ile taşradaki ayanın güçlenmesiyle ayan ve derebeylerinin bağımsız davranmasıdır''(Danişment,1972,s.48). Dış ticaretin, Anadolu'dan ziyade Balkan vilayetlerinde batı Avrupa ile sürekli gelişmesi yine balkanlardaki gayrimüslim tüccarları güçlendirerek, Fransız devriminden kaynaklanan düşünce akımlarının da katkısıyla, merkezi otoritelerin üzerinde bir baskı unsuru oluşturmaya başlamaktaydı. Dolayısı ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmayı kolaylaştıran ulusçuluk hareketlerinin önderliğini yapmaya başlamışlardı, bu hareketler Avrupa ülkelerinden de destek bularak Sırbistan ve Yunanistan'a bağımsızlıklarını kazandırmıştır.

Gülhane Hattı Hümayün'u devlet anlayışında ve devlet idaresinde modernleşmenin başlangıcı olmakla birlikte özellikle müslüman tebaa ve müslüman olmayanların oluşturduğu reaya arasındaki eşitsizliklerin kaldırılmasını amaçlıyordu.''Vergi alanındaki yenilikler her iki kesim de de hoşnutsuzluklara sebeb olmuştu. Bu da Osmanlı Devleti'nde olumlu adımların bile ne büyük bir zorlukla atıldığının göstergesidir'' (İnalcık,2006,s.57).

İstanbul'da Tanzimat ivmesi ve Kırım savaşının neden olduğu Batı ile etkileşim geleneksel payitahttan çağdaş bir kente geçiş sürecinde ilk girişimlerin başlamasını sağlamıştır. ''1855 deki ilk belediye örgütü olan şehremaneti üç ay sonra da en önemli işlerinden biri de sokakların kaldırımlaşması olan İntizam-ı Belde komisyonu kurulmuş. 1858'de bağımsız yapıya sahip Beyoğlu'ndaki Altıncı Daire-i Belediye göreve başlamıştır.'' (Tekeli,1999,s.187).

Beyoğlu fetihten önce (Pera) İtalyan Rönesansının Doğu Akdeniz şubesi gibidir, Beyoğlu Cihangir bölgesine yakınlığı sebebiyle komşu bir bölgedir. Ama burada Cenevizliler zamanında yerleşim yoktur. Pera ise Cenevizlilerin kolonisidir ama

kentte Venedikli, Pisali İtalyanlar da vardır, Genova daha çok hepsini idare eden bir patrondur‘’Genova buraya yürütme ve yargı güçleri elinde tutn bir yetkili tayin ediyordu, yanında 24 üyeli bir meclis ve tüccarlar ofisi vardı. Ceneviz parası Zecchina değerli bir birim olarak bütün Akdeniz’de kullanımdaydı. Genova aristokrasisinden tüccar aileleri burada yaşardı. Pera’ya italyan kültürü damgasını vurdu’’(Ortaylı,1987,s.90).Pera’da İtalyan asıllı büyük aileler ancak 20.yüzyılda ortadan çekildiler, çoğu İtalyanlığını kendine özgü sürdürmüştür. ‘’ Perane, Fornetti, Negri, Navoni, Sansani, Orlandi ailesi, Salvago’lar ortaçağ soylu ailelerindendi. Osmanlı da onları Bizans gibi Latin milleti diye bir grup olarak tanımışlardı.

Bu büyük ailelerin bazıları Kefe’de, Trabzon’da, Amasra’da yaşamışlardı. Ortaçağ boyunca ticari temsilciliği en iyi kullanan onlardı’’ (Ortaylı,1987,s.94). 17.ve 18. yüzyıllarda ise Beyoğlu, Fransa’nın doğudaki ticaret ve diplomasi ağının merkezi haline gelmiş, Beyoğlu’nun yerli halkı doğusu Osmanlı uyrukları, ister müslüman ister hristiyan yahut yahudi olsun semtlerindeki avrupalılara yabancı gözüyle bakarlardı.

Tanzimat’ın 3 Kasım 1839 yılında ilan edilmesine rağmen hazırlıklar II. Mahmut zamanında (1808-1839) da yapılmıştı. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla, kanlı bir şekilde başlayan reformları Osmanlı imparatorluğu içersinde asıl hayata geçiren Sultan II. Mahmut’dur. Abdülmecid ve II. Mahmud’un uzun zaman önce gerçekleştirmeye karar vermiş olduğu bir yaşam biçimi bu dönemde başlamaktaydı.

‘’18. yüzyıl başlarında, öncelikle Fransa ile başlayan resmi olmayan ilişkiler, İstanbul’daki saray çevrelerinde, Fransız Kültürü’nün bir süre için yerleşmesine sebep olmuş, Fransız tarzı ev eşyaları ve mimaride rokoko süslemeler moda haline gelmiştir.’’(Marmara, 2006,s.112).

III. Selim’in ilk reformları askerlik alanında olduğu için batı etkisindeki ilk yapılar büyük askeri kuruluşlar, kışlalar, askeri okullar olmuşlardır. Neo-klasik biçimli bu yapılar başkent yapılarına ilk değişiklikleri getirmişlerdir. Batılılaşmanın mimarideki etkisi başkent olması dolayısı ile en çok İstanbul’da kendini göstermiştir. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’na giren Batı anlayışı, Osmanlı Mimarisinde kimlik değişimine neden olmuş, mimaride iç ve dış mekân biçimleme ilkelerini, malzeme kullanımlarını değiştirmiştir.

III. Selim ile başlayan batılılaşma sürecinde, önemli etkenlerden biri eğitimin batılılaştırılması olmuştur. Avrupa'dan gelen öğretmen ve teknisyenlerin Osmanlı imparatorluğundaki çalışmaları ve mimari faaliyetleri olmuştur.''Batılılaşma döneminde mimari faaliyetler Batı uygarlığının biçimlerini yansıtmakta, ancak yabancıların bazılarının da bulundukları çevreden etkilendikleri görülmektedir.'' (Öz, 1962,s.25).

18. yüzyıl sonlarında, yabancı mimarların Osmanlı sanatı ve mimarisi üzerindeki ilk etkileri görülmeye başlamış, siyasi ilişkiler doğrultusunda, yabancı mimarlar tarafından yapılan projeler uygulanmaya başlamıştır. İmparatorluk başkentinde İngiliz, Fransız, İtalyan ve Alman mimarların ve gayrimüslim azınlıkların mimari eserleri dönem içersinde şehrin çevre düzenlemesinde yerlerini almışlardır. Osmanlı cami mimarisine batı etkisi Sultan III.Ahmet devrinde girmeye başlamıştır. O dönemde Avrupa'da rokoko dönemi yaşanmaktaydı.

Klasik Osmanlı camilerinde bu dönemde klasik süslemeler yerini barok ve rokoko süslemelere bırakır, fakat bu batıya açılış 18.yüzyılın başında Barok anlayışın Osmanlı sanatına küçük sanatlar yoluyla girişi sonucunda gerçekleşmştir. Dini yapılarda örneğin Nur-u Osmaniye Camisi'nde yeni tarz süslemeler görülmeye başlar, mimari ögeler ve duvar kalem işleri klasik Osmanlı geleneğinden uzaklaşarak yerini barok süslemelere bırakır ,Aynı zamanda 19.yüzyılda , Neo gotik, Neo- klasik ve Eklektik üslüplar Osmanlı Mimarisi'nde yerini alır.

18. yüzyılda, klasik olgulardaki bir değişme olarak ve batılılaşma sürecinin etkisi vardır. Türk ve Müslüman olmayan yapı sanatçıları baş mimarlığa eş düşen görevler almaya başlamışlardır. Batılı ülkelerden imparatorluğa davetli olarak gelen mimarlar, dönemin konuyla ilgili eğitim kurumlarında dersler de vermişler, yapılan binalarda, yabancı mimarlar batı seçmeciliği ve zamanın modasını yapılarına uygulamışlardır.''Yabancı Mimarlar Osmanlı Mimarisi'nden etkilenerek klasik Osmanlı biçimlerini, Avrupa mimarisi ile birleştirmişlerdir'' (Denel, 1982,s.189).

18. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı yapılarına uyarlanan batı etkili süslemeler zamanla deneme niteliğinden çıkıp, belli başlı üsluplarla sınırlı kalmayarak bir bütünsellik göstermişlerdir, farklı yapım faaliyetleri ön plana çıkmış, ihtiyaç duyulan yeni yapılar (Dini, askeri, sivil, eğitim, sağlık) batılı yeni biçimlere uygun şekilde yapılmaya başlanmıştır. Bu durum 19. yüzyıl boyunca da devam etmiş

ve Osmanlı İmparatorluğu'nun batılı görünümünü gideek etkilıı bir konuma ulaştırmıştır. Yabancı mimarların yüzyıl üzerindeki ağırlıklı etkisi, saray, köşk, çeşme, kışla ve cami mimarisinde kendisini göstermiştir.

19. yüzyılda ise Fransız kültürü, İngiliz ve Alman kültürleriyle birlikte etkisini sürdürmüş, bu etkilerin sonucunda ortaya çıkan mimari biçimler, imparatorluk üzerindeki batı kaynaklı biçimlerin kanıtları olarak günümüze kadar yaşamışlardır.

Balyan Ailesi, 19. yüzyıl Osmanlı Mimarlığı'na büyük ölçülerde etki etmiş, yaklaşık yüz yıllık bir süre Osmanlı Mimarlığı'nda etkin bir rol oynamışlardır. Balyan'lar 19.yüzyılda Osmanlı sultanlarına birkaç kuşak boyunca kalfa-i hümayun olarak hizmet veren Ermeni kökenli bir ailedir. Balyanlar'ın statü ve ünleri 19.yüzyılda önce Krikor Amira(1764-1831) sonra oğlu Karapet Amira (1800-1866) daha sonra Nigogos Bey (1826-1858) , Agop bey (1837-1875) ve son olarak da Sarkis Bey (1831-1899) dönemlerinde üç nesil etkin bir rol oynamışlardır.

Balyanlar 19.yüzyılın ortasında sultanlar için oldukça çok sayıda cami de inşa etmişlerdir. Bunlar Hırka-i Şerif, Küçük Mecidiye, Ortaköy (Büyük Mecidiye), Dolmabahçe, Teşvikiye, Sadabad, Pertevniyal Valide Sultan camileridir ve ailenin Osmanlı Mimarlık tarihinde oynadığı role yeni bir açıdan yaklaşmamızı sağlarlar. Balyanların yeni üretim yöntemlerinin devamlılığına nasıl katkıda bulunduklarını ve modern bir Osmanlı üslübunun yaratılmasını nasıl üstlendiklerini gösteren bu kanıtlar, Balyan'ların Osmanlı Mimarlık Tarihi'nin etkinliklerini gösterirler.

1831 yılında Hassa Mimarları Ocağı lağv edilmişti, Ocağ'ın görevleri ve mali yapıları yeni bir kuruma aktarılmıştı, Ebniye-i Hassa Müdüriyeti ancak bu kurum mali sorunlar ve kendisine verilen görevleri yerine getirememesi yüzünden çalışamamaya başladı daha sonra Ebniye Meclisi oluşturuldu, bu birimin oluştrulması sarayın inşaat işlerinin artık tek bir merkezden daha doğrusu Balyan Ailesi'nin denetimi altında yeni bir merkezden yönetilmesinin koşullarını sağlamıştır.''Ebniye Meclisi üyeleri müslüman yetkililerden başka hem Rum, hem Ermeni cemaatlerinden çok sayıda gayrimüslim kalfanın bir araya gelmesinden oluşuyordu, bu tür resmi kurumlara bu tarihe kadar sadece müslümanların atandığından durum bukalfaların bu dönemdeki inşaat sektöründeki gücünün tanındığını göstermektedir'' (Wharthon, 2010,s.18).

Cihangir Camisi'nin yapım işleriyle ilgili Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivleri (BOA) İrade Şurayı Devlet Defterlerinde, Rum ve Ermeni kalfalarla ilgili kayıtlar mevcuttur. BOA İŞD 63/3651 002001 1893 tarihli (Ek C,s.168) numaralı arşiv belgesinde, Cihangir Cami-i Şerifi'nin keşfi ile ilgili bir belgede tamamlanamamış kısımların yapılması hakkında yapının müteahhiti Hacı Yani Kalfa marifeti ile inşasına denilmekte ve Yeni Dünya Kalfa'nın yapmış olduğu mahallerden sözedilmektedir.

Bir diğer BOA İŞD 118/7069 001 001 numaralı 1892 tarihli bir belgede (EK.C s.169) Cihangir Camisi'nin inşasından dolayı müteahhidi Hacı Yani Kalfa'nın padişahın iradesiyle ita'sının ödenmesine hüküm olunan bir belge mevcudiyetidir.

BOA İŞD 118/ 7069 002 001 numaralı belgede ise Cihangir Camisi'nın (Ek C.s.170),1873 yılında Hacı Yani Kalfa'nın iskele kurularak inşasına başladığı ve yapının müteahhiti olarak kendisinin inşaata ara verdiği daha sonra Yeni Dünya Kalfa'nın daha düşük fiyat vermesine rağmen işin yine Hacı Yani Kalfa'ya verildiği belirtilmektedir.

BOA MVL 19336 1031/46 numaralı 1865 tarihli (EK C s.176) bir başka belgede ve yine BOA C.EV.19339 30177 numaralı 1770 tarihli (EK C s.177) başka bir belgede Cihangir Camisi'nin minaresinin inşasıyla ilgili olarak Todori Kalfa'nın ita'sından bahsedilmektedir.

19.yüzyıla gelindiğinde sadece batılı mimarlar değil Osmanlı toplumu içinde yaşayan batı kültürü ile yetişmiş gayrimüslim mimarlar da geleneksel mimarlık anlayışına sahip meslektaşlarının arasından sıyrılarak kendilerine çalışma imkanı bulmuşlardır. ''Balyanlar'ın mimar bir aile olduğu, işlerini yüklenici sistemiyle yürüttüğü bir gerçektir. 19.yüzyılda yapıların inşasında prosedür değiştirilerek ihale sistemine geçilmişti, belirlenen bedel üzerinden en düşük fiyatı veren yeterlilik belgeli üstleniciye iş teslim ediliyordu, ve üstleniciye kalfa terimi kullanılıyordu'' (Can,2007,s.18).

Balyanlar'ın mimarlık tarihinde eşine az rastlanan bir süreklilik ve etkinlikte çalışmaları 18. ve 19. yüzyıl tarihi koşullarıyla ilgili olmaktadır. Osmanlı Devleti'nin batıya açılışı, batı yaşam biçimine, bu yaşamın getirdiği yeni beğenilerle de ilgilidir.''Balyan Ailesi bireylerinin 16. yüzyılın çok önemli sanatçılarından biri olan mimar Andrea Palladio'dan etkilenmiş olduğu gözlemlenmektedir''

(Ağır,1999,s.65). Palladio üslübü mimarlığa önce aklın, daha sonra klasik mimari ögelerinin hâkim olması demektir. ‘’Palladio üslübu akılcılığını düzenli, simetik biçimlerle, klasikliğini de antik çağ mimarlğından faydalanması ve bezeme sanatını kullanmasıyla açıklanabilir’’ (Gombrich,1992,s.246).

Balyanlar, Batılı canlandırma hareketlerini dönemin yabancı uzmanlarından farklı olarak, geleneksel Osmanlı Mimarisi ile birleştirmişler ve farklı bir tutum sergilemişlerdir. Aile üyelerinden çoğu mimarlık eğitimini Paris’te almışlar, görmüş oldukları eğitimi geleneksel Osmanlı Mimarisiyle birlikte kullanmışlardır. Tasarımlarında günün Batı mimarlık anlayışına uzak kalmaksızın orientalist yaklaşımlar da gösterdikleri görülür.

Ailenin önde gelen üyelerinin Avrupa’da eğitim görmüş olmaları ve çeşitli şehirlerde bulunmaları, batılı formları kullanmalarını kolaylaştırmıştır**. ‘’**Balyanları Batılı orientalist örneklere yakınlık gösteren yapıtların çoğu Balyan’ların yaklaşık yüz yıllık etkinlikleri sonucunda meydana gelmiştir. Dönemin karakteristik özellikleri olan canlandırma hareketleri ve batılı formlar, seçmeci bir tarzda oluşmuştur. Yapılarında birkaç mimari elemanı bir arada kullanmışlardır’’ (Tuğlacı, 1981,s.255).

Yine bu yüzyılda restorasyonlar olduğunu bilmekteyiz, İtalyan mimar Raimondo D’Aronco’nun İstanbul döneminin önemli hatta belirleyici bir parçası idi. Osmanlı ziraat ve sanayi mamülleri Sergisi, projesini hazırlamak üzere çağrıldığı başkentteki profesyonel yaşamı beklenmedik bir biçim değişti.‘’1894 depremi ardından restorasyonlarla başladı, resmi daireleri , önemli yapıları, ve anıtları incelemek üzere uzman kadro görevlendirildi, gazetelerde ilan edilen yüksek ekspertiz komisyonu: Sarkis Bey / Devlet mimarı , R. D’Aronco / İstanbul sergisi mimarı, M. Vallaury / mimar ve Sanayi Nefise mimarlık hocası ve şehremini mühendisleri raporlar hazırlamaktaydı’’(Batur,2000,s.114).

Komisyon üyelerinin bu yapıların onarımında görev almışlardır. D’Aronco Evkaf Nezareti kadrosuna alınarak ve diğer komisyon üyelerinden çok daha fazla anıtsal eser onarımında çalıştılar. Afife Batur’un Balyan’ların mimarlık alanındaki etkisini vurgulamak için Balyan Mimarlığı ifadesini kullanmasıdikkat çekicidir,‘’Bu mimarlar büyük ve özgün bir mimarlık geleneğinin ve kültürünün çok farklı ve yeni bir kültürle karşılaşmasında ara kesitin yumuşak, anlamlı ve zengin olmasını sağlamışlardır. Batılılaşma döneminin simgeyapılarını gerçekleştiren Balyan’lar

Osmanlı toplumunun kültürel değişimine bir anlamda aracı olmuşlardır.''(Ağsakallı,2007,s.96). Afife Batur'un belirttiği gibi Balyanların mimarlık tarihinde eşine az rastlanan bir süreklilik ve etkinlikle çalışmaları 18 ve 19. yüzyılların tarihi koşullarıyla ilgilidir.

Olasılıkla 18. yüzyılda Kayseri'den İstanbul'a yerleşmiş Ermeni kökenli bir Osmanlı ailesi olan Balyanlar'ın ilk kuşağının mimarlığı bir aile mesleği olarak, hassa mimarlığı örgütünde öğrendikleri kabul edilir, 19.yüzyılda Osmanlı siyaset, sanat ve bilim ortamını şekillendiren en önemli olay hiç kuşkusuz Tanzimat'ın ilanıdır ve Batılılaşma hareketlerinin resmileşmesi olarak yorumlanmaktadır.

19.yüzyıl Osmanlı Mimarlığı'nda Balyan ailesinin rolü ve gerçekleştirdikleri eserlerde Batı etkisi yadsınamaz, ikinci kuşak Balyan ailesi bireylerinin batılı tarzda eserler ortaya koymaları Batı'da eğitim almalarıyla açıklanmıştır.

Nigogos'un kardeşi Sarkis Balyan bey ve oğlu Leon'unda Ecole Nationale Superieure des Beaux-Arts'dan mezun olduğu bilgisi kaynaklarda söylenmektedir. ''Archives Nationales'te sadece 1831 doğumlu Sarkis Balyan'ın kimlik bilgilerini içeren Fransizca ve Ermenice olarak hazırlanmış bir belge bulunmuştur'' (Ağır, 2005,s.65).

''Nigogos ve Sarkis Bey'lerin mesleki eğitimlerinin yanısıra motivasyonlarını da önceki Balyan kuşağı'ndan ayrı bir yönde belirlemiş, Osmanlı Devleti'nin baş mimarı olan Sarkis Balyan, girişimci ve müteahhit kimliği ile yaklaşık elli yıl civarında büyük yapı gerçekleştirmiştir''(Batur,1985,s.70).

Sarkis Balyan'ın yapıtları arasında Beylerbeyi Sarayı, Büyük Mabeyn Köşkü, Çırağan Sarayı, (Tasarımı Nigogos Bey'e aittir), Harbiye Nezareti, Bahriye Nezareti, Akaretler, Gümüşsuyu Kışlası, Maçka Silahhanesi , Adile Sultan Sarayı vardır.

Balyanlar yerel süsleme, oymacılık, camcılık gibi geleneksel sanatları yeni yapı etkinliklerinde kullanmışlardır. Eklektik mimari, 19. yüzyıla özgü beğeniyi geniş çapta yansıtmaktadır.''Geleneksel inşaat ustalığından modern mimari eğitimine geçisi temsil eden Balyan Ailesi''nin eserleri ''Batı üslüplarının izlerini taşımakla beraber, 19. yüzyılın özgün Osmanlı Mimarisi sayılmaktadır''(Ortaylı, 1999,s.90).

3.2 Sultan II. Abdülhamit Devri ve Osmanlı Camilerine Bir Bakış

Sultan II. Abdülhamit (D.1842 – Ö.1918) Osmanlı İmparatorluğu'nun 34. padişahı ve 113. İslam Halifesi, bunalımlı bir dönemde tahta çıkan Sultan, Batı'ya karşı dengeli, Doğu'ya karşı İslamcı politikalar izlemiş, ülke içinde mutlakiyeti güçlendirmiştir. II.Abdülhamit tahta çıktığında Osmanlı İmparatorluğu büyük bir bunalım içindeydi. 1871'de Ali Paşa'nın ölümünden sonra saray ile Bab-ı Ali arasındaki çekişme alevlenmiş, 1875'te devlet borçlarını ödeyemez hale düşerek Muharrem Kararnamesi ile moratoryum ilan etmiş; Rusya'nın başını çektiği Panslavizm akımının etkisiyle Balkanlar'da ulusal ayaklanmalar baş göstermişti. Yurt içinde meşrutiyet yanlısı görüşler güçleniyor, hatta padişahlığın tavsiyesiyle cumhuriyet ilanı fikri tartışmaya açılıyordu.

1870–1908 II. Abdülhamit dönemi mimarlığı, *Osmanlılık* ideolojisi, Duyun-u Umumiye idaresinin kuruluşu ve Osmanlı-Alman İlişkileri ile biçimlenen bir kültür ortamında gelişmiştir. Bu olaylar gayrimüslim Avrupa asıllı mimarların Osmanlı İmparatorluğu başkentinde özgürce çalışabilmelerini sağladığı gibi, doğan yeni gereksinmeleri cevaplayacak mimarlık ürünlerine duyulan talep, toplum kesimlerinin ortaya çıkmalarına neden olmuştur. Bu gelişmelere ivme kazandıracak bir tutum izleyen Sultan II. Abdülhamit'in yönetimi de dönem mimarlığının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. ''II.Abdülhamit Dönemi'ndegayrimüslim ve Avrupa asıllı mimarlar arasında Sarkis Balyan, Alexandre Vallaury, R. D'Aronco, Jachmund gibi mimarlar ve eserlerini görüyoruz. Bu dönemde Neo-Grek, Neo-Rönesans, Neo-Gotik, Neo-Barok ve Art Nouveau ve doğu kaynaklı üslupların da varlık gösterdiği bir eklektisizmin etkisinde bulundukları görülmektedir''(Çelik,2000,s.39). Yine Avrupa kaynaklı bir yorumlama ve bu dönemde Avrupa'da moda olan orientalizm akımı doğrultusunda da biçimlenen bu anlayıştır.''Eklektik anlayış, Sultan II. Abdülhamit döneminde gerçekleştirilmiş yapıların tümünde etkisini göstermiştir''(Çelik,2000,s.42).

Sivil yapıların çoğunlukta olduğu II. Abdülhamit döneminde, mimarlık etkinliğinin hemen tamamının çeşitli yapı guruplarının inşasını aralarında paylaşmış Avrupa asıllı mimarlar tarafından gerçekleştirildiği görülür. Sultan II. Abdülhamit devrinde yabancı mimarların faaliyetleri çok artmıştır. Daha sonraları Sarkis Balyan'ın İstanbul'u terk etmesiyle yapıları gerçekleştirme görevini devralan mimarlar, Avrupa

kaynaklı çeşitli akımların etkisinde kalmışlardır. Avrupa asıllı mimarlar ve gerçekleştirdikleri yapıların meydana getirdiği karmaşık tablonun, dönemin Osmanlı toplumu ile uyum içinde, bu toplumu yansıtan bir nitelik taşıdığı söylenebilmektedir.

Bu dönemde batı etkisi egemen, mektep, han ve sefaret binaları dışında klasik Türk mimarlığının kuvvetini gösteren camiler de yapılmıştır. Örneği Kütahya Ulu Camisidir, bu camide arka arkaya iki kubbe, altı adet yarım kubbe ile desteklenmiştir ve dört küçük köşe kubbesi ise dörtgen mekânı örtmektedir. Bu dönemde Sultan II. Abdülhamit'in sıkıntılı, dış güçlerin Osmanlı'nın zaaflarını kullandığı günlere rağmen Osmanlı ve de Selçuklu eski eserlerine gösterdiği ilgiyi ve özeni bilmekteyiz, örneğin 13.yüzyıl Konya Alâeddin Keykubat Camisi kitabesinde II. Abdülhamit'in Tuğrası'nın bulunduğu, Osmanlı'nın tamiratla hayat verdiği yapılardan birisidir. Yapının yıkılmış bölümlerinin yanı sıra Anadolu'nun en büyük çinili mihrabına sahip bu cami 1889 yılında mermer mihrap ilavesi ve kalemisi süslemelerle tamamlanmıştır. Konumuz olan Cihangir Camisi'nin de geçirmiş olduğu yangınlardan sonra harap ve yıkılmış halini II. Abdülhamit'in onarım ve bina ettirdiğini bilmekteyiz. 1886 yılında Yıldız Saray'ı bölgesinde gösterişli ve bol süslemeli Hamidiye Camisi Eklektik üsluba bir örnektir. Daha sonra inşa edilen 1889 tarihli Cihangir Camisi plan olarak kare mekân üzerine tek kubbe ile örtülüdür ve dört yuvarlak kemere oturur. Ayrıca kubbe, dönemin bir yansıması olarak köşelerden iki katlı Barok kulelerle takviye edilmiştir. Silivri Kapı'da bulunan 1892 tarihli Bala Süleyman Ağa Camisi sekizgen planlı ve tek kubbelidir.

3.3 Son Dönem Osmanlı Camilerine Bir Bakış

Batılılaşma hareketlerinin kaynağı saray çevresi olduğu için bu dönemde ortaya çıkan batı etkisindeki yapılar daha ziyade resmi binalar, köşk ile kasırlar ve dini mimaride kendisini göstermiştir. Son dönem Osmanlı dini yapılarında en belirgin özellikler klasik Osmanlı Mimarisi ve dilinden uzaklaşılması olmuştur. Buna ilk örnek olarak Nur-u Osmaniye Camisi'ni görürüz. Sultan Ahmet Camisinden sonra, büyük ölçüde orijinal planlı bir cami yapılmamıştır. Altı ve sekiz payeli camiler, Sinan'ın öğrencileri ve daha sonra gelen mimarlar tarafından yine denenmiş ancak dönemin batı etkisi altında giderek kuvvetini yitirmiştir. Nur-u Osmaniye Camisi yeni üslübların kuvvetle etkisini gösterdiği ilk büyük eser olmuştur.

Mihrimah Sultan Camisi'nde son dönem Osmanlı camilerinde görülen cephe süslemeleri, barok, sekiz porfir sütunlu, revaklı kubbeler ve oval madalyon süslemeler kendisini açıkça belli eder ve her şeye rağmen büyük çaptaki kubbesi ile 17. yüzyıl ortasında Osmanlı Mimarisi'nin yeni bir üslub yaratma gücünü de temsil eder. Mimar Sinan'ın sekiz payeli planını ve Rüstem Paşa Camisi'ni esas alan Laleli Camisi ve Külliyesi'nde mihrap ve avlu sütün başlıklarının kullanılması ile Barok üslup açıkça görülmektedir. 1767–68 yıllarında Mimar Tahir Ağa'ya ikinci kez yaptırılan, planı Sultan Ahmet Camisi'ne benzeyen Fatih Camisi'nde 19 mt. çapındaki büyük kubbe ile örtülüdür. Dört yarım kubbe ve köşe kubbeleri ile dört paye üzerine oturur, cami klasik Osmanlı tarzına yakın olmakla birlikte, yarım kubbeleri, eksedraların alt kenarını dolaşan kademeli kırık kornişleri, plastik süslemeleri vardır. Köşeleri doldurmak için rokokovari alçak yastıklarıyla ve sütün başlıklarında minber ve hünkâr mahfilinin antik palmet yapraklarıyla süslemeler yapılmıştır. Cami içindeki kubbeler, yan cephelerde Barok üslubun hâkimiyetini göstermektedir. Yapı ile külliyenin klasik mimarisi, Mimar Tahir Ağa tarafından başarıyla birleştirilmiştir.

Avrupa yakasında olduğu kadar Anadolu yakasında da görülen yeni üslubun eserlerinden Ayazma Camisi'nde de Nur-u Osmaniye camisinde görülen prensip küçük ölçüde ve dağınık olarak dış mimariye hâkim olmuştur. ''Yuvarlak yay biçiminde yüksek dalgalı kemerler kullanılmıştır. 18.yy da daha çok dekoratif anlamda Avrupa etkileri görülmekteydi, Sultan köşkleri ve mahfilleri görülür, bu mimarlıkta yaşanan transformasyonun bir göstergesi olarak küçük ama önemli bir değişikliktir''(Eldem, 1979,s.43).

18. yy. sonunda inşaatı biten Eyüp Cami'si mihrap ve minberindeki altın yaldızlı istiridye kabuğu gibi işlenmiş akant yapraklı süsleriyle 19. yy. geçiş örneğini teşkil eder. Barok üslubun İstanbul'a girdiği devirde, Avrupa'da Ampir üslup görülmüştür. II. Sultan Mahmut zamanında bu dönemin izlerini görmek mümkündür. 1826 yılında tamamlanan Nusretiye Cami'si, Ampir üslübda olarak dikkat çeker. Burada Ampir üslüb Türk zevki ve anlayışına uygun olarak Avrupa'dan farklı şekilde ele alınmıştır; Barok unsurlar vardır, ve kubbe yüksek bir kasnak üzerine oturtulmuş ve kuleciklerle çevrelenmiştir. Hünkâr Kasrı'nda ise dört köşe pencerelerde, silmeler ve madeni şebekeler Türk Ampir üslubundadır. ''Barok ve Rokoko süsleme ve biçimler zamanla deneme niteliğinden ötesinde Osmanlı Mimarlığının önde gelen ifade

biçimlerini oluşturmuştur. Bu yüzyılda batı etkisi iyice yoğunluk kazanmış ve beraberinde biçim çeşitliliğini de getirmişti.'' (Kuran, 2012,s.537).

Balyan ailesi 18 ve 19. yy da Hassa mimarları olarak Osmanlı Devleti tarafından yaptırılan birçok önemli mimari esere imzasını atan Ermeni asıllı bir mimar ailesidir. Beylerbeyi Sarayı mermer köşkü, deniz köşkleri bu Ailenin eserleri arasında yer alır. kemerin altında feston şeklinde perdelikler vardır, duvar yüzeyleri stucco lustro şeklinde somaki taklididir. II. Mahmut zamanında,1865 yılında yapılmışlardır. Yeni ve Ekleltik bir tarzda inşa edilmişlerdir. 19.yüzyılın son yarısı itibariyle, binalarda yeni denemeler yapılmış ve avrupai tarzlar taklit edilmiştir. ''Beylerbeyi sarayında bir Venedik Rönösansı uygulanmıştır. Sarkis Bey deniz köşlerinde sonradan Çırağan Sarayı'nda kemale erdireceği bir tarzın ilk denemelerini yapmıştır. Köşklerde saraydan farklı hafif fantazist ve arabesk karaktere meyilli bir mimari tatbik edilmiştir. Sarkis Balyan binada büyük bir mimari eser yaratmıştır''(Tuğlacı,1993,s.256).

Yüzyılın ikinci yarısında değişen yaşam koşullarıyla birlikte, batıdaki karşılıklarıyla örnek alınarak yapılan binalarda Batı'da O dönemde var olan üslüplar bulunmaktaydı. Eklektik, yeni klasik, yeni Gotik, yeni Rönösans, yeni Barok, hatta yeni Bizans üslüplarında yapılmış binalar şehrin dokularını süslemeye başlamıştır. Değişen koşulların sonucu, 1831 yılında Hassa Mimarlar Ocağı lağv edilerek yerine Ebniye-yi Hassa Müdiriyeti kurulmuş Ocak'taki mimarlar bu yeni kuruluşa gitmişlerdir. Balyan ailesi mimarları, sarayın mimarlık işlerini gerçekleştiriyorlardı, yüzyılın ilk yarısında padişahların yaptırdığı büyük camilerin hemen hemen hepsi onların eseriydi ve 'Osmanlı Modernleşmesi' diye anılan ve bütün 19. yüzyılı kapsayan Batılılaşma sürecinde İstanbul'un fiziksel çehresinin değişmesi başta Balyanlar olmak üzere önce piyasadan yetişen sonra avrupadaki okulları bitiren ve en son da Sanayi- i Nefise Mektebi'nden mezun olan Ohannes Serveryan, Mıgırdıç Çarkyan, Bedros Nemtze, Levon Güreğyan, Aram ve Isa kardeşler, Yetvart Terziyan, Andon ve Garabet Tülbentçiyan gibi Ermeni mimarlar bu değişimde çok büyük rol oynadılar. Batılılaşma, sadece 19.yüzyıl Osmanlı Mimarlığına yakıştırılmakla kalmamış aynı zamanda dönemin Osmanlı Mimarının mesleğinin kaderi olarak da yorumlanmıştır. Mustafa Cezar, bu durumu birkaç evreyle anlatır. İlk olarak Hassa Mimarları Ocağı'nın dağılışı arkasından 19. yüzyılın sonlarında yabancı kalfaların hâkimiyeti bir geçiş evresi olarak kabul edilir. Bu kalfalar, ne geleneksel birer

Osmanlı Mimarı ne de birer yabancı mimar veya modern bir Türk mimarıdır. Çeşitli statü ve beceri seviyelerindeki yabancı kalfaların Tanzimat süresince çoğalması ve yayılması sürecinde bile geçmişteki hassa mimarlarının saraya bağlı rolünü yerine getirmeye devam eden bir seçkin kalfa gurubu yerini korumaya devam etti, bunun önde gelen örneği Balyan ailesidir. 19. yüzyıl ortasında yüksek bir statüye ulaşan ve sarayla ilgili işlerde görevlendirilenbaşka kalfalar da vardır ancak bunları genelde Balyanların faaliyetleriyle ilişkilendirmek mümkündür.19.yüzyılda yapıların inşasında uygulanan prosedür değiştirilerek ihale sistemine geçilmişti belirlenen bedel üzerinden en düşük fiyatı veren yeterlilik belgesine sahip üstlenicilere iş teslim ediliyordu bu üstleniciler için de kalfa terimi kullanılıyordu. ‘’Kısa sürede ardı ardına yapılan değişiklilklerden anlaşılacağı üzere Hassa Mimarları Ocağı’nın kaldırılışından sonra sistem uzun bir süre yerine oturamamıştır’’ (Can,2006,s.25).

Osmanlı İmparatorluğu’nun sanatsal ve toplumsal alanda yaşadığı yenileşme ve Batılaşma hareketlerinin cami mimarisine doğrudan ve dolaylı etkileri olmuştur. ‘’Dolmabahçe Camisi sarayla bütünleşen ve ondan çok kendine özgü mimari yapısıyla 19. Yüzyıl Osmanlı cami mimarisinde tek kubbeli merkezi plan şemasının uygulandığı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadı. ‘’(Özel,2010,s.22). Sultan Abdülmecit zamanında, 19. yüzyılın ikinci yarısına ait Bezm-i Âlem Valide Sultan Camisi ve Büyük Mecidiye Cami’lerinde dönemin antik mimari süslemelerinin dışında diğer mimari üslüblarından da örnekler görülür ve Osmanlı Mimarlığı'nda Eklektik akımın ilk camilerden olmuşlardır. Her iki cami de konumuz Cihangir Camisi’nde görülen mimari formların benzeri olarak net bir kurgu ve geometriye sahip kare planlı altyapı üzerine kubbeli ve yüksek kitledir. 1861’de veremden ölen ağabeyi Abdülmecid’in yerine tahta çıkan Abdülaziz saraylar yaptırmıştır. Garabet Balyan’ın oğulları Agop (1877-1915) ve Sarkis Balyan (D.1831-ölm.1899) kardeşler artık büyük bir işin yöneticileri olmuşlardır. İlk olarak basit bir yazlık konut olarak tasarlanan Beylerbeyi Sarayı’nı yapmışlardır. Bu dönemde batı etkili bir yapıya örnek olarak, yalı yapımını da görüyoruz. Örneğin Sait Halim Paşa Yalısı 1878 yılında Çanakkaleli mimar-kalfa Petraki Adamandidis tarafından inşa edilmiştir. Burada Mısır ve Fransız üslüpları hakimdir, dış cephe Ampir etkili, içerde Eklektik derleme dekorasyonu ile eklemeli stil sergilenmektedir. Yalının mimari planı geleneksel Boğaz yalısı tipinde olup, süslemelerinde batı etkileri görülmektedir.

4. CİHANGİR CAMİSİ

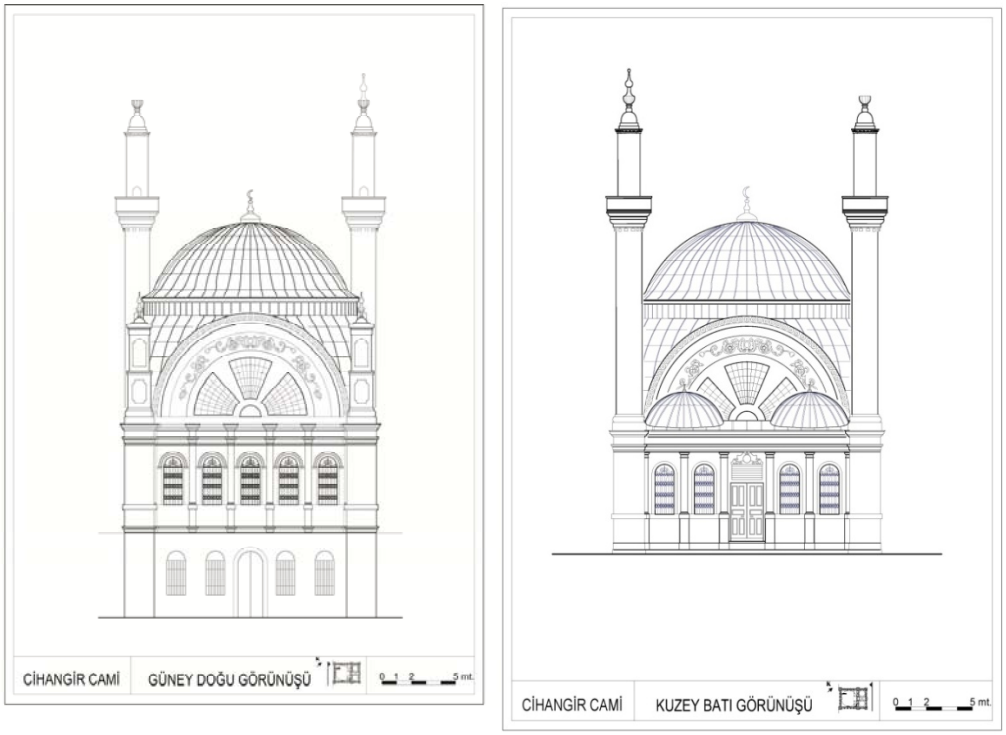
4.1 Cihangir ve Caminin Konumu

Cihangir Camisi Beyoğlu ilçesi, Pürtelâş Mahallesi'nde adını verdiği semtte, Marmara ve Boğaziçi'ne hâkim yüksek bir tepe üzerine kurulmuştur. Güneyinde Fındıklı yokuşu, doğusunda Özoğlu sokağı, batısında ise Cihangir yokuşu yer alır. Cihangir Tepesi: Anadolu yakasında Kuzguncuk'tan Selimiye'ye dek uzanan geniş kıyı ve yamaçlarını ve Kız Kulesi'ni, Rumeli yakasında ise İstanbul Boğazı'nın girişini, tarihi yarımadanın uç kısmını ve onun üzerindeki Topkapı Sarayı ve adaları da kapsayan panoramik bir manzaraya sahiptir. Beyoğlu ilçesindeki Cihangir Semti; kuzeyde Sıraselviler caddesi ile Taksim semtine, güneyde ise Kazancıbaşı yokuşu ayrıca dik yokuş ve merdivenlerle Salı Pazarı ve Fındıklı'ya bağlantılı durumdadır. Caminin bulunduğu semtin batısında diğer yönlerdeki semtlere oranla en az yokuşlu olarak bağlandığı ve bu yüzden de irtibatı en çok olduğu Beyoğlu semti yer almaktadır.

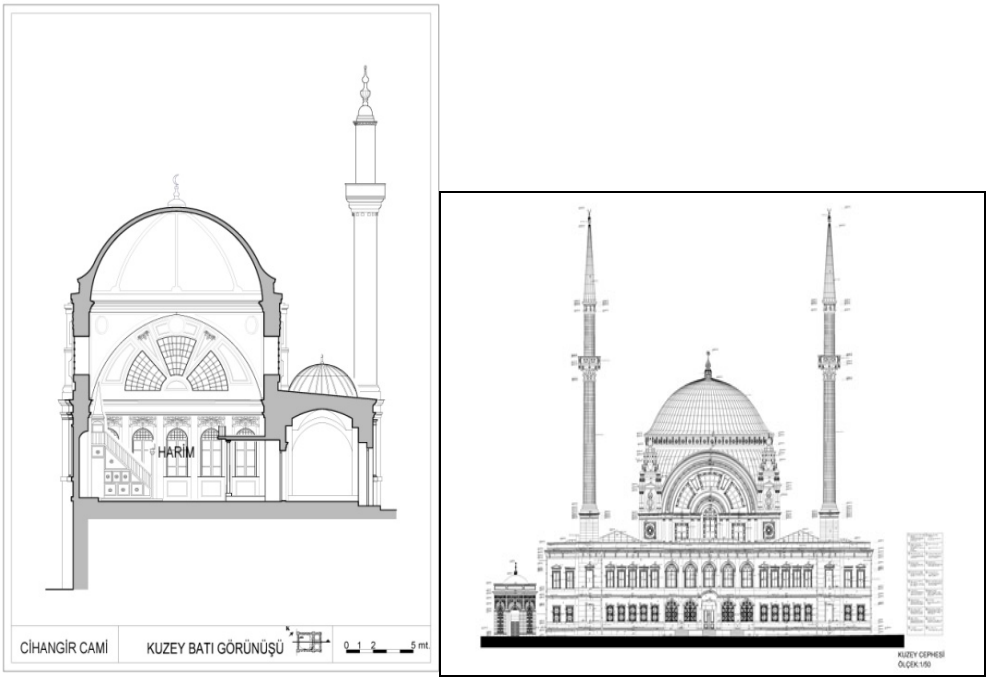
Cihangir Camisi plan ve cephe özellikleriyle (Şekil 4.1) kesit ve planlarında da görüleceği üzere özellikle Dolmabahçe Bezm-i Alem Valide Sultan Camisi'ne çok benzemektedir. (Şekil 4.2) . Her iki caminin basit ve sade planları (Şekil 4.3) ve cephede bulunan yelpaze biçimli kemer ve pencere düzenleriyle görülen net benzerlik iki yapının da yapım yıllarının birbirinne yakın olması ve batılılaşma denilen 19. yüzyılda geç Osmanlı döneminde yapılmış olmaları sebebiyle benzerlik gösterirler. Her iki camide net bir kurgu ve geometrinin hâkimiyeti vardır.

Cami idari açıdan İstanbul ilinin Beyoğlu ilçesine bağlı olup pafta 135, ada 34 ve parsel 7 üzerinde yer almaktadır. (Şekil 4.4). Cihangir Bölgesin'de bulunan bugünkü Cihangir Camisi dikdörtgen planda eğimli arazide kurulmuştur. (Şekil 4.5) İstinat duvarlı avlunun iki kapısı bulunmaktadır. 14 m çaplı kubbenin 4 kemerinin köşeleri kulelidir. Kemer duvarları geniş yelpaze pencerelerle kaplıdır. Üst tarafkarı süslemelidir, Kubbe ve pandantifler kurşun kaplamalıdır.

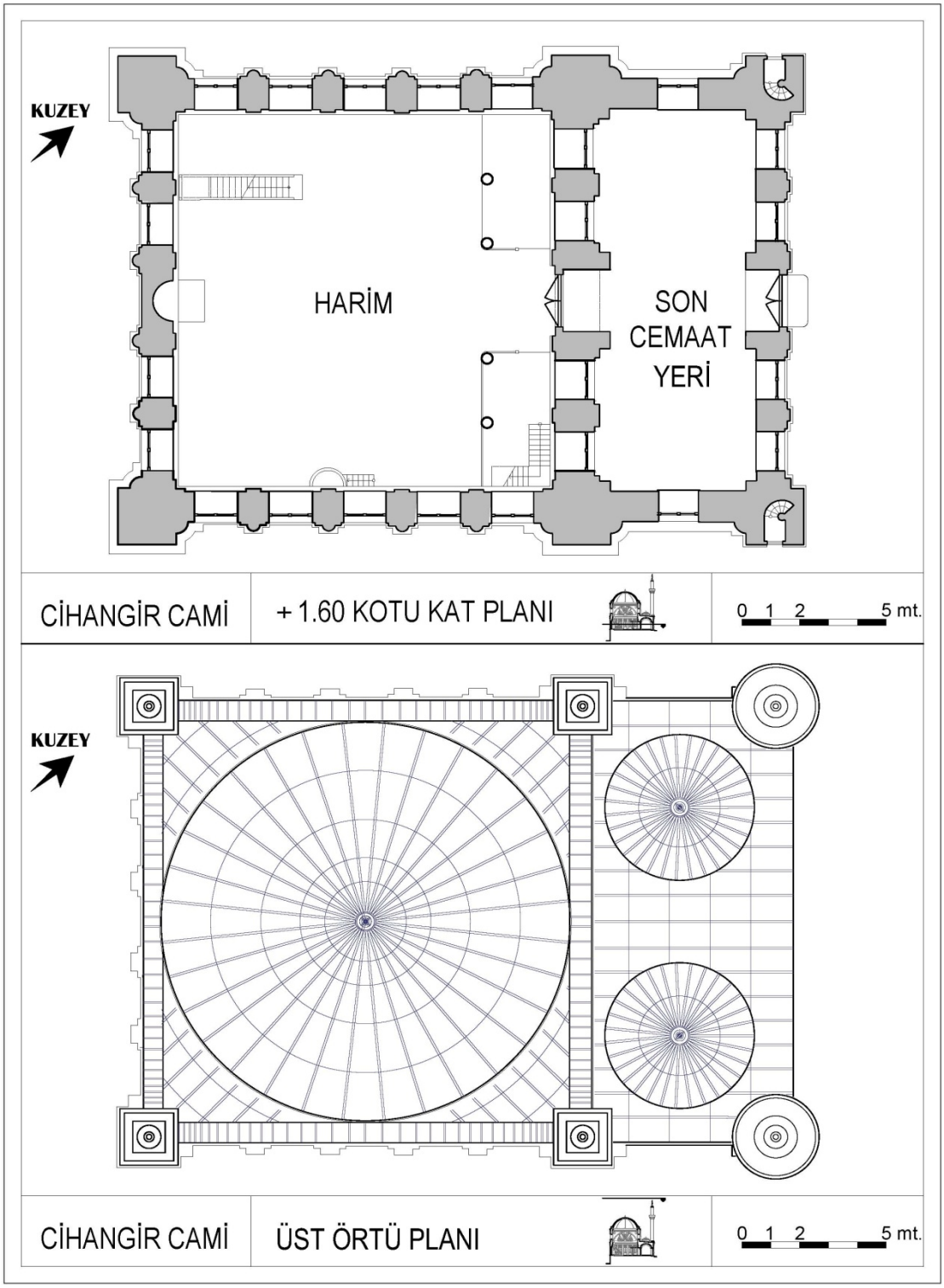
Süslemelerinde ise Dolmabahçe Camisi'nin daha Barok içeren ve hareketli olan tarzına göre Cihangir Camisi içerde ve diş süslemelerde çok daha sadedir. Bu sadelik kalem işlerinde ve renklerde de böyledir.

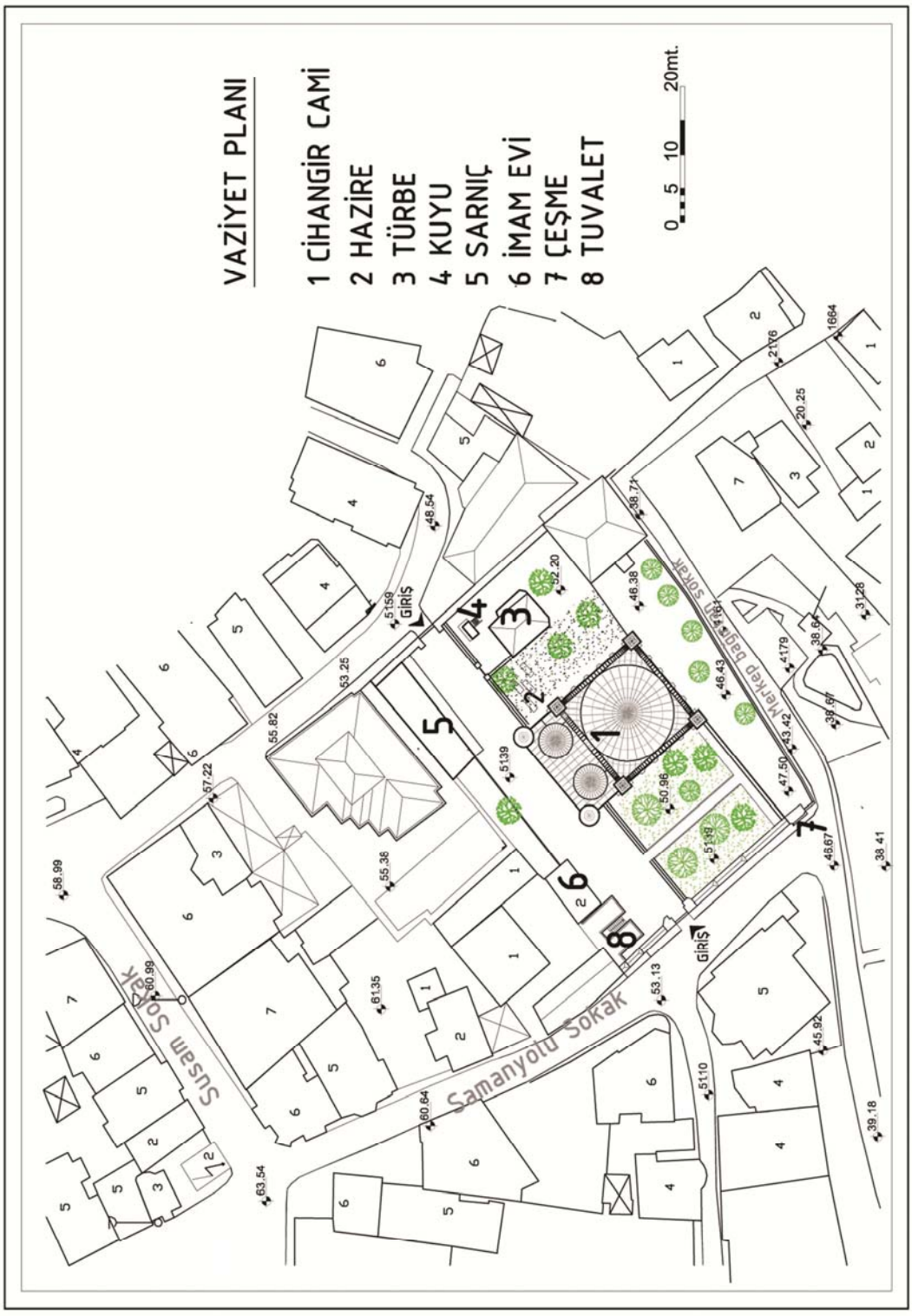
Şekil 4.1: Solda Cihangir Camisi güney-doğu, sağda kuzey -batı görünüşleri, 2015.

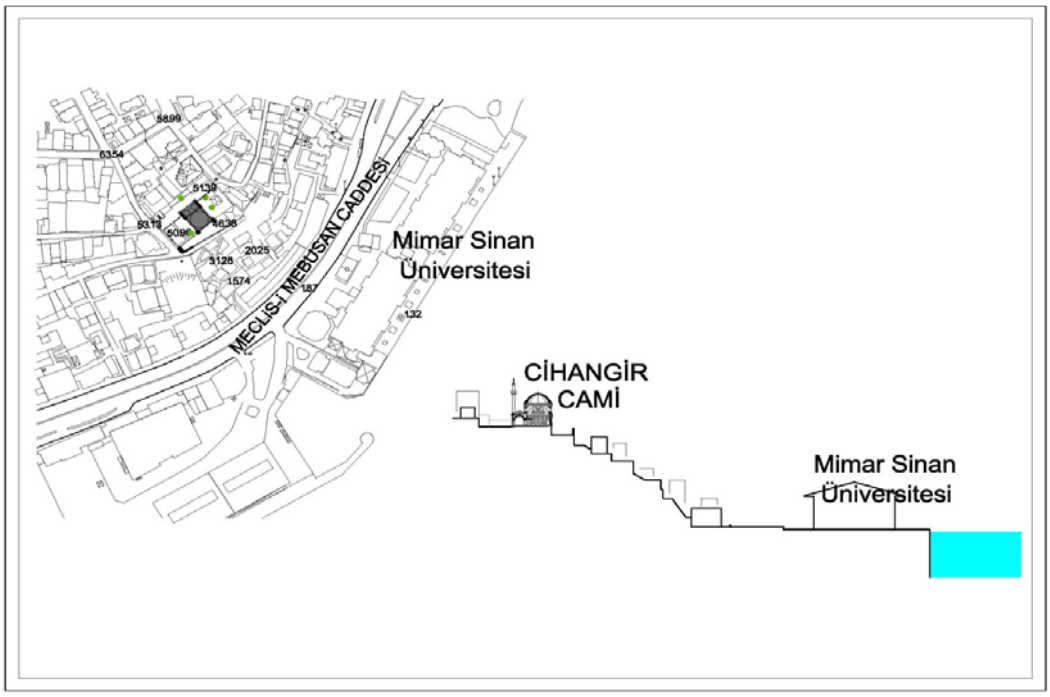
Şekil 4.2 : Solda Cihangir Camisi kuzey - batı görünüşü kesit, sağda Nigogos Balyan'ın yaptığı Dolmabahçe Camisi.ile cephelerdeki benzerlik ,2015.

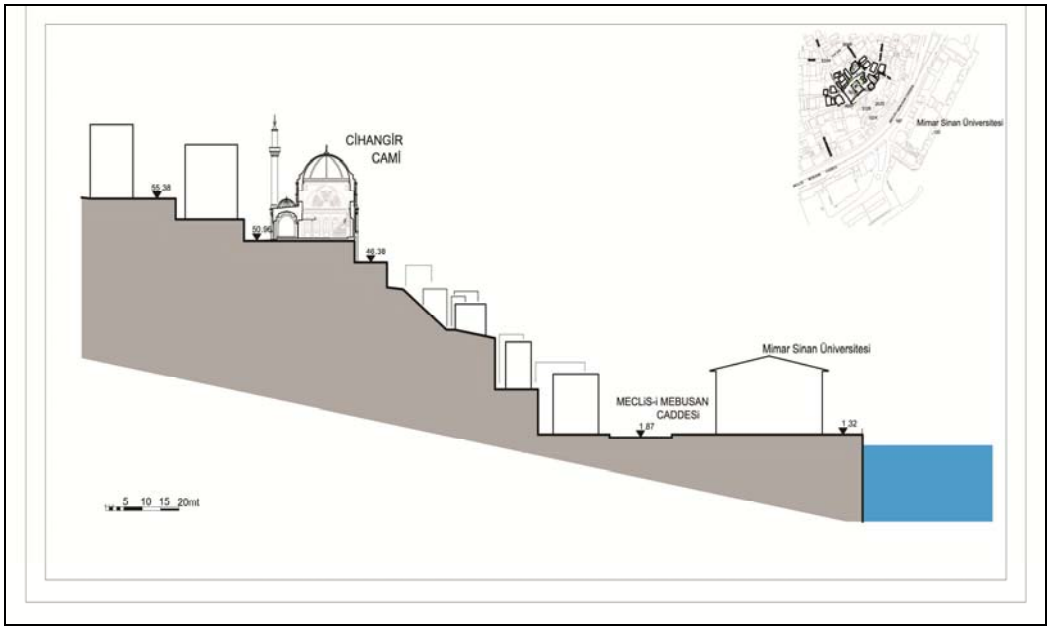

Şekil 4.3: Cihangir Camisi üstte plan, altta üst örtü planı, 2015

Şekil 4.4: Cihangir Camisi vaziyet planı, 2015.

Şekil 4.5: Üstte Cihangir Camisi vaziyet planı , altta denize konum detayı, 2015.

Cihangir, çok eski bir yerleşimdir. Bizans çağında buraları çok ıssız doğal alanlardı. 16.yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman döneminde bir avlanma yeri ve ormanlık bir araziydi. Cihangir semtinin limana, boğaz ağzına ve karşısındaki Üsküdar'a güzel bir manzarası vardır ki, Yahya Kemal Beyatlı (1965),''Hayal Şehir isimli meşhur şiirinde bu manzarayı şöyle anlatır: "Git bu mevsimde grup vakti Cihangir'den bak! /

Bir zaman kendini karşındaki rüyaya bırak! / Başkadır çünkü bu akşam bütün akşamlardan / Güneşin vehmi saraylar yaratır camlardan //Nice yüz bin senedir şarkın ışık mimarı / Böyle mamur eder ettikçe hayal Üsküdarı / O ilahin bütün ilhamı fakat anidir / Bu ateşten yaratılmış yapılar fanidir (s.3563)

Günümüzde, Cihangir'de oturduğundan dolayı Istanbul'un 1999 yılında yaşadığı depreme Cihangir Camisi'nin bulunduğu yerden tanıklık eden Orhan Pamuk (2007), günümüz gözüyle depremi anlattığı Öteki Renkler adlı kitabında 'Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzade Cihangir'in anısına yaptırdığı cami ve iki yüksek minaresi, orada, Boğaz'a bakan bu dik yamacın tepesinde bir süreklilik anıtı gibi 1559 'dan beri duruyordu,(s.121).

Orhan Pamuk'un İstanbul'da Deprem Endişesi adlı yazısında (2010), geçen yıllarda Cihangir camisi deprem ve yangınlardan zarar görmüş ve orijinal haliyle günümüze gelememi olduğundan bahsetmektedir.''süreklilik anıtı sandığımız Cihangir Camii'nin 450 yıl içinde iki kere yıkılıp yeniden yapıldığını, ne karşımızdaki kubbeli yapının ne de minarelerin ilk özgün halleriyle kalamamışlardı.'

Bugün Orhan Pamuk (2006), Cihangir ve Tophane'yi şöyle tasvir etmektedir. "Cihangir'deki yazıhanemden kırk adım ötede bir noktadan, Tophane sırtlarından resmettiği bir kahvehanenin pencerelerinden Topkapı Sarayı ya da Eyüp sırtlarından İstanbul'un görünüşü, hem bildik tanıdık her zamanki manzara olur, hem de bir cennet manzarasıdır" (s.94). demektedir.Osmanlı sarayının Boğaz'ı bir Rum balıkçı köyleri dizisi değil, yerleşilecek bir mekân olarak gördüğü ve aynı zamanda Osmanlı Mimarisinin Batı'nın çekimini farkederek, saflığından vazgeçtiği zamana da denk geldiğini belirtmektedir, Ayrıca Marguerite Yourcenar'ın, Piranesi'nin, Melling'den otuz yıl önce yapmaya başladığı Roma ve Venedik konulu gravürleri bir zamanlar incelerken hoşuna gittiği gibi Melling'in Tophane Çeşmesi ve meydanını gösterir detaylı çizimlerinin güzelliğinden bahseder.

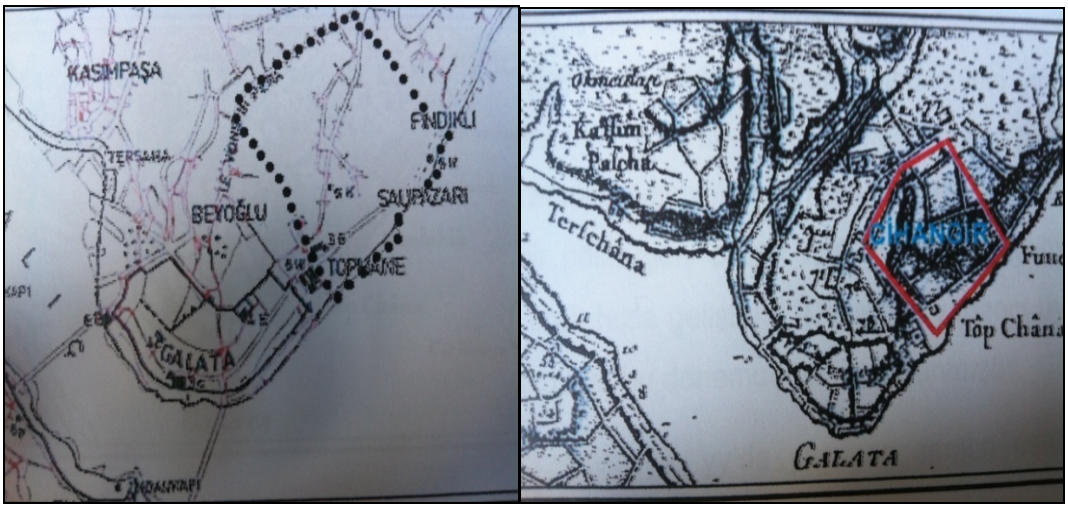
Osmanlı Dönemi'nde 1559-60'da alan henüz semt denilecek kadar büyük bir yerleşim bölgesi değildir. Deniz kıyısından camiye kayalıklar içine oyulmuş 100 basamaktan fazla merdiven merdivenle çıkılması , başka semtlerden de kayıklarla ya da arabalarla Fındıklı'ya gelinip buradan camiye çıkıldığını göstermektedir. Osmanlı öncesinde çok fazla bir bilgi bulunmamaktadır.Evliya Çelebi'nin''Alexandrea adında

kadim bir mabet‘’diye tanımladığı eski bir pagan tapınağına ya da erken bir Bizans manastırına ait olduğu sanılan kalıntılara rastlanmıştır

“Cihangir, günümüzde ana ulaşım akslarına yakınlığı ve sahip olduğu topoğrafik özellikler ile Beyoğlu ilçesinde önemli bir yere sahiptir. Semtin sokak dokusu 18.yüzyıla kadar hızlı bir gelişme göstermiş ve Beyoğlu’ndaki konut bölgeleri Cihangir’e doğru yayılmıştır. ‘’Bu dönemde yapılan yapıların büyük bir kısmının ahşap olması 1765 de çıkan yangında semtteki yapıların tamamına yakınının yanmasına neden olmuştur’’ (Ağsakallı,2007,s.53).

17. ve 18. yüzyıllarda konut alanları Kasımpaşa ve Tophane yamaçlarından başlayarak Beyoğlu’na yayılmıştır. Tünel Taksim yolunun Tarlabaşı tarafında mahalleler oluşmuş, Kazancı yokuşunun batısı, Cihangir Bölgesi dolmaya başlamıştır. Bu dönemde Cihangir’in az yoğun konut bölgesi olduğu anlaşılmaktadır.

18.yüzyılda Tophane ve Cihangir mevkilerindeki yerleşim alanları daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. 1761 yılında Beyoğlu, tarihsel gelişim sürecinde ve bu yüzyıl boyunca Beyoğlu’nun genişlemesi ile birlikte konutlar yol boyunca Kasımpaşa vadisi ile Tophane yamaçlarına, Cihangir’e doğru yayılmıştır, Yapılar taş, tuğla, yada zemin katları taş, üst katları ahşab olarak yapılmıştır ve üç yada dört kattan ibarettir. (Şekil 4.6) (İBB Tarihi Çevreyi Koruma Müd. 2006).

Şekil 4.6 : Sağda 1761 yılında tarihsel gelişim süreci içinde Beyoğlu, Dökmeci ve Çıracı, Ağsakallı 2007.

Bu dönemde Cihangir ahşab yapıların çok olduğu bir semt konumundadır, yangınlara maruz kalmıştır, 1865 yılındaki yangında semtteki tüm evler yanmıştır. Yangından sonra tüm evler kâgir olarak yapılmıştır. 18.yüzyılın sonlarında tüm Beyoğlu'nda kâgir yapılar yoğunluktadır.

''19.yüzyılda ve 20.yüzyılın başlarında Cihangir, Beyoğlu, şehrin diğer yerlerine nazaran farklı bir dokuya sahip olduğundan evi, bürosu, işyeri bu bölgede olan insanların farklı sosyo kültürel durumları ile modern bir yaşam tarzına öncülük etmekteydi'' (Cezar,1991,s.52).

Daha çok yabancı uyruklu gayrimüslimlerin bulunduğu Cihangir'de 19.yüzyılda önem kazanmıştır. En önemli dönemini 19.yüzyılda yaşayan semtin esas sahipleri İstanbul'un kozmopolit ortamının renkli gruplarından Levantenler olmuşlardır. Batılı yaşam tarzı mimarilerine de yansımış Beyoğlu'nda ve Cihangir'de farklı bir fiziksel çevre yaratmışlardır.

19.yüzyılın ikinci yarısında Galata, Beyoğlu ve uzantısı olan semtlerde, Boğaziçi'nde, Kadıköy'de ve azınlıkların olduğu semtlerde Avrupa seçmeci üslüplar ve yüzyıl sonunda Art-Nouveau üslübunun egemen olduğu bir mimari gelişmiştir. ''İstanbul'da seçmeciliğin kent içindeki en gösterişli örnekleri, Galata ve Beyoğlu'nda kentin ticaret ve modern yaşamın yoğunlaştığı bölgelerde yapılmıştır'' (Kuban, 1998,s.102).

19.yüzyılda daha çok yabancı uyruklu gayrimüslimlerin bulunduğu Cihangir'in esas sahibi olan Levantenler batılı yaşam tarzlarını fiziksel mekâna da yansıtmışlar ve farklı mimaride yapılar yapmışlardır. Bu yüzyıl boyunca semtte çıkan yangınlarda tüm ahşap yapılar yanmış, kagir yapılar da büyük hasar görmüştür. Bu tarihten sonra semtte ahşap yapı yapılmamıştır.

1920' li yıllarda semt gelişmeye devam etmiş, mahalle sayısı artmış, fiziksel dokusu iyice şekillenmiş cumhuriyetten sonra da semtin gelişmesi devam etmiş, Pürtelaş Hasan Efendi ve semtin adını taşıyan Cihangir Mahalleleri oluşmuştur.

''Günümüze kadar yapılan imar planlarında Cihangir semti konut alanı olarak tanımlanmıştır.1993 yılında Beyoğlu İlçesi'nin kentsel sit alanı olarak ilan edilmesinden sonra 1/5000 ve 1/2000 koruma amaçlı uygulama imar planları yapılmaya başlanmıştır"(Ağsakallı, 2007,s.31).

Alman Mavileri adıyla bilinen ve 1914 yılında 1. Dünya Savaşı'ndan önce yapılmış haritada Cihangir semtinin savaş öncesi yapılmış halihazır durumunu görmek mümkündür. (Şekil 4.7).

Şekil 4.7: Cihangir Camisi'nin Alman Mavileri'ndeki konumu, 1914,15, İBB, Dağdelen (2006).

Alman hastanesinin o dönemlerde de aynı alan büyüklüğünde ve aynı yapı formuna sahip olduğu görülmektedir. Bozkurt Sokağı'nın başlangıç kısmının farklı bir şekilde olduğu Pürtelaş Sokağı'nda o dönemlerde olmadığı anlaşılmaktadır ama Cihangir semtinin Tophane'ye yakın olan kısımları görülmektedir. Cihangir ilkokulu, Firuzağa Cami, İtalyan hastanesi, Kadiriler Tekkesi gibi dini ve resmi yapıların ve sokak dokusunun oldukça belirgin olduğu gözükmektedir. Savaş sonrasında 1920 tarihinden sonra Pervititch haritalarında o dönemdeki kent dokusunu ve parselasyon düzenini bulmak mümkündür.

Gayrimüslimlerin oturduğu Cihangir'e 1920'den sonra gelip, Pera'da biriken Beyaz Rus göçmenlerin bir bölümü yerleşmiştir.''1934 şehir rehberinde Cihangir ve Pürtelaş Hasan Efendi adında iki mahalleden bahsedilmesi. Cumhuriyetten sonra da Cihangir'in inşa ve gelişmesinin devam ettiğini göstermektedir'' (Çelik, 1998,s.44).

4.2 Caminin Bulunduğu Bölgenin Tarihçesi

Cihangir Camisi'nin yakın bulunduğu Tophane, Haliç ile Boğaz'ın birleştiği mahaldeki Galata semtinden sonra gelir. Eski adı *alın* manasına gelen *Metopon* olan semt, Osmanlı İmparatorluğu zamanında buraya yapılan Tophane binalarından sonra bu adla anıla gelmiştir. Tophane'nin, Antik Çağ'daki adı Argyropolis (Gümüş Şehir)'dir. ''Tophane'nin bir zamanlar ormanlık bir bölge olduğu sonraları yöreye Apollo adına bir tapınak yapıldığı,Hristiyanlığın kabulü ile de Hadrianus ve Natalie kiliselerinin yapıldığı bilinmektedir. Bizans çağında Cihangir'deki iskân yerinin adı henüz kesin olarak anlaşılamamıştır'' (Duhani, 1982,s.49).

Zaten Ortaçağ'da pek kalabalık bir şekilde iskân edilmeyip ancak, yer yer manastırlara ve az sayıda köye sahip olan Boğaz kıyıları gibi burada da o devirde bir manastırın bulunduğuna ihtimal verilebilir. Cihangir Camisi'nin coğrafi ve topoğrafik bakımdan özel durumu böyle bir ihtimali desteklemektedir. Manastır ve mabetlerin eski çağlardan beri genelde konum olarak yüksek tepelere yapılmasının tercih sebebi olduğunu da düşünürsek burada böyle bir mabedin varlığının mümkün olduğunu söyleyebiliriz.'' 8.yy'da Galata'da o tarihte bina yoktu, İstanbul Levanten cemaati Bizans İmparatorluğu zamanında ticari nedenlerle kurulan İtalyan kolonilerinin üzerinde yükselmiştir'' (Marmara,2006,s.84).

İstanbul'un fethinden sonra Galata'nın Boğaziçi yönünde surlardan hemen sonra Müslüman Türk İskanının başladığı ve çeşitli mahallelerin teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Çevreye adını vermiş olan Tophane binalarının Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa edilmesi muhakkakki o bölgede Türk iskânının başlamasına sebeb olmuştur. Ayrıca oğlu II. Sultan Beyazıt tarafından Galata ile Tophane sınırında inşa edilmiş olan Kavaflar Mescidi ve bunun etrafında teşekkül eden mahalleyi söyleyebiliriz. Muhtemelen Tophane'de Beyoğlu'na doğru giden yerlerde o dönemin zorlu coğrafyasına göre az da olsa bazı yerleşimler oluşmuştur. Buraların yoğun bir Türk iskânına sahip olması Cihangir Camisi'nin yapımından sonra gerçekleşmiş olmalıdır.

Pera'nın doğusunda eski Tophane''ye doğru küçük bir varoş vardır: Bunu Fındıklı ve Beşiktaş izler, Pera'nın kuzeyinde, dağ yamacında, daha sonraki yıllarda Beyoğlu adını alacak yerde yeşillik bir bölge vardır. (Sekil 4.8).''Vigne,burada daha Beyazıt döneminde şehzadeler için Galata adını taşıyan bir okul yapılmıştı. 16. yüzyıldan

itibaren Fransız Elçiler, Venedik bailosu, diplomatlar da bu bölgeye yerleştiler'' (Müller-Wiener, 2001).

Cihangir Camisi'nin 16. yüzyıl ortalarında çevresinin geniş ormanlıklarla, av alanlarıyla kaplı olduğu bilinir, hatta şehzadenin çok sevdiği bu yerlerde sık sık avlanmaya geldiği söylenir. Caminin inşasından sonra etrafında yükselen binaların çoğalması ve daha sonra camiye eklenen tekke ve çeşme yapılarından anlamak mümkün olmaktadır. Yapının tekkesi olduğunu bildiğimize göre demek ki o yıllarda bölge sakinleri buraya gelebiliyordu. Buna göre caminin 1559-60 yılında inşasından sonra semtin süratle geliştiğini, cami çevresine yapılan inşaatlardan anlamak mümkün olmaktadır. Süleymaniye Vakfiyesi'nde Kanuni Sultan Süleyman'ın Mimar Sinan'a yaptırttığı Süleymaniye Külliyesi Vakfiyesi'nde Cihangir Camisi'nin eksikliklerinin giderilmesi ile ilgili nüshalar bulunmaktadır. ''Bir vesikada ise caminin Galata haricinde "Sehzade Cihangir Camisi Mahallesi halkı" diye geçen hitabından anlaşıldığına göre, bölgede yerleşimin mahalle kavramını alması ve Müslüman halkın çoğunluk haline gelmesi Osmanlı İmparatorluğu zamanında 16. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir'' (Avunduk,1986,s.19).

Evliya Çelebi'ye göre topların döküm yeri II.Mehmet tarafından Pera'nın doğusunda, bir manastırın yannda kurulmuştur ve oğlu II Beyazıt tarafından genişletilmiştir. Sultan I.Süleyman eski yapıları yıktırmış ve yerlerine yenişi inşa edilmiştir. Dökümhanenin civarında ise etnik açıdan oldukça karışık ama özerk, Galata Kadısı'na bağlı bir varoş oluşur. 1578-1583 yılında da Kapudan paşa Kılıç Ali Paşa nın vakfettiği Cami yapılır. 1720 yılında çıkan yangında Cihangir etrafındaki bölge ve cami zarar görür. Bunun ardından Tophane'deki inşa çalışmaları devam eder.

Fatih Vakfiye'sinde surların bu yöne açılan kapısına 'Tophane Kapısı' denilmesi de vakfiyenin düzenlendiği tarihten önce burada dökümhane ve benzeri binaların burada varolduğuna delildir. Vakfiyenin düzenlenmesine 1456 yılında başlanmış 1470 yılında tamamlanmıştır. Böylelikle bu bölge askeri bir bölge olarak konumlanmıştır. Semtin nüfusu artmış ve bu bölgeye Samsun ve Sinop'tan aileler getirilmiştir. Evliya Çelebi Seyehatnamesi'ne göre Kanuni Sultan Süleyman Fatih'in kurdurduğu ve II. Bayezit'in büyüttüğü dökümhane tesislerini yıktırıp daha büyüğünü yaptırmış ve top dökümhanesinden başka denize yakın bir yerde Topçular Kışlasını inşa ettirmiştir. 17. yüzyılda Tophane halkı ile için Evliya Çelebi şöyle söylemektedir. "Halkının çoğu tüccar, manav, gemici ve topçudur Karadeniz sahilinde Sinop, Amasra, Ereğli

Bartın, Samsun ve Uca şehri halkları toplanmışlardır. Gürcü ve Abaza kavmi gayet çoktur.... Ayan ve kibarları azdır büyükşehir olduğuna göre çeşmeleri azdır, fakat her evde birer su kuyusu vardır ve şehrine göre çarşı ve pazarları da azdır.

Bütün sokakları İstanbul, Eyüp, Kasımpaşa ve Galata gibi baştanbaşa döşelidir. Caddeleri geniştir, ümmetin salihlerinden kimselerdir, ayan ve eşrafı süslü elbiseler giyerler. Bu şehirde 170 müslüman mahallesi, 20 mahalle Rum, 7 Mahalle Ermeni ve 2 cemaat Yahudiler vardır, Çingene ve Frenk yoktur bu mahalleler binlerce bağ ve bahçeli büyük saraylar ve kat kat başka yalı ve evlerdir." 17.yüzyılda Tophane ve Fındıklı arasında 800 dükkan bulunmaktadır bedesteni bulunmayan bu bölgenin buna rağmen kıymetli mallarının satıldığı bir pazarı vardı. Fındıklı 9. yüzyılda fındık ağaçlarıyla kaplı bir alanken burada bir Bizans kilisesi olduğundan söz edilir.'' bu bölgede bazı Bizans mezar taşları bulunmuştur. Buna bağlı olarak Fındıklı ve Cihangir bölgelerinde de tepelere doğru Bizans devrinde bazı mezarlıkların bulunduğunu söylemek mümkündür.'' (Eyice, 1976,s.15).

Ayrıca 17.yy tarihçilerinden olan *Eremye Çelebi* (d.1637 - ölm.1695) Kömürcüyan'n aktardığı eserinde (1952), 240 basamakla çıkılan Cihangir tepesine kadar olan ev ve binalardan Şehzade Cihangir adına yapılan cami ve etrafındaki dairevi mevkideki binalardan bahsetmiştir. "Cenuba nazır yüksek tepeden Cihangir yokuşu tesmiye edilmiştir''demesi mahallenin artık gelişmeye başladığı göstermektedir. Cami avlusunun bir yerindeki zaviye (Tekke) ile, avlu duvarının bitişiğinde bir çeşmedir ki 17.yy da yapılmıştır'' (s.43) demektedir. 19. yüzyılda Sultan II. Mahmut döneminde (D.1785–ölm.1839) Cihangir Camisi'nin yakınlarına Nusretiye Camisi'nin yapılmasından sonra binalar dini yapıların etrafında çoğalmaya başlamışlardır. Şehrin siluet ve dokusunda her zaman önemli yer teşkil etmiş olan dini mimari eserlerin bulunduğu bölgenin doğal bir merkez oluşturması ve yerleşimleri etrafında toplaması bir bakıma planlı bir şehircilik anlayışını da beraberinde getirmekteydi.

Boğaziçi'nde II. Mahmut devri daha Avrupai olarak başlamış yeniçerilerin ortadan kaldırılmasından sonra yenilik hareketleri daha serbestleşmişti. 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupalılık mimarisi ile resmi, musikisi, ev eşyası ve adetleri ile Boğaziçi yalılarına girmiş bulunuyordu. Bu devirlerde İtalya 'dan, Fransa'dan gelen mimarlar da saray mimarlığını uzun zamandan beri muhafaza eden Balyan ailesi ile beraber yalılar ve köşkler yapmaya başladılar. II. Mahmut zamanında Boğaziçi büyük bir

imar gördü. 19. yüzyılla beraber Türk mimarisinde İstanbul Eyüp, Galata'da harab, yanmış cami, mescit, çeşme ve tekkelerin tamirlerine ve yeniden inşalarına başlandı. ''Yeniden yapılan yahut tamirleri biten binalar üstüne II. Mahmut'u öven kitabeler konuyordu. Tanzimat Boğaziçi'ne yeni bir hayat getirmişti. Eski Türk ve Ermeni mimarların yerine Avrupa mimarları, büyük bir faaliyette olup her yerde bir Avrupalılaşma modası almış yürümüştü''(Şahsuvaroğlu, 1986,s.26).

Şekil 4.8: solda ve ortada Pera -Galata-Tophane sağda Giovanni Andreas di Vavassore çizimi İstanbul 16.yy, sağda Grelot ,17.yy , Ayşe Yetişkin Kubilay,Maps of İstanbul,2010.

Sultan Abdülmecit devrinde (1839–1861) Topkapı Sarayı'nın terk edilip Dolmabahçe Sarayı'na yerleşilmesi ile birlikte Cihangir Camisi'nin merkezi yönetime yakınlığı açısından önemini artmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren semtin Cihangir olarak anılmaya başlaması caminin isminden kaynaklanmış olmalıdır. Ayrıca yine yapıya ait olarak *Hadikatü'l Cevami*'de şu bilgi bulunmaktadır.

> "Cihangir Cami-i şerifi iptida binasından berü üç dört defa muhterik olmuştur. Evvela 1132 şevvalinde (Ağustos 1720) ve birisi dahi 1238 cümade ı-ahiresinin on ikinci gününde 1823 yılında vuku bulan Tophane harik-i kebirinde muhterik olmuştur. İş bu ihtirakte Sadr-azam Silahtar Ali Paşa müceddeden bina ve tevsi eylemiştir. Evvelki binası dört köşe sivri ahşabdan kubbe olup, üzeri kurşunpuşideli olarak ancak etrafı kargir duvar idi ve tarafeyn cenahları dahi olmayub, yalnız arka tarafında biraz havlısı var idi Lakin bu defaki binası gayet müzeyyen ahşab müdevver kubbe tarafeyn cenahları ve etraf-ı erbası mikdari kifaye meydan olub ve parmaklıklar dahi ihdas olunub müceddeden bir minare dahi bina olundu ve lakin minaresi her ne kadar taştan ise dahi hantal olmağla yeniden bina olundu. Müşarun ileyhin azli 1239 rebiu ahiresinin onuncu günü (14.12.1823) vaki olmuştur.demektedir.

İncicyan(1976), Tophane ve Fındıklı arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Cihangirin hatırasına yaptırdığı Cihangir Camisi'nin bulunduğunu caminin manzaralı

yüksek bir mevkide olup sahilden oraya 300 basamaklı bir yolla çıkıldığından bahsetmektedir.(s.112).

Sedat Hakkı Eldem'in ''*İstanbul Anıları*''kitabında (1979), Nusretiye Camisi'ni anlattığı bölümde Firuzağa ve Cihangir Camileri'nin mahallelerinin büyük konak ve evlerinin arazinin topografik biçimine uygun biçimde sırayla ve anfiteatre biçiminde dizilmiş olduğunu söyler.(s.11) Sedat Hakkı Eldem'in kullandığı fotoğrafta görünen mahallelerin teşekkülünde İlyas Çelebi Sokağı boyunca kitabın yazıldığı 1979 yılına kadar sağlam kalabilmiş evlerin bulunduğunu söylemektedir. ''1854-1856 yılları arasında çekildiği düşünülen James Robertson'un fotoğrafına göre Salıpazarı Limanı henüz teşekkül etmemiş, görünen saraylar eski Eminabad yalısının yerinde Adile ve Hatice Sultan için inşa edilmişlerdir'' (Eldem,1979,s.13).. Bunların sonunda ise Cihangir Camisi, önünde yangın boşlukları ile Alman Konsolosluğu gözükmektedir.

Şekil 4.9: James Robertson & Felice Nusretiye Camisi fotoğrafında sağda tepede görünen Cihangir Camisi , 1955-56., Sedat Hakkı Eldem , İstanbul Aanıları , 1979.

Bölge geniş bir yelpaze içersinde ticaret yerleşimi gösteren bir karakterdedir. 16. yüzyıl ortalarına kadar Galata ve Beyoğlu'ndaki yabancılar belli gruplardan ibaretken, daha sonra ürünlerine Pazar arayan ticaret erbabının ticaret merkezi haline gelmiştir. İstanbul başkent olduktan sonra ''Osmanlılar ticaret bölgelerini Galata ve Beyoğlu'nu Cenevizlilere daha sonra da Frenklere bırakmışlardır'' (Kuran, 1985).

16. yüzyılda Fransızların askeri alandaki üstünlükleri ile birlikte Galata'da Fransızlar Cenevizlilerin yerini almaya başlamışlardır. Sultan I. Süleyman döneminde verilen imtiyazlarla ticaretin gelişmesi sonucu bölgede dükkân ve ambar ihtiyacını karşılamak üzere, eğimin fazla, yolların kısıtlı ve dar olmasından dolayı ticaret yukarıya doğru genişleyememiş ve ticari yapılar aşağıdaki konut alanlarının aleyhine gelişmiştir. İlk elçilik binasının Beyoğlu'nda yapıldığından, buna bağlı olarak da bölgenin önemli diplomasi olaylarına tanıklık ettiğini söyleyebiliriz.

Fransızların 1535 kapütilasyonları ile elde ettikleri ayrıcalıklar sonucunda, Beyoğlu bölgesinde Fransız egemen bir sosyal ve ticari aktivite oluşumunu görmekteyiz. Yine bu yüzyılda ticari yoğunluğu bulunan bölgenin biçimlenmesinde, güçlü ve sözü geçen devletlerin kendine göre sistemini geliştirmesi etken olmuştur.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun kapılarını Batı'ya açması ve dış ticaretin büyümesi ile birlikte Beyoğlu uluslararası bir ticaret konumuna gelmiştir. Beyoğlu, Karaköy, Tophane ve Galatasaray, Avrupa yaşam biçiminin Doğu Akdeniz'deki bir modeli gibi olmuştur. Bu bölgelerde yaşayan insanlar tüccar ve seyyah ağırlıklı olduklarından sürekli dışarıya, batıya açık bir kapı görevi görmüşlerdir. Bunun sonucu olarak da oldukça kozmopolit bir halk oluşumu ve yaşantısı oluşmuştur. Yüzyılın başlarında Beyoğlu bahçeli evleri ile burada sürekli oturan Hıristiyanların ikametgâhı olmuştur. Bununla birlikte varlıklı Müslümanlar da yazlık evlerini bu bölgeden seçmişlerdir.

Bölgede yaşayan halkın gelenek ve yaşam alışkanlıklarına paralel olarak Beyoğlu'nda Avrupa'dakilere benzeyen birçok han yapılmış ve eğlence kurumları oluşmuştur. Yüzyılın ikinci yarısında bölgede, batıya özentili bir hayat tarzı egemen olmuştur. Modern toplumun gereksinme duyduğu tramvay, gaz, su gibi altyapı hizmetleri sağlanmış bu kuruluşların işletme ayrıcalıkları uzun süreli sözleşmelerle yabancılara verilmiştir. 1844 yılında deniz yoluyla toplu taşımanın başlamasıyla, Beyoğlu İstanbul'un diğer semtlerine bağlanmış ve büyümeye başlamıştır. Dış ticaret ilişkilerinin artması sonucunda, Avrupa etkisi 19. yüzyıl içersinde yavaş artmış ve özellikle Tanzimat'tan sonra yoğunluk kazanmıştır. Avrupa'nın giyim, kuşam, mobilya ve ulaşım araçları zengin sınıflarca benimsenmiş, zengin yaşantıyı sembolize eden konaklar yapılmıştır. ''Taksim kışlasının önünde, geniş bir eğitim alanı ondan sonra Boğaz'a bakan düzlükte bir park vardı. Dolmabahçe'ye inen yolun kenarında bir mezarlık vardı ve buradan sıkışık ev ve camileriyle Üsküdar

görünüyordu. Yer yer camilerin bulunmasına karşın Beyoğlu genellikle bir Hıristiyan kenti görünümündeydi'' (Banoğlu,2007,s.62). 19.yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl ilk çeyreğinde Beyoğlu'na komşu semtlerden biri olan Cihangir, yapılan kâgir binalar ve büyük apartmanlarla yoğun bir yerleşim bölgesi haline gelmiştir. 1920'den sonra gelerek Pera'da biriken beyaz Rus'ların bir kısmı bu bölgeye yerleştirilmiştir. Cumhuriyetten sonra da Cihangir'in inşa ve gelişmesi devam etmiştir.

4.3 Bölgedeki Yangın ve Doğal Afetler

İstanbul şehrini, Osmanlı İmparatorluğu zamanında özellikle yangınlar çok tahrip etmiştir ancak kaynaklar bize 16. yüzyıldaki yangınlar hakkında çok az bilgi vermektedir. 1560 tarihli bir hükümde yanan binaların yerine yenileri yapılırken bunların saçaksız olarak inşaları hakkında Galata Kadısı'na gönderilen hükümde tahrip olan evlerin tekrar bina edilmesi, bu yapılırken de sahiplerine evlerin saçaklı değil,kirpi saçak ile yaptırılması gerektiği bildirilmektedir.16. yüzyılda, 1569 yılında meydana gelen yangında Selanikî'ye göre yangın bir hafta devam etmiştir, bu yangında İstanbul'da 36 bin ev yanmıştır. Bu derece büyük bir yangında cami, mederese, han ve hamam gibi binaların bazılarının hasar görmüş olduğu bellidir.

Yangınlar taş inşaatlarda ağır hasar meydana getirmiştir. 1572 tarihi ile İstanbul kadısı ve Hassa baş mimarı Sinan'a yazılan aşağıdaki hükümden yangınları önleyici tedbirleri almaya çalıştıkları ve İstanbul halkını bu tedbirleri uygulamaya mecbur tuttukları ve ayrıca bina inşaatında da aynı maksatla bazı şartlara uyulması istendiği anlaşılmaktadır : "Hassa mimarların başı Sinan'a hüküm ki : Rumeli'den ve sair yerlerden gelub necarriye ve bina ilminden haberleri olmayub,mimarlık idup, bina eyledikleri evlerin ocakları tutuşup ihrak olduğun bildurduğun, ecilden buyurdum ki:bina ve dülgerlik ilminden haberi olmayub mimarlık eyleyenleri men idub senun marifetin olmadan kimselere mimarlık ettirmeyesin." (Cezar,1963,s.52).

1591 Temmuzunda ise bir gece içinde iki yangın meydana gelmiştir. Bunlardan biri kendiliğinden diğeri ise yeniçeriler tarafından çıkarılmıştır. Kazaen çıkan yangında Tophane-i Amire civarındaki dükkanlar yanmış, yangın çok da yayılmadan durdurulmuştur.

17 yüzyıla gelindiğinde, 1633 yılında çıkan büyük İstanbul yangınında İstanbul'un beşte biri yanmıştır. Cibali tarafından Unkapanı'na oradan Sultan Selim Camisi'ne

ulaşan yangın oradan Unkapanı, Zeyrek ve Fatih Camisi'ne kadar ulaşmıştır. 1640 yangını ise mayıs ayında Galata'da 31 Ağustos gecesinde de Balat Kapısı dışında iki yangınla bilinmektedir. Bunlardan birinde Galata İskelesi yanmıştır, Fethiye ve Molla Gürani Camileri de bu yangında yanmıştır.

1648 yılında ise bu sefer İstanbul'u deprem vurmuştur. İstanbul'a büyük zarar veren bu depremde *Tarihçi Naima'nın* verdiği bilgiye göre pekçok ev ve minare külahı yıkılmıştır.

24 Temmuz 1660'da Haliç Ayazma kapısı dışında bir dükkandan çıkan yangın ise İstanbul'a yayılmıştır. Bu yangın da Galata yangını olarak ve büyük İstanbul yangını olarak bilinir. 1670 yılındaki diğer bir büyük yangında ise 120 saray ve konak 40 hamam 360 cami ve mescit 100 denn fazla mahsen, birçok medrese, tekke, kilise, pekçok da ev yanmıştır. Aynı sene içinde Galata'da bir yangın daha olmuştur. Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa'nın anlattığı bu yangında Galata'nın büyük bir kısmı hasara uğramış; evlerle birlikte epeyce kilise yanmıştır. Bundan sonra sırasıyla meydan gelen yangınlar '' 1665, 1673, 1681 yangınları olmuş 1683 senesinde Galata'da Kurşunlu Mahsen'e isabet eden bir ateş neticesinde tarih kaynakları Mısır hazinesi kadar malın yokolduğunu belirtirler'' (Cezar, 1963,s.54).

> 18. yüzyılda, 1719 Gedikpaşa Yangını, Fındıklı semtinde çıkan yangın buradaki evlerin sık ve sokakların dar olması yüzünden genişletilmiş ve yangının hasarı bölgede büyük olmuştur. Bu yangından sonra evlerin yapımı ile ilgili yangını önleyici kararlar alınmış olsa da 1720, 1721, 1722 yangınlarından şehir kurtulamamıştır. 1723 gecesi Fındıklı'da Molla Çelebi Camisi civarında çıkan bir yangın neticesinde epeyce ev ve dükkan yanmış yanan evler arasında birkaç tane sahilhane (yalı) da bulunuyordu. 1724 senesinde zikredilen bazı tamir ve inşaalar olmuştur. Küçük Çelebizâade Asım Efendi, Tophane-i Amire'nin kagir olarak tamiri ve yeni bir küçük ocak ilavesinden bahsederken birkaç sene mukkadden muhterik olduk da söze başlamaktadır. Bu cümle *Hadikatü'l Cevami'de*Cihangir Camisi'nin 1132'de (1719-20) yandığına dair bir bilgi ile birleştirilince Tophane yangınında aynı seneye rastladığı Asım Efendi'nin ise bunu birkaç sene önce şeklinde ifade etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bir tarih manzumesinde Tophane tarihinin 1132 senesinde yapıldığının belirtilmiş olması yangının da bu seneye rastladığına elbette şüphe bırakmamaktadır(s.55,Cezar,1963).

Cihangir Camisi yandıktan sonra Silahdar Ali Paşa tarafından yeniden yaptırılırken şekil ve büyüklüğünde değişiklik yapıldığı *Hadikatü'l Cevâmi'de* belirtilmektedir. 19. yüzyılda , 1 Mart 1823 yılında Cihangir'deki Firuz Ağa Camisi civarındaki bir evden çıkan yangın etrafa yayılarak 17 saat devam etmiş ve bu yangında bir kol Fındıklı hamamına kadar uzanmış, Gümüşsuyu'nun yukarısında o sırada mevcut olan mezarlığa kadar ilerlemiş, başka bir kol Sormagir ve Alçakdam sokakları bölgesini yakıp Beyoğlu tarafına uzanarak bir Ermeni Kilisesi arsasına dayandı. Ayrı bir kol Cihangir Camisi tarafını yıkıp Tophane-i Amire'ye ve buradaki mevcut kışlalara

kadar uzanmış böylece birçok ev dükkan kül haline gelmiştir. Bu yangında yanıp mahvolan önemli binalar meyanında Cihangir Camisi ve Topçu ile Arabacı kışalaları top dökümhanesinini bir kısmı ve ayrıca bir takım cami ve mescid de yanmıştı. Yangından bir ay sonra da Cihangir Camisi'nin yeniden yapılmasına başlanıldı.

9 Nisan 1765'te Tophane'de çıkan yangın 15 saat, bir iki gün sonra Cihangir'de çıkan yangın 10 saat devam etti. Doğal olarak her iki yangın da devam süreleri ile eşit zararlar yaratmaktan geri kalmadı. Hemen akabinde 1766 yılında meydana gelen deprem en şiddetli depremlerden biridir. Tophane için bu depremden sonra bina eminlikleri tekrar imar için vazifelendirildiler. 1771'de Galata'da çıkan yangında 5000 civarında ev hasar görmüştür. 1778, 1779, 1789 Yerleşim birimleri arttıkça semtin yangınlardan oldukça hasar gördüğünü anlamaktayız. Yangınlar, sırasıyla 1719 Fındıklı, 1771 Çivici, 1823 Tophane, 1874 Cihangir yıllarında olmuştur. Cihangir civarında çıkan yangınlar hakkında İbrahim Hakkı Konyalı'ya(1950) göre altı defa yangın felaketi geçirmiştir, bunlardan, 1719, 1746 ve 1874 yıllarında geçirdiği yangınları tespit edebildiğini söylemektedir.(s.77).

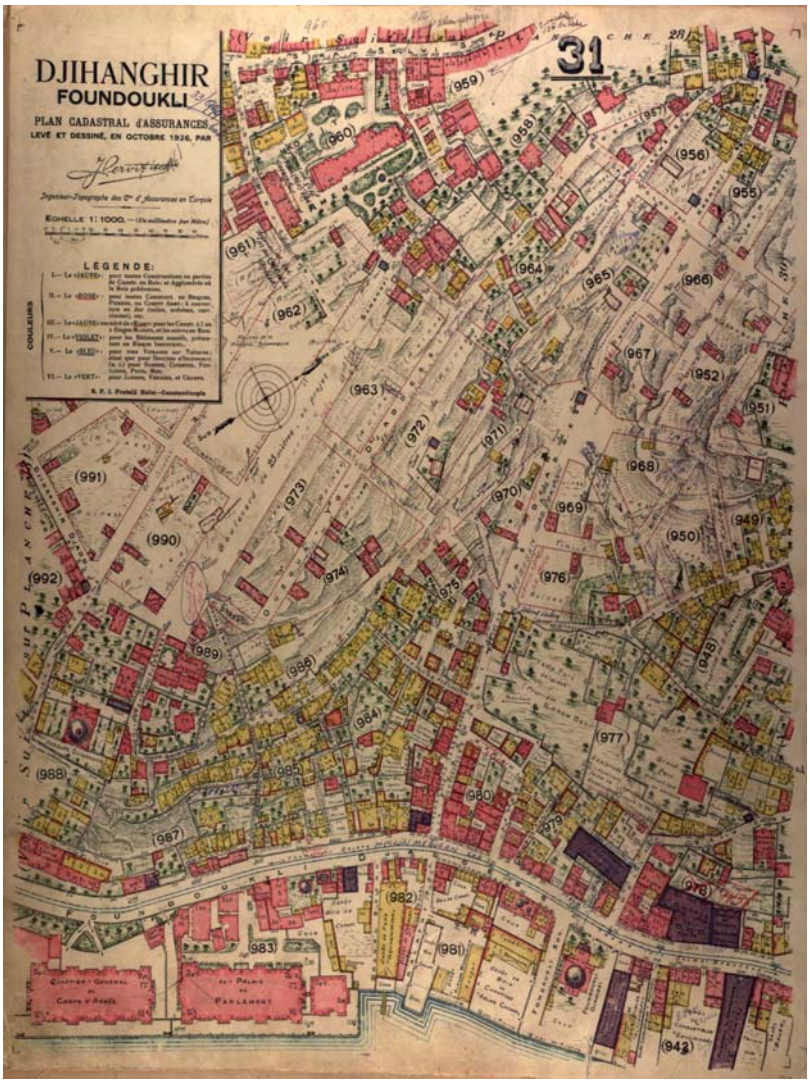
Su yaşamı sürdürmek ve yangınları söndürmek için çok önemli bir unsurdur yangınlardan korunmak amacıyla özellikle II. Mahmut ve annesi Saliha Valide Sultan'ın zamanında yaptırılan bentler sayesinde bu bölgeye çeşmeler yoluyla ulaştırılabilmiş ve 18.yüzyıldan itibaren çeşme yapımı hız kazanmıştır. Semtteki çeşmelerin bazılarının isimleri Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi (Kazancı) Paşa Baba Tekkesi çeşmesi, Mahmut Efendi çeşmesi, Defter Emini Çeşmesi, Cihangir camii Çeşmesi, Saliha Sultan çeşmesi, Kadirhane Çeşmesi'dir. Adı geçen son çeşme Cihangir'in Tophane'ye inen yokuşlarının birinin üzerinde bugünkü adı: Kadiriler yokuşu kurulmuş olan semtin bir diğer önemli yapı kompleksinin içindedir.

Bahsettiğimiz bu yangınlardan sonra 1918 yılında Büyük Cihangir yangınında Tophane müşiri ve burada çalışan devlet ricalinin konakları yanmıştır. Daha sonraki yıllarda İstanbul'un işgali ve Osmanlı Devleti'nin çöküşü sebebiyle semt gözden düşmemekle birlikte eski parlaklığına da kavuşmamıştır.

KadirhaneBizans'tan kalma yapısı da bir manastır kalıntısının Hagios Makyaveion Manastırı üzerine inşa edilmiştir.1925'de tekke ve zaviyelerin kapatılmasına değin postnişin tarafından Muharrem aşuresi gibi gelenekler sürdürülmekteydi. ''1997'de çıkan bir yangın sonucu maalesef bu tarihi yapının da büyük bir bölümü yok

olmuştur. Cihangir Camisi'ne inşa edilen bu dönem tekkelerinden biri ve camiye ait olan tekkenin şeyhi öldükten sonra haziredeki türbeye defin edilmiştir'' (İslam Ansiklopesi ,1993s.357).

Jaques Pervititich yangın sigorta haritalarında 20. yüzyıldaki Cihangir, Fındıklı bölgesini gösteren bu haritada (Şekil 4.10) Cihangir Camisi'nin durumunu görmekteyiz, cami ve camiye bağlı birimler 19. Yüzyıldaki orijinal halini korumaktadır.

Şekil 4.10: Cihangir, Fındıklı Bölgesi, Pervititch yangın haritası 1926, İBB Atatürk Kitaplığı, (Dağdelen,1999).

5. CİHANGİR CAMİSİ'NİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

5.1 16. Yüzyılda Şehzade Cihangir Camisi'nin İlk Yapımı

Cami 16. yüzyılda bir saltanat camisi olarak merhum Şehzade Cihangir adına yapılmıştır. Şehzadenin, çok genç yaşta ölmesi üzerine padişah tarafından İstanbul'a hâkim bir tepenin üzerinde, kendisini geniş bir panoramadan belli edebilecek konumdaki Cihangir Camisi inşa ettirilmiştir.

> *Aktaş'ın aktardığı Evliya Çelebi Seyehatname'sinden*öğrendiğimize göre (1976), Tophane'de, Bizans zamanında orman olan bölgede bir manastır vardı bu manastırın *İskender-iRumi'nin (Hagia Alexander) manastırı* olduğu ve Cihangir Camisi'inin bu manastırın olduğu yere inşa edildiğini ve Tophane'deki ilk binanın bu manastır olduğunu söylemektedir (s.53).Ayvansarayi'nin aktardığı *Hadikat'ül-Cevami*'den aldığımız bilgiye göre (2001), Şehzade Cihangir'in doğum tarihi 937 (1531) Sinn-i sa'adetleri yiğirmi dörde karibdir. Cami için Sultan Süleyman Han banisi olup sevabını oğlu Cihangir'e bağişlayıp cihana sevabını almıştır'' (s.59) söylemektedir. Doğuştan fiziksel özürlü olan ve eğri, kambur lakaplarıyla anılan Cihangir, zeki ve hassas yaratılışlı idi. İleri düzeyde saray eğitimi almış şairliği yanında nüktedan bir şehzade idi. Bu özellikleriyle daima babasının yanında ve musahipleri arasındaydı. Kanuni'nin Nahcivan seferine giderken büyük oğlu Şehzade Mustafa'yı 6 Ekim 1553'de Aktepe (Konya Ereğlisi) boğdurması sırasında yanında bulunan Şehzade Cihangir'i derinden etkiledi. *Şehzade'nin "Dir gören Ebru'larun altındaki çeşmanını , hançere altında yatar sayd olmuş ahular mıdır?*" dizelerini içeren naziresini o acıyla yazdığı söylenir. Solakzade, durumu ağırlaşan Şehzade'yi hekimlerin türlü ilaçlarla tedaviye çalışmalarına karşın kurtaramadıklarını anlatır. Şehzade'Mustafa'nın boğdurulmasından elli gün sonra ölen Cihangir'in naaşı tahnit edilip İstanbul'a gönderilmiş ve ağabeyi Şehzade Mehmet'in, Şehzadebaşı Cami'sinin bahçesindeki türbesine defnedilmiştir. Fi Hicri 960 Miladi Aralık 1553.(s.59).

16.yüzyılda caminin bulunduğu bölgenin dağlık ve çevresinin geniş ormanlıklarla kaplı olduğunu biliyoruz. Bu bölgede bulunan bir manastır kalıntısının üzerine inşa edildiği söylenen bu yerlere Şehzade'nin Topkapı Sarayı'ndan karşıdan baktığı ve zaman zaman buraya gelerek dinlendiği ve eşsiz Boğaz manzarasını setrettiği de bilinir. *Takvim'i Tevarih'de* belirtildiği gibi Şehzade Cihangir Cami'nin bulunduğu mevkiyi çok sever, İstanbul'a geldikçe ‘*'Bu latif mevkide bir hoş cami-i şerif bina olunmak derunumdur''*dermiş. Vefatı üzerine annesi Hürrem Haseki Sultan , Sultan I. Süleyman'a hatırlatmış, Sultan Süleyman'da caminin yapımını emretmiştir. (Yapımları ve yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, 2008). Cami'nin yerinin bu yüzden öncelikle cihan sevabı için ruhuna ve burasının şehzadenin sevdiği bir yer

olmasına ithafen bu tepede yapıldığını anlıyoruz. Cami evvela 1132 Şevvalinde (Miladi 1720 Ağustos) ve bir defa da 12 Cemaziyelahir 1238 (Miladi 25 Ocak 1823) büyük Tophane yangınında yanmıştır.

Cami, ilk defa 1559-60 yıllarında Mimar Sinan tarafından yapılmış, yangınlar geçirmiş, tamirler görmüş nihayet kapısı kitabesinde belirtildiği gibi beşinci yangından sonra 1889-90'da Sultan II. Abdülhamit zamanında son kez yeniden yapılmış olup, Sinan eserinden bir iz kalmamıştır. İlk yapıldığında Mabet kare bir planda olup, tek kubbeli ve tek minarelidir. Avlusunda 1663'te vefat eden Cihangir-i Hasan Efendi türbesi vardır[1]. *Peçevi Tarihi'nde* Sinan eserlerini yaparken yerin hususiyetini göz önünde tuttuğu için Cami'nin kagir kubbe ile değil, çarpuşta denilen ahşab kubbe ile örtüldüğü belirtilmiştir. *Hadükatül' Cevami'de* Caminin hünkâr mahfeli ve yanında bir mektebi, zaviyesi ve imareti olduğu belirtilmektedir. Cami'nin bulunduğu konumun yüksek bir dağ tepesinde bulunuşundan dolayı ağır bir bina yapmak dönem koşulları içinde zor olduğundan ahşap bir kubbeyle örtülmüş olması mantıklı gelmektedir. Mimari tarzına bulunduğu bölgenin çoğrafi yapısının da göz önüne alınarak düşünüldüğü muhtemeldir.

'Fındıklı'nın üstünde Boğaza, Haliç'e ve Marmara'ya hâkim bir tepenin üstüne şahin yuvası gibi oturtulan ve adını bütün bir semte veren Cihangir Camisi bütün matbu ve yazma Tezkiret-ül Bünyanlar'da ve Tezkiret-ül Ebniyeler'de yer aldığı için Sinan'ın eseri olduğuna hiç şüphe yoktur İbrahim Hakkı Konyalı (1950),''Sinan eserlerini yaparken yerin hususiyetini gözönünde tuttuğu için cami kargir kubbe ile değil çarpuşta denilen ahşab kubbe ile örtülmüştür. Bu kubbe Ramazan Efendi Cami gibi kurşunla kaplanmıştı. Caminin hünkar mahfeli ve yanında bir mektebi, zaviyesi ve imareti vardı. Bu manzumenin1132 Hicri 1719 Miladi 1178 Hicri, 1746 Miladi 1238 Hicri,1822 Miladi, ve 1291 Hicri, 1874 Miladi yıllarında geçirdiği

[1] *Hadikatü'l Cevâmi*'ye göre hicri 967 (Miladi –1664) doksan yaşını mütecaviz olarak vefat etmiş olan Şeyh Cihangir-i Hasan Efendi bu caminin avluısuna bir zaviye yaptırmışt fakat daha sonra burası yanmıştır. "Ramazan Efendi'nin üçüncü halifesi olan Ya-kub-ı Halveti'den ahz-ı hilafet edüp, 1068(1657/1658) senesi Burusa'ya celali istilasında şeyhi ile İstanbul'a gelüb, baba Haydar-ı Nakşibendî zaviyesinde dört sene ikamet üzeri iken, Cihangir camiine bir zaviye bina ederek, derununda uzlet Güzin iken 1074 senesi rebiül ahirin yiğirmi üçüncü sebt gecesi 1663 irtihal-i dar-ı beka eylemekle, anda defin olundu. Şu ara-yı zemanesinden rüşdi tarih-i fevtini bu güne eda eylemiştir. Olmasa bir eksiği tarih-i kâmil fevtine / Rüşdiya olur idi kad mate Mevla l- arifin. / Sinni doksana karib imiş, rahmetullahi teala. Bu güfte ilahiyatındandır / Yandım hüsnin mushafına gördüm ayatın ayatını / Anladım gördüm nurunu okudum / Varını mahv idüp hüsn-i yâdın yolunda cümleten / Yoğ oldi gitti aradan gördü şuhad-ı zatını Ve yerine şeyh olan halifesi olup, kendinin hem azadgerdesi hem damadıdır; İsmi Fethullah Efendi'dir. Bu dahi 115 (1703-1704) tarihinde vefat edüp,seyhi yanında mefdundur."

yangınlarıtespitedebildim''(s.76). demektedir.'' İlk yangından sonra yenilenen cami, 1822 de yanmış ve Sadrazam Silahtar Ali Paşa tarafından tekrar müdevver ahşab kubbeli ve iki cenahlı olarak etrafı genişletilmiştir. Ali Paşa Mabedin minaresini de yenilemiştir,sonra mabed iki defa daha yanmış ve nihayet II. Abdülhamit bugünkü camiyi 1307 Hicri 1889 Miladi yılında yaptırmştır''(İslam Ansiklopedisi, 1993).

''Tezkiret-ül Ebniye ve Tezkiret-ül Bünyan adlı yazmalarda caminin Mimar Sinan eserleri arasında yer aldığı görülmektedir. Yapıya ait çizimler günümüze ulaşmamıştır'' (Sönmez, 1988,s.37). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde* Cami'nin 100 ayak taş merdivenle çıkılan yüksek bir tepeye yapıldığının, ikindiden sonra cemaatin ve ahbablarının buradan denizde yüzen gemileri ve manzarayı seyrettiklerini belirtir ve dört köşe duvar üzerine, kubbesi kurşunla örtülü, tek minareli, çevresinde tekke ve imaret bölümlerinin olduğunu söyleyen çok kısa mimari bilgiler vermiştir. Bu anlatım da *Hadika*'nın tarifini teyid etmektedir.

Elimizdeki, Cami ile ilgili en eski harita Jaques .Pervititch'in 1900 lü yıllarda yaptığı İstanbul'un yangın haritalarıdır. (Şekil5.1). Haritada detaylar oldukça net gözükmektedir, dikdörtgene yakın kare plan üzeri yuvarlak kubbe, camiye bağlı birimler, türbe, şadırvan, avlu ve bahçedeki birimler, yukarısındaki ilkokul hepsi bellidir. 19. yüzyıla ait bir fotoğrafta Cihangir Camisi'nin güney deniz cephesinden görünümünu gösteren bu fotoğrafta arka tarafta bugün olmayan ilkokul binası görülmektedir. Aşağıda Cami'nin avlusu ve Cami'nin set üstü konumu önünde herhangi bir yapı bulunmadığı için açıkça görülebilmektedir. Aynı yüzyıldan bir başka fotoğrafta ise Cihangir Camisi avlusuna kurulmuş olan Cihangir Karakolhanesi'nin fotoğrafını ve bu her iki fotoğrafta da caminin bulunduğu sokak ve etrafında güzel ahşab konakları görmekteyiz. (Şekil 5.2). Cihangir Camisi'nin küçük ve sade planına karşın son cemaat yerinin kubbe ile örtülmesi ve dikdörtgene yakın kare plan üzerine kubbe tasarımı ve orijinalinde tek minareli oluşu bakımından dönemin diğer bazı camileriyle benzer özellikler göstermektedir. Balat'daki Ferruh Kethuda Camisi, Topkapı semtinde Takkeci İbrahim Camisi de Cihangir Camisi ile tekke zaviye ve hazire unsurlarıyla, kesme taşdan inşa edilmesi vedikdörtgen planlarıylabenzerlik gösterirler.

Şekil 5.1: Cihangir Camisi'nin sıbyan mektebiyle birlikte teşekkülü, Jaques Pervititich haritası ,1932, İBB Kütüphanesi.(Dağdelen,1999).

Yapı meyilli arazi üzerinde oluşturulan bir avlunun ortasına dörtgen planlı olarak inşa edilmiştir, avlusu kuzeyden ve güneyden istinat duvarlarıyla çevrilmiştir.

Evliya Çelebi yapının bulunduğu meyilli arazi hakkında şöyle bir bilgi verir: "Mehmet Ağa Camisi dibindeki dik sokaktan yüz basamak taş merdiven, bir saatte o da zorla varılabilir, kapı önlerinde nefes alacak bekleme yerleri vardır, dik bir yokuştur, böyle bir dağ tepesinde dört köşe duvar üzerine ağır bina yapmak mümkün değildir" demektedir.

Belgelerden öğrendiğimize göre yapıda ilk olarak Cami ile sıbyan mektebi(Bugünkü İlkokul) bir arada yapılmış, kubbeyle örtülü ve tek minareli idi. Ayrıca Cami'nin güney yönünde aşağıya doğru inen istinat duvarının birer sıralı tuğla - taş moloz dizisiyle ilk dönemden kalmış olması muhtemeldir. Günümüzdeki yapı Evliya Çelebi'nin söylediği yapı değildir.

Şekil 5.2: Solda Cihagir Camisi'nin 19. yüzyılda, güney yönünde set üstündeki konumu, sağda, caminin avlusunda Cihangir Karakolhanesi , Abdullah Freres, yılı belli değil, IRCICA fotoğrafı, Arşivi no:90821/016.

5.2 Cihangir Camisi'nin 19. Yüzyılda Yeniden İnşa Süreci ve 20. Yüzyıldaki Durumu

Yapının geçirdiği yangınlardan dolayı orijinal haliyle günümüze gelebilmesi mümkün olmamıştır. Cami geçirdiği 1823 tarihli yangından sonra II. Mahmut döneminde (1808-1839) yine Hadika'dan aldığımız bilgiye göre yeniden inşa ettirilmiştir. Yapının 1823 Tophane yangınından hemen önceki ve sonraki hali hakkında *Hadükatül Cevami*'de, Cami'nin yeniden bina ve tevsi edildiğinden (genişletildiğinden) bahsedilmektedir.

Anlaşıldığına göre yangından önce kare mekân üzeri, ahşab sivri kubbeli, kurşun örtülü bir yapı iken, yangından sonra ise yeniden yapılırken yine ahşab ancak yuvarlak bir kubbe ile örtüldüğü anlaşılmaktadır.

Ayrıca yan tarafları da açılarak etrafında dört yönden boşluk meydana getirildi ve yeniden bir minare inşa edildi denilmektedir. Eserde caminin hünkâr mahfili ve sıbyan mektebi ile birlikte avlusunun bir tarafındayken sonradan açıklanmayan bir tarihte yandığı bilinen bir tekkenin de varlığından söz edilmektedir.

Yangından önce cami-tevhidhanenin yanlarında (doğu ve batı) yönlerinde avlu bulunmadığı yalnız arka tarafında kuzey giriş yönünde bir mikdar avlusunun olduğu yangından sonra yapı tekrar inşa ettirilirken yan avluların meydana getirildiği

belirtilmektedir. Caminin geçirdiği yangından sonra kubbesinin yüksek pencereli ve dalgalı saçaklı olduğu, yüksek bir kasnağa oturduğu ve de uzunca külahı olan bir minaresi bulunduğu anlaşılmaktadır.

Yapının 1823 yılında geçirdiği yangından sonraki durumunu gösteren bir fotoğraf vardır, bu Kırım Savaşı sırasında James. Robertson'un çektiği fotoğraftır ve 1854-1856 yıllarında çekilmiştir. Cami'nin daha sonra en yakın 1874 yılında bir yangın geçirdiğini bildiğimize göre bu resmin caminin son halinden bir önceki halini II. Mahmut'un Sadrazamı Silahtar Ali Paşa'nın nezaret ettiği halini gösteriyor olması gerekmektedir.

Yapı geçirdiği beşinci yangından sonra da en son 1889-90 senesinde Sultan II. Abdülhamit tarafından tamir ve ihya edilmiştir'' Yapının mimari hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Sezgin yapının Sarkis Balyan tarafından yapıldığını belirtmiştir'' (Sezgin,1984,s.76).

Vasıf divanında Cihangir Camisi'nin II. Mahmut (1808 -1839) dönemi için şu tarih manzumesi vardır:"Muhterik olup Cihangir Camii / Cayi asari binadan kaldı hali bir mekân / Sadri ülyası Ali Paşa'ya ferman eyleyüb / Tarzı nevle hüsni diğer buldu manendi cinan / Sen de yaz Vasıf cemaat okusun tarihini / Cam, alayı kıldı nev bina Mahmut Han sene 1238 (1823)" (Avunduk,1986,s.95).

Yapının çeşitli dönemlerde çekilmiş az sayıda fotoğrafları dışında yapıyı gösteren bir gravür bulunmaktadır. 1588 tarihli Avusturya Habsburg elçisine eşlik eden bir sanatçının resmettiği panoramik İstanbul görünümlerinde bulunan suluboya resimde ise orta bölümdeki Pera, Galata sur dışında sahildeki Kılıç Ali Paşa Camisi ile civarındaki tepede sağ uç tarafta Cihangir Camisi yuvarlak kubbesi ve tek minaresi ile gözükmektedir.

16.yüzyılın sonlarında yapılmış olan bu resim Görülebildiği kadarıyla bu yuvarlak yüksek kubbe ve tek minareli hali ile ilk yapıldığı 1559-60 yılından yaklaşık otuz yıl sonrası halini günümüze ulaşamayan Mimar Sinan yapısı orijinal Cihangir Camisi'ni gösteriyor olmalıdır (Şekil 5.3) ve elimizdeki Cihangir Camisi'nin varlığına ait en eski görüntü olmaktadır. Elimizdeki bu suluboya resim 1. Cihangir camisinin en erken tarihli görseli olmaktadır.

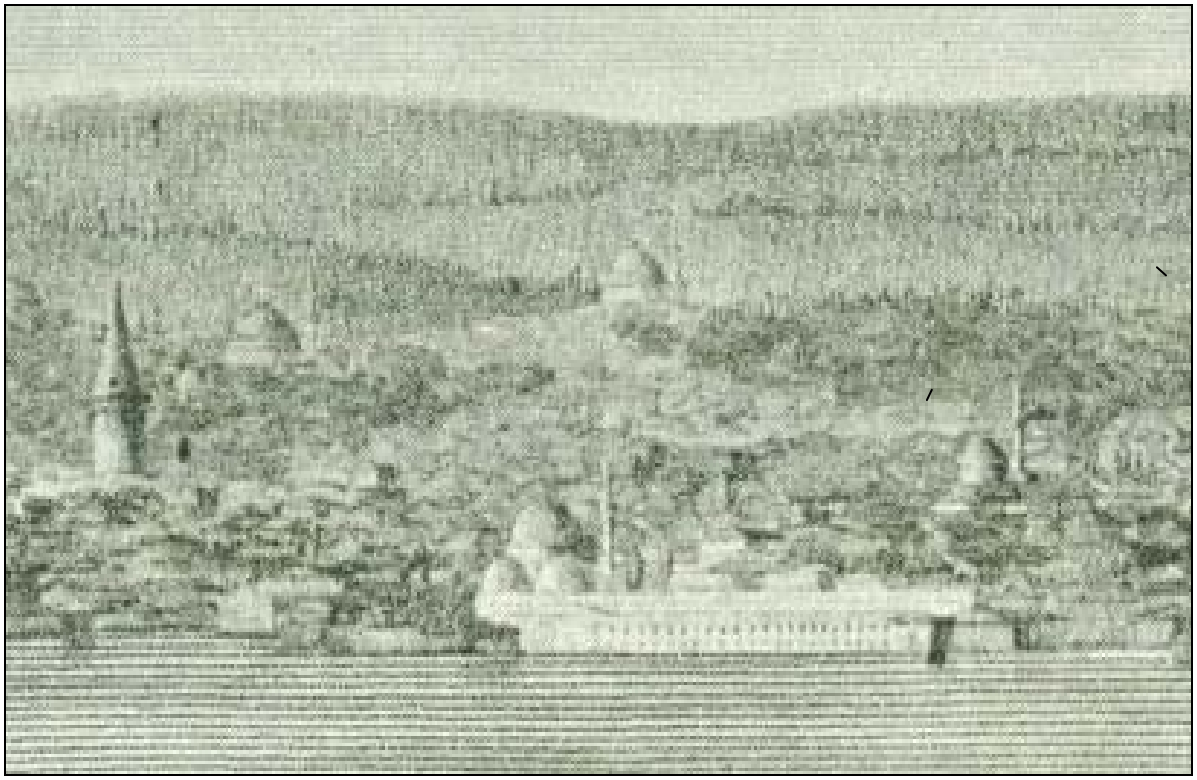
Şekil 5.3: 1590 tarihli Boğaziçi'nin suluboya panoramik resimleri., orta böümde sağ tepede Cihangir Camisi,,Gülrü Necipoğlu ,Sinan Çağı 2013.

Elimizde bulunan bu suluboya resimde zorlukla seçilen Cihangir Camisi görüntüsü sadece tek kubbeli ve tek minareli bu uzaktan görünümüyle Cami'nin bu yıldaki varlığına bir delil olmaktadır. Elimizdeki Cihangir Camisi ile ilgili en erken belge ise BOA 193339/ C.EV 30177 numaralı Vakıf defterleri arşiv belgesi (EK C s.177) ile Hicri Safer 1184, Miladi Haziran 1770 tarihlidir. Burada Süleymaniye Kaymakamı'na hükm olunarak ''*bundan akdemce vuku bulan harikte* ifadesiyle, vakıf malı olan caminin yangında harap olan mahallerinin gereği gibi ve sadakat ile bir an önce tamir ettirilmesiyle ilgili hüküm bulunmaktadır.

Antonie Ignace Melling'in 1819 yılında yapmış olduğu gravürde (Şekil 5.4) Tophane binalarının hemen arkasında tek kubbeli ve tek minareli Cihangir Camisi gözükmektedir, Burada caminin kubbesinin dalgalı saçaklı değil düz bir saçakla çevrelenmiş olduğu gözükmektedir. (Şekil 5.5). Bu görünümüyle orijinal plan tasarımında olduğu üzere ana hatlarıyla yuvarlak kubbe ve minaresiyle ilk yapıldığı haliyle aynı mimari tarzda bir görüntüde olduğunu tahmin edebiliriz.

Şekil 5.4: Antonie Ignace Melling'in 1819 yılında yapmış olduğu III. Selim Devri'nin İstanbul'unu tasvir eden gravürü., İstanbul ve Boğaz kıyılarına Pitoresk seyehat, 2012.

Şekil 5.5: A.I. Melling'in yaptığı gravürün detayında sağ da görünen Cihangir Camisi , 1819 İstanbul ve Boğaz Kıyılarına Pitoresk Seyahat, 2012.

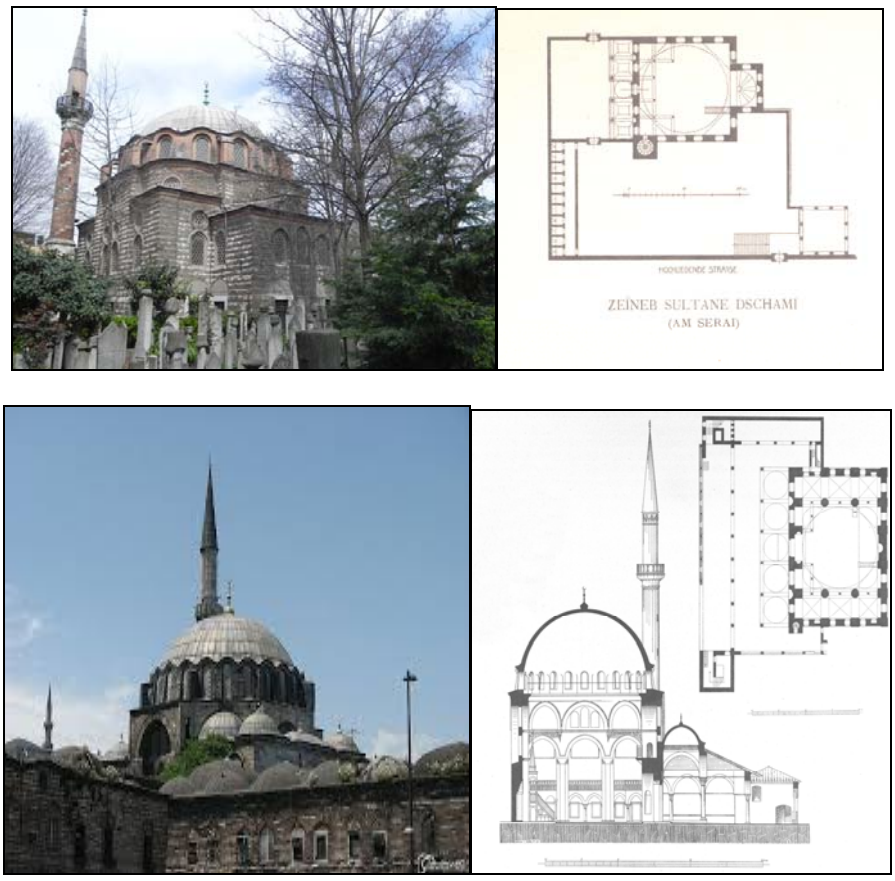

Şekil 5.6 : James.Robertson & Felice Beato fotoğrafında Cihangir Camisi ,1554-56, Pera Müzesi Arşivi.

Caminin, Londra'da madalya oymacılığı eğitimi alan ve İstanbul'u belgelemeye çalışan James Robertson'un (D.1813-ölm.1888) Kırım Savaşı sırasında çektiği (1855-56) fotoğrafın detayında (Şekil 5.6) ise Cihangir Camisi net olarak görülmektedir. Bu fotoğraf Cami'nin elmizdekien eski halini gösteren fotoğraftır. Bu fotoğrafta *Sedat Hakkı Eldem'in ''Boğaziçi Anıları*''adlı kitabında ''Caminin arkasında Firüzağa ve Cihangir mahallelerinin büyük konak ve evleri arazinin topoğrafik durumuna uygun biçimde sırayla dizilmiş gibi durmaktadır, Bunların arkasında Tophane müşiri ve erkanının konakları da bulunmaktadır. Cihangir Camisi henüz bugünkü biçimini almamıştır.''Robertson'un 1858 yılına kadar İstanbul'da fotoğraf çekmeye devam ettiği daha sonra sadece elindeki negatiflerden baskı yaptığı anlaşılmaktadır. Stüdyolarını kapatmadan hemen önce Beato ismini birlikte kullanır, J.Robertson'un ilk defa 1853-1855 yıllarında kendisi1854-1857 yıllarında Felice Beato ile çalıştığı bilinmektedir.'' (İBB, İstanbul'un 100 Fotoğrafçısı, Kültür A.Ş. ,2013,s.143). Kaynaklara göre 1823 yılında meydana gelen Tophane yangınından sonra cami yeniden yapılmış iki tarafından avlu yapılarak genişletilmiş ve bir

minare daha ilave edilmiş olduğunu bildiğimize göre eğer bu tarihten sonra camiye hasar verecek büyük bir doğal afet onarım yada değişiklik yapılmadıysa Robertson'un fotoğrafının caminin 1823 yılındaki halini,mimari tarzını gösteriyor olması gerekir. Ayrıca Robertson'un fotoğrafında caminin tek minareli olduğunu görülmektedir.Böylelikle fiziksel olarak 2. Cihangir Camisi olarak adlandırabileceğimiz Cami'nin bu mimari tarzıyla kubbesi 1769 yılında III. Ahmet'in kızı Asime Sultan tarafından, Mehmet Tahir Ağa'ya yaptırılan Barok tarzındaki Zeynep Sultan Camisi kubbesiyle benzerlik gösterir. (Şekil 5.7) ve Bizans Kiliselerinin kubbelerini de anımsatır.

Zeynep Sultan Camisi kubbesinde dalgalı saçak ve kubbe kasnağındaki pencereleriyle Cihangir Camisi'nin Robertson tarafından çekilen fotoğrafındaki kubbe mimarisi ile aynı özellikler göstermektedir, İlk olarak 13. yy da yaptırılan Pammakaristos Manastırı ve daha sonra 1601 yılında camiye çevrilen Fethiye Camisi'nin pencereli ve dalgalı saçaklıkubbeleriyle de benzerlik göstermektedir.

Şekil 5.7: Üstte Zeynep Sultan ,altta Rüstem Paşa camileri ,cepheler ve planları , 2.Cihangir Camisi ile kubbelerde ve dörtgen planlarda benzerlik.2015.

II. Mahmut Döneminde mimari alanda yeni gelişmelerin olduğunu bilmekteyiz, 1823 yangınında yanan Firüzağa Camisi'nin yerine 1826 yılında tamamlanan Krikor Balyan'ın yaptığı Tophane Nusretiye Camisi'nde ve yapıldığı yıllarda İstanbul'da etkin olan Ampir ve Barok üslüp etkisindeki büyük ölçeklerden bir örnek olarak kubbe, kasnak, pencere düzeni ve minaresi ile de Cihangir Camisi'ne bir benzerlik göstermektedir. Yine aynı dönemde 1819 yılında yaptırılan Hidayet Cami'sinde ise kubbe, kasnakda dalgalı saçaklı olmayan ama kasnağı çevreleyen pencere düzeni bulunmaktadır. Batı süsleme tarzındaki geniş saçaklı bir avlusu da bulunan bu camide saçak unsuru batı anlamında bir yenilik olarak ya da belli bir yaklaşıma bağlı olmadan, orientalist bir yaklaşımla yapılmış olmalıdır. II. Mahmut Dönemi'nde İstanbul'da büyük camilerin de onarımının yapıldığını bilmekteyiz. 2. Cihangir Camisi'nde gördüğümüz dalgalı saçaklı kubbenin, 18.yy ortalarında Osmanlı Mimarisinde görülen bir özellik olduğunu bilmekteyiz ve Rüstem Paşa Camisi kubbesi ile (Şekil 5.7) ve 1792 de yaptırılan Humbaracılar Kışlası Camisi (Mihrişah Valide Sultan Camisi) ile de benzerlik gösterir.

''Bu yüzyıllarda kubbeler kâgir mi ahşaptan mı bilmiyoruz, kubbeyi, ahşap yapıp üzerine kurşun konuluyor, dışarıdan anlamak mümkün değil, Cihangir Camisi kare mekân üzeri kubbe taş olsa dayangın patlama yapıyor, yıkılıyor. II. Mahmut zamanı kubbe ahşap olabilir, kagir olmasıcoğrafişartlarda,zordur'' (Tanman, 2014)

Yapılan eserlerin kitabelerine bakıldığında ise "Mühendis, el benna, el-üstad, mimar, mimar ül emir" gibi mimari ünvanlar kullandıklarını görüyoruz, Fakat bunların ''Osmanlı Devlet'indeki Hassa Mimarları Ocağı'nda çalışıp çalışmadıkları belli değildir. II. Mahmut devrinde 1831 yılında mimarbaşılık Ebniye-i Hassa Müdürlüğü aldında yeni bir memuriyet ihdas edilmiş ve III. Selim devrindeki prensipler aynen devam etmiştir''(Afyoncu, 2001,s.2).

Osmanlı topraklarında götürü usulu inşaat işleriyle uğraşan kalfa ünvanlı Rumlara ait bilgiler söz konusudur, kişiler devlet hizmeti yaptıkları gibi şahıslara ait yapılarında inşaatlarını gerçekleştirmişlerdir. Yaptıkları işlere göre kimi zaman kalfa kimi zaman mimar olarak kayıtlara geçmişlerdir. Inşa edilen eserlerin plan şemalarının ve süsleme programlarının düzenli gelişme göstermesi ve birçok önemli eserde sanatçı

adının bulunmayışı merkezi bir teşkilatın varlığına işaret etmekteyse de bu teşkilat hakkında pek bir bilgi yoktur.

Devrin tarihçisi *Mustafa Selaniki* 17.yyın ilk mimarbaşısı Dalgıç Ahmet Ağa için 1598/99 Kumbaracılar ise 1599/1600 yılında bu göreve tayin edildiğini söyler, Dalgıç Mehmet Ağa'dan sonra Sedefkar Mehmet Ağa nın mimarbaşılık görevine geldiğini görüyoruz.

Osmanlı impartorluğu kendi sahalarında uzman olan kişileri dinine bakmadan devlet kademelerinde istihdam ederdi. Birçok gayrimüslim mimar da Ocak'ta görev yapmaktaydı.

Hassa mimarları Ocağı 19.yüzyıla kadar aynı isimle ve aynı teşkilat içinde çalışmalarını sürdürmüştür. Mühendishane-yi Hümayün kurulunca mimarbaşılığa ancak Mühendishaney-i Hümayün'dan olanların getirilmesi karara bağlanmıştı. 1831 yılında mimarbaşılık şehreminiliği ve kıla nezareti hizmeti birleştirilmiştir.

Istanbul' da bulunan mimarbaşı ve emrinde çalışan hassa mimarlarının Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki bütün inşaa faaliyetlerinde çalışmaları yada bu faaliyetlerin kontrolünü sağlaması mümkün değildi. Bütün bölgelerde mimarbaşının emrinde çalışan şehir mimarları teşkilatı oluşturulmuştu.

Cihangir Camisi'nin son yapım dönemi de olan 19. yüzyılda faaliyet gösteren Kalfalar hakkında bir aile olarak ''Kalfa Vasiliki Ioannidis ailesi, geç 19.yy İstanbul'unda yalnız mimari etkinliklerde değil, sosyal hayatta da önemli bir yer tutmuştur. Ailenin , BOA'da bu zengin ve uluslararası ölçekte etkin ailenin payitahtta mimarlık ve mühendislikten servet edinişinden Paris'te unutuluşuna uzanan serüvenini ortaya koymaktadır''(Afyoncu,2001,s.9).

II.Abdülhamit'in çalışmalarını beğendiği ve saray mimarı olarak unvanlaştırdığı Rum Kalfa Tatavlı Vasiliki İoannidis (D.1821-ölm.1903) ve oğlu mimar mühendis Yanko.uzun sure tersanede çalışan ve Abdülaziz döneminde fazla adı duyulmayan bir kalfadır.

''Vasiliki Kalfa, II. Abdülhamit tarafından keşfedildikten sonra ilk olarak sarayın restorasyonunun yapılmasını üstlenmiştir. 1867 yılında inşa ettiği büyük havuzdolayısı ile ödüllendirilmiştir.'' BOA da Yıldız saray komplexi içindeki yapıların tamir ve inşaat masraflarını kapsayan bilgilerde defterlerin hepsinde Vasiliki Kalfa'nın mühürü bulunmaktadır.(Afyoncu,2001,s.12).

Ortaköy'de Zekiye ve Fehime Sultan'lara ait ikiz sarayın yapımı Vasiliki tarafından yapılmıştır. 1888 yılında sergi ve panayır yeri yapılması II.Abdülhamit'in iyi cins at yetiştirilmesi için yaptırdığı, ayrıca '' Darülaceze binası da Vasiliki kalfaya verilmiştir. (1894 ait belgede) .Oğul Yanko Ioannidis Yıldız camisinin yapım ve onarım işini (Annuaire Orientale'e göre) görevi verildi. Yıldız Camisi'nin kubbesini ahşabdan yapan Yanko II. Abdülhamit'in beğenisini kazandı. Zarifi'ye gore sonra sarayları inşa etme görevi Yanko'ya verildi. 1922 de sonraları Fransız pasaportu ile ülkeyi terk etmiştir'' (Şenyurt, 2012,s.137).

Şekil 5.8: Cihangir Camisi'nin Francis .Bedford tarafından çekilmiş fotoğrafı ,1862, www.royalcollection.org.uk/mosque-of-nusretiye-istanbul-turkey.

Dünyada Fotoğraf makinesinin icadından sonra, padişahların isteği ile Osmanlı Devleti için yurt dışından fotoğraf sanatçıları Osmanlı topraklarına getirtilerek burada İstanbul'un ve Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinin panoramalarını çekmişlerdir.Bu fotoğraflarda dönemin mimari durumlarını görebilmemiz mümkün olmaktadır.

1862 yılında Francis Bedford tarafından çekilen bir Nusretiye Camisi fotoğrafında ise Cihangir Camisi'nin çok net bir fotoğrafı daha vardır. (Şekil 5.8). Bu fotoğrafta sağda tepede görünen bildiğimiz 2. Cihangir Camisi 'dir. Nusretiye Camisi'nin

Pascal Sebah tarafından çekilen 1865 tarihli bir başka fotoğrafında ise (Şekil 5.9). Nusretiye Camisi ve Tophane bölgesinin sağ üst kısmında Cihangir Camisi görülmektedir. Bu fotoğrafta Cihangir Camisi'nin tek minareli, yüksek kasnaklı, pencereli ve dalgalı saçaklı bir kubbeye sahip olduğunu görmekteyiz. Burada, dikdörtgene yakın kare planda; Büyük ihtimal payelerle genişletilmiş bir mekân görmekteyiz. Bu cami II. Abdülhamit'in yaptırdığı 1889 tarihli Son yapım Cami'nin bir önceki halini gösteriyor olmalıdır. Robertson'un 1855 yılında çektiği fotoğraf ile bu fotoğraf arasında caminin mimari açıdan bir değişikliğe uğramadığını söyleyebiliriz.

Şekil 5.9: Pascal Sebah'ın 1865 yılında çektiği Nusretiye Camisi fotoğrafında Cihangir Camisi, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Caminin ilk yapımından sonraki yıllardaki orijinal halinin ne oranda aynı kalabildiği ve cami bir çok kez yanmış olduğundan onarımları ya da doğal afetler sebebiyle yapılan değişiklikler hakkında tam bir bilgi yoktur. Yalnızca elimizdeki mevcut fotoğraflar ve kaynaklar birlikte incelediğinde bazı tahminler mümkün olmaktadır. Cihangir Camisi'nin görüntüsünün olduğu aşağıdaki ilk detay fotoğrafta, aslında Nusretiye Camisi çekilmiş olduğu için uzakta görünen Cihangir Camisi'ni olasılıkla şans eseri olarak görmekteyiz. James Robertson 1854-56 yıllarında bu fotoğrafta Cami'nin doğu cephesini görüntülemiştir. Francis Bedford tarafından 1862 yılında bu açıdan ve 1865 yılında Pascal Sebah tarafından da aynı açıdan çekilmiş bu

fotoğrafların ayrıntısında (Şekil 5.10), Cihangir Cami'sinin görünen doğu cephesinde yine aynı mimari tarzın olduğunu tespit ediyoruz.

1865 yılındaki Pascal Sebah fotoğrafının detayına göre ise yapının önünde daha önce görünen ahşap yapılaşma yada Cami'nin kubbesinin oturduğu mekan gibi görünen alt bölüm aynı gözükmemektedir. Buna göre Cami'nin 1855'den sonraki bir zamanda değişikliğe uğramış olduğu veya çevre binalarda daha önce yapının doğu cephesini kapatan bir yapı yapıldığını düşünebiliriz.

Şekil.5.10: Solda J.Robertson, 1855-56, otada F.Bedford 1862, sağda Pascal Sebah 1865, tarafından çekilmiş 2.Cihangir Camisi fotoğraflarında kubbe ve mekan görüntüleri.

Pascal Sebah tarafından çekilen 1870 yılında bir Kızkulesi fotoğrafında ise Cihangir Camisi başka bir açıdan poyraz deniz tarafından görülmektedir.Burada camiye ait koruma duvarı ve iki katlı düzendeki Güney cephesi açıklıkla görülmektedir. (Şekil 5.11).

Caminin elimizde bulunan ilk fotoğraf görüntüsünün olduğu 1855 yılından 1870 Kızkulesi fotoğrafının çekildiği tarihe gelene kadar geçen on beş yıl içinde caminin mimari açıdan bir değişikliğe uğramadığını söyleyebiliriz.

Pascal Sebah'ın bu fotoğrafının ayrıntısına bakıldığında Cihangir Camisi'nin iki katlı güney cephesi ve üst katta kubbe kasnağında çepeçevre ve alt katta hepsi fonksiyonel görünen beşli pencere sistemi buna ek olarak istinat duvarı net olarak görülmektedir.(Şekil 5.12).

Şekil 5.11: Pascal Sebah'ın Kızkulesi fotoğrafında arka tarafta görünen Cihangir Camisi ,1870.

Şekil 5.12: Pascal Sebah'ın çektiği Kızkulesi fotoğrafında görünen Cihangir Camisi detayında iki katlı cephe, pencereler ve istinad duvarı 1870, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Berggren Giullaume'e ai daha geç bir fotoğrafta Cihangir Camisi'nin 1885 yılında II. Abdülhamit Dönemi'nde çekilmiş ve bugünkü son halini alacak olan son Cihangir Camisi'nin yapım aşaması görülmektedir.(Şekil 5.13). Burada büyük bir inşaat iskelesi kurulu görülmektedir. Bir önceki fotoğrafta 1870 yılında mevcut gözüken cami, 1885 yılında bu fotoğrafta tamamen yok haldedir. Pascal Sebah'ın çektiği son

fotoğrafdan dört yıl sonra meydana geldiği söylenen 1874 yangınında, cami yanmış ya da tamamen yıkılmış olmalıdır. 1885 yılına kadar geçen bu on beş yılda Cami'nin ne durumda olduğunu bize gösterecek bir fotoğraf yoktur. Bu zaman boşluğunda dönemin mali durumuna ve İstanbul'da yangınların sıklığı yüzünden Cihangir Camisi'nin II. Abdülhamit Dönemi son kez yapımına kadar, mahallenin bu yıllar içinde camisiz kaldığını düşünebiliriz.

1770 yılı ve 1823 yılı ve elimizde bulunan 1855 ile 1875 yılları arasındaki fotoğraflarla bu zaman boşluklarına denk gelen Cami'yle ilgili olan en erken belgeler ilk olarak BOA C.MF , İmaj No: 193304,Cevdet Tasnifi Maarif Kısmı arşiv belgesinde (7 Cemaaziyel ahire 1240, miladi 27 Ocak 1823 tarihli), (EK C) (s.171) cennet mekan hallede aşiyan Gazi Sultan Süleyman hazretlerinin evkaf-i şerifeleri mahsülünden almak üzere mülhakatından Cihangir Cami-i Şerifi'nde yevmi iki akçe ile devrhan ve yevmi iki akçe ile mekteb ve kenif cihetlerine , Seyyid Hafız Ahmet sadaka ve ihsan buyurulmak niyazıyla paye-ı alaya arz olundu Baki emr-u ferman hazreti men lelül emrindir, denilmektedir. Burada Sübyan mektebi ve kenif bölümlerinin mevcut olduğu ve bunların gerekli masraflarının Sultan Süleyman'ın emir ile vakıftan karşılanacağı belirtilmektedir.

BOA MVL 807/21 / 193334 imaj numaralı Meclis-i Vala arşiv belgesinde (EK C) (s.176), (Hicri 26 Şaban 1274, Miladi 20 Mart 1858 tarihli), Vakıfların ve Maliye Cemiyeti'nden verilen Müzekkire'de belirtildiği üzere Cihangir Camisi'nin tamire muhtaç olmasından dolayı keşfi ile bazı mahallerinin tamiratına ilişkin mazbata'dır.

BOA EV.d 19116/ 00002 numaralı Evkaf defteri arşiv belgesi olan (EK C),(s.149) (Hicri 1281, Miladi 22 Ağustos 1864 tarihli) Evkaf Defterleri belgesinde, 22 Agüstos-26 Kasım 1864 yılına kadar istihdam ettirilen memur ve işçilerin ve malzemelerin ücretlerinin bulunduğu defterdir.

BOA EV.d 19128/00002 numaralı Evkaf defteri arşiv belgesi olan (EK C)(s.162) (Hicri 4 ve 9 .günleri arası (Hicri Rebiülahirin 1281, Miladi 6 -9 Eylül 1864) tarihli belgede de burada yazılı malzemeler ve işçiliklerden Cami'nin iç ve dışında bir çok tamiratların yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

BOA EV.d 19123/00002-3 numaralıEvkaf Defteri arşiv belgesi (EK C) (s.155)ise (Hicri 28 Ra sene 1281, Miladi, 28 Şubat 1865) tarihli bu belgede Cihangir Camisi'nin Mahfil-i Hümayun'u ile yemin tarafında bulunan, caminin iç ve dış

bölümüyle, hademe odalarının, Mekteb-i Şerifi ve diğer tamire muhtaç mahalleri hakkındaki keşif derterleri bulunmaktadır. Burada kubbesi etrafında ahşab kurnizelerinin harab olduğundan, kubbe kurşunları , son cemaat mahallinin iki tarafında olan çatıya kadar enkazıyla, çatıya kadar duvar ilavesi , fesh olunan Mahfil-ı Humayun kısmına dolma duvar inşaası, çerçeveli pencere yapımı gibi ifadeler yer almaktadır.

BOA MVL 1031/46 193336 imaj numaralı Meclis-i Vala arşiv belgesi (Hicri 7 Zilkade sene 1281, Miladi 3 nisan 1865) (EK C),(S.176) Cihangir Camisi'nin minaresine isabet eden saika'dan (yıldırım) bahsedilmektedir. Ve minarenin müceddeeden (Yeniden) inşasına ve tamirat müdürü Ahmet Efendi marifetiyle yeniden inşaasına ve Todori Kalfa tarafından yapılan yerlerin bakiyesinden de bahsedilmektedir.

BOA İDH 00673/ 46909 imaj numaralı İrade Dahiliye belgesinde, (EK C),(s.165) (Hicri 22 Ramazan 1290, Miladi 13 Kasım 1873) tarihli bu belgede*'' Dünkü gün meydana gelen harikte''* ifadesiyle meydana gelen bir yangın olduğundan bahsedilmekte ve bu yangında Cihangir Camisi'nin kubbesiyle, minaresi külahının yanmış olduğundan ve tamiri için bir beklemenin sözkonusu olamayacağı, yeni bir yangın tehlikesinden ötürü de kubbenin tonoz ve minaresinin de olduğu tarzda olmak üzere hemen tamir ve inşasının icra ettirilmesine istinaden Padişah hazretlerinin fermanı bulunmaktadır denilmektedir.

BOA A.MKT.MHM 464/62 imaj numaralı (Tebyiz tarihli Hicri 28 Receb sene 1290, miladi 21 Eylül 1873) tarihli belgede (EK C),(s.174) Evkaf Hümayun Nezaret-i (Vakıflar Bölge Müdürlüğü) Celilesi'ne yazılan yazıda ''Geçende vuku bulan harikte Cihangir Camisi'nin şehremaneti celilesi (İstanbul Belediyesi) marifetiyle icra kılınan keşfi gereğince ve marifetiyle*seçilmiş olan resmiyle* üç bin kese masrafla ve ''*duvar ve esasının* (temelinin) *feshiyle''*(yıkımıyla) yeniden ve mükemmelen kargir olarak inşaası buyurulan ''*tarz-ı nevin* üzre'' (Yeni tarzına göre) şehremanet-celilesi marifetiyle tanzim olunup ''*resmin işaret kılınmış olduğu vechile''* Cami'nin ''*kubbesinin alemi minaresi ile mütenasib* (orantılı) '' olmak üzere kısalttırılıp fakat bu resimde olan minareden sarfı nazarla (vageçilip) ona mukabil kezalik tersim (çizdirilen) olunan diğer başka bir çizimdeki minarenin yaptırılması cenabı padişahın iktizay-i alisinden olup cami-i mezkurun ve minarenin resminin Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne iletildiğini ve padişahın bu çizimleri seçtiği belirtilmektedir.

Burada caminin tamamen yıkılarak yeniden yapılması için inşasına başlandığı , ve yeni tarzına göre ifadesinden daha öncekinden farklı bir mimari tarzda inşa edileceğini söylenmektedir.Minarenin çiziminin Cami'nin ana mekanına ve kubbeye göre yüksek bulunup minarenin kısalttırılması ama daha önce seçilen minarenin yerine resmi çizilen diğer minarenin yapılması emrinin verildiği görülmektedir.

Şekil5.13: Üstte Guillaume Gustave Berggren'e ait Nusretiye Camisi fotoğrafında tepede Cihangir Camisi yapımı için kurulan iskele ve altta detayı,1885.

BOA İ.ŞD 63/3651 İmaj numaralı (Hicri 6 Rebiülahir 1300, Miladi 14 Şubat 1883) tarihli İrade-i Şuray-ı Devlet belgesinde (EK C)(s.168) Cihangir Camisi'nin yapılan keşfi ve resmi gereğince padişahın iradesiyle Müteahhiti Hacı Yani kalfamarifetiyle''yapımına karar verilmiş olduğu ancak 'Cami-i şerifin mezkurun inşaatı nısf (yarı) dereceye yaklaşmış olduğu halde müteahhitin inşaata devam edemeyip bıraktığından dolay dava açılmış olduğunu ama bu davadan bir sonuç alınamadığı yapılmış olan mahallerinden doğan alacaklar ile yapılması gereken mahallerin yapılması için merkum Yani kalfa marifetiyle icrası halde Yeni Dünya Kalfa'ya ihale-i inşaatta altın farkından hazinece menfaat görünmüş ise de Yani kalfa'nın kontratosunun feshi ve Yeni Dünya Kalfa'nın bu mahalleri yapmayı daha uygun fiyata yapmayı beyan ettiyse de kontratın feshinin inşaatın tehir ve tatilini ve ileride dava konusu olacağı için ayrıca Yani Kalfa'nın kurmuş olduğu iskele ve kereste vesairenin tazminatı külfeti ağır geleceğinden ve bahsi geçen şahsın başarı ile yapmış olduğu mahallerin masrafı ve yapılacak mahallerin masrafının yüz on kuruştan tesviye ve itasıyla merkum Yani kalfa marifetiyle itmam-i inşası Hicri 24 Zilkade 1297 , Miladi 28 Ekim 1880 tarihinde arz ve beyan kılınmıştır denilmektedir.

Akçe farkı hesap edilememiş olduğu için ayrıca Hacı Yani Kalfa'nın kurmuş olduğu iskele, kereste vesairenin kontratonun feshi takdirinde yağmurdan çürümüş ve zayi olmuş birtakım kereste ve eşya-yı dan dolayı tazmin davasına tanzim edeceğinden ve bunun ve yeniden açılacak davaların cami-i şerifin yine tamamlanamamasına ve bunun Hazine'ce de elde edilecek menfaatin de ziyanına sebeb olacağı gerekçesiyle Cami'nin inşaatının yeniden Yani Kalfa marifetiyle inşasının her surette hayırlıgörüldüğünü belirten Şura-yı Devlet azalarının mührünün bulunduğu belgedir.

Burada 1880 yılından 1883 yılına gelene kadar inşaatın durmuş halde olduğunu ve Hacı Yani Kalfa ile olan davanın devam ettiğni anlamaktayız.

1874 yılından beri kurulmuş olması muhtemel inşaat iskelesi için kereste ve vesaire eşyanın yağmurdan çürümüş ve zarar görmüş olduğu, hazırlıkların ve işlerin doğal olarak bu tarihe kadar askıda kaldığı ve akçe farkından kaynaklanan bir hesaplamanın yapılmamış olduğu ama açılacak davaların da Cami'nin bir an önce yapılmasına ve tamamlamasına engele yol açacağının endişesi düşünülmüştür.

Şekil 5.14: II. Abdülhamid Albümü'nde Cihangir Camisi, Abdullah Freres, fotoğrafı, 1890-93,

BOA İ-ŞD 118/ 7069 imaj numaralı İrade-i Şuray-ı Devlet belgedesinde (EK C) (s.169),(Hicri 10 Şaban 1309, Miladi 10 Mart 1892 ve 26 Şubat 1307 miladi 1890) Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne yazılan yazıda , Cihangir Camisi'nin inşasına tatili sırasında çürümüş ve işe yaramayacak bir hale gelmiş olan iskele keresteleri bedellerini Müteahhiti Hacı Yani Kalfa rica edip Cami –i Şerifin bin iki yüz doksan senesinde (Miladi1873) senesinde inşasına başlanmış olduğu halde bir müddet inşasına devam olunduktan sonra ''kaimenin neşri hasebiyle müteahhiti tatil-i ameliyat etmiş''O sırada hazinece aleyhine açılan davadan bir sonuç alınamadığı ve Yeni Dünya Kalfa'nın ortaya çıkıp dermeyan edişini daha sonra 16 Şubat (Hicri 1298,Miladi 1881) tarihli buyurulan yazıda merkumun mukeddema yaptığı mahaller masraflardan baki masrafların ama Şura-yı Devlet-in kararına göre merkumun iskele ve kereste esmanını (bedellerini) talebine hakkı olamayacağından merkumun hasren

matlubu mezkur seksen bin kusur kuruştan ibaret kalarak bu da irade-i seniyye ve mukavele altıyüz yirmi kuruş hesabıyla verilip ödeşilmek lazım gelir ise de iki yüz doksan dokuz senesine (Miladi 1882) gelinceye kadar sinin-i sabıkadan kalmış Borçlar Kanunu'na tabi tutulmuş olmasından dolayı meblağ-ı mezburun suret-i tesviyesi hususu hakkındaki belgedir.

BOA İŞD 118/7069 imaj numaralı İrade-i Şuray-ı Devlet , belgesi (EK C),(s.170) (Hicri 15 şevval 1309, Miladi 13 Mayıs 1892) Babıali Daire-i Saadet Amedi-i Divan-ı Hümayun 'a yazılan yazıda Cihangir Camisi'nin inşaasından dolayı Müteahhiti Hacı Yani Kalfa'nın isteği olan seksen bin iki yüz kuruşun irade-i seniyye-i hazret-i Padişah tanzim edilen anlaşma gereğince altın yüz yirmi kuruş hesabıyla itası lazım gelir ise de Hicri 1299 (Miladi 1882) senesi sonuna kadar olan Borçlar Kanunu'na tabi tutulmuş olmasından dolayı borçların düzlenmesine , irade-i seniyyede bulunan borcuna müteallik ve tesiri olmadığından meblağ-ı mezburun ber-muceb-i mukavele lira yüz yirmi kuruş hesabıyla düzlenmesi ve itası hakkında şura-yı devlat dahiliye dairesinden tanzim olunan mazbata arz ve takdim kılınmış olmakla ol babda her ne vechle irade-i seniyye-i hazreti padişahi şeref sünüh ve sudur buyurulur ise mantuk-i münifi infaze dileceği beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim ve Sadrazam ve yaver Ekrem Cevad yazılı belgedir.

BOA Y.MTV 19332 79/207 imaj numaralı Yıldız Tasnif Mütenezzi Belgesinde (Hicri 28 Zilhicce 1310, miladi 13 temmuz 1893 tarihli) (EK C),(s.175),Vakıflar Müdürlüğü'nün yazısında Cihangir Camii Şerifi'nin ve hangahı sahasında Medfun Şeyh Hasan Burhaneddin Cihangiri Hazretlerinin kabirlerine bir türbe ayrıca bir harem dairesi inşaası ve fukara ve sulehaya ikametgah olmak üzere hücürat-ı kafiye tesisi bundan mukaddem ferman buyurulması üzerine Hazine-i Evkafca keşfi icre ettirilmiş, henüz inşaata başlanılmamış olduğu beyanıyla icra-yı icabı istidasına dair dergah-ı mezbur postnişini Hafız Resmi efendi tarafından ref-i atabe-i uhya kılınan arzuhal manzur-ı ali olarak icab-ı istidanın bir an evvel icrası hususuna irade-i seniyye hazreti hilafet-i penahi şeref mütteallik buyurulduğu şeref varid olan 23 haziran sene 1309 (Miladi 1892) tarihli tezkire-i aliyye-i asithanelerinde işar buyurulmuştur denilmektedir.

BOA BEO 193312 1254/94029, İmaj numaralı Babıali Evrak Odası belgesinde (EK C),(s.172) Sadaret Mektubi Kalemi (26 Şaban 1316, miladi 28 aralık 1899 tarhli)

Cihangir Camisi'nin keşf-i evvel haricinde kalan mahallerinin tamirinin yapılması hakkında belgedir.

BOA BEO 193313 1254/ 94029, imaj numaralı Babıali Evrak Odası belgesinde , (EK C),(s.172),(Hicri 4 Şaban 1316, Miladi 18 Aralık 1898 tarihli) yazıda Atufetli efendim hazretleri hitaplı yazıda Cennet mekan Sultan Süleyman Hazretlerinin hayratından olan Cihangir Cami-i Şerifi'nin avlu kapısı mevcut olmadığı cihetler bahis konusu avluya keşf mecidi on dokuz kuruş hesabıyla bin üç yüz otuz kuruş sarfıyla bir kapı inşasına evvelce karar verilmiş ise de Cami-i şerifin keşf haricinde tamire muhtaç bazı mahalleri anlaşılması gerekçesiyle tekrar lazım olan keşfiyle mecidi ondokuz kuruştan kebir su haziresiyle muhafaza duvarlarının ve sed üzerindeki parmaklıklarının dört bin altı yüz on sekiz kuruş doksan beş santimle tamiri mümkün olacağı tebeyyün etmiş olacağından ifadelerinden Cami'nin tamire muhtaç başka yerleri de bulunduğundan ikinci bir keşifin gerekli olmasından dolayı, su haziresinin, koruma duvarlarının ve set üzerinde bulunan parmaklıklarının tamirinin masraflarından bahsedilmektedir.

İki kalem beş bin dokuz yüz elli altı kuruşun üç yüz on dört senesi (Miladi 1897) bütçesi dahilinde tesviyesi yani sıfırlanması hususunun Vakıflar Müdürlüğü'ne havalesi hakkında Şuray-ı Devlet Maliye dairesinin mazbatası melfufuyla birlikte arz ve takdim kılınmakla birlikte her ne vechile irade-i seniyye –i hazret-i hilafet – penahi şeref müteallik buyurulur ise mantuk-i münefi infaz edileceği beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim yazlılı belgedir.

Cihangir Camisi'nin elimizdeki BOA belgelerini inceledikten sonra , 16. yy. Mimar Sinan yapımı 1. Cihangir, daha sonra *Hadikatül Cevami'nin* söylediği 1823 yılı yangını ve sonrasında yeniden inşaatı ve genişletilmesi ile 2. Cihangir Camisi, daha sonra 1873 yangınından sonra temel ve duvarlarının yıkılarak yeniden inşaasına başlanıpancak 1899-93 yıllarında tamamlanabilmesi sonunda birbirinden farklı mimari tarzda ve daha Geç Osmanlı Dönemi içinde, son fiziksel durum 3. Cihangir Cami'si olarak adlandırabileceğimiz halidir.

1890-93 yıllarında çekilmiş ve II. Abdülhamit'in Amerikan Kongre Kütüphanesi'ne hediye ettiği Albüm'ünde bir Abdullah Freres Cihangir Camisi fotoğrafında caminin son haliyle yapılmış olduğu görülmektedir. (Şekil 5.14).

Bu son dönemde inşaat işlerinin kalfalar vasıtasıyla İhale usulüyle yapıldığını bildiğimizden bu dönemde devlet baş mimarı olan Balyan Ailesi'nin büyük ihtimalle yapımı olan yeni tarzda olan haliyle görülmektedir. Caminin son yapım dönemine ait 1950'li yıllarda çekilmiş bir fotoğrafta ise deprem sonrası Tophane bölgesi'nde yıkılmış binaların hizasında tepede Cihangir Camisi tek minareli olarak sağlam görülmektedir, (Şekil 5.15) .

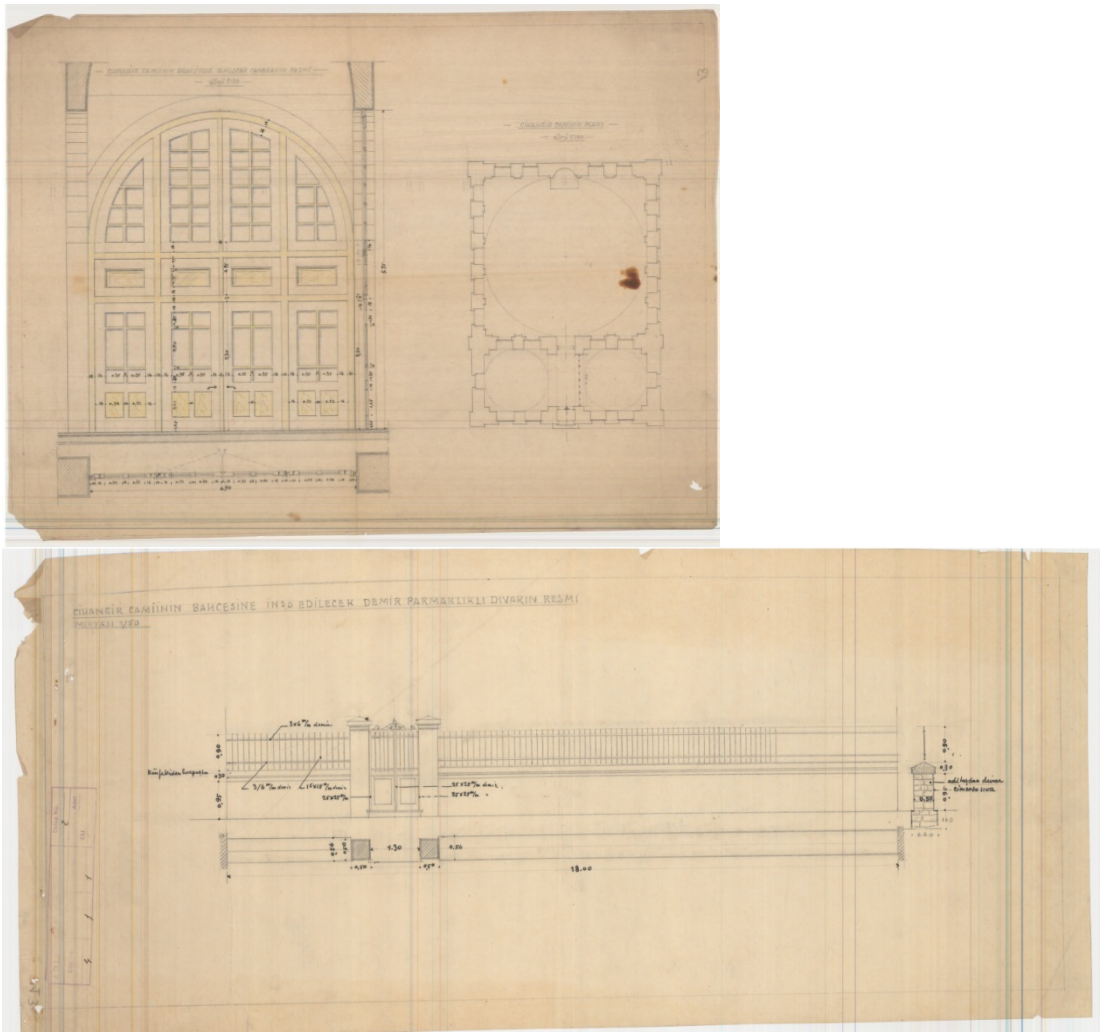

Şekil 5.15: Sağda tepede Nusretiye Camisi'nin arka tarafında Cihangir Camsi, , Cemal İşin koleksiyonu, Salt Araştırmaları Osmanlı Bankası Arşivi, 1954-56, deprem sonrası.

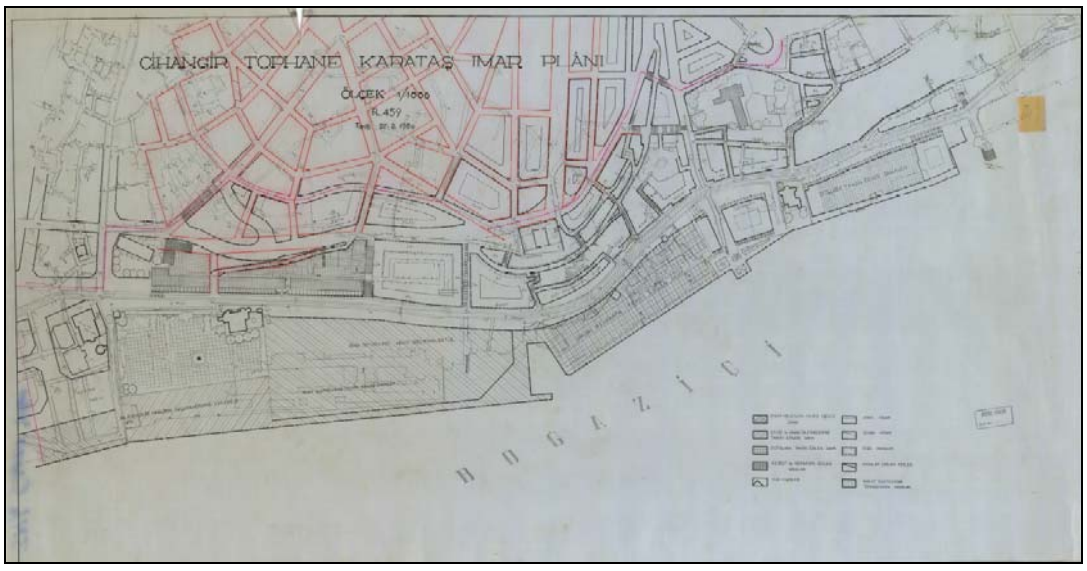
Bu fotoğrafta Nusretiye Camisi'nin arkasında görünen Cihangir Camisi çok seçilememekle birlikte tek minareli olarak görülmektedir. Nusretiye Camisi'nin hemen arka tarafında ise yıkılmış olan yapılar gözükmektedir.

Caminin elimizde bulunan belgelerinden, Anıtlar Kurulu dosyalarındaki 20. yüzyıla ait plan ve çizimlerinde cephe düzeni ve cami hakkında bilgi vermektedir. 1889-92 yılı yapımından sonra cephede pencere düzenleri, formlarda bir değişiklik söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır, ama camiye bağlı birimler konusunda aynı şeyleri söylemek mümkün değildir, değişiklikler veya ilaveler mevcut gözükmektedir. Burada bahçeye açılan avlu duvarına, bahçeye giriş kısmına yapılacak olan demir parmaklıklı kapı ve demir parmaklıkların çizimi görülmektedir. (Şekil 5.16).

Yine caminin bulunduğu Tophane bölgesine ait 20. yüzyıldaki imar planında bölgenin ve cami civarında dönemin imar durumu görülmektedir. (Şekil 5.17).

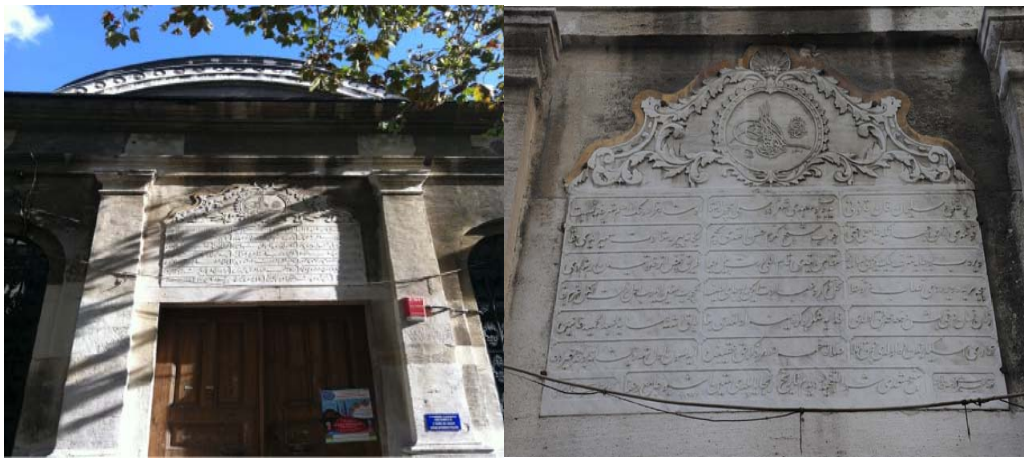
Şekil 5.16: Üstte Cihangir Camisi 1964 yılı rölöve ve planı. Alttaki çizim bahçeye inşa olan demir parmaklık ve kapının 1964 yılında çizilen ölçekli planı, Anıtlar kurulu

Şekil 5.17: Cihangir Camisi'nin bulunduğu bölgeye ait 1950 tarihli imar planı. İBB, Atatürk kitaplığı HRT 0006359 numaralı harita.

Caminin son cemaat yerine giriş kapısının üzerinde bir kitabesi bulunmaktadır. Kitabede caminin kısa tarihçesi ve geçirdiği onarımlar belirtilmektedir. Dış kapı üzerindeki kitabenin (Şekil 5.18) okunuşu şöyledir,

> *Hadika'nın* da verdiği bilgiye gore, "Ebulfütuh Süleyman Han-ı Kanuni / İdup bu mabedi şehzadesi için inşa / O şehzadenin ismi şerefine nispet / Konuldu namı Cihangir Camii hatta / Cenab-ı Şeyh-i mükerrem Hasan Efendi kim / Yegane pir-i reşadet semir idi hakka / Virup bu caye şeref bin yirmi salinde / Makamın itti tamam elli dört yıl ihya / Tarık-ı feyz eser-i Halvetinden irşadı / Nice müride virirdi nisab-ı izzuala / Mahalli zikr-u ibadet iken bu cayi latif / Geçub sinin idub ol zat-ı ekmel azm-i beka / Zaman zaman dahi beş defa muhterik oldu / Hüdaye şükür bu kerre yine olundu bina / Bak işte saye-i Abdülhamid-i Hani'de / İmarı eskilerinden de oldu çok ala / Salat-ı hamsede her zikr-i Hakk akibinde / İdilsün ol şeh-i zi-şan bunda hayr dua / (Nemekahu el fakir, ed-dai Mısrizade) / Senih şimdi şu altıncıdır didim tarih / Beca yapıldı metin işbu camii ra'na 1307 (Miladi 1890), (Ali RızaÜsküdari Gufirelehu)"

Şekil 5.18: Solda Cami'nin son cemaat yeri kapısı üzerindeki yapım kitabesi., sağda Ali Rıza Üsküdari'nin hattatı olduğu 1889 tarihli kitabenin detayı, 2014.

Büyük dikdörtgen bir levha şeklinde mermere yazılmış olan, Şair Senih'in metin yazdığı, hattatının da Üsküdar'lı hattat Ali Rıza olduğu bu Talik kitabede, caminin ilk yapılışından sonra beş yangın geçirdiği ve sonra Sultan II. Abdülhamit tarafından altıncı kez, yaptırıldığını okuyoruz. Kitabede caminin 1889-/90 yılında yapıldığı belirtilmektedir. Kitabe levhasını hemen üzerindeki süslemede döneminin üslüp anlayışını gösteren bir taç yerleştirilmiştir bu tacın içersinde bitkisel süslemeler ve bunun içinde palmet yapraklarıyla, akantus yapraklarıyla bezenmiş bir madalyon içersinde de Sultan II. Abdülhamit'in tuğrasının olduğunu görüyoruz.

Cami meyilli arazi üzerinde oluşturulan bir avlunun ortasına dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Avlusu kuzeyden ve güneyden istinat duvarlarıyla desteklenmiştir. Avlunun doğu ve batı bölümlerinde birer kapı bulunur. Ayrıca caminin güney yönünde aşağıya doğru inen istinat duvarının birer sıralı tuğla taş-moloz dizisiyle ilk dönemden kalmış olması muhtemeldir. (Şekil 5.19).

Arazinin aşrı eğimli olmasından dolayı cami-tevhidhane, biri mihrap duvarının hemen önünde diğeri de kuzey duvarının biraz ilerisinde doğu-batı doğrultusunda uzanan iki istinat duvarının arasında set üstüne otrutulmuştur.(Şekil 5.20). ‘’Bu durumda 1823’ten önceki tekke bölümlerinin ve cami-tevhidhanenin batısındaki Hasan Burhaneddin Efendi türbesinin başından beri yerini değiştirmemiş olduğu kesindir’’(İslam Ansiklopedisi,1993,s.1258).

Şekil 5.19: Solda ve sağda Anıtlar Kurulu dosyasında 1993 yılındaki emanet onarımına ait fotoğrafta görülen orijinal taş-tuğla duvar örgüsü,
Vakıflar Bölge Müdürlüğü.

Cami-Tekke ilişkisine değinecek olursak, Evliya Çelebi’den ve Hadika’dan varlığını öğrendiğimiz tekke bölümü caminin avlusunun bir kenarında bulunmaktaydı. Söz konusu olan tekke ve imaret binaları Şeyh Hasan Burhaneddin Efendi (Ölm.1663) tarafından 17.yüzyılın ikinci yarısında kurulmuştur. Ayinlerin caminin hareminde yapıldığı, caminin doğu ve batı yönündeki avlulara günümüze ulaşmamış olan diğer tekke bölümlerinin inşa edildiği bilinmektedir.

Ayinlerin caminin hariminde yapıldığı, caminin doğu ve batı yönündeki avlulara diğer tekke bölümlerinin inşa edildiği bilindiğinden. Her halükarda Hasan Burhaneddin Efendi’nin ölümünden önce tesis edildiği kesin olan tekke aynı zamanda tevhidhane olarak caminin harem kısmını kullanmıştır. Tekke, Cihangir Camisi ile bunun çevresinde yer alan çeşitli bölümlerden, ayrıca adı geçen Şeyh’in türbesi ile yanındaki küçük hazire’den meydana gelmekteydi. 1889 yılında II. Abdülhamit tarafından yaptırılan caminin ‘’Tevhidhanesi’nin ihya kitabesindeki,

'Mahall-i zikr u ibadet iken bu cay-i latif ''mısrasından da çift fonksiyonlu kullanıldığı açıkça anlaşılmaktadır ''(Avunduk,1986,s.67). Cami-tevhidhaneyi çevreleyen diğer tekke bölümlerinin; selamlık-harem-derviş hücreleri- mutfak ve benzeri bölümlerin de yangınlarda hasar gördükleri ve tekkenin faaliyeti kesintiye uğramamış olduğuna göre her seferinde burası ile birlikte ya da ondan az sonra ihya edildikleri tahmin edilebilirBu bölümler hakkında zaman içinde değişme uğramış olması gereken yerleşim düzenleri ve mimari özellikleri hakkında kesin şeyler söylemek imkânsızdır. Arazinin aşırı eğimli olmasından ötürü cami-tevhidhane, biri mihrap duvarının hemen önünde diğeri de kuzey duvarında olmak üzere iki istinat duvarının arasındaki set üzerine oturtulmuştur.

Bu durumda *Hadika'da* söylendiği üzere 1828 yılından önce tekke bölümlerinin ve cami-tevhidhane'nin batısındaki Hasan Burhaneddin Efendi Türbesi'nin başından beri yerini değiştirmemiş olduğu anlaşılmaktadır.

BOA Y.MTV imaj no: 19332,Yıldız Tasnifi Mütenezzi belgesinde (Hicri 28 Zilhicce 1310, miladi 13 Temmuz 1893 tarihli), (EKC),(s.175) Vakıflar Müdürlüğü'nün yazısında Cihangir Camii Şerifi'nin ve hangahı sahasında Medfun Şeyh Hasan Burhaneddin Cihangiri Hazretleri'nin kabirlerine bir türbe ve mezkur dergahta postnişin olanlar mahsus ayrıca bir harem dairesi inşaası ve fukara ve sulehaya ikametgah olmak üzere hücürat-ı kafiye tesisi bundan mukaddem ferman buyurulması hakkında ilgili yazıda Türbe bölümünde yapılması düşünülen inşaatlar hakkında bilgiyi vermektedir.

''Türbenin 1951 yılına kadar ahşap bir yapı olduğu, bu tarihte yıktırılarak betonarme bir yapı olarak kare planlı, betonarme tavan döşemesi üzerine ahşap çatı örtülü olarak her cephesinde enine dikdörtgen bir pencerenin bulunduğu basit planlı bir yapı halini almıştır.''(İslam Ansiklopedisi, 1993).İçerisinde bulunan beş adet ahşap sandukanın biri Şeyh Hasan Burhaneddin Cihangiri'ye, diğeri damadı ve halifesi olan Şeyh Fethullah Efendi'ye aittir. Daha sonraki Şeyhlere ait olması gereken diğer üç sandukanın altında gömülü olanların ise kimliklerini belirten levhalar kaybolmuştur.Sandukaları ahşap korkuluklar ajurlu levhalardan, Fethullah Efendi'ninkiler ise torna işi dikmelerden oluşmaktadır. Bu sandukaların önünde ayrıca yeşil boyalı mezar taşları da yer almaktadır. Her ikisinin başında büyük birer Halveti tacı vardırBeton kaide üzerine oturtulmuş serpuşlu diğer üç sandukanın sanduka önü levhaları yoktur. Cami, bugünkü haliyle II. Abdülhamit tarafından Hicri

1307/ Miladi 1889'da Haluk Sezgin'e göre Sarkis Balyan tarafından yapılmıştır, ancak yapının, Pars Tuğlacı'nın Balyan ailesine mensup mimarların çalışmasına ilişkin incelemesinde yer almadığı görülmektedir.

Şekil 5.20: II. Abdülhamit'in Amerikan Kongre Kütüphanesi'ne hediye ettiği albümde Cihangir Camisi fotoğrafı, sol tarafta bitirelemeyen ikinci minare kaidesi,1890-93

II.Abdülhamit'in Albümü'nden bir fotoğrafta (Şekil 5.20) caminin sol tarafta bir minaresi olmadığı , minaresinin sadece kaidesi olduğu görülmektedir. 1885 yılına kadar gravür, resim ve fotoğraflardan gördüğümüz gibi tek minaresi olan caminin 1890-93 yıllarında çekilmiş olan bu fotoğrafında sağdaki orijinal minaresinin

yanında ikinci bir minarenin inşa edilmesi düşünüldüğü ama tamamlanamadığını, ikinci minarenin sadece kaidesinin yapılıp yarım kaldığını anlamaktayız.

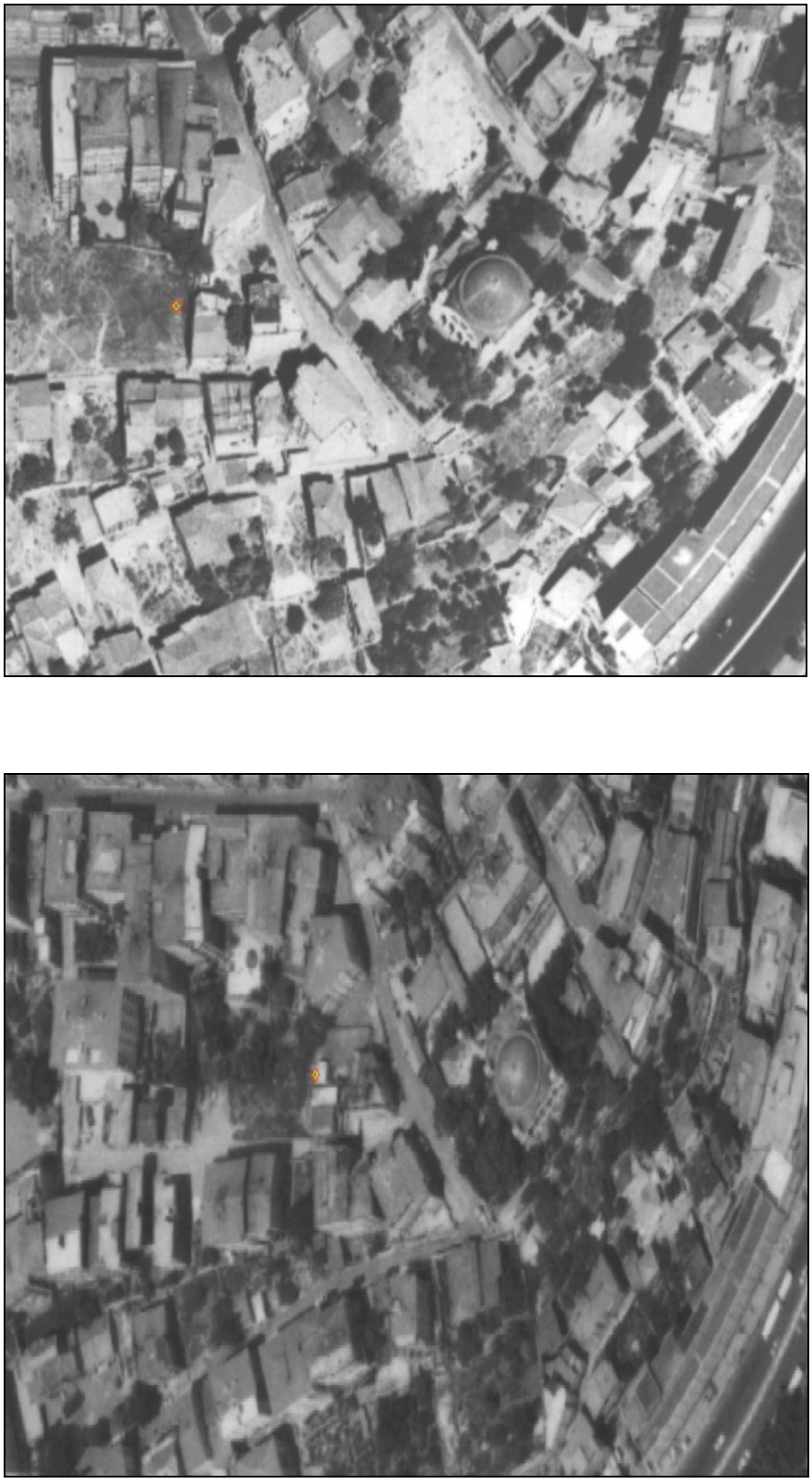
1934 yılında çekilen diğer bir fotoğrafta ise cami yine henüz tek minarelidir.(Şekil 5.21), Minaresi tek, ince , şerefeli ve sade gözükmektedir, şerefeden yukarısı orijinal fotoğrafta objektifde olmadığı için için külah ve alem kısmını görememekle birlikte kurşun külahlı olduğu belli olmaktadır.

1982 yılında çekilen hava fotoğrafında ise 1966 yılına kadar tek minareli olan Cihangir Camisi'nin 1966-1982 yılları arasında ikinci bir minareye sahip olduğu görülüyor. (Şekil 5.22).

Bu minarenin yapım yılı Semavi Eyice'nin İstanbul Minareleri adlı kitabında 1971 yılı olarak verilmiştir. (Eyice, 1962,s.62).

Şekil 5.21: Cihangir Camisi 'nin tek minareli hali, Osmanlı Bankası Arşivi, 1934.

Şekil 5.22: Üstte 1966 yılı hava fotoğraftında Cihangir Camisi'nin tek minareli hali, İBB 2014, altta 1982 yılı hava fotoğrafında Caminin çift minareli hali, 1966-1982 ulları arasında camiye ikinci bir minare ilave edilmiştir. (Url 5).

5.3 Cihangir Camisi'nin Günümüze Kadar Geçirdiği Tamir, Projeler ve Restorasyonlar

Cihangir Camisinin günümüze gelene kadar geçirmiş olduğu tamiratlar hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde en erken tarihli 15 Haziran 1770 yılında BOA C.EV İmaj no: 193339 30177Cevdet Tasnifi Evkaf Defteri, belgede (EKC),(s.177) ve Süleymaniye Kaymakamı'na hüküm edilen yazıda Cihangir Camisi çatısı ve etrafının daha önce meydana gelen yangından dolayı yanmış olan mahallerinin Süleymaniye Vakıfı tarafından tamir ve onarımı ile ilgili emirde, hasar gören mahallerin gereği gibi onarılıp tamamlanmasına başlanıp, dikkat ve sadakatla, vakıf malı olan yapının onarım işine başlanmasına dair emirdir, denilmektedir. 13 Kasım 1873 tarihli (Ek C),(s.165) İmaj no:BOA İ.ŞD 00673 İ.DH 46909 İrade-i Şuray-i Devlet, belgede dünkü gün meydana gelen yangında Cihangir Camisi'nin kubbesiyle, minaresi külahının yanmasına sebeb olduğu yangın tehlikesinden dolayı kubbenin toloz ve minarenin dahi şimdiki tarz ile hemen tamir ve inşaatına başlanılması ve işe başlanılmasının öncesinde caminin resimlerinin de arz olunması hakkında hazret-i padişahın emridir,denilmektedir. 27 Ocak 1825 tarihli Muallim Cevdet Tasnifi İmaj no:193304 BOA C.MF 9020 belgede (EKC),(s.171) Gazi Sultan Süleyman Han'ın vakfından karşılanmak üzer mektep ve temizlik mahalleri için akçe verilmesi Seyyid Mehmed Ataullah Efendi, İbn-i Seyyid Mustafa Efendi ,Seyyid Hafız Ahmet Efendi hakkında padişah hazretlerinin emirleri bulunmaktadır.

20 Mart 1858 tarihli İmaj no:BOA 193334 MVL807/21 Meclis-i Vala belge mazbatada (EKC),(s.173)Evkaf-ı Hümayun Nezareti Celilesinin Meclis-i Vala'ya havale edilen ve 1858 rakamıyla Maliye Cemiyeti'nden üst makama verilen yazıda beyan edildiği gibi Cihangir Camisi'nin tamire muhtaç olması sebebiyle keşfi ve yirmi üç bin yedi yüz elli kuruşda takarrur etmesinin Meclis'i Vala'da da zikredildinine dair yazı.

26 Kasım- 22 Ağustos 1864 tarihli, İmaj no: BOA EV.d-19116 00002,Evkaf Defterleri belgede (EKC),(s.149)Cihangir Camisi tamiratında bu tarihler arasında istihdam ettirilen memurun ve amele ücretleriyle eşya ve gerekli malzemelerin fiyatları bulunmaktadır., memurlar olarak Katip İsmail Efendi, Üsküdarlı Hacı Yani Kalfa, Mehmed ve Anbari İsmail Ağa 'ya ödenecek ücretler, necceran, sıvacıyan, nakkaşa, kalemkaran , duvarcı, kurşuncu, lağımcı, doğramacı, rendeci, horosancı,

malzemelerden eski ve yeni cam , malta tuğlası, kerpiç tuğlası , oluk mismarı, mermer kireci, siyah, sarı, mavi boya , tutkal, karışık cam , haron tahta ve çinko ücretleri bulunmaktadır. 1864 tarihli, İmaj no :BOA EV-d 19123 00002-3 Evkaf Defterleri belgede(EKC),(s.155) Cihangir Camisi'nin ''Mahfil-i Hümayunu ile yemin tarafında bulunan çatının yıkılmış haliyle iç ve dışda hademe odalarıyla , mektebi Şerif ve tamire muhtaç bulunan bölümleri keşf ve muayene olunarak mikdar-ı masarıfını'' gösteren defterdir. Kubbesi etrafında ahşab kurnizeleri harab,cam çerçevelerin düzlemesiyle, (çürük bölüm), mevcut aleminin altın yaldızlanmasıyla yerine konması kubbe üzerinde mevcut kurşunlarından bazılarının eritilerek yerine döşenmesi, Cami-i mezkur tarafına mevcut enkazıyla eski kurşunların eritilerek çatı ilavesi, son cemaat yerinin iki tarafında olan çatıya kadar enkazıyla karışık eski kurşunların eritilerek çatı ilvesi. Mevcut taş ve katıksız harçla çatıya kadar duvar ilavesi, kaldırılan mahfil-i hümayun tarafında lamba mahalline kerpiç tuğlasından halis harçla dolma duvar inşaası, mahfil-i mezkur tahtında bulunan pencere mahalline mevcut taştan halis harçla duvar inşaası , caminin poyraz tarafına iki adet pencere mahalli feshiyle cam çerçeveli pencere açılması , mahfil-i mezkurun fesh olunan mahalli ile lodos tarafına halis harçla sıva yapılması. Son cemaat yerinin iki tarafında mevcut taş ve halis harcla iki tarafı sıvalı duvar düzlemesi, fesh olunan mahalli ile lodos tarafına halis harcla sıva düzlemesi , mahalli mezkurun dış tarafına yağlı boya talası, saçaklarının tamiriyle yağlı boya talası, tavanlarına yağlı boya talası, gövde duvarının cüzi sıva tamiriyle tamamıyle badana talası., eski çerçeveler ile altı adet pencere inşaası, mahalli mezkur kapısı üzerinde mevcut saçağı harabe halde olduğundan yerine iki adet sütün ilavesiyle saçak inşaası deniz tarafında beden duvarının sıva tamiriyle tamamen badana talası. iç mekanda etraf sıva ve nakışları bozulmuş olduğundan sıva tamiriyle tamamen badana ve nakışlarının tazelenmesi, mahfil-i hümayun etrafıyla müezzin mahfili etraf parmaklıkları ve tahtlarında mevcut tavanlarına yağlı boya talası, devşirme yağlı boya talası, kubbe yerinde tavanın tamiriyle sıva ve nakışlarının tazelenmesi, mahfil-i hümayun kademe merdiven ve tahta dolap inşası. Cami-i şerif mezkurun iki tarafında olan ahşab parmaklıklarıyla Şeyh Hasan Efendi hazretleri mezarı etrafında olan parmaklıkları çevirmiş olduğundan yerine mevcut taştan taban düzlemesiyle mevcut parmaklıklardan yeniden ahşap parmaklık çekilmesi, mahfil-i hümayun ile cami-i mezbur tahtında bulunan çatı hedmiyle taş çıkartılarak temel çalışması,deniz tarafında hendek kapısı olmadığından yeniden söve kapı inşaası, etraf koruma istinat

duvarlarının tamiriyle tamamen badana talası, duvarlar üzerinde kiremit bastırması, caminin iki adet muhafaza kapıları üzerinde şaçakları tamir olunarak kiremitlerin aktarılmasıyla kapıların yağlı boya talası, abdest muslıkları üzerinde mevcut çatısı harab olduğundan mevcut enkazdan üzerine ilave olunarak aktarılması, mezkur muslık üzerine yeniden tavan yenilemesiyle yerine yedi adet düzlemeli sütün ilavesi, yan taraf duvarına sıva tamiriyle badana talası, hademe odalarıyla tabutluk mahalli harab olduğundan tamamiyle tamir ve düzlemesi., iç ve dışta tuğla döşeme tamiri , son cemaat kapıs caminin iç girilecek iki adet kapısına üzerlerine saçak inşaası, mekteb-i şerifi'yle etraf duvarları harab olduğundan , tamir ve düzlemeleri ve dış etraf duvarları mevcut taş ve moloz harcıyla üzeri kiremit örtü duvar takviyesi, mekteb-i mezbur helaları yıkılmış olduğundan , enkazıyla karışık bir adet ilavesiyle inşaası, mekteb-i mezbur iç tarafında set duvarı yıkılmış olduğundan mevcudu taş ile inşaası, mektep tarafında olan ahşab parmaklıkları harab olduğundan mevcut enkazından parmaklık çekilmesi gibi yapılacak işlerden bahsedilmektedir.

06 Eylül-11 Eylül 1864 tarihli BOA EV-d İmaj no 19128 00002Evkaf Defterleri belgede (EKC),(s.162) caminin tamiratında amele ücretleriyle gerekli eşyanın fiyatlarının bulunduğu defterde, eşya nakliyesi, desde ihlamur, kazıma tamiri ve '*Katip İsmail Efendi, Üsküdar'lı Hacı Yani Kalfa, mutemed ve anbari İsmail Ağa''* isimleri geçmektedir.

1865 tarihli İmaj no :BOA 193336 MVL 1031/46Meclis-i Vala belgesinde (EKC),(s.176) Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i Celile'sinin 3 Nisan 1865 tarihiyle Meclis'i Vala'ya havale buyurulan takdiriyle minaresine yıldırım isabet etmesinden ötürü tamirat müdürüAhmet Efendi marifetiyle minarenin yeniden inşasına harcanan miktarın ve caminin Todori Kalfa tarafından yapılan yerlerinin masrafından baki kalan miktarlarve caminin tamirat komisyonu tarafından tetkik edilmesiyle caminin kusurlu mahallerinin bir an evvel yapılması lazım olduğundan bahsedilmektedir.

21 eylül 1873 tarihli, İmaj no: BOA A.MKT.MHM 193323 464-62 Sadaret Mektub-i Kalemi, Mühimmat ait belgede (EKC),(s.173)Vakıflar Müdürlüğü'ne yazılan bir yazıda. geçen gün meydana gelen yangında yanan Cihangir Camisi'nin keşfi neticesinde duvarlarının ve esasının yıkılıp yeniden ve mükemmellikle kargir olarak inşası için padişah hazretleri tarafından buyurulan iradede bu konunun ve gerekli evrakların Vakıflar'a iletilmiş olduğu belirtilmekte ve masraflarının hazineden karşılanacağı belirtilmektedir. Yanan caminin yeni tarz inşaası ve resmin işaret

kılınmış olduğu şekilde kubbesinin alemi minare ile uygun aralarında muntazam bir nispet bulunacak şekilde kısalttırılıp ona göre keşfi olan üçbin kese masrafla duvar ve esasının feshiyle yeniden ve mükemmelen kargir olarak inşaası fakat bu resimde olan minareden nazarla karşılık resmi çizilen diğer minarenin yaptırılması hazreti padişahın emirleri. Gereği icabının yapılmasıhakkındadır.

22 eylül 1873 yılında İmaj no: 193325 BOA A. MKT.MHM 464/67 Sadaret Mektub-i Kalemi , Mühimmet ait belgede (EKC),(s.174) geçende meydana gelen yangında yanan Cihangir Camisi hakkında caminin tanzimi tezkiresi ile ilgili Şehremanet-i Celilesine (büyükşehir Belediye'si) yazılan yazı da buyurulmuş olan resmin işaret kılınmış olduğu vechile ile kubbesinin alemi minare ile orantılı olmak üzere duvar ve esasının feshiyle yeniden inşasıyla ilgili ve diğer resimdeki minarenin yaptırılmasıyla ilgili ve bu resmin evkaf-ı Hümayun Nezaret_i celilesine (Vakıflar Müdürlüğü) ve şehremini celilelerine de icrasının himmet buyurulması hakkında tezkeredir.

14 Şubat 1883 yılında İmaj no: BOA İ.ŞD 00063 63-3651 İrade-i Şura'yı Devlet belgede (EKC),(s.169) caminin mütaahhiti Hacı Yani kalfa marifeti ile yarım kalmış olan mahallerinin , caminin inşaatı yarı dereceye yaklaşmış olduğu halde mütahhtin inşaata devam edemeyip, Yeni Dünya kalfa'nın inşaatı üstlenmek istemesi daha sonra caminin inşaatına ara verilmesi Yani kalfa'nın kurmuş olduğu iskele ve kereste vesaire külfetinin ağır geleceğine nazaran inşaata Yani kalfa marifetiyle itmam-ı inşasına 28 Ekim 1880 tarihinde karar kılınmasıyla ilgii kararda düzenlenen keşif defterlerinde cevabda mezkur iskele ve kerestenin masrafı Osmanlı altını yüz kuruş hesabıyla yirmi üç bin sekiz yüz yetmiş üç kuruşa yetişmiş olduğu göstermiştir Yeni Dünya kalfa'nın yapacağı mahallerin, Hacı Yani Kalfa'nın yapmış olduğu mahaller ve kurduğu iskele ve kerestelerin ve birtakım eşyanın inşaatın durduğu sürede yağmurdan çürüyeceği düşünülerek hazinenin menfaatı doğrultusunda Hacı Yani kalfa tarafından Şura-yı Devlet azalarının mühürleriyle tekrar inşaasına karar verilmiştir.14 Şubat 1883 tarihi denilmektedir.

20 şubat 1883 tarihl İmaj no:BOA İ-ŞD-003651 63-3651 002 001 İrade Şuray-ı Devlet belgede (EKC),(s168) şurayı Devlet Dahiliye Dairesi'nde kaleme alınıp keşf ve münakaşa defterlerinde Cami'nin on beş yük kuruş metalik akçe ile inşaatına yarı dereceye gelmiş olduğu halde mütahhiti hacı Yani kalfanın inşaata devam edemeyip bırakmış ve aleyhine açılan davadan bir sonuç alınmamış ve bu inşaatin ikmalini Yeni Dünya kalfa altın yüz yirmi beş kuruş hesabıyla deruhte edeceğini (üstüne

alacağını) beyan ve Yani kalfanın yapmış olduğu mahallerin masrafından az olmakla beraber, altın fiyatı farkından hazineye ait menfaat ve gerek Yani Kalfa'nın kontratosu kısmında iddia edeceği dermeyan (ortaya konmuş) olunan tazminat akçesinden görülecek mazaratanın hesap neticesiyle yapılmış olan tahlikat (inceleme) sonucunda Yeni Dünya Kalfaya inşaatın ihalesinde altın farkından yetmiş sekiz altın küsür kuruş menfaati hazine görünmüş ise de Yani Kalfa'nın kontratosu fesh birle bina için önceden kurmuş olduğu iskele , kereste vesairenin mevcudundan başka bir müddet-i tatiliyede(ara verilmiş süre) yağmurdan çürümüş ve zayi olmuş bir takım kereste ve eşyalardan dolayı tazmin davası kıyam edeceği ve bunun bi hakkın ve yeniden açılacak dava ve niza caminin yine bir müddet tamamlanamamış şekilde kalmasına ve bunun hazineye olan menfaatin dahi ziyanına sebeb olacağından camnin inşaatının Yani Kalfa marifetiyle hızlıca yaptırılması konusunu hakkında padişah hazretlerine bildirilen yazıdır.

10 Mart 1892 tarihli İmaj no: BOA İ.ŞD 00118 İ.ŞD 118-7069 001 001 İrade-i Şuray-ı Devlet belgede (EKC),(s.166) Cihangir Camisi'nin ikinci keşfi sonucunda bakiyeden kalan mebaliyle inşaatın durması sonucu çürümüş ve işe yaramayacak duruma gelmiş olan iskele keresteleri itasını Müteahhiti hacı Yani kalfa emaneten bırakıp caminn 1873 de inşasına başlanmış olduğu halde bir müddet inşaası devam olunduktan sonra mteahhiti inşaatı yarım bırakmış ve o sırada Evkaf Hazinesi'nce (Vakıflar Hazinesi'nde) kendisine aleyhine açılan davadan bir sonuç alınamamış ve Yeni Dünya Kalfa meydana çıkıpişi üstleneceğini belirtipbununlainşaatın altın farkından dolayı menfaat görünmekteysede inşaatı bakiyenin merkum Yani kalfa marifetiyle ikmaline Şuray-ı Devlet (Bugünkü Danıştay) kararıyla, irade-i seniyye hazret-i padişahı şeref sadır olarak hazreti padişah kararıyla 16 Şubat 1883 tarihli buyurulması üzerine hacı Yani kalfanın yapmış olduğu mahallerin ve yapacak olduğu mahallerin parasının ödenmesi ancak kereste ve iskele masraflarının talebine hakkı olamayacağı bu ödenemeyeceği ve 1884 yılına gelinceye kadar borçlar komisyonu kurulunun hükmüne tabi tutulmuş olmasından emir buyrulmuştur.10 Mart 1894 tarihli yazıdır.

1893 yılında İmaj noBOA A.MKT.MHM 193327 270-47 Sadaret Mektubi Kalemi belgede (EKC),(s.174) Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesine yazılan yazıda Londra'dan getirtilip Cihangir Camisi Şerifi minaresine konulan paratnerin numunesi tecrübe edilmiş ve seçilmiş olup ve fiyatının bir kere de Londra Sefareti'nden

sorulması , ve adı geçen paratonerin lazım gelenlerin celbi ve emr-i tecrübenin edası ile paratonerin dahi iade ve yollandığına dair beyanıyla tezkiresidir.1893 yılında İmaj no: BOA A.MKT.MHM 193329 286_77 Sadaret Mektubi Kalemi (EKC),(s.174) belgede Londra'dan getirtilip Cihangir Camisi Şerifi minaresine vaz edilen paratonerin numunesin uygun olup olmadığının ve fiyatı hakkında Tophane'i Amire Celilesiyle yapılan muharebe üzerine bahsi geçen numunenin diğeriyle kıyaslanarak pahalı bulunduğu anlaşıldığından şu hale göre vaz edilen beşbin ikiyüz altmış beş bin kuruşun Evkaf-ı Hümayun Hazinesi celilesinden sahibine itasına buyurumuş olması hakkındadır.

23 Mart 1893 tarihli İmaj no: BOA İ.ŞD 00118 118/ 7069 001 002 İrade Şuray-ı Devlet belgede(EKC),(s170) Şura-yı Devlet Dahiliye azalarının mühürleriyle mukavelede bulunan meblağın ödenmesi hakkında yazıdır. 13 Mayıs 1892 tarihl İmaj no: BOA İ.ŞD 00118/ 70/69 002 001İrade-i Şura-yı Devlet belgede (EKC),(s.170) Daire-i Sadaret , Amedi-i Divan-ı Humayun'a yazılan yazıda, Hacı Yani kalfa ile ilgili düzenlenen mukavele neticesinde kendisine Şura-yı Devlet Dairesi'nden tanzim olunan yazının Sadrazam ve Yaver-i Ekrem Cevad'ın yazdığı belgedir.

13 Temmuz 1896 tarihli İmaj no: BOA Y.MTV 193332 79-207 Yıldız Tasnifi Mütenezzi belgede (EKC),(s.175) Cihangir Camisi'nin ve hangahı sahasında meftun bulunan Şeyh Hasan Burhaneddin Hazretleri'nin kabirlerine bir türbe ve mezkur dergahda postnişin olanlar mahsus ayrıca bir harem dairesi inşası ve fakirlere ikametgah olmak üzere hücre ve oda tesisi bundan daha önce emir buyurulması üzerine Hazine-i Evkafça keşfi başlatılmışsa da henüz inşaata başlanılmamış olduğu ve 1894 tarihli Hafız Resmi Efendi'nin konuyla ilgili dilekçesin'den bahsedilmektedir.

18 Aralık 1899 tarihli İmaj no: BOA BEO 193313 1254-94029 Babiali Evrak Odası belgede (EKC),(s.172),Cennet mekan Sultan Süleyman hazretlerinin hatratından olan Cihangir Camisi'nin avlu kapısının mevcut olmadığı bahsi geçen avluya bir kapı inşasına evvelce karar verilmiş ise de caminin tamire muhtaç bazı mahallerinin olduğu anlaşılması sebebiyle tekrar keşfiyle kebir su haziresiyle istinad duvarlarının ve sed üzerindeki parmaklıklarının dört bin altı yüz on sekiz kuruş doksan beş santimle tamiri mümkün olacağı belli olduğundan mezkur iki kalem beşbin dokuz yüz elli altın kuruşun üç 22 Aralık 1897 senesi bütcesi dahilinde tesviyesi

(düzlemesi) konusunun Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesine havalesi hakkında, Şuray-ı devlet Maliye Daire'sinin mazbatasıyla arz ve takdim kılınmıştır denilen Sadrazam imzalı belge bulunmaktadır.

Cihangir Camisi'nin Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü, Anıtlar Yüksek Kurulu Müdürlüğü dosyalarında 1930-2000 yılları arasındaki kadar olan onarım projeleri hakkında bulunan bilgiler ışığında yıllara göre yapılan işler ve yazışmalar hakkındaen ilk olarak 1930 yılında bir dosya bulunmaktadır. Burada Cihangir Camisi için''Caminin kurşunları vesaire tamiratına dair '' ifadesiyle belirtilen İstanbul Evkaf Müdürlüğü ile müteahhit İzzet bey ile yapılan sözleşme metninde kendisine ihale edildiği belirtilmektedir. (Ek A),(s.147) 1931 Onarım dosyasının içi boştu, 1952 de yazışmalar, 1963'de yapılan onarımda paratoner tesisi ve minare onarımı yapıldığı,. minarede mukavvas ve farisli satıhlar için küfeki taş alem imal ve üzerine yazı yazılması, mevcut küfeki, alem sokulması, onarımda kullanılacak taşların daha dayanıklı kullanılacağı, abidedeki orijinal taş rengine ve vasıflarına uygun yosunlanmayan ve kusurlu olmayan taşlardan seçilecektir denilmektedir. Bir damar tesiri ile yumuşaklık ve kırılma olmayacaktır şeklinde bir taahhüt de bulunmaktadır. 1964 dosyasında minare, petek, külah, rölöve ve proje 1967'de genel onarım, minare külahı, taş külah yapımı gerçekleşmiştir.

1976 Onarımında minarelerde minarenin şerefe ve gövdesindeki taşların tamamen çürük olduğu, minarenin küp kısmına kadar sökülmesi gerektiği sökülmediği takdirde herhangi bir maluliyetin oluşacağı, yerinde yapılan incelemede şerefe ve gövde taşlarından önemli ve tehlikeli çatlaklar ve çözülmeler olduğu görülmüştür. Tehlikenin izahi bakımından minarenin küp kısmına kadar sökülmesi gerektiği neticesine varılmıştır. Gövdedeki taşların bir kısmında ise malzeme özelliğini kaybetmeye yüz tuttuğundan taşlarda ufalanmalar meydane gelmiştir, yatay kuvvet meydana gelebilecek herhangi bir olayda devrilebileceği, bu sebeple bu minarenin yıktırılması gerektiği belirtilmiştir. Yapılan işler, minarede korkuluk sökülmesi, gövde ve petek sökülmesi, külah sökülmesi, basamak sökülmesi, şerefe altı sökülmesi, yonu taşı üstüne ince dişili taraf raspası olmuştur. 1977 Onarımda minarelerde ve 1978 Onarım da minarelerdedir. Yonu taş minare simitine korniş yapılması, yonu taşlı barok silmeli minare külahı yapımı ve yerine konması, yonu taşı barok alem yapılması, yonu taşı üzerine 3 santim derinlikli yazı yazılması, her boyda bakır alem yapılması ve yerine konması, yeni ahşap imalatın iki kat yağlı boya

ile işlenmesi, yonu taşı üzeri 3 santim tezyinatının işlemesi, 11. kalite çamdan lambalı çekme kanadı yapılıp yerine konması, minare elektrik tesisatı, bakır levha hesabından şerefe kandilliği yapımı, yonu taşın tek parçalı yuvarlak gövde ve petek yapılması, minarede yonu taşın basit barok şerefe altı yapımı, 1988'de müştemilat projesi, 1990 da Cihangir Camisi proje işi olduğu yer almaktadır.

Cami ile ilgili Cumhuriyet'ten sonra ilk büyük onarım olan 1993 emanet onarım dosyasında, caminin yerindeki kurşun tamamen sökülerek yenilenmiş, harap vaziyetteki ahşap pencereler ve kavisli demir pencereler yenilenmiş yağlı boya ile boyanmıştır, camları takılmıştır, bahçe avlusundan çevre duvarları yeniden sıva yapılmış ve üzerine imitasyon harpuşta yapı harcı yapılmıştır. Cami içerisinde iskele kurularak kubbe ve kasnaklarda araştırma yapılarak mevcut kalem işlerinin altında kalem işleri bulunarak çizimleri yapılmış olup, Anıtlar Kurul'una sunulmuştur, karar beklenmiş, onarım birinci keşif ve yüzde 30 keşif artışı ödeneği ile bitirilmiştir. Ancak onarım tamamen bitirilmemiştir. Bitirici keşif yapılarak onarıma devam edilmesi gerekmiştir. Dövme demirden kavisli kemer pencere yapılmış avlunun duvarları eski taşları üzeri sıva ile kaplanmıştır. Taş süve sökülmesi, demir pencere dökülmesi, ahşap pencere sökülmesi, ahşap hatıl sökülmesi, sıva raspası yapılması, ince sıva raspası yapılması, dış sıva yapılması sıva altı dolgusu yapılması, çamur sıva yapılması, kurşun toplanması, kavisli kurşun döşenmesi, kurşun derzi açılması, kurşun derzi yapılması, ahşap hatıl çakılması, ahşap pencere yapılması, ahşap doğramaya 3 mm cam takılması, demir doğramaya 5 mm cam takılması, demir imalata yağlı boya, ahşap imalata yağlı boya işleri yapılmıştır.

1993 yılı Emanet onarımı işinde ise poz.1.820 kurşun döşeme imalatı için şantiye mahalline getirilen kurşunlar taraflarca tartılmış olup 24.200 kg geldiği tespit edilmiştir, 22.860 kg kurşun döşenmiş olduğu 29.09.1993 tartı zabtı ile kayıtlıdır. (yüklenici İnşaat firma).denilmektedir.

1996 dosyasında yapılan iş kalemleri, el ile toprak kazılması, ahşap yapı karkası yapılması, ahşap döşeme yapılması, demir borudan korkuluk yapımı, ahşap yüzeylere yağlı boya yapılması, demir imalatın yağlı boyası sıva, yüzeylere akrilik boya yapılması, plastik badana yapılması, ahşap kaplama sökülmesi, sıva raspası yapılması, itinalı sıva raspası yapılması, horosan harçlı düz sıva, horasan harçlı kavisli sıva, gölgeli barok kalem işi, somaki mermer taklidi yapılması, 1-5 flato çekilmesi, 1-5 flato çekilmesi, ahşap minare külahı, ahşap üzerine cila yapılması,

ahşap üzerine iki renk yağlıboya yapılması, düz çatıda 2 mm kuşun döşenmesi, ahşap üzerine cila yapılması, ahşap üzerine iki renk yağlı boya yapılması, çam kereste ile yapı karkası yapılması, beton ve sıvanın akrilik boya yapılması, ahşap kaplama sökülmesi iş kalemleri bulunmaktadır. Barok gölgeli kalem işi yapılan yerler: Kadınlar mahfeli döşemesi, ana kubbe göbek, ana kubbe göbek dilimi, kubbe eteği alt pencere üstü, zencerek, kornişler, kavisli pencere içi ,son cemaat pandantif, son cemaat kubbe, son cemaat kubbe eteği, kavisli pencere pano, pandantif, mihrab, somaki mermer taklidi yapılan yerler : Mahfel alt sütünü, hutbe mahalli altı olarak belirtilmektedir.

2000 Onarım projeleri dosyasında Cihangir Camisi minarelerinin paratonerleri çürüyüp düşmesi neticesi ayrı ayrı zamanlarda camiye giriş tarafındaki minareye iki kez yıldırım isabet ederek tahrib ettiği ayrıca 17 Ağustos 1999'da meydana gelen deprem neticesi bu minarede tahrib olan alem taşlarının aşağıya düştüğü, bazı rüzgarlı günlerde de bu taşların düşmeye devam ettiği, sözü edilen minarenin şerefeden yukarısın acilen yenilenmesi gerektiği belirtilmiştir. Kuruma yazılan 17.02.2000 tarihli bu yazıda: Cihangir Camisi iki minarelidir, her iki minarede de paratonerler çürüyüp düşmüşlerdir. Ayrıca Karaköy tarafındaki minareye iki yıldırım ayrı ayrı zamanlarda isabet ederek tahribe uğramıştır. 17 Ağustos depremiyle tahrib olan alem taşları aşağı düşmüştür, denilmektedir. Günümüzde bu taş alem yerinde değildir, caminin haziresinin bahçesindedir.

02.08.2000 tarihinde de hasar gören bu minareye iskele kurarak onarımını yapmak radyo aktif parotoner takmak ve yeniden yaptırılan alemini yerine oturtmak üzere Cihangir'i Güzelleştirme Derneği'ne müsaade edilmesini ve gerekli işlemlerin başlatılmasını arz eden yazıda tüm işler müdürlüğünüz kontrolü altında ve Cihangir'i Güzelleştirme Derneği imkanları ile gerçekleştirilecektir denilmektedir. (EK A),(s.148)

16.08.2000 tarihli Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün Cihangir'i Güzelleştirme Derneği'ne cevaben yazısında ise mimari yönden önemli eserler arasında kabul edilen Cihangir Camisi minaresinin şerefe döşemesine kadar sökülüp yeniden yapılması uygun görülmektedir. Bunun için öncelikle derneğiniz tarafından minarenin rölöve restorasyon projesinin hazırlatılması gerekmektedir, onarım protokolü yapılarak idarenin teknik kontrolü gözetiminde altında ve alınan Kurul kararı doğrultusunda bu onarıma başlanabileceği Cihangir Camisi minaresi

09.08.2000 tarihinde yerinde incelenmiştir, minarenin özellikle taş külah, alem ve peteğinde yoğun bozulmalar mevcuttur. Bu bozulmaların kısmi onarımı uzun vadede olumlu sonuçlar vermeyeceğinden minaresinin şerefe döşemesine kadar yonu taşı korkuluklar dahil sökülerek yenden yapılması uygun görülmektedir. Bunun için öncelikle Derneğiniz tarafından minarenin rölöve ve restorasyon projesinin hazırlatılması gerekmekte olup, Bölge Koruma Kuruluna idarenizce müracaat edilerek konu ile ilgili onarım kararı alındıktan sonra idaremizle derneğiniz arasında bir onarım protokolü yapılarak, idaremizin teknik kontrolörlüğü altında ve alınan kurul kararı doğrultusunda onarıma başlanabilecektir denilmiştir. (EK A),(s.148)

Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşiv dosyasından 16.04.2004 tarihli cami bahçesindeki kaçak bina hakkındaki bir yazıda ise: Anıtlar kurulu 09.02.1998 tarihli ve 9241 sayılı kararı ile yıkılması yönünde işlem yapılması istenen mülkiyeti Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne ait, Cihangir mahallesi, Cihangir Cami yokuşu sokağındaki cami bahçesinde bulunan iki katlı bina caminin tarihi dokusuna dokunmadan yan tarafında cami cemaatince dinlenme okuma ve sohbet odası amacı ile yapılmış olup bir yerde bekçi görevi görmektedir denilmektedir, günümüzde bu yapı mevcuttur,, camiye ait bulunan tuvaletler ise yukarıdan aşağıya alınmıştır.

5.4 Cihangir Camisi'nin 21. Yüzyıldaki Durumu

Bugün cami idari açıdan İstanbul ili Beyoğlu ilçesine bağlı, Pürtelaş Mahhallesi'ndedir. Güneyinde Fındıklı yokuşu, doğusunda Özoğlu sokak, batısında Cihangir Yokuşu ile çevrili olup ''pafta 135, ada 34 ve parsel 7 üzerinde yer almaktadır'' (Url 2,2014). Cami dikdörtgen planda eğimli arazide kurulmuştur. 2000 m^2 toplam arsa üzeri inşa edilen caminin alanı 500 m^2'dır. İstinat duvarlı avlunun iki kapısıvardır. Tek kubbeli ve kare planlı , çifte minarelidir. Kesme kufeki taşından yapılmış olup, 14,25 x 14,25 m ölçülerinde kare plan üzerinde kubbenin bulunduğu bir harim ile bunun üzerinde yer alan üç gözlü ve kapalı bir son cemaat yerinden oluşmaktadır. Son cemaat yerinin iki yan bölümü kubbeli, orta bölümü ise dıştan belli olmayan çapraz tonozla örtülü olup doğu ve batıya bakan birer giriş cephesinde ise kapının iki yanında yuvarlak pencere ile aydınlatılmıştır.

Bu bölümün en uçtaki iki köşesinden tek şerefeli tamamen birbirinin eşi olan iki minare yükselmektedir. Bunlardan girişin sağ tarafındaki orjinal olup soldakinin eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla gövde kısmının yaklaşık bir metre kadarının

yapılıp yarım bırakılmış olduğu anlaşılmaktadır. 1978 yılında yıkılan minare 1981'de Vakıflar İdaresi tarafından diğeri örnek alınarak yapılmıştır. Sadece hilal şeklindeki alemi madeni olan minare düzgün kesme taştır. Üç dilimli kemerli kapıları doğu ve batıya açılmakta, son cemaat yerinin saçak hizasına kadar devam eden kare planlı kaideler üzerinde yükselmektedir.

Yapının plan tasarımda son devir Osmanlı camilerinin hemen hemen hepsinde olduğu gibi Mimar Sinan'ın Edirnekapı Mihrumah Sultan Camisi'nde uyguladığı tasarım tekrarlanmıştır. Buna göre kubbe, dört büyük kemere oturmakta ve kubbenin ağırlığı köşelerdeki ağırlık kuleleri ile yere indirilmektedir. Bu nedenle de kemerlerin içerisindeki duvarların taşıyıcı özelliği kaldırıldığından içleri boşaltılarak, yelpaze biçimi geniş pencerelerle hareketlendirildiği görülmektedir. Kubbe bu dört kemere oldukça dar bir kasnakla oturmakta, kubbeden kare mekâna geçişte ise pandadifler yardımcı olmaktadır.

Kubbe, kasnak, pandantifler ve son cemaat yerinin üstü dıştan tamamen kurşun kaplıdır. Mümkün olduğunca simetri uygulanan camide doğu ve batı duvarları birbirlerinin eşleridir. Kuzey duvarında ise son cemaat yerinin bitiminden itibaren üst bölüm diğer üst bölümlerle aynıdır. Kıble cephesi diğer cephelere benzemekle birlikte arazinin eğiminden ötürü üç katlı bir görünüm ortaya koymaktadır. Bu alt bölüm demir parmaklıklı yuvarlak kemerli beş pencere ile hareketlendirilmiştir.Cami bugünkü haliyle kuzey-güney cephesi istikametinde kuzeyden güneye doğru alçalan bir yamaç üzerine inşa edilmiştir. Arazinin koşullarına uygun olarak kalın. Güneyindeki set duvarı alçakta kalırken kuzeydeki set duvarı daha yüksekte kalmaktadır. Cami aslında bu bodrum katı hariç tek katlı olup son cemaat yerinin üst hizasından başlayıp tüm yapıyı dolaşan silmeler sayesinde iki katlı bir görünüm kazanmıştır. Harim kısmının alt hiza pencere sistemi beşli bir düzene sahiptir.

Doğu ve batı duvarlarında yuvarlak kemerli beş pencere vardır. Kıble ve kuzeye bakan duvarlarda ise yine beşli düzen görülmekle birlikte bunlardan ortada mihrap ve kapı bulunmaktadır. Pencereler dökme demir, dış cephede alt hizadaki pencelerin aralarına kesme taştan örüler gömme sütun ve payeler zeminin dört köşesinden yükselen ağırlık kuleleri birici kat boyunca dışa taşkın masif bir kitle halindeyken bu seviyeden itibaren iki katlı bir görünüm kazanmaktadırlar. Büyük kemeri destekleyen ağırlık kulelerinin üst bölümlerine her dört cephesinde de dilimli kemerli sathi bir niş bulunur.

Taştan iki boğumlu tepeliğin üzerindeki madeni hilal şeklinde bir alemle ağırlık kuleleri sonuçlanmaktadır.

Kare planı ve cephe özellikleri bakımından Cihangir Camisi'yle ve dönemleri itibariyle de benzer mimari özellikler gösteren Küçük Mecidiye Camisi de (Şekil 5.23), büyük kemerlere oturan kubbesiyle ve cephedeki yuvarlak kemerli pencere düzeniyle benzer özelliklerdedir.

Şekil 5.23: Solda Cihangir Camisi sağda Küçük Mecidiye Camisi cephe ve pencere düzeni , 2015

Şekil 5.24: Solda Cihangir Camisi güneydeki set üstü konumu, kubbesi., 2014

Cami arazinin koşullarına uygun olarak kalın sağlam istinat duvarlarıyla takviye edilmiştir (Şekil 5.24) .Caminin Son cemaat yeri avlusunda bulunan diğer istinat duvarı (Şekil 5.25) kuzey cephesindedir ve caminin bulunduğu, Doğu ve Batı cephesinin (Şekil 5.26), baktığı giriş bölümüdür. Harim bölümü kare olan caminin orta biriminin aynalı manastır tonozu ve iki yandakilerin ise kubbe ile değerlendirildiği üç ben harimlik bir son cemaat yeri ile birlikte dikdörtgene ulaşmaktadır. Girişin de olduğu kuzey cephesinin iki köşesinde birbirine eş dört cephe de birbirine benzer şekilde düzenlenmiştir.(Şekil 5.27)

Cami'nin Giriş kapılarının olduğu iki sokaktan birisi olan Samanyolu Sokağı bugün Beyoğlu Belediyesi Halk Eğitim Merkezi olan yerin önünde kalmaktadır. Eskiden Cami'nin Sübyan mektebi olan bina, orijinalliğini tamamen kaybetmiştir. Bugünkü bina betonarme ve tek katlı bahçeli bir durumdadır.

Samanyolu Sokağı'nın 19. yüzyıldaki halini gösteren diğer bir fotoğrafta ise caminin giriş kısmının taş kemerli bir yapıda olduğunu görüyoruz, caminin karşısında eski ahşab bir yapı vardır. Burada Cihangir semtinin dönemin güzel, ahşab konaklarından birini görmekteyiz. (Şekil 5.28).

Doğu ve Batı cephelerinde harim mekânının en alt hattında aralarında birer sütün pilastırı bulunan beş açıklık yer almaktadır, son cemaat yerinin bu yöndeki cephesinde ise birer açıklık yine aynı kot üzerinde yer almaktadır. Son cemaat yerinin hemen yanında, avluda caminin doğusunda bulunan alan haziredir. Burada değişik dönemlere ait kabirler mevcuttur. Haziresinde bir türbesi vardır. Şeyh Hasan Burhaneddin Efendi Türbesi olan bu türbe orijinalinde ahşap iken daha sonra beton olarak yapılmıştır.

Hazire bölümünün demir parmaklıkla çevrili duvarlarının girişinde,girişin solunda mermerden yapılmış bir şadırvan ve su kuyusuyla artık işlevini tamamen yitirmiş bir tulumba görülmektedir.

Üzerinde bulunan Osmanlıca kitabeden kuyunun 1894'de Sultan II. Mahmut'un kızı Adile Sultan tarafından açtırıldığı ve 1900 yılında da Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın tulumba ve şadırvanı yaptırdığı öğrenilmektedir.

Şekil 5.25: Cihangir Camisi Son cemaat yeri avlusundaki istinat duvarı.,2014.

Şekil 5.26: Cihangir Camisi'nin batı cephesinin görünümü ,2014.

Şekil 5.27: Cihangir Camisi'nin cephesi kemerli pencereler, 2014

Bugün beton zeminli olan avlunun, batıdan doğuya doğru kuzeydeki duvara bitişik olarak, sırayla son yıllarda yapılmış olan abdest muslukları, tuvalet, bekçi için bir ahşap baraka ile cami görevlilerinin kaldığı kâgir iki katlı bir ev bulunmaktadır.

Caminin güneyindeki set duvarından birkaç metre geride, uzun dar bahçede, doğu duvarına bitişik durumda, kuzey – güney köşesinde küçük iki katlı bu ev imam evi olarak kullanılmaktadır. İmam evi'nin bulunduğu avludaalçak duvarlar üzerine demir parmaklıklar yapılarak, kuzey cephesinin devamında caminin girişinde sağ bölümde bir bahçe meydana getirilmiştir. Bu bahçe çevre sakinlerine park görevi görmektedir. (Şekil 5.29).

Şekil 5.28: Solda Cihangir Camisi batı girişi Samanyolu sokağı 21.yy, sağda 19..yy.daki hali.

Şekil 5.29: Solda Caminin avlusundaki imam evi,sağda caminin avlu bahçesi, 2014.

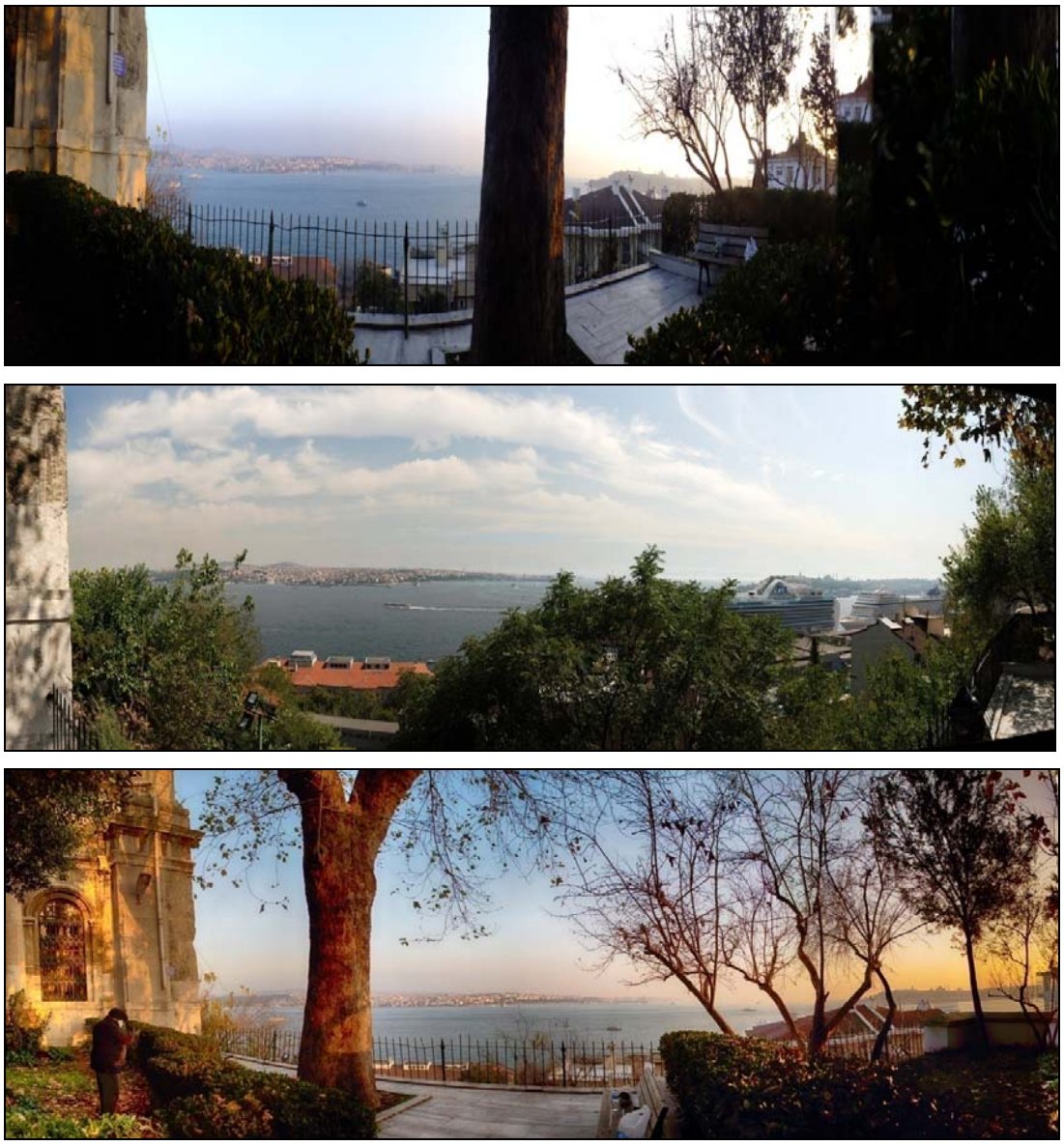
Caminin kuzey cephesinin önünde geri kalan boşluk ise, doğu ve batı yönündeki iki kapının ortasında kaldığından adeta bir sokak vazifesi görmektedir. Burası da caminin güneyinde bulunan bahçe gibi dar ve uzundur. Güneyindeki bahçe eşşiz manzaraya doğru açılır (Şekil 5.30). Caminin doğu ve batı duvarında olmak üzere iki demir parmaklıklı kapısı vardır.

Evliya Çelebi'nin bu yapıyı görüp yazdığına göre "Bu cami evci asumana ser çekmiş bir guhu bilendin zirvesi alasında bina olunmuş bir cami-i cihannumayı cihangirdir'' ''Cihannuma, Osmanlı Mimarisi'nde genellikle kule biçiminde her tarafı camlı bir oda, dünyayı gören anlamındadır. Mehtabın daha iyi incelenebilmesi, her tarafı seyredebilmek üzere ve evdeki yoğun kalabalıktan kaçma köşesi olarak yapılan oda veya teras olarak geçmektedir''(Url 1,2015) .

Mimar Sinan'ın yapılarında yerin özelliğini düşündüğünü bilmekteyiz, Şehzade Cihangir'in bu manzarayı seyretmek için özellikle bu mevkiiye geldiğini biliyoruz, Cihangir Camisi için padişahın aradığı yer olan bu yer, bir bakış açısına iki kıtayı sığdırıp aynı zamanda Marmara, Boğaz ve Haliç'i gören bir konumdur. Cami işaret ettiğimiz her yeri, işaret ettiğimiz her yer de camiyi görmektedir. Bir rivayete göre İstanbul'da güneşin doğuşunun ve batışının en güzel izlendiği yer, padişahın Cihan'ı gör dediği mevki olan yerdeki bu cami, bir anlamda da özelliklebu güzel manzaraya bakmak için yapılmış gibidir.

Başka bir kültürde ve anlamda kelime anlamıyla ''Belvedere'' İtalyanca'da güzel manzara, uzakları ya da güzel bir manzara görmesi için bir yapıyı üstten kuşatan ya da yerden yükseltilerek inşa edilen yapı anlamına gelmektedir. Bir yapının üstü

çatıyla örtülü olmakla birlikte bir ve daha fazla cephesi açık bırakılan Belvedere, bir yapının üst bölümünde yer alabileceği gibi ayrı bir yapı olarak da inşa edilebilir, genellikle loggia yada açık galeri biçimindedir. İtalya'da Rönesans'dan beri kullanılmaktadır. Kuzey Avrupa'nın soğuk ülkelerinde ise daha çok bir mimari süsleme ögesidir, bu terim bazen Vatikan'daki Belvedere Galerisi ya da Viyana'daki Belvedere Sarayı'nda olduğu gibi manzaraya bakacak gibi düzenlenmiş bir yapının tümü için de kullanılmıştır. Çevredeki manzarayı görmek için çimenli şeylerle yükseltilmiş platform veya bir bahçenin, bir parkın ucunda inşa edilen küçük yapılar için de cihannuma terimi kullanılmaktadır.

Şekil 5.30: Üstte Caminin bahçesinden görünen panoramik manzaralar, solda Boğaziçi, sağ tarafta Topkapı Sarayı, karşıda Üsküdar ve Prens Adaları, 2015.

Bilindiği üzere cami beş yangın geçirdikten sonra son olarak dörtgen mekan üzerine kubbeli ve once tek daha sonar çift minareli formda yenilenmiştir. Ortada tonoz, yanlarda kubbeli, ve kapalı bir son cemaat yeri bulunmaktadır. Bu bölümün yataylığı ile ana kitlenin dikeyliği dinamik bir tezat yaratır. Sağır etekle pandantiflerden ayrılan kubbe, cephede kuvvetle belirtilmiş dört askı kemerine oturur.

Sütunlu ve yuvarlak kemerli zemin kat üstünde bu askı kemerlerin yarım daire geometrisi cepheleri örtüye bağlar. Bir eksen etrafında ışınsal olarak yapılmış yekpare cam düzeni, cepheler birbirine çift kademeli minyatür baldaken kulelerle bağlanarak kitleyi tanımlar.

Şekil 5.31: Cihangir Camisi son cemaat yeri avlusunda istinad duvarı üzerindeki taş tablet.,2014.

Giriş cephesinin karşısındaki duvara yerleştirilmiş bir taş levha üzerinde, caminin Batı ve Doğu cephesinin düzenini yansıtan bir kabartma işlenmiştir. Bu taş levha 80x80 cm'lik kare yüzeyli olup 8 cm kalınlığındadır. (Şekil 5.31). Levhadaki cami kabartması ileri derecede silinmiş olmakla beraber, tasvirin hatları hala okunabilmektedir.''Kabartmanın tasvir ettiğini kabul edebileceğimiz Batı ve Doğu cephesi, son cemaat yeri ile giriş cephesinden ve yamaç dolayısıyla bodrum katına sahip mihrab cephesinden, düzende değilse de bu özellikler ile ayrılmaktadır. Kabartma işlevsel ve topografik koşullardan etkilenmeyen yan cephe düzenini betimlemektedir'' (Ögel, 2005,s.76).

Bu taş maket örneğinin azlığı sebebiyle ve başka camilerde rastlanmayan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Baha Tanman'a ait fotoğrafta (Şekil 5.32) Kastamonu'daki 14.yüzyıl 'a ait İbn-Neccar Camisi'nin avlu duvarında hak edilmiş olarak caminin cephe tasvirinin bulunduğu bir taş kabartma model vardır Bu taş model Cihangir Camisi'nde bulunan taş modelin bir örneğini göstermektedir. ''Kastamonu'da Candaroğulları Beyliği Dönemi'ne ait İbn- Neccar Camisi'nin kıble cephesinde giriş cephesinin kabartmalı görünümü ve aynı cephenin solundageç dönem özellikleri gösteren bezemeler görülüyor, bu cephe tableti de büyük ihtimalle 19.yy. da gerçekleştirilmiş bir onarımın ürünü olmalıdır.'' (Tanman, 2014).

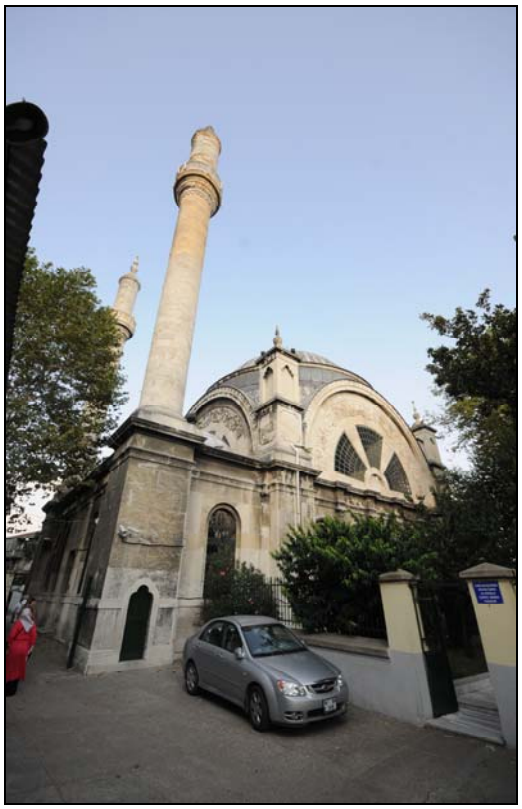

Şekil 5.32: İbn-i Neccar Camisi cephesindeki taş kabartma model, 2015, Baha Tanman Arşivi.

Cihangir Camisi'nde Taş kabartmada görünen, cami ile bu yan cephe düzenleri arasında ayrıntı farkları vardır. Yatay silmeye katılan başlıklar yerine kabartmada külahcıklar şeklinde tepelikler yer alır, böylece tasvirde iki yandaki takviye kulelerine uyum görülür. Bu kulelerin tepelikleri ise, caminin aynı konumdaki tepelikleri ile benzerdir, ''kabartmadaki cephe düzeni ile, devrin başlıca mimarlarından olan Balyan ailesinden bir mimara ait olduğu kesin değilse de onların eserlerinden olan Dolmabahçe Cami ile benzerliğinden başka 1848 yılında yapılan Küçük Mecidiye Camisi cephe düzeni ile de yakınlık bulmaktayız,'' (Ögel,2005,s.76). Kabartmanın duvara yakın bir zamanda konmadığı, hava koşullarından meydana gelen ileri derecedeki aşınmadan anlaşılmaktadır**.**

Taş kabartma modelin bulunduğu istinat duvarının karşısına bakan cephe olan yapının Son Cemaat Yeri ve cephesi yatık dikdörtgen planda olup, üzeri iki yanda kubbe, ortada ise dışarıdan belli olmayan, düz bırakılmış bir çapraz tonozla

örtülüdür. İki dış köşesine ise birer minare ilave edilmiştir. Giriş bölümünün uçlarından gelişen silindirik minarelerden biri son yıllarda yenilenmiştir. (Şekil 5.33) İçerisi doğu ve batısından birer, kuzeyden ve giriş kapısından sağ ve solda olmak üzere ikişer yuvarlak kemerli pencere ile aydınlatılmıştır. Caminin kuzey cephesinde avluya bitişik olan son cemaat yeri üç bölümlü olarak inşa edilmiştir. Ek bir bölme gibi yapılmış hissini uyandıran bu bölüm caminin önüne bitiştirilmiş gibi gözükmektedir.

Şekil 5.33: Cihangir Camisi Son cemaat yeri ve iki köşesinde minareleri ,2014.

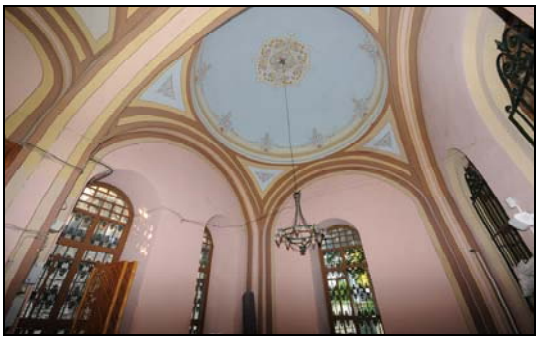
Şekil 5.34: Solda Cihangir Camisi son cemaat yeri 1996 yılı Vakıflar Müdürlüğü, sağda 2000 yılı.

Pencereler duvar yüzeyinden çökertilerek meydana getirilmiştir. Yuvarlak kbüyük kemerler içine yelpaze pencereler açılmıştır. (Şekil 5.34) Taş tabletin bulunduğu avlu duvarının karşısındaki, son cemaat yerinin ve buradan giriş ekseni üzerinde düz atkılı ikinci bir kapıdan asıl cami mekânına girilmektedir. (Şekil 5.35). Burada kapının üzerinde mermer bir levhaya hak edilmiş olarak Ra'd suresinin 24. ayetinin bulunduğu bir levha bulumaktadır, altında 1307 tarihi ve Hattat Şevki'nin imzası yer almaktadır.

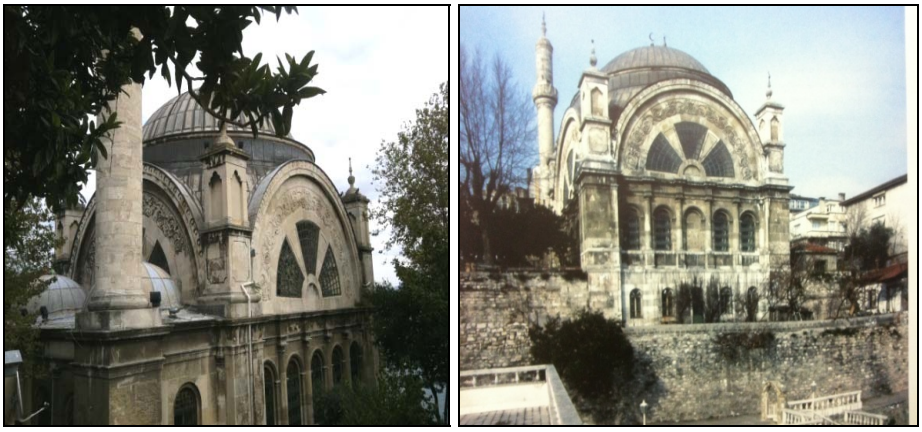
Şekil 5.35: Solda Cihangir Camisi 2014 yılı son cemaat yeri ve giriş kapısı sağda 2000 yılı.

Son cemaat yerinin arkasında ikinci bir kademe olarak caminin ana mekânı yer almakta ve yükselmektedir.Son Cemaat Yeri bir hazırlık mekânı olarak da fonksiyon göstermektedir. Sağ ve sol tarafları zeminden daha yüksek tutulmuş birim cami avlu zemininden bir basamak yükseltilmiştir. Burası üç bölümlüdür, sağdaki ve soldaki bölümler kare planlı kubbeyle örtülü, ortada harime doğru yönelen kısım ise daha dar bir bölüm olarak üzeri çapraz tonozla örtülmüştür. Buradan ana mekâna geçişte sağ ve solda olmak üzere ikişer adet kullanılan pencereler göz hizasında olup caminin içindeki aydınlık ve ferahlık etkisi bu kısımda kendini az ışık ve loş bir ortam olarak göstermektedir. Fakat açılan kubbenin yüksekliği ve açılan pencerelerin büyüklüğü ile iç mekânda çok güzel bir aydınlık yaratılmıştır. (Şekil 5.36).

Şekil 5.36: Cihangir Camisi kare planlı, son cemaat yerinin iç mekan pencereler görünümü, 2015.

Caminin harim , ana mekan kısmında 14 m çapında ve yerden 20.50 m yüksekliğinde bir kubbe ile karşılaşırız. Bu ferah ve aydınlık mekânda kubbe dört yuvarlak kemerle birlikte mekânın dört köşesine ağırlıklarını yükleyerek aşağıya geçerler. Kemerlere teşkil edilen bu geçişler geniş pandantiflerle sağlanmaktadır.Bu kemerlerde bulunan ışınsal pencereler de dış cepheye doğru bitişik yapılarak, pencerelerin bulunduğu duvarlara kasetler açılmış böylelikle duvar kalınlıkları gösterilmiş olmaktadır. Yan duvarlar taşıyıcı olmakla birlikte dekoratif olarak da düzenlenmişlerdir. (Şekil 5.37) kubbeyi taşıyan kemerlerin ve kubbenin ağırlığını zemine taşıyan dört adet köşe kulesi aynı zamanda cepheleri de sınırlamaktadır. 14 m çapındaki kubbe, köşelerdeki dört büyük kemere yüksekliği çok az, dar bir kasnakla oturmaktadır.Kubbeden kare mekâna geçişte pandantifler kullanılmış, yarım yuvarlak kemerler köşelerde alçalarak birleşmiş, buradan yükselen köşe kuleleri, pandandiflerin görülmesini kolaylaştırmıştır.

Şekil 5.37: Solda Cihangir Camisi kubbe, kemer ve pencere düzenleri, 2014 sağda 1936 yılı.

Şekil 5.38 Solda Cihangir ve sağda Dolmabahçe Camileri köşe kulesi ,2015.

Cihangir Camisi ana kubbe bölgesi yüzeylerinde, Abdülmecit yapısı Dolmabahçe Camsi (1853/54) ile benzerlik vardır. Osmanlı Mimarisi'nde, duvarlara oturan tek kubbeli yapılarda da vazgeçilmeyen, kubbe askı kemerlerinin dıştan belirtilmiştir. Kemerlerin içine alışılmış düz pencere dizileri yerine yelpaze açılmalı ışınsal bir pencere düzeni bu iki camide de uygulanmıştır. Bu pencereleri, içine iri bir kıvrımlı dal işlenmiş kemer firizi çevrelemektedir. Kubbe küresini, kare planlı alt yapıdan kalın bir silme ayırmaktadır. Alt yüzeyler, yuvarlık kemerli beş pencereden oluşan diziler ile hareketlendirilmiştir. Pencerelerin arasında yuvarlak gövdeli duvar sütünları silme hizasına yükselerek ve başlıkların yüksek kabartma işlenişi ile düşey vurgular oluşturarak, yatay silme ile bütünleşirler. (Şekil 5.38).

Cihangir Camisi'nin köşe kuleleri, iki katlı, çok sade neredeyse süslemesiz bir görünümdedir. Sadece yivli niş ve kornişler süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Bezm-i âlem Valide Sultan Camisi'nin (Dolmabahçe Camisi) köşe kulelerinde ise ve aynı unsurlar ama daha süslemeli bir tarz görmekteyiz.. Sütünlar, madalyonlar, tepe kulecikleri ve kornişler Cihangir Camisi'ne oranla çok daha fazla süslemeli bir tarzda barok özelliklerdedir. Deniz kabukları, korint başlı sütunlar, yuvarlak pencere, dalgalı kornişler, saçaklı tepelikleri ile Türk Barok unsurları barındırmaktadır.

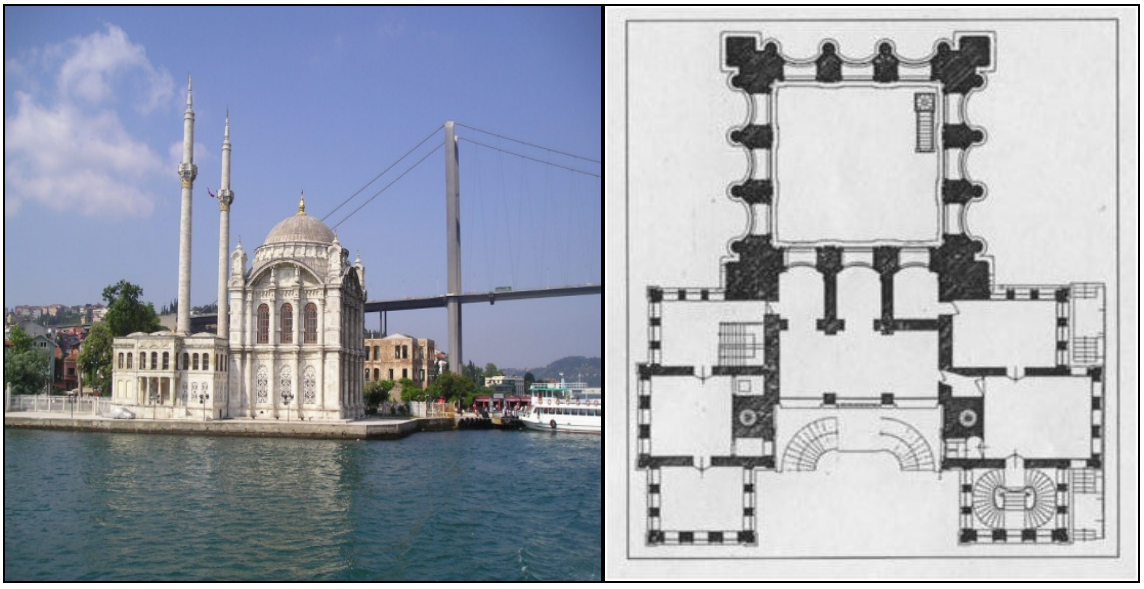
Şekil 5.39: Cihangir Camisi'nin minareleri, 2014.

Cihangir Camisi'nde köşelerde aynı başlıkla silmeye katılan duvar payeleri, kubbenin dört köşesinde yer alan köşe takviye kuleleri, iki minare gibi, kesin bir çerçeve olarak cepheden görünüm simetrisini sağlamaktadır. Caminn ikiz minarelerinden sağ tarftaki orijinal'dir diğer soldaki minare sağdaki minare örnek

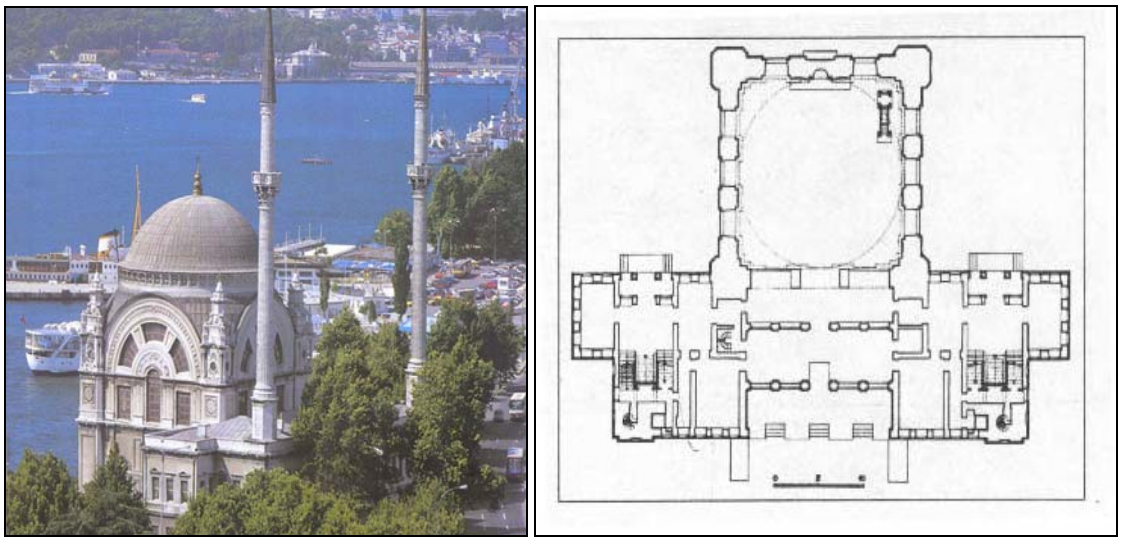
alınarak yapılmıştır. Kesme taştan, tek şerefeli , bitiş kısımları külah şeklinde değil taş tepecik şeklindedir. (Şekil 5.39) Caminin minaresi ile Ortaköy Camisi'nin minaresinde tek şerefeli ve taş tepecikli olmasıyla anlamda benzerlik görülmektedir (Şekil 5.40).

Şekil 5.40: Ortaköy Camisi 'nin taş tepecikli minaresi, 2015.

Şekil 5.41: Ortaköy Camisi cephe düzeni ve planı ,2015.

Şekil 5.42: Dolmabahçe Camisi cephe düzeni ve planı, 2015.

Cihangir Camisiyle benzerlik gösteren Ortaköy (Şekil 5.41) ve Dolmabahçe (Şekil 5.42) camilerindeki ephe düzenlemelerine ve planlarına baktığımızda, her iki cami 19. Yüzyıl Osmanlı Mimarisi'nde pek çok önemli esere imza atan Balyan Ailesi tarafından yapılmıştır . Bu dönemde daha sonraki yıllarda yeniden yapılan Cihangir Camisi de cephe düzenlemesiyle bu iki cami ile oldukça benzer unsurlar göstermektedir. Dolmabahçe ve Ortaköy Camileri'nde kare mekan üzerine kubbe , çift minare ve cephe yüzeyinde açılan yelpaze şeklinde pencereler ile bu benzerlik açıkça görülmektedir.

Dolmabahçe camisi sarayla bütünleşen ama ondan çok kendine özgü yapısıyla 19.yüzyıl Osmanlı cami mimarisinde tek kubbeli merkezi plan şemasının uygulandığı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.'' Osmanlı İmparatorluğu'nda bu yüzyıl mimarisi geçmiş klasik yapılarından çok farklı türde ve farklı mimari üslüplarda yapıların inşa edildiği bir dönemdir'' (Özel, 2000). Beyaz kesme taştan, ince ve zarif minareleri,cephe düzenlemelerindeki yelpaze biçimindeki büyük pencereleri, kütledeki dalgalanma, gömme sütünlar, köşe kuleleri bu dönemde Barok, Rokoko ve Ampir süsleme anlayışına gidildiğinin yani batılı unsurları ile Osmanlı süsleme unsurlarının beraber kullanılarak yeni bir tarzın, klasik Osmanlı Mimarlığı ile bütünleşmesini gösterirler ve yine ana hacim kubbeyle örtülmüş bir mekândan ibarettir.

Şekil 5.43: Cihangir Camisi iç mekân ve pencereler,2015

Bunlara ilaveten iç mekânlarda da Cihangir Camisi'ndeki pencere ve kubbe düzenlerine baktığımızda (Şekil5.43) .sade kalem işi süslemelere ilaveten Dolmabahçe ve Ortaköy camilerinde daha zengin süslemeler tercih edilmiştir. Bu süslemeler özellikle vaaz kürsülerinde ve duvar yüzeylerinde altın renginde ağırlıklı olarak desen zenginlikleriyle de kendisini açıkça göstermektedir. Cihangir Camisi'nde ise kürsünün merdiveni sol tarfındadıır,, diğer vaaz kürsülerinde barok süslemeleri yoğun olarak görmekteyiz. (Şekil 5.44) .

Şekil 5.44: Cihangir Camisi'nin Doğu cephesindeki vaaz kürsüsü, 2014.

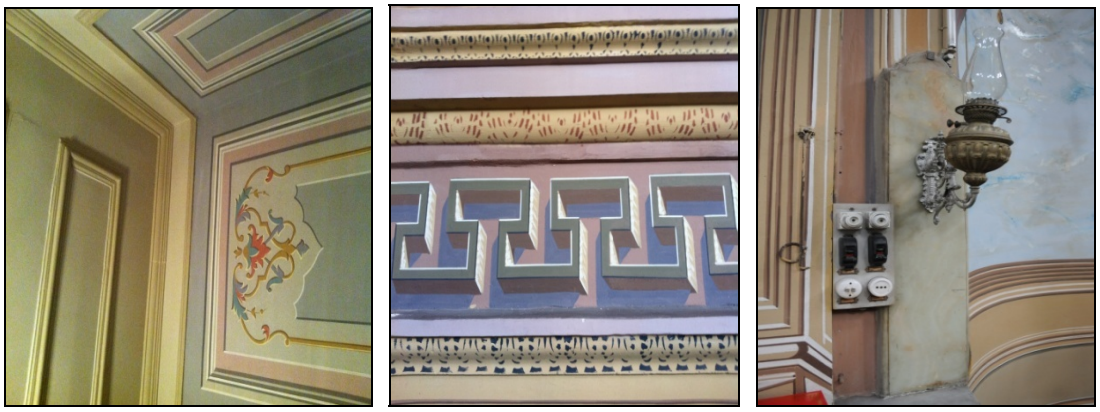

Şekil 5.45: Ortaköy,ortada Dolmabahçe, sağda Yıldız Hamidiye, Camileri vaaz kürsüleri, 2014.

Abdülmecit tarafından 1853 yılında yaptırılmış olan Ortaköy Camisi'ndeki vaaz kürsüsünde dönemin batı etkili süslemelerinde S kıvrımları sitilize yapraklar, yüzeylerde bölümlere ayrılmış kasetler, mermer taklidi kalem işi süslemeleri görüyoruz.

1855'te yapımı biten Bezm-i Alem Valide Sultan (Dolmabahçe) Camisi'nde bulunan vaaz kürsüsünde yine aynı sitilde daha yoğun süslemeler vardır. 1885 yılında yapılan Yıldız Hamidiye Camisi'nin köşeli formda, yivli kartuşlu, altın varaklı barok olarak tasarlanmış bir vaaz kürsüsü görmekteyiz. (Şekil 5.45).

Cihangir Camisi ile aynı dönemde yapılmış mimari olarak ve Cihangir Camisine benzerlik gösteren camilerden Ertuğrul Tekke Camisi'nde dış mekânlarda yuvarlak pencere düzenlerinde ve özellikle iç mekân süslemelerinde daha yoğun süslemeler vardır. Bu örneklere göre Cihangir Camisi oldukça sade görünümüyle farklılaşmaktadır.(Şekil 5.46).

Şekil 5.46: SoldaErtuğrul Tekke ortada ve sağda Cihangir Camileri, kalem işi süslemeleri, 2015.

Tavan süslemelerine baktığımızda yine o dönem camilerinde sıkça rastladığımız , dilimlere ayrılmış kubbe süslemesi ve kubbede perde motifleri görülmektedir. Mihrab süslemelerinde de aynı tarzın kullanıldığını, Minber de ise ahşab ya da mermer işçiliğin kullanıldığını görmekteyiz. 19.yüzyıldan Ertuğrul Tekke Camisi'nde dış cephede bu iki camiden daha farklı bir görünüm olmasına rağmen iç mekânda oldukça değişik bir ana mekân tasarımı vardır. Kubbe kare bir hacime oturur, süslemerde ise yine dilimlerle ayrılmış bir bitkisel motifli süslemeler, istridye kabukları ve minberde perde dekorlu süsleme görülür, cami dönemi itibari ile Barok unsurlardadır. 1777 yılında yapımına başlanan Beylerbeyi Camisi de kubbe kasnağını dolanan pencereleri ve dalgalı saçaklı kubbesiyle bu örneği yineler.

Dönemin getirdiği bir tarz olarak uygulanmış ve klasik unsurlarla tamamlanmış bir örneği olarak benzerlik içinde olmuş olmalıdır. Beylerbeyi Camisi diğer bilinen adıyla Hamid-i evvel Camisi dönemin baş mimarı Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırılmış, Barok üslüpda olup taşıyıcı duvarları kesme taştan inşa edilmiştir. Kubbesi 2. Cihangir Camisi'nin kubbesiyle benzerlik gösterir. (Şekil 5.47). Yapıya II. Mahmut döneminde (1810-1839) yıllarında son cemaat yeri değiştirilmiş ve minaresi yıkılarak iki yeni minare yapılmıştır. Beylerbeyi Sarayı'nda ise cephe düzenlemesinde kemerli pencereler Cihangir Camisi cephesindeki pencerelerle bezerlik gösterir.

Burada cephede çok daha geniş bir kitle vardır (Şekil 5.48). Beylerbeyi Camisi diğer bilinen adıyla Hamid-i Evvel Camisi dönemin baş mimarı Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırılmış, barok üslüpda olup taşıyıcı duvarları kesme taştan inşa edilmiştir. Yine Dolmabahçe ve Ortaköy Camileri'nde cephelerde gömme sütünlar, kornişler, yuvarlak kemerli pencereler ile (Şekil 5.49) Cihangir Camisi ile benzer özellikler göstermektedir.

Şekil 5.47: Solda Ertığrul Tekke ortada Beylerbeyi Camisi kubbede, sağda Beylerbeyi Sarayı cephe düzeninde Cihangir Camisi ile benzerlik,2015.

Şekil 5.48: Solda Dolmabahçe, ortada Ortaköy,sağda Cihangir Camileri Barok süslemeler,2015

Şekil 5.49: Solda Cihangir, sağda Dolmabahçe Camisi cephede kornişler.2015.

Yapımına 19.yy ortalarında başlanmış olan Beylerbeyi Sarayı'nın inşaat organizasyonu Sarkis Balyan tarafından yürütülmüştür. Batı ve Doğu üslüblarının karıştırılması ile inşa edilen saray Mabeyn-i Hümayünün giriş cephesi, Neo-Barok özelliği gösterir. Çokgen yapılı çadır biçimli çatılarıyla, Ampir üslub gösteren diğer köşkleriyle saray Osmanlı saraylarından ayrılır.

1720 yılında Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi 80 kişilik bir elçi heyetinin başında Paris'e gönderilmiş, Fransa'da gördüklerini Saray'a bildirerek oradaki saray ve bahçelerin planlarını da getirmiştir. Bunlara benzer köşk ve saraylar yaptırmak isteği ile Barok ve Rokoko sanatı etkileri, Fransa yolu ile gelmeye başlamıştır, Lale Devri denilen 30 yıllık zaman içersinde, İstanbul'un birçok semtlerini zenginleştiren kasır, köşk, sebil ve çeşmelerle yeni gelen Avrupa etkileri yavaş yavaş hazmedilmiştir. ''1748 yılında başlanıp 1755'de tamamlanan Nur-u Osmaniye Camisi'nde yeni üslübun kuvvetle kendisini gösterdiği eser olmuştur. Dalgalı yay kemerler, deniz kabukları, akant yaprakları ve değişik sütün başlıkları , avrupa'dan farklı bir anlayışın doğuşunu haber vermektedir'' (Aslanapa, 2005). Barok üslübun İstanbul'a geldiği devirde Avrupa'da Ampir üslübü hâkim olmuştur. Sultan II. Mahmut zamanında hemen hemen aynı yıllarda Ampir üslüb gelişmiştir.

Yine bu dönemde 1826 yılında Nusretiye Camisi Ampir uslupta başarılı bir denemedir. Burada Ampir üslüb Türk zevkine uygun olarak ve Avrupa'dan farklı şekilde ele alınmıştır, Barok unsurlar tamamen kaybolmamıştır, planu Nur-u Osmaniye'ye benzer fakat kubbe yüksek bir kasnak üzerine oturmuş ve etrafı kuleciklerle çevrilmiştir.

Sultan Abdülaziz zamanında (1867-76) Gotik üslübtan Hint mimarisine kadar herşeyi karıştıran ve bütün Avrupay'ı saran eklektik bir üslüb hâkim olmuştur, 1871 de yaptırılan Aksaray Valide Sultan Camisi buna örnektir, yüzyılın sonlarında Abdülmecit ve Abdülaziz zamanında Balyan ailesinden mimarlardan sonra II. Abdülhamit zamanında, (1876-1909) D'aranco ve Vallaury gibi İtalyan asıllı mimarlar askeriye, tıbbiye, Osmanlı Bankası gibi eserleri yapmışlardır.

Son yapım dönemi 19. yüzyılın sonları olan Cihangir Camisi'nde kubbe, kubbe kasnağı, pandantifler ve son cemaat yerinin üstü tamamıyla kurşun kaplıdır. Kubbede ve son cemaat yerinin kubbelerinde âlemler vardır, kubbenin âlemleri bakır, diğerleri pirinçtendir. Caminin iki minaresi son cemaat yerinin kuzeyindeki iki ucuna yerleştirilmiştir. Yerden aleme kadar olan yükseklikler 49 m'dir. Minareye girişi sağlayan kürsünün üzeri üç dilimli yonca kemerli kapı girişi ile sağlanmıştır (Şekil 5.50).

Şekil 5.50: Cihangir Camisi minarelerinin üç dilimli yonca formlu giriş kapısı, 2015

Cihangir Camisi bütünüyle gerek planlaması gerekse süslemeleriyle gayet ölçülü bir eserdir. İçindeki kalem işleri büyük ölçüde devrinin özelliklerini korumaktadır. Buna ek olarak Hicri 1285-1307 (Miladi 1868-1890) yılları arasında Mustafa İzzet, Hafız Ahmet Sümbüli, Sami, Rakım Efendi, Hasan Rıza, Sabri Şefik, Muhammed Fehmi, Muhammed Nazif, Nazif Arif, Mehmet Tahir, Seyyid Ali, Alaeddin, Haseni, Mısrızade Ali Rıza Üsküdari, Şevki gibi hattatlar tarafından yazılmış ondokuz levha daha sonraları vakıflara verilmiştir.

Kullanılan motiflerin hemen hemen hepsi bitkisel karakterli olup, dönemin zevkini yansıtmaktadırlar, belli bir kompozisyonda olmayan süslemeler, barok anlayışı ile çizilmiş, küçük sitilize yapraklar, kıvrımlar, çelenkler, rozet ve çiçekler halinde kullanılmıştır.Bunlar çoğunlukla da simetrik olarak düz şeritlerle ayrılmış ve birleştirilmiştir.(Şekil 5.51) .

Camide mahfiller, girişin hemen iki yanında kuzey duvarına doğru bitişik olarak iki kanatlı olarak yer alır. Harime girişte sağ ve sol yanlarda bulunurlar ve ahşabtan yapılmıştır. Ahşaptan yapılan her iki kattada alt kat ahşab direklere sahiptir. Alt katta kalan bölümler son cemaat yeri pencereleri önünde bulunurlar bu bölümlerde fazla bir süsleme yoktur. Sütünlar ince ve ahşabtan yapılmıştır. Sütünlarda somaki süsleme tarzı kullanılmıştır.

Üst kat ise bütün bir bölüm olarak güney yönünde mihrab duvarına doğru bir yarım daire oluşturacak şekilde çıkıntı yaparak biçimlenmiştir Mahfil korkulukları beyaza boyalı ahşaptır. Burada alt ve üst katlarda bulunan mahfillerde trabzanlarda süslemeler olarak birbirini takip eden saf almış gibi yan yana dizilmiş kuğu motifleri kullanılmıştır.

Bu kuğular birbirine bakar şekilde form edilmişlerdir. Böylelikle mahfil bölümü korkuluğu ile belirgin hale getirilmiştir.(Şekil 5.52). Mahfilin arkasında kalan bölümlerde duvarlarda bütün camiyi dolaşan kalem işi süslemeler devam eder. Kubbede ise dilimlere ayrılmış bir düzen vardır. .

Şekil 5.51: Solda Cihangir Caminin içersindeki mihrab üstü sağda pandantifdeki levhalar,2014

Bu kubbe süsleme düzeni Sarkis Balyan'ın yaptığı Malta köşkü'nün kubbesi Dolmabahçe Camisi kubbe ve iç mekanda pencere düzenleriyle ayrıca Ortaköy Camisi'nin kubbe süslemelriyle ile benzerlik gösterir. (Şekil 5.53), Ortaköy Camisi'nde kubbe dilimerinde, perde dekorlu bir kompozisyon vardır. Bu

kompozisyon Cihangir Camisi'nin mihrabında bulunan perde dekorlu süsleme kuruluşu ile benzerlik gösteririr.

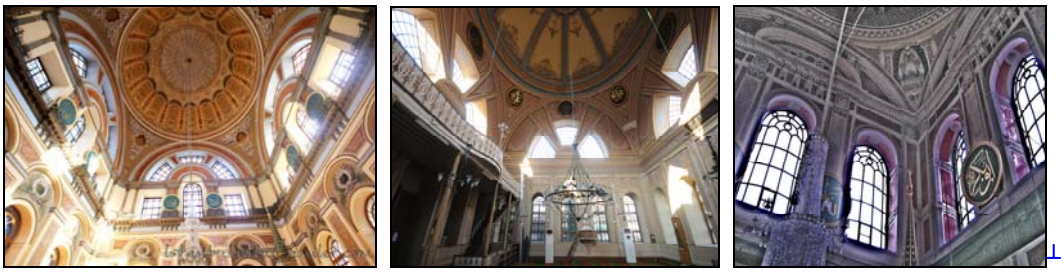
Şekil 5.52: Solda Cihangir Camisi üst kat mahfili oval uzantısı, sağda ahşab korkulukları, 2014.

Görüldüğü gibi ilk yapıldığı ve tamir gördüğü dönemlerinde de sade mimari planı ve süslemeleriyle dikkat çeken camide bezeme unsuru olarak mat, sade renklerde, bitkisel formda ve üç boyutlu kalem işleri kullanılmıştır. Son yapıldıklarından beri uzunca bir süre tamir geçirmediği anlaşılan süslemeler duvar yüzeylerinde ve yapının içinde ölçülü bir şekilde kullanılmışlardır.(Şekil5.54) .

Şekil 5.53: Solda Cihangir Camisi ortada Sarkis Balyan'ın Malta Köşkü sağda Ortaköy Camisi leri kubbe ve süslemelerinde benzerlik.,2014.

Motifleri göz önünde alındığında, bu dönemde yapılan diğer cami süslemeleri ile benzerlikler gösteren Cihangir Cami'sinin süslemeleri dönemde saray nakışhanesinde üretilen Batı üsluplu gölgeli Barok ve Ampir süslemelerdir. Renkleri itibariyle kirli beyaz ve kahverengi tonları ile yapıldıklarından fazla göze batmazlar.

Şekil 5.54: Solda Dolmabahçe ortada Cihangir sağda Ortaköy Camileri iç mekan düzenler, 2015

Süslemeler gölge-ışık etkisinden faydalanılmış böylece süslemelere canlılık kazandırılmıştır. Yapılan onarımlarda kalemişi motiflerinin orijinaline uygun olarak renklendirmeleri ve tümlemesi yapılmıştır. Akantus yaprakları, yalancı enginar, lale motifleri, rozetler, akant yaprakları, lotuslar, istiridye kabukları, madalyonlar, kullanılmış, toprak renkleri ve gri renk tonları ile üç boyutlu görünümde, kaba Barok olarak tabir edebileceğimiz bir üslübla yapılmışlardır. Süslemeler Türk Barok süslemelerdir ve Rönesans etkilidirler.

Yapının beden duvarlarından mihrab kenarlarına kadar Barok kelem işlerinin hâkimiyeti görülmektedir, akrilik boya ile yapılmışlardır. Kaset ve kontörler, kartuşlar, somakimermer taklidi tümlemeler ile yapılmışlardır. (Şekil 5.55)

Şekil 5.55: Solda Cihangir Camisi'nin pencere üstü ,ortada Yıldız Hamidiye sağda Ortaköy Camisi kalemişi süslemesler,2015.

19.yüzyıl ortalarında Dolmabahçe Sarayı'nda, Ortaköy Camisi'nde kabartmamızın çağdaşı büyük ölçüdeki duvar ve kubbe şekillerinde tonoz, sütün, kemer gibi mimari unsurları ile görkemli, hayali mimari sahneler de yaratılmıştır. Bu şekiller içinde yer aldıkları mekânın sınırlarını genişletir, hatta kaldırır, yeni mekân yaşantılarına yol açar. Ortaköy Cami'sinin kubbe iç yüzeylerinde Avrupa Barok'u kubbe şekilleri benzeri bir "gök mimarisi''fonda mavi bir gökyüzü içine uzanır. Süslemelerden en göze çarpanları alt pencerelerin ve mihrabın üzerinde bir alınlık gibi yapılmış olanlardır. Pencere aralarında ise başlıksız plastırlar (Şekil 5.55) kullanılmıştır.

Örneğin hep çini dekorlu, mermer işlemeli veya yalın bir üslübta betimlendiğine alışık olduğumuz mihrap oyuğunda şaşırtıcı bir şekilde boyayla yapılmış bir manzara resmi görülür. Mihrap yapının geneline uygun şekilde sade bir form gösterir. Duvar

kalınlığını aşmayacak şekilde basit bir niş şeklinde olup her iki yanındaki pencereler kadar yer işgal eder. Vaaz kürsüsü caminin doğu duvarında güneyden kuzeye doğru iki pencere arasında duvara sabit olarak yapılmıştır. Yarım daire şeklinde yapılmıştır. Yarım daireyi düz ve sade korkuluk çevreler yanında bir merdiveni vardır.

Caminin 1974'te yapılan onarımında ve 1934 yılında çekilmiş mihrab fotoğrafında mihrap kemeri ve içindeki perde dekorunun bugünkü dekordan daha farklı olmadığı görülüyor.

Şekil 5.56: Cihangir Camisi'nin solda 2015, ortada 1934 Osmanlı Bankası Arşivi sağda 1986 yılında Mehmet Avunduk'un tezindeki fotoğrafları.

1934 yılına ait fotoğrafında sağ tarafında bulunan minberin burada açık renkli olup daha sonra yapılan restorasyon çalışmaları neticesinde değiştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mihrap nişinde iki yana açılmış kıvrımlı perdeler arasından mavi gökyüzünün göründüğü bir dekor dikkati çekmektedir.

Mehmet Avunduk'un tezinde ise caminin mihrabında iki yanda pirinç şamdanlar bulunmaktadır. Mihrabdaki dekor süsleme olarak günümüz ile aynı görünmektedir (Şekil 5.56). Mihrabda kalem işleri süslemelerde kullanılan renkler pastel tonlardadır. Mavi br gökyüzüne açılan sonsuz bir ufuk etkisi yaratılmıştır. Mihrabın üzerinde bulunan ayetlerin yazılı olduğu levhalar görülmektdir. Bu levhalar dönemlerinin ünlü hattatları tarafından yapılmıştır, günümüzde bu levhalar Cami'nin içinde değildir.

Şekil 5.57: Cihangir Camisi mihrab üstü ve yelpaze pencerelerindeki süslemeleri ,2014

Kubbede ise kalem işi bezemeler, göbekte küçük bir daire şeklinde belirtilmiştir. Burada merkezden açılan sitilize akantus yaprakları görülmektedir. Küçük göbekten sonra simetrik olarak onu saran dairevi süslemeler yer almıştır ki içi kıvrık dalların simetrik olarak tekrar edilmesiyle motiflendirilmiştir.

Kubbe etekleri pandantiflerin konturleri ve çapraz tonozlu bölümdeki kesişme çizgileri şeritler halindedir. Kubbenin iç yüzeyi dilimlere ayrılmış, kubbe eteği ile birleşen kısımlarında, kendi içinde simetrik bir bezeme unsuru oluşturur.(Şekil 5.58). Kubbe ve kubbeyi taşıyan kalın kemerlerin yüzeyinde süslemeler, kemerin kalınlığına ve kavisine uygun olarak, pandantiflerde ve iç çeperlerde değişik küçük örneklerle kullanılmıştır. Böylece mimari elemanlar kuvvetle belirtilmiştir.

Şekil 5.58: Üst sol Cihangir Camisi kubbesi 2000 yılı, sağ 2014 , alt sol 1996, alt sağ 2015 yılı kalem işi süslemeler.

Mihrabın yanındaki iki pencerenin arasındaki duvara yaslanmış olan minber sadedir, ahşabdan yapılmıştır. Kare kesit veren iki uzun dikmenin bir kemerle birleştirilmesiyle oluşmuştur. Yan taraflarının meydana getirdiği hacim oda olarak altı boş bırakılarak değerlendirilmiştir. Merdivenler ondört basamaklı ve korkuluklu yapılmışlardır. Minber de oldukça sadedir. Minberin bir alınlığı ve taç kısmı vardır. Korkulukları kafeslidir, kartuşlar ve dikdörtgen bölmelerle ayrılmış yüzey süslemelerinde yuvarlak kabartmalar vardır. En üst kısımda ondört köşeli bir kasnağa oturan konik bir külah vardır. Bunun ucunda hilalli bir alem vardır.(Şekil 5.59)

Şekil 5.59: Cihangir Camisi, motifler, ahşab minber de süslemeler, 2014.

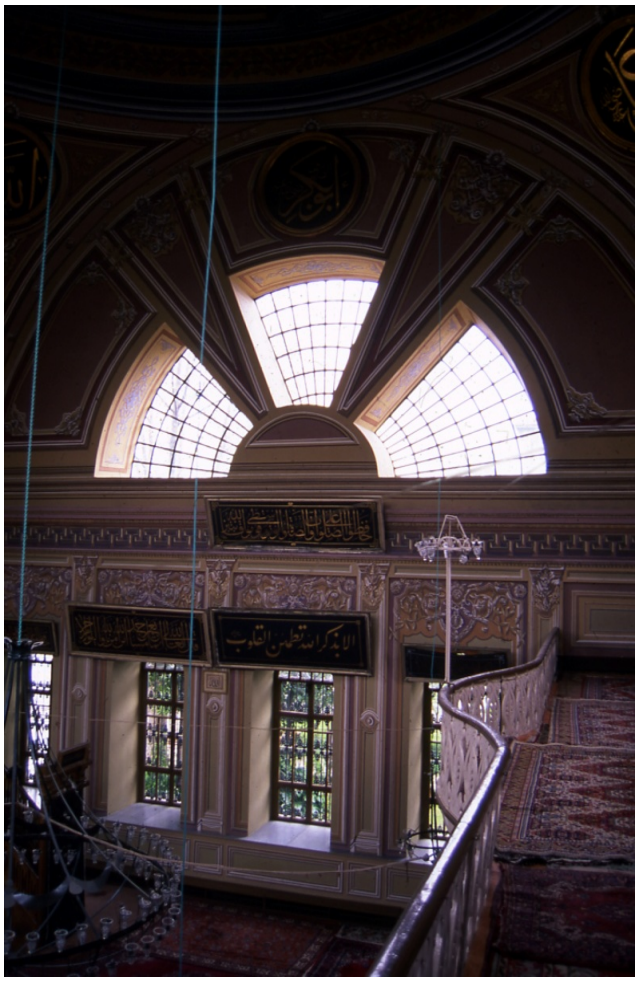

Şekil 5.60: Cihangir Camisi 2000 yılı motifler, minber ve yer döşemesi.

Üzengi hattı boyunca, yatay ve düz silmelerde de değişik renklerde boyanmış bezemeler dikkat çekmektedir. Bütün pandantiflerde aynı motif kullanılmıştır. Ahşab olan minberde kasetlere bölünmüş yüzeylerde yine sade bir süsleme vardır Mahfel bölümlerin duvarlarında sade kalem işi süslemeler vadır. 2000 ve 2014 yılında çekilen fotoğraflarda süslemelerde yer döşemesinde,halılarda farklılık görülmektedir 1986 ve 2000'li yıllarda çekilen fotoğraflarda görülen şamdanlar ise günümüzde mevcut değildir (Şekil 5.60)..Alt katta ahşab olan direkler somaki süsleme yapılmıştır...Üst kat mahfel de yarım ay şeklinde caminin içine doğru olan kavisinde ahşab trabzanlar beyaz boyalıdır. (Şekil 5.61)

Şekil 5.61: Cihangir Camisi iç mekan alt kat kadınlar mahfili,2015.

Şekil 5.62: Cihangir Camisi 2000 yılı Doğu cephesi içten ,üst kat mahfeli,.

Şekil 5.63: Cihangir Camisi solda 2000, sağda 2015 yılı. Kubbe eteklerindeki dilimlerde kalem işi süslemeler.

Kubbe eteklerinde gördüğümüz dilimlere ayrılmış süslemelerde 2000 yılından farklı olarak yeni bir bezeme yapılmamış ama renklerde biraz solma görülmektedir.(Şekil 5.63) Pastel renkler kullanılmıştır.Bu kalemişi süslemerde gri, sarı, yeşil, kımızı ştoprak renkleri görülmektedir.

Şekil 5.64: Solda Cihangir Camisi pandantift bitkisel süslemeler, sağda Dolmabahçe Camisi pandantif ve pencere üstlerindeki kalem işi süslemeler, 2014.

Bu tip bezemelerin dışında farklı bir karakter gösteren bezemeyi de pencerelerle zemin arasındaki duvar yüzeyinde görmekteyiz. Pencerelerin altında oluklu pahlanmış, Cihangir Camisi'nde sade olan bu süslemeler,Dolmabahçe Camisi'nde ise yalancı mermer izlenimi veren kartuşlar boya ile işlenmiştir. (Şekil 5.64).

Kalem işi bezemeleri son olarak son cemaat yerinde görmekteyiz. Kubbelerin eteklerinde, pandantiflerin konturlarında yine bitkisel karakterli motifleri günümüzde aynı görmek mümkündür. Cihangir Camisi'nin Son cemaat yeri süslemelerinde yine aynı ve sade pastel renklerde süslemeler vardır. Harim kısmında kubbedeki süslemelere gore daha sadedir. (Şekil 5.65), 2000 yılındaki ve günümüzdeki durumlarına bakıldığında rutubetten dolayı bozul malar vardır.(Şekil 5.66).

Şekil 5.65: Cihangir Camisi son cemaat yeri duvarlarda ve kubbede kalem işi süslemeler,2015.

Şekil 5.66: Solda ve ortada Cihangir Camisi son cemaat yeri iç görünüm 2014 yılı, sağda 2000 yılı.

Ayrıca mihrab cephesinde mihrabın sol yanında dolaplı bir saat bulunmaktadır, bu saatin bir özelliği de kitabeli oluşudur. Sarkaç çubuğu üzerinde bulunan kitabesinde Merhum Halil Rıza Efendi'nin halilesi merhume Hürmüz Hanım'ın vakfıdır yazısı bulunmaktadır.(Şekil 5.67).

Şekil 5.67: Cihangir Camis, dolaplı ve kitabeli saat,1893.

15 şevval 1308 şeklinde bir tarih düşülmüştür. Camide ayrıca yine bir vakıf eşyası olarak , vaaz kürsüsünun olduğu bölümde doğu cephede bulunan dökme demirden yapılmış bir bağış / yardım kumbarası görüyoruz. (Şekil 5.68).

Şekil 5.68. Cihangir Camisi 'nin döküm demir kumbarası

Bu da cemaata yardım toplamak amacıyla yapılmış bugün yeşil renkte boyalı olan, hayrat olarak yapıldığı düşünülen ama üzerinde yılına veya yaptırana ait bir bilgi bulamadığımız bir parçadır.

5.5 Caminin Süsleme Özellikleri

Caminin dış cephe süslemelerinde,bütün yapıyı çepeçevre dolaşan duvar yüzeyinden çökertilerek kademelendirilen pencerelerin aralarına cephede dikey hareketliliği sağlayan pilastırlar yerleştirilmiştir. Bunlar duvarı desteklerken, dışarı doğru taşkın bir görünüm de meydana getirirler.

Şekil 5.69: Caminin cephelerini bölümlere ayıran gömme sütun ve plastırlar,2014.

Çatı hizasında ise geniş bir saçak silmesi bulunur onun biraz altında ikinci bir silme ve pencerelerin altında yere bitişik düztaban silmeleri bulunur. Bunlar diğer üç cephede de kesintisiz birer korniş olarak devam ederler.

Bu süslemeler cepheyi bir bilezik gibi sararken hem dikey hareketliliği dengelemekte hem de cepheleri bölümlere ayırarak estetik bir düzenleme getirmektedir.(Şekil5.69) Dış cephelerde sade bir taş işçiliği ve kubbe örtülerinde kurşun kaplamadır .

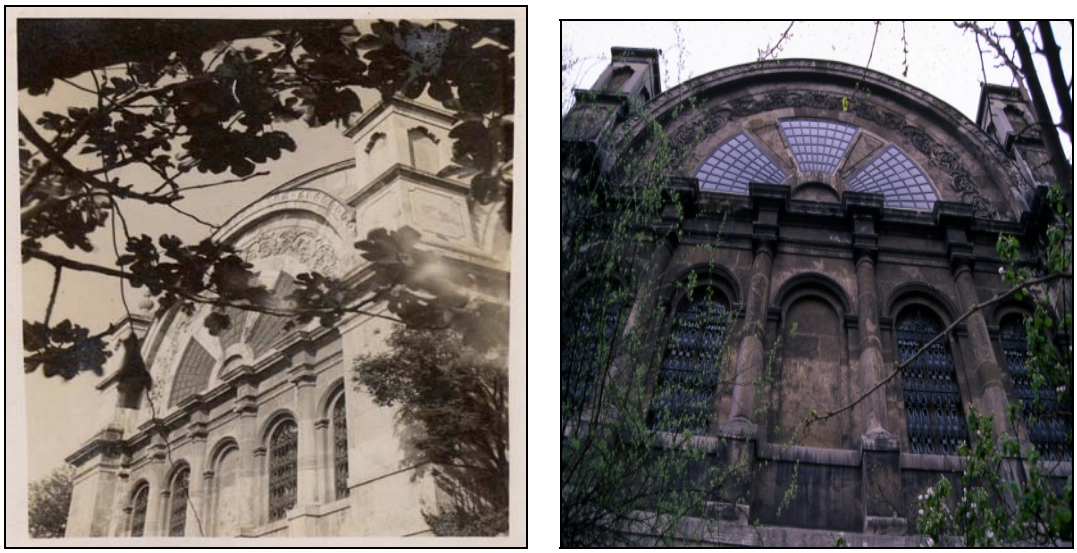
Şekil 5.70 : CihangirCamisi'nin dış cephesindeki süslemeler, son cemaat yeri kubbe örtü ,2015.

Şekil 5.71: Cihangir Camisi'nin Doğu cephesi vei süslemelerin görünümü,2014.

Caminin 1936 yılındaki mevcut fotoğrafında ve sonrasında 2000 yılında çekilen fotoğrafrnda (Şekil 5.72) , güney cephesinin her iki fotoğrafı incelendiğinde caminin dış cephesinde ve köşe kulelerinde fiziksel açıdan herhangi bir değişiklik

bulunmamaktadır. İki fotoğrafta da mihraba denk gelen kapalı pencere şeklindeki bölüm gözükmektedir. Burada caminin taş renginde zamanın ve civardaki yangınlar sebebiyle bir kararma olmuş olması muhtemeldir. Cephede kornişlerde ufak tefek kırılmalar mevcuttur. Yelpaze biçimindeki penceler ve kemer içindeki taş kabartma şeklinde yapılmış bitkisel motifli süslemeler biraz yıpranmış görülmektedir. 1996 yılında çekilen fotografta ise pencereler arasındaki yuvarlak gömme sütünlar pencerelerdeki demir şebekelerin aynı olduğu görülmektedir. (Şekil 5.73).

Şekil.5.72: Solda Cihangir Camisi 1934 yılı Osmanlı Bankası Sami Ülgen Arşivi, sağda 2000 yılı.

Şekil 5.73: Solda Cihangir Camisi Batı cephesi 1936 yılı, sağda demir şebekelerin görünümü 1996 yılı.

Yapıda pencerelerde, yuvarlak kemer kullanılmış ve pencereler demir parmaklıklarla korunmuş ve süslenmiştir. Pencerelerde başka süslemeye rastlanmamaktadır. Cephelerdeki girişli çıkışlı ve katmerli formlarıyla gölge-ışık etkisi uyandıran

kornişler cephelere hareketlilik kazandırmıştır. İki katlı görünüm gösteren her üç cephede de pencerelerin arasına caminin yapıldığı küfeki taşından örülen, yarım silindirik gömme sütunlar yerleştirilmiştir. Duvara gömülmüş gibi görünen bu sütunlar, pencerelerin hemen altında birer bilezikle kavranmışlardır. Caminin meyilli oluşundan dolayı güney cephe diğer cephelerle aynı olmakla birlikte alçak kotta oluşuyla bir kat yükseltilerek yapılmıştır. Ve bu kattada beş adet yuvarlak kemerli pencereler bulunur, bunlardan yalnızca mihrab duvarına denk olan penceresini kapalıdır. Yapıdaki hareketlilği sağlayan bu beşli pencere sistemleri sade bir demir işçiliği vardır, dökme demir şebekeleri vardır. Üst üste boyamalarla olduğundan daha koyu bir renk almışlardır.

Şekil 5.74 : Cihangir Camisicephelerdeki taş kabartma süslemeler ,.2015

Üst katta, kuzey cephesinde son cemaat yerinin saçak hizasından gelişen kalın kornişin üst kısmında, üzerinde taşındığı kubbenin oturtulmasıyla da ilgili olarak, dört büyük kemer, cepheyi aydınlatmak ve daha geniş bir görünüm kazandırmak amacıyla yelpaze şeklinde açılmıştır. (Şekil 5.74). Kemerlerdeki süslemelrde taş kabartma vardır.Yarım çember şeklindeki kemerlerin alt sınırını taşkın kalın bir korniş teşkil ederken üst kısımlarda kemerin alnının kenarları da dışa taşkın şekilde yapılmıştır. Yarım çember şeklindeki kemerlerin merkezinde ise yarım daire şeklinde dekoratif duvar parçaları bulunmaktadır. Pencereler çökertilerek kenarlarda çıkıntılar oluşturulmuştur.

Dört yönden de aynı cephe düzeni gördüğümüz üst katta tezyinat da gayet sınırlıdır. Kalın kemer alnında sadece kurs frizi görülmektedir. Bütün cephelerde üst bölümlerin süsleme ve formları aynıdır. Kornişlerle birbirinden ayrılan üst ve alt kısımlarda bu kornişler dışarı doğru çıkıntılı olarak yapılmışlardır. Ve bütün yapıyı çepeçevre dolanırlar. Cephelerde bunların dışında, madalyondan gelişen akantus yaprakları da kullanılmıştır. Kıvrımlar içerisinde rozet çiçekleri bulunmaktadır.

Akantuslu bezemenin olduğu kemer alnını, merkezdeki yarım daireye birleştiren üçgenvari kısmın düz yüzeyi kenarlarına yakın bir yerinden oluk silmelerle hareketlendirilmiştir.

Kubbeyi taşıyan kemerlerin birleştirdiği dört köşe kulesinde de sadece bir süsleme vardır. Kulelere iki katlı bir görünüm kazandırılmıştır. Alt katı küp biçiminde düz satıhlı olup üzerine kenarları oluklu pahlanmış bir kare kartuş çizilmiştir. İkinci katta ise üç dilimli kemerli bir satıh niş olarak işlenmiştir. İki katlı bu dört köşe kulelerin dört yüzeyi de aynı şekilde yapılmışlardır.

En üst kısımlarında ise taştan iki boğmalı tepelikler ve onların da üstünde minarelerde bunan alemlere benzerlik gösteren hilaller yerleştirilmiştir (Şekil 5.75) . Dört köşe kulelerinden kuzey-doğu tarafındaki kulenin taş kulecik bileziği 17 Ağustos depreminde yerinden kopmuş caminin haziresinde bahçede durmaktadır.

Şekil 5.75: Solda Cihangir Camisi Güney-doğu cephesi 2014 yılı, sağda cami Anıtlar Kurulu 1996 yılı.

14 m çapındaki kubbe, köşelerde bağlanan dört büyük kemere yüksekliği dar bir kasnakla oturur. Burada pandantifler köşe kulelerinin sert ve dikey hatlarının arkasında kalan pandantifleri iyice görünür hale getirmiştir. Bilerek yapılan bu tasarım devrin estetik anlayışına uygun düşmektedir. Bu son dönem camisinde II. Abdülhamit'in son dönemlerindeki Avrupa üslubu dekoratif unsurlarının göze batıcı şekilde betimlenmesi de dikkat çekicidir.

Minarede ise kürsü kısmının üstünde son cemaat yerinin saçak silmelerinin taşkınlığından sonra klasik pabuç kısmı yer almayıp, adeta küçük dar bir kaide yer almaktadır. Bunun üzerinde de sütün gibi bileşiklerle başlayan ince gövde bulunur.

Cihangir Camisi minaresi esası Kanuni Sultan Süleyman zamanında Mimar Sinan döneminde yapılmış, cami beş defa yanarak her defasında tamir edildiğinden orijinal şeklini tamamen kaybetmiştir. Bugünkü bina son tamirde 1889-1893 yapılmış olup, ‘’1894 zelzelesinde zarar görmediyse orijinal minaresi o tarihe aittir. Solda olan tek şerefeli minare pabuçsuzdur,Bilezikle başlayan sade gövde şerefedebir üsluba bağlanamayan tezyinat ile biter, petek yine sadedir çifte minareli olarak düşünülmüştür, diğer minare ancak gövdesinin küçük bir parçasına kadar inşa edilebilmiştir’’ (Eyice, 1962,s.61)

Üst kısmında alt kenarı dilimli bir friz,, alt kenarı boğımlu bir bilezik dolaşır, külah ufak kargir bir kubbecik ile boğumlu bir alemden ibarettir.(Şekil 5.76).

Şekil 5.76: Solda Cihangir Camisi minaresi 1996 yılı Anıtlar Kurulu bugün olmayan taş alemi işaretli, ortada çift minare 2014, sağda minarenin havalandırma pencereslerinden biri, 2015.

Minarelerde iç kısımlarında havalandırma açıklıkları bulunmaktadır. Bunlar günümüzde kuşların içerde kalmasını önlemek amacıyla tel örtüyle kapatılmışlardır. İçerideki merdivenlerde birkaç metre aralıklarla bulunan bu havalandırma açıklıkları aynı zamanda aydınlatma fonksiyonunu sağlarlar. Minareler yerden aleme kadar 49 metre uzunluğundadırlar ve 98 basamakla çıkılır. Şerefe kısmında süsleme yoktur kesme taştan olan yüzey sadedir. Bugün iki minareli olan camide girişin sağ bölümünde bulunan minare orijinalidir, diğer sol tarfataki minarede gövde kısmı az bir yükseklikte inşa edilmiş uzunca bir süre tamamlanamamıştır, 1981 yılında

gördüğü onarımda Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü tarafından orijinali örnek alınarak tamamlanmıştır.

Kubbenin tepesinin biraz üst hizasında yer alan şerefenin altı bir sıra sade bir sıra düz motifli silme şeklinde filizlerden oluşmuştur. Burada antik yumurta ve damla frizleri de kullanılmıştır. Şerefe korkuluğunda ise içi delinmemiş kare ve dikdörtgen gruplamalar mevcuttur. Yükselen minarenin gövdesi gibi petek kısmı da sadedir.

5.6 Caminin Çeşmesi, Sarnıcı, Hazire ve Su Kuyusu

Çeşme konumu itibariyle caminin batı avlu duvarının güney duvarıyla birleştiği köşede avlu duvarına bitişik olarak yapılmıştır, önünde Cihangir yokuşu yer alırken, arkası, güney avlu duvarıyla cami önündeki kalın set duvarı arasında kalan sahaya bakmaktadır. Çeşmenin köşeleri pahlanmıştır, üstünde bulunan kirpi oymalı saçak firizi cepheyi dolanmaktadır. Basık sivri kemerli nişin içinde bulunan ayna taşının sadece yeri bellidir. Taş yerinde değildir, teknesi sağlamdır. Bu çeşme kesme taştan klasik tarzda yapılmıştır üst kenarını oymalı bir bordür süslemektedir. Teknesi ilk şeklini kaybetmiş ayna taşı ise sökülerek yeri çimento ile doldurulmıştur..Yalnız bir taş yuvası görülmektedir. Hüseyin Ayvansarayi , *Hadikat-ül Cevami* adlı eserinde çeşmenin IV.Murat'ın müsahiblerinden Silahtar Bıyıklı Mustafa tarafından yaptırıldığını bildirmekte, fakat tarih vermemektedir. Ancak yazarın *Mecmuai Tevarih* adlı bir diğer eserinde ise,''Cihangir Cami köşesinde Mustafa Paşa Çeşmesi'nin tarihidir'' başlığı altında Cevri'nin dört beyit halindeki tarih manzumesi vardır.

Çeşme, Cami'ye Tophane giriş kapısı kısmındaki duvar hattında bulunmaktadır. Burada Cami'nin güney cephesinin alt bölümüne açılan bir demir parmaklıklı kapı bulunur. Çeşme 1638-39 tarihlerinde yapılmıştır. 1708 tarihli Hacı Hüseyin adlı kişinin yaptırmış olduğu kitabe ve musluklar vardır. ''Çeşme ve su özellikle I. Mahmut'un annesi Saliha Valide Sultanın zamanında yaptırılan bent, su yolları ve çeşmeler vasıtasıyla buraya ulaştırabilmiş ve 17 ve 18. yüzyıllardan itibaren bu bölgede çeşme yapımı hız kazanmıştır''(Ertuğ, 2006,s.770). Semt Cihangir Camisi'nin yapımından sonra çeşmeye de kavuşmuş yine Mecmua-i Tevarih adlı eserde ise Cihangir Camisi'nin hazire bölümünün kösesinde 1638 tarihli bir çeşme yapısının varlığından bahsedilmekte bunun da Mustafa Paşa çeşmesi olduğu ve Cevri'nin ceşmenin tarihini ortaya çıkaran beyiti bulunmaktadır .

Sadr-ı Ekrem sahib-i dana dil u asaf- şiyem
Mustafa Paşa silahdar-ı vezir-i pak-zat
Ayn-ı lütfun eyleyip cari mahallinde yine
Müstefit oldu du'a-i hayra ol ni-gü sıfat
Hızır eğer bu çeşmenin nuş eyleyeydi ahını
Eylemezdi canib-i aynü'l-hayata iltifat
Dedi Cevri bu latif evsab ile tarihini
Oldu safi çeşme-i Pakize ab-ı hayat. 1048- (1638)

Çeşme bugün iyi bir durumda olmayıp, muslukları yoktur, teknesi kırıktır ve kırık kısımlar çimento ile doldurularak kapatılmaya çalışılmıştır. Suyu olmadığından dolayı akmamaktadır. Çeşme oldukça sade bir şekilde büyük kesme, beyaz küfeki taşından yapılmıştır. Kitabe kısmından bir oyuk kalmıştır. Vaktiyle burada bulunan kitabede "*Ve minel ma-i külli şey-in hayy"* ve "sudan bütün canlıları yarattık" manasındaki kuran ayetinin bulunduğunu *Mirat-ı İstanbul'*dan öğrenmekteyiz (Şekil5.77).

Şekil 5.77: Cihangir Camii'nin kuzey avlu duvarına bitişik çeşmesi, 2014

Caminin avlusunda kuzey duvarının kösesinde doğu duvarına yakın bulunan sarnıç ise uzun dikdörtgen bir plandadır. Daha önce de dikdörtgen planlı olan sarnıç, üzeri yuvarlak tonoz örtülüyken günümüzde tek meyilli çimento çatılı hale getirilmiş bir sıra taş, bir sıra tuğla örgülü bir durumdadır. (Şekil 5.78). Camiye paralel bir konumda yapılmıştır. Sarnıcın batıya bakan kapağının üzerindeki sivri kemerli boş bir kitabe yeri vardır. Avluya bakan cephesinde ise abdest musluk yerleri ve ayna taşları görülmektedir. Kitabe günümüze gelememiştir.

Murat itti hacı Hüseyin bu sarnıcı ve su için / Hacı musa yapıp ol hayratı hak rızasıiçin İkisinin dahi yarab ola ukbaları mamur şarabı cennet ver nasib eyle habibin için.Sene 1120 (1708/09). Bu kitabeden öğrendiğimize göre sarnıcı yaptıran kişi HacıHüseyin Yapan ise hacı Musa dır. Sarnıcın güneye bakan kısmından devam edenduvarın üzerinde abdest alma yerlerindeki ayna taşları altı adettir ve muslukları kopmuş çimento ile doldurulmuştur.(Avunduk,1986,s.145).

Hazire bölümüne girişte sol tarafta mermerden yapılmış bir şadırvan ve bir su kuyusuyla artık işlevini kaybetmiş bu tulumba üzerindeki Osmanlıca kitabeden kuyunun hicri 1894-95 de Sultan II. Mahmut un kızı Adile Sultan tarafından açtırıldığı ve 1900 de *Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın* tulumba ve şadırvanı yaptırdığı öğrenilmektedir. Bugün hala durmaktadırlar..Dikdörtgen biçimli kuyunun üzerinde beş satırlık kitabesi bulunmaktadır.(Şekil 5.79).

Şekil 5.78: Cihangir Cami'sinin avlu duvarına bitişik sarnıç ve penceresi üstündeki kitabe bölümü, sağda abdest musluk yerleri ve kırık ayna taşları, 2014.

Şekil 5.79: Cihangir Camisi'nin, Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın yaptırdığı hazire içindeki su kuyusu ve kitabesi, 2014.

Kitabenin okunuşu söyledir. Bismillahirrahmanirrahim aynen fiha tüsemma selsebilü Azime-i dar-i cinan olan Adile sultan Hazretlerinin Cihangir dergah-ı şerifine iş bu Biirima hayratıdır ruh-i şeriyfiyçün el-fatiha 1312, (Miladi 1895).

Kitabenindaha sade okunuşu şöyledir: ‘’Bismillahirrahmanirrahiym, aynen fihatusemma selsebila / Azime-i dar-ı cinan olan Adile sultan Hazretlerinin Cihangir Günüde-i hal-i gufran olan Gazi Osman Paşa’nın dergahı şerifi mezkura şadırvan ve demir Tulumba hayratıdır. Ruh-ı pür- fütühıyçün el fatiha. Sene 1318 (Miladi 1901). Ketebehu Mustafa ‘’(Ertuğ, 2006,s.771).

Bu kitabeden *Adile Sultan* tarafından 1312 de açtırılan su kuyusuna (1318) 1900/01 yılında da Gazi Osman Paşa tarafından bu tulumba ve şadırvan yaptırılmış olduğu anlatılmaktadır. .

Şekil 5.80: CaminiHazire cephesi, sağda hazireden bir görünüm ,2015.

Mehmet Avunduk tarafından yapılan ‘’*Cihangir Camii ve ÇevresininDeğerlendirilmesi’’* isimli 1986 yılı yüksek lisans Tez’inde, caminin Haziresi’nde bulunan mezar taşlarının, bulundukları konumu gösteren bir kroki bulunmaktadır. Bu krokiye göre Hazire’de 26 adet mezar taşı bulunmaktadır ancak bugün hazirede bu krokiye göre taşların bir kısmı kırık ve toprak altında bulunmaktadır.(Şekil 5.80). Hazire bu anlamda restorasyona muhtaç bir durumdadır. Hazirenin içinde bulunan beton türbenin içinde beş adet sanduka bulunmaktadır. Bunlardan sadece iki tanesinin önlerinde mezar taşları bulunmaktadır. Mehmet Avunduk’un tezinde bulunan fotoğrafta türbe içinde iki levhanın bulunduğu görünmektedir (Şekil 5.81). Günümüzde türbenin içindeki mevcut bu iki levha ağır hasarlı durumdadır. Caminin II. Abdülhamit tarafından yaptırılan onarımında Son

Cemaat Yerinin kapısı üzerine konulan kitabe ile mihrabın sağındaki duvarda asılı Mısrizade Ali Rıza Üsküdari'ye ait 1893-94 yılına ait siyah muşamba üzerine altın yaldızla yazılmış ta'lik levhada oldukça ayrıntılı şekilde gösterilmiş şeyhler silsilesinde Hasan Burhaneddin Efendi'nin posta oturuş tarihi 1611 olarak veridiğine göre tekkenin inşaası bu tarihte tamamlanmış olmalıdır. Tekkede şeyhi olan ve Halveti tarikatının Cihangiri kolunu kuran Hasan Burhaneddin Efendi ve damadı Fethullah Efendi'nin sandukaları bulunmaktadır. (Şekil 5.82). Caminin avlusunda bulunan ve sonra yanan zaviyenin şeyhi Hasan Burhaneddin Efendi vefatında cami yanına gömülmüştür.

Hasan Brhaneddin Efendi'nin vefatına *''Oldu Hasan Efendi Cennette de Cihangir 1074''*(M 1663/64)' tarihi düşürülmüştür. Yine *Hadikat'ül Cevami*'nin vermiş olduğu bilgiye göre Hasan Efendi Harput'ludur. Bursa'ya göç etmiş şeyh Ramazan Efendi'den feyz almış, 1068 (M..1657/58) 'de şeyhi ile İstanbul'a gelmiş ve Cihangir Camisi'ne bir zaviye bina ederek orada uzleti güzn (inziva) ederken 1074 (M.1663/64) 'de vefat etmiştir.

1864-65 yılında yandığı bilinen tekkenin içinde müstakil bir tevhidnamenin varlığını gösteren açık bir belge bulunmadıkça zikrin başından beri caminin içinde yapıldığı düşünülebilir.

Şekil 5.81: Solda Menmet Avunduk'un tezinde türbe içindeki iki levha,1986 sağ 2015 yılı. .

Mehmet Avunduk'un tezinde iki levhanın da kondisyon açısından iyi durumda olduğu görülmektedir. Bugün ise büyük levhanın yırtık, diğer levhanın ise bulunduğu çerçevede rutubet dolayısıyla kötü durumda olduğu anlaşılmaktadır.(Şekil 5.82).

Şekil 5.82: Cihangir Camisi'ninTürbesi'nde bugün aynı duvarda bulunan, Ya Hazret-i Pir-i Sani Hasan Burhaneddin Cihangiri Halveti kaddesallahü sırrahülali 1310 yazılı altın yaldız levha,2015.

Şekil 5.83: Yukarıda Cihangir Camisi Hazire'sinde Hasan Burhaneddin EfendiTürbesi, altta Hazire'de Tophane-i Amire'de görevli Ahmet Telat Paşa'ya ait bir 19.yy. kabri, 2015.

Kendinden sonra tekkeye Hasan Burhaneddin Efendi'nin damadı Fethullah Efendi şeyh olmuştur, daha önce ahşab olarak yapılan 1951 yılından sonra ve günümüzde betoanrme olan türbe dört tarafa birer pencereli bir binadır, (Şekil 5.83).

''Tekkelerin birtakım özel işlevlerinin dışında her zaman her örneğinde rastladığımız önemli bir nitelik olarak içlerinde sürekli olarak barınan şeyhlerin ve dervişlerin ikamet bölümlerinin yanısıra kısa bir süre için konaklamak isteyen yabancılara ayrılmış birer misafirhanelerinin bulunmasıdır'' (Doğan, 1977,s.65).

Hazire'nin bahçesinde 1999 depreminde köşe kulesinden kopup düşen taş parça (Şekil 5.84) ve 2000 yılında var olan, burada yaşayan kaplumbağa bulunmaktadır. (Şekil 5.85).

Şekil 5.84: Cihangir Camisi Hazire'sinin bahçesinde köşe kulesinden kopan taş tepeciği,2015.

Şekil 5.85: Caminin Hazire'sinde 2000 yılından beri yaşayan kaplumbağa, 2015.

6. SONUÇ

Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden sonra Anadolu Selçukluları'nca denenen merkezi planlı üzeri tek kubbe ile örtülü, önünde üç bölümlü son cemaat yerine sahip, çift minareli cami tipi daha sonra Osmanlı- Türk mimarlığında ele alınmış ve mimarlığın gelişmesinde ilk basamağı teşkil etmiştir.

Sürekli tekrarlanan ve geliştirilen bu cami tipleri 19. yüzyılda klasik Osmanlı camilerinden ayrılan özellikler göstermiştir ama genelde 19. yüzyıl yapıları bu devrin özelliklerinden etkilenmiştir.

Mimaride başlayan batılılaşma süreci binaların karakterlerinde doğal olarak değişimlere sebep olmuş 18. ve 19. yüzyıllar boyunca devam ederek yerini yeni klasikçi döneme bırakmıştır.

18. yüzyılda başlayan yabancı elemanlardan yararlanma özellikle askeri yapılarda olmuş ama sivil ve dini mimari de kendisini göstermiştir. Ancak dini yapılara yansıyan etkisini daha çok dekorasyon alanında gösterdiğini görmekteyiz. Bu yüzyılda eski plan şemalarından çıkıldığı, kütlenin görünümünde yükseliş etkisi, batı kökenli, yuvarlak ve dekoratif kemer formlarının benimsenmesi köşe kulelerine yeni biçimler verilişi gibi özelliklerin yanında dış ve iç cephelerde Barok ve Rokoko kaynaklı motiflerin kullanılışı kendisini göstermiştir.

Dönemde yabancı mimarlara görev verilirken bunlar Avrupa ile temasları neticesinde gerek eğitimleri gerekse kültürleri gereği, Barok, Rokoko, Ampir ve Neo-klasik unsurları kullanmışlardır.

16. yüzyıldaki yapımından sonra ve 17. yüzyıl ortasına gelindiğinde, cami hakkındaki kaynaklardan öğrendiklerimize göre ilk olarak cami ile sıbyan mektebi birlikte kurulmuştur. Yapıda 17. yüzyıl ortalarına kadar yani Evliya Çelebi yapıyı

görene bir değişiklik yapılmadıysa Çelebi'nin anlattığı şekilde bir yapıydı, yine Çelebi'nin bahsettiği tekke ve imaret yapıları ise günümüze gelememiştir. Cami yangınlardan sonra tamirler ve yeniden yapımlarla değişikliğe uğramıştır, ve orijinalliğini kaybetmiştir.

Orijinali Mimar Sinan tarafından yapılan , merkezi planlı tasarımı ile dikkat çeken cami içinde bulunduğu yüzyılın ve döneminin mimari özelliklerini geleneksel, klasik cami plan tipi ile göstermiştir.

Kare mekân üzerine kubbe tasarımı, tek minareli tasarım klasik Osmanlı camilerinde görülen plan şemasını tekrarlamıştır. Mimar Sinan'ın eserinden günümüze bir iz kalmamıştır, yapıyı 17. yüzyılda Evliya Çelebi dört köşe duvar üzerinde kubbesi kurşunla örtülü ve duvarlarında Mimar Sinan'ın ustalığının olduğundan bahseder. Eremye Çelebi, Cihangir Camisi etrafında basamakla çıkılan diğer binalaran ve caminin etrafındaki dairevi mevkideki odalardan bahsetmiştir. Caminin bu yüzyıldan kalma olabileceğini düşünebileceğimiz yapının kuzey ve güney yönünde bulunan yapıyı destekleyen istinat duvarları olabilir, bir sıra taş ve tuğla diziliş şekliyle eski dönemden kalma olduğunu düşündüren, coğrafyanın şartlarını düşündüğümüzde camiyi destekleyen bu duvarların bir kısmının da olsa orijinal olma ihtimali vardır.

19. yüzyılda cami tasarımında ana ve ek binadan oluşan yapılar bütünü uygulanmıştır. Ancak bu yapılırken ortaya düzgün bir plan şeması konulamamıştır. Son cemaat yeri yapının bütününe dâhil edilmiştir. Abdülmecit'ten itibaren pencere yüzeylerinin arttırılmaya başlaması kendini göstermiştir. Camilerde bu dönemde önem sırası dıştan içeriye doğru bir değerlendirmede kendisini göstermektedir.

Bu genel özelliklere göre Cihangir Camisi'ni değerlendirmeye çalışırsak, cami dış cephe özellikleriyle Barok üslup özelliği göstermektedir. Cami, kare planlı ana mekân ve revaksız küçük avlusu ve son cemaat yeriyle klasik Osmanlı şemasını korumakla birlikte, kubbeyi taşıyan dört büyük kemer, akantus yapraklı bezemeler iki katlı ağırlık kulelileri ile de Barok özellikler göstermektedir. Taşıyıcı özelliğinden arınmış cephelere çok sık olarak yerleştirilen pencereler, plastırlar ve gömme sütün görünümünde gömme ayaklar Antik dünyanın sadelik, sağlamlığı yeniden keşfeden, yeni klasikçi bir yaklaşım göstermektedir. Böylece dışta bütün cephelerde zengin fakat dengeli bir dekoratif etki ve hareketlilik sağlanırken içte de bunun karşılığı olarak uyumlu bir biçimde kurulan büyük ve ferah bir iç mekân etkisi yaratılmıştır.

Sonuç olarak yapıyı Osmanlı geleneksel mimarisiyle birlikte, dışarıda ve içte uygulanan sade uygulamalarla Barok anlayış ve yenilikçi yaklaşımın bulunduğu üslüplar topluluğu olarak değerlendirmek mümkündür.

Cihangir Camisi'nin bir 19. yüzyıl yapısı olduğu göz önüne alındığında plan formunun, sade ve basit yapısındaki en önemli unsur kubbenin taşıma sistemi olmuştur. Buna bağlı olarak da verilmek istenen üslubu yansıtan öğeler kullanılmıştır.

Osmanlı Mimarlığı'nda tek kubbeli çok cami yapılmış ve kubbe çeşitli biçimlerde taşınmıştır. Cihangir Cami'si planında yapılmış olan camilere bir örnek olarak, Kanuni sultan Süleyman'ın 1558 de ölen kızı ve Şehzade Cihangir 'in kız kardeşi Mihrimah Sultan için Edirnekapı'da yaptırmış olduğu camiyi görüyoruz. Burada da kubbe dört payeden gelişen hafif sivri kemerlere oturtulmaktadır. Burada işaret edilen Barok gelişmenin bir halkası, Osmanlı Devleti'nin batı etkisine girdiği dönemde tekrar ortaya çıkmıştır. Bu eser 1755' de yapılan Nur-u Osmaniye Camisi'dir. Selimiye Cami'sinde ise benzer özellikler olarak cephelerde kemerler ve köşe kuleleri belirgin şekilde kullanılmıştır. Abdülmecit zamanında yapılan ve 1853 de tamamlanan Dolmabahçe Camisi de, cephecilik anlayışı, kubbenin oturduğu kemerlerin yarım daire formu ve pandantiflerin iyice açığa çıkartılmasıyla Barok gelişmeye örnek olmaktadır.

İncelemiş olduğumuz Cihangir Camisi'nin ilk olarak 1559–60 yılında Mimar Sinan tarafından yapıldığını, Evliya Çelebi'nin tarifine göre de kare planlı tek ve ahşab kubbeliancak duvarlarının kagir olduğunu bilmekteyiz. Geçirdiği yangınlarla her defasında yenilenerek günümüze ulaşabilmiştir.

Mimar Sinan yapısı orijinal ilk cami, 1823 Büyük Tophane yangınında yeniden inşa edilip genişletilmesi, daha sonra 1873-74 yılında tamamen yanıp yıkılması ile ve son olarak 1890-93 yıllarında yeniden ve yeni bir mimari tarzda yapılmasıylaFiziksel olarak,1.2. ve 3.Cihangir Cami'leri olarak niteleyebileceğimiz üç farklı mimari şekilde bulunduğu görülmektedir. İlk yapıldığı 1559/60 yıllarından 1590, Necipoğlu, Sinan Çağı kitabındaki suluboya pnorama resmindeki tek,düz çatılı kubbe ve minareli görünen haline, 1819 Melling Gravüründeki aynı şekilde görünen haline, 1823 yılında yanıp 2. kez yeniden genişletilerek yapılışından sonra elimizdeki en erken fotoğrafının bulunduğu 1855-56 J.Robertson fotoğrafına, 1855 yılından

1862,1865,1870 yılları F.Bedford, P.Sebah, fotoğraflarına, 1870 yılından 1873-74 yılında tamamen yanıp yıkılmasından sonra iskelesinin kurulu olduğu 1885 G.Berggren fotoğrafı yılına, 1885 yılından Sultn II. Abdülhamit'in Albümündeki 1890-93 yılı Abdullah Freres fotoğraflara kadar olan zaman boşluklarında mimari tarzı hakkında kesin bilgiler olmasına imkan yoktur.

Son olarak da yine tek kubbeli ve tek minareli olarak olarak inşa edilen Cihangir Cami'sinin değişmez tasarımı bu olsa gerektir. Yapının 19. yüzyıldaki Müteahhiti Üsküdar'lı Hacı Yani Kalfa'dır. Minaresinin taş ustasıı Todori Kalfa'dır, 1971 yılında yapılan ikinci minarenin 1978 yılında yıklarak , 1981 yılında Vakıflar İdaresi tarafından orijinali örnek alınarak yapılmıştır

Geçirdiği her dönemde devrinin üslubuna göre de biçimlenmiş olması muhtemel cami, son yapımıyla da Osmanlı Mimari'sinin Batı etkili döneminin son halkalarından birini oluşturmaktadır. Kayitlardan bildiğimize göre Osmanlı Devleti'nin saray ve kamu binalarının yapımında eskiden beri Ermeni mimarlar da görev almaktaydı, Hassa Mimarları Ocağı kadrosunda gayrimüslimler arasında Ermeni mimarlar da bulunurdu, mimarlıkta kararlı bir biçimde Batı normlarına yöneliş en fazla 19. yüzyıllda yaşanmıştır. Batı'daki karşılıkları örnek alınarak da yapılan bu yapılarda , Batı'da geçerli olan üslüplar kullanılmış, tarihsel bir bakış açısıyla , seçmeci, yeni klasik , yeni Gotik, yeni Rönesans, yeni Barok hatta yeni Bizans usluplarında binalar yapılmıştır. Bu binaların bir bölümü kendi ülkelerinin sefarethanelerini inşa etmeye gelen ve daha sonra İstanbul'da kalarak başka işler alan yabancı mimarlar tarafından yapılmıştır. 19. Yüzyılda Ermeni Balyan ailesi mimarları , başından beri sarayın inşaatlarını gerçekleştiriyorlardı, yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da padişahların yaptırdığı camilerin bir kısmıonların eseriydi, Levanten , Rum, ve başka Ermeni mimarlar da yapı faaliyetlerinde bulunmaktaydı.

Bir saltanat camisi olarak, batı etkili süslemeleri bir kenara bırakırsak, bu yapımız plan tasarımı açısından tek kubbeli ve üç bölümlü son cemaat yeriyle klasikleşmiş Osmanlı Mimarlığına bir dönüşü ifade etmektedir. Yapının Dolmabahçe Camisi ile olan yakın benzerlği ve dönemin mimarlık anlayışı ve gerçekleşen mimari eserlere bakıldığında Cami''nin sadece kendisine bakıldığında bile açıkça görünen ve elimizdeki belgeleri ortaya koyduğumuzda Cami'nin yapımında, Yani Kalfa, Todori kalfa adlı gayrimüslim kalfaların usta ve müteahhit olarak Cihangir Camisi'ne ait BOA'deki belgelerde yer aldığını, caminin yapımını üstlendiklerini

görmekteyiz. Bürokratik kurumlara ve Balyanlar'a bağlı seçkin kalfa mimarlar arasında , Tanzimat dönemi boyunca bazı kalfalara önemli roller verilmiştir. Ebniye Meclisi çok sayıda Rum ve Ermeni kalfadan oluşuyordu , ayrıca 19. yüzyılda üç kalfanın İsfehan, Ohannes ,ve oğlu Artin, Evkaf-ı Hümayun'a cami inşaatı projelerini idare etmek üzere maaşla atanmışlardı (BOA,MSM,23/592). Dolayısı ile bu dönemin, 19.yüzyılın ortasında gayrimüslim ve 19. yüzyıl sonlarında da yabancı mimarların ya da kalfaların hâkimiyeti süphesizdir. 19.yüzyılın büyük bölümü boyunca Osmanlı İmparatorlupu'nda saray mimarlığından sorumlu olmalarına rağmen , Balyan Ailesi üyelerine mimarbaşı ünvanı verilmemiş , ancak Sarkis Bey Balyan'a 1878 yılında II. Abdülhamit tarafından Ser Mimar-ı Devlert ünvanı verilmiştir. Baş mimarlarının Balyanlar olması sebebiyle de, bu yapının Pars Tuğlacı'nın Balyan Ailesi'ne ait eserlerin olduğu listede yer almasa da büyük olasılıkla Balyan Ailesi'nin Sarkis Balyan Bey'in bir eseridir. Ailenin Paris ile kurduğu bağlantılar, kendi yerel gayrimüslim cemaatleriyle ilişkileri içersinde üstlendikleri rol, bu kalfaların hem önde gelen bir imparatorluk ferdi , hem yerel birer gayri müslim, hem de son gelişmelerin farkında birer Parisli olarak bu bağlantıları, etkilenmeleri ve rolleri nasıl biraraya getirdiklerini açıklamaktadır, Bir yandan da 19. yüzyılda kimliklerinin yeni yönlerini , mimari üretimin daha eski ve geleneksel yöntemlerini ve mevcut sistemlerini yeniden canlandıurmak için nasıl kullandıklarını bu yapıda da görmek mümkündür. Balyanlar 19. yüzyılda faaliyet gösteren en önde gelen kalfa mimarlar olarak ve saray kaynaklı işlerin onların elinde oluşuyla Konumlarına padişah tarafından atandıkları ve mimarbaşı olarak statülerinin padişahın himayesine tabi olduğundan, bu durum Balyan Ailesi'nin önceki kuşaklarının sarayda hizmet verip yeteneklerini kanıtlamalarının ardından olmuştur. Birçok açıdan ‘'Osmanlı Hassa Mimari '' kimliğinin gerçek mirasçıları Balyan'lar olmuşlardır.

KAYNAKLAR

Afyoncu, Fatma., (2001). *18.yy da Hassa Mimarları Ocağı*,T.C Külltür Bakanlığı eserleri, Ankara, s.2,12.

Anonim., (2006). *Konstantiniyye'den İstanbul'a 19.yy Ortalarından, 20.Yüzyıla Boğaziçi fotoğrafları,* Pera Müzesi.

Ağsakallı, Özlem., (2007). Öztel, Cihangir Mahallesinin kent dokusundaki değişimler ve Kentsel Tasarım Önerileri, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi yüksek lisans tezi,ist.

Ağır, Aygül, Belge 2, archives Nationales AJ.52, no:917 de kayıtlı olan belge, s.66 Afife Batur'a armağan, Balyanlar'ın Eğitimleri Üzerine Notlar , s,65-66.

Ağır, Aygül,(2005). Afife Batur'a Armağan , Balyanlar'ın eğitimleri Üzerine Notlar, Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları,Literatür Yayınları, s.65-70.

Aslanapa, Oktay., (1966). *Osmanlı Mimarisi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.s.123,124,129.

Aslanapa, Oktay, (1966) .*Osmanlı Mimarisi*, s.131 ,137,139,140.

Asırlar Boyunca İstanbul., (1953). Cumhuriyet Gazetesi ek, yılı belli değil, s.166.

Arlı, Haluk, *Cihangir Cami, Dünden bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt2, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul, s.431,433.

Atıl,Esin, (1986*).* *Süleymanname*, New York, Topkapı Sarayı Müzesi,s.168,169

Ayvansarayi, Hüseyin Efendi.,(2001). *Hadikat'ül-Cevami,* İstanbul camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar, Haz.Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları.

Avunduk, Mehmet., (1986). Cihangir Camisi ve Çevresi'nin Değerlendirilmesi , İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü Yüksek Lisans Tezi,.

Banoğlu, Niyazi Ahmet., (2007). *Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri*, İstanbul Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, İstanbul 2007.

Batur,A., (2000).Semra Ögel'e armağan, Mimarlık ve Sanat tarihi Yazıları,Raımondo D'Aronco'nun istanbul'daki Restorasyon çalışmaları, Ege yayınları,İstanbul.

Cezar, Mustafa., (1963).*Osmanlı Devrinde İstanbul Yangınlar ve Tabi Afetler*,Türk sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemesi,s.52,İstanbul..

Çelik, Gözde., (2000). İstanbul'da 19.yüzyıl Abdülmecid Camileri, Yüksek Lisans Tezi, s.9-15.

Dağdelen, İ. (1999). Jacques Pervititch Sigorta Haritaları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul,

Dağdelen İ. (2006).Alman Mavileri, 1913-14 I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları, İstanbul: Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul.

Danişment, İ. H., (1972). İzahlı Osmanlı Tarihi , Türkiye yayınevi, İstanbul, s.48

Denel, S., (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri* , ODTÜ, Ankara, 189.

Duhani, S,N., (1982). *Eski İnsanlar Eski Evler*, 19. yüzyıl sonunda Beyoğlu'nun Sosyal topografyası, İstanbul, s. 49.

Doğan, Ahmet Işık.(1977). *Osmanlı Mimarisinde Tarikat yapıları*, Tekkeler Zaviyeler ve Benzer nitelikteki Fütüvvet yapıları, Ahmet Işık Doğan, İTÜ, Mim Fak. Yayınları s.65

Eldem,Ethem., (2011).Batılılaşan İstanbul'un Ermeni Mimarları , Öteki Mimarları Keşfetmek ,s.16 .

Eldem, Sedat Hakkı., (1979).*Köşkler ve Kasırlar III*, Devlet GSA, Mimarlık Bölümü Kürsüsü, s.432 15- Saner Turgut, 19.Yüzyıl İstanbul Mimarlığında Oryantalizm, 1998, İstanbul, Pera ,s.43.

Eldem, Sedat Hakkı., (1979).*Boğaziçi Anıları*, İstanbul , J. Roberson'un resmi,s.11.

Eremya, Çelebi., (1952). (Kömürcüyan), *İstanbul Tarihi*, XVIII. Asırda İstanbul , İstanbul 1952, s.43.

Ertuğ, Necdet., (2006). İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı, 3.cilt, istanbul su ve kanalizasyon idaresi, forart basımevi,.s.770.

Erzen, Jale N.,(1996). *Mimar Sinan, Estetik Bir Analiz*, Şevki Vanlı Yayınları ,İstanbul , s.56.

Evliya Çelebi., (1976). *Seyahatname* Cilt 1-2, Sadeleştiren Necati Aktaş, Üçdal Neşriyat, İstanbul Üninersitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, s.54.

Evliya Çelebi Seyehatnamesi., (2006). Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, Çelebi, İstanbul, Vol 1, YapıKredi Yayınları, s.395,396.

Eyice, Semavi., (1976). *Bizans Devrinde Boğaziçi*, İstanbul, s.15.

Eyice, Semavi., (1962). *İstanbul Minareleri*, istanbul, Güzel Sanatlar Akademisi, Türk Sanat Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Fischer, Erik., (2009**).** *Melchior Lorck, The Constantinople Prospect,* vol.4,The Royal Library, Copenhagen.

Gurlıtt,Cornelıus, (1999). İstanbul'un Mimari Sanatı, Çev. Rezan Kızıltan, s.82.

İnalcık, Halil., (2006). *Osmanlı imparatorluğu'nun değişen Yüzü***,** İstanbul.

İncicyan, G., (1976).*18.Asırda İstanbul***,** Tercüme ve Notlar, Hrand D. Andreasyan, 2. baskı, İstanbul fatih Cemiyeti, İst.Enst. Yay. 43, İst, s.112,113.

İslam Ansiklopedisi., (1993).Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 7, İstanbul,s.553.

İstanbul'daki Osmanlı Mimari Eserleri., (2000). İstanbul . Valiliği il Kültür Müdürlüğü,,s.86,87.

İstanbul'un Çeşme ve Sebillerive Kitabeleri ile 1165 çeşme ve sebil., 2005. Affan Egemen arıtan yayınevi s.232.

İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyatı..,(2006).3.cilt, istanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, Forart basımevi,s.496.

İstanbul'un 100 Fotoğrafçısı .,(2013**).** İBB, Kültür A.Ş.

Koçu, Reşat Ekrem., (1965). İstanbul Ansiklopedisi, Hikmet Şinasi Önül ,Cihangir Maddesi,Ercan Matbaası, 7.Fasikül,89, s.3563,3564,

Konstantiniyye'den *İstanbul'a,19.yy ortalarından 20.yüzyıla Boğaziçi'nin Rumeli Yakası Fotoğrafları* ., (2010). Pera Müzesi s.27.

Konyalı İbrahim Hakkı,(1950),*Mimar Koca Sinan'ın Eserleri,* İstanbul,s.77

Kuban, Doğan., (1998). *Osmanlı Dini Mimari'sinde Mekân Teşekkülü*, Güven Yayınları, İstanbul, s.102.

Kuran Abtullah., (2012). *Selçuklulardan Cumhuriyet'e Türkiye'de Mimarlık Yayınları*, Çiğdem Kafesçioğlu, Lucienne Thye Şenocak, Timur Kuran,iş Bankası Kültür Yayınları, s.537.

Kuran Abtullah., (1986).*Mimar Sinan* , Hürriyet Vakfı Yayınları.

Kuran, Timur., (1985). *Osmanlı ve Batılılaşma.*

Marmara, Rinaldo., (2006).*Bizans İmparatorluğu'ndan günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Klisesi, ,*Saaadet Özen.

Necipoğlu, Gülru., (2013).*Sinan ÇağıOsmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ortaylı, İlber., (1999). İmparatorluğun en uzun yüzyılı, ikinci Baskı Araştırma İnceleme dizisi , İletişim Yayınları , İstanbul.s.90.

Osmanlı Bankası Arşivi, No: FFT261023, Cihangir Camii, s.53-54.

Ögel, Semra., (2005). *Afife Batur'a Armağan,* Osmanlı Mimari Tasvirlerinde Hayal ve Gerçek: Cihangir Cami Kabartması , İst, s.75,76.

Özel, Sibel., (2000)**.** Dolmabahçe Bezm-i alem Valide sultan Camisi, İTÜ Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans Tezi.

Öz,Tahsin., (1962). *İstanbul Camileri*, Ankara, s.25.

Pamuk, Şevket., (1990). *Osmanlı –Türkiye İktisadi Tarihi*, Gerçek yayınevi,İstanbul

Pamuk, Orhan., (2006). Nobel Ödülü konuşması.

Pamuk, Orhan., (2007). *Other Colors*, New York.

Pamuk Orhan. ,(2010). *Manzaradan Parçalar*, *Hayat,Sokaklar, Edebiyat*, s.129-31

Priquet Catherina,*İstanbul Fotoğrafçılar, Sultanlar 1840-1900.*,(2014).Koleksiyon Piere de Gigort, çev. Saadet Özen.

Salman, Can., (2006).19. Yüzyılda Osmanlı Mimarlığı'nın Teşkilat Yapısı ve Balyanlar, 150. Yılında Dolmabahçe uluslar arası Sempozyumu 23-25 Kasım.

Semra Ögel'e Armağan., (2000). *Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Kitaplığı, İstanbul, s.65,71,72.

Sezgin, Haluk., (1984).*Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış*, MSÜ, Mim. Fak. Yay. No:5, İstanbul. 1984.

Songut, Lisa ., (2015). Balyan ailesi mensubu kişisel söyleşi. 07.01.2015.

Sönmez, Zeki., (1988).*Mimar Sinan ile ilgiliyazmalar , belgeler*,Yardımcı Doç. Dr. MSYÜ, Istanbul, s.37.

Şahsuvaroğlu, Haluk., (1986).*Boğaziçi'ne Dair*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, s.26-34.

Şenyurt, Oya., (2012).*İstanbul Rum Cemaatinin Osmanlı Mimarlığındaki Teslimiyeti*, Tarih ve Uygarlık Dizisi, Istanbul, s.137.

Tanman, Baha., (2015). kişisel ropörtaj, 07.01.2015.

Tuğlacı, Pars, (1993).(1*Osmanlı Mimarlığı'nda Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi*, İstanbul, s5,.255,257.

Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Cihangir camisi arşiv dosyası.

Wharton, Alyson.,(2010).*Batılılaşan İstanbul'un Ermeni Mimarları*, *Batılılaşma Sürecinde Osmanlı Mimarının Kimliği*,s.18-19

.

Wolfgang, Müller, Wiene., (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası 17.yy. Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, Çev. Ülker Sayın ,Yapı Kredi Yayınları, İst.

Wharton, Alyson, (2015) **.** *The Architects of Otto(man Constantinople, The Balyan Family and the History of Ottoman Architecture*, London.

Yapımları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi., cilt III, Cihangir Maddesi.

Yerasimos, Stefanos., (2005). Afife Batur'a Armağan, Mim.ve sanat Tarihi Yazıları, 15,16, yüzyıl Osmanlı Mimarları, Şubat , s.37.

Url-1 www.wikipedia.com.tr, Belvedere,alındığı tarih 01.07.2015

Url-2<www.envanter.gov.tr>, İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri, anıt/ index/ detay, 51062, alındığı tarih 07.01.2014.

Url-3 www.ibb.gov.tr, Cihangir Camisi, alındığı tarih 20.01.2014

Url-4www.royalcollection.org.uk/collection/2700994,mosque-of-Tophana-İstanbul-Turkey, alındığı tarih,19.03.2014.

Url-5 www.wikipedia.com.tr,''Cihangir Mosque''alındığı tarih, 10.01.2014

Url-6 www.istanbul.com tr, Cihangir District'', alındığı tarih,19.03.2014

EKLER

EKA: VAKIFLAR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ YAZIŞMA

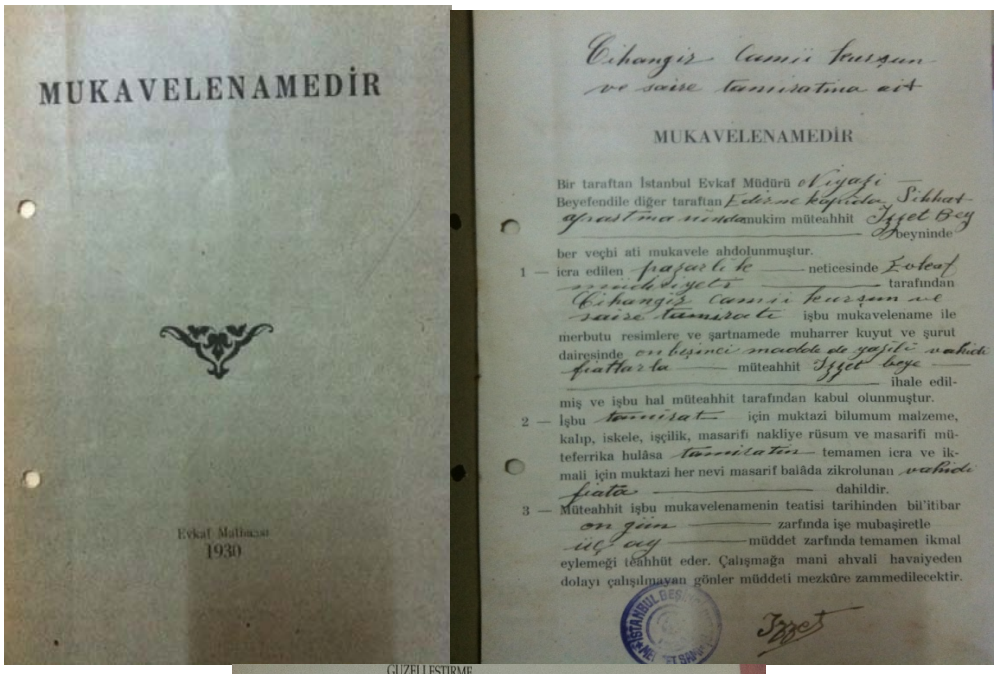
EK B: MEVCUT LEVHA LİSTESİ

EK C: B.O.A ARŞİV BELGELERİ

EK D: B.O.A ARŞİV BELGELERİ 2

EK E : CİHANGİR CAMİSİ ZAMAN ÇİZELGESİ

EK A : Vakıflar Bölge Müdürlüğü dosyalarındaki sözleşme ve yazışma.

MUKAVELENAMEDİR

Evkaf Matbaası
1930

Cihangir camii tevsiin
ve saire tamiratına ait

MUKAVELENAMEDİR

Bir taraftan İstanbul Evkaf Müdürü Vişafi —
Beyefendile diğer taraftan Fatih kaymakamından Sıhhat-
Ayastefanos mahallesinde mukim müteahhit İzzet Bey
beyninde

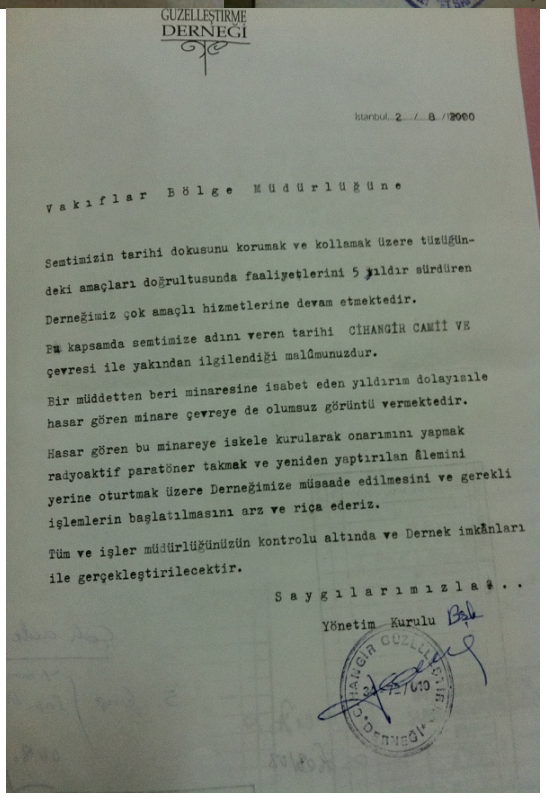
ber veçhi ati mukavele ahdolunmuştur.

1 — icra edilen fenni keşif neticesinde Evkaf
umum müdürlüğü tarafından
Cihangir camii tevsiin ve
saire tamiratına işbu mukavelename ile
merbutu resimlere ve şartnamede muharrer kuyut ve şurut
dairesinde on beşinci maddede yazılı makbul
fiatlarla müteahhit İzzet beye
ihale edil-
miş ve işbu hal müteahhit tarafından kabul olunmuştur.

2 — İşbu tamirat için muktazi bilumum malzeme,
kalıp, iskele, işçilik, masarifi nakliye rüsum ve masarifi mü-
teferrika hulâsa tamiratın temamen icra ve ik-
mali için muktazi her nevi masarif balâda zikrolunan makbul
fiatlara dahildir.

3 — Müteahhit işbu mukavelenamenin teatisi tarihinden bil'itibar
on gün zarfında işe mubaşiretle
üç ay müddet zarfında temamen ikmal
eylemeği teahhüt eder. Çalışmağa mani ahvali havaiyeden
dolayı çalışılmayan günler müddeti mezkûre zammedilecektir.

İzzet

GÜZELLEŞTİRME
DERNEĞİ

İstanbul 2 / 8 /2000

Vakıflar Bölge Müdürlüğüne

Semtimizin tarihi dokusunu korumak ve kollamak üzere tüzüğün-
deki amaçları doğrultusunda faaliyetlerini 5 yıldır sürdüren
Derneğimiz çok amaçlı hizmetlerine devam etmektedir.
Bu kapsamda semtimize adını veren tarihi CİHANGİR CAMİİ VE
çevresi ile yakından ilgilendiği malûmunuzdur.
Bir müddetten beri minaresine isabet eden yıldırım dolayısıyle
hasar gören minare çevreye de olumsuz görüntü vermektedir.
Hasar gören bu minareye iskele kurularak onarımını yapmak
radyoaktif paratöner takmak ve yeniden yaptırılan âlemini
yerine oturtmak üzere Derneğimize müsaade edilmesini ve gerekli
işlemlerin başlatılmasını arz ve rica ederiz.
Tüm ve işler müdürlüğünüzün kontrolu altında ve Dernek imkânları
ile gerçekleştirilecektir.

Saygılarımızla...

Yönetim Kurulu Başk.

CİHANGİR GÜZELLEŞTİRME DERNEĞİ

EK B : Cihangir Camisi'nin mevcut bulunan 9 adet levhasının listesi.

Levha 1 -.mihrabın üzerinde yer alan levha
Kalallahu teala ,Bismillahirrahnirrahim ,İnne's-salate tenha ani'l-fahşai ve 'lmünker velezikrullahi ekber,Sadakallahü'l – azim,Ketebehu Hasan Rıza .
Hicri 1310, (Miladi1893)

Levha 2- Küllema dehale aleyha zekeriyye'l- mihrab
Altın Yaldız levha , yazı türü Sülüs-istiif,sure adı :Ankehut sure no:29, Ayet no:45.

Levha 3- Kubbe eteklerinde yer alan yuvarlak levha
Allah, cellecelalu

Levha 4- Kubbe eteğinde yer alan yuvarlak levha
Ebubekir, essıddık raduyallahuan

Levha 5- Kubbe eteğinde yer alan yuvarlak levha
Osman, raduyallahuanhu

Levha 6-Kubbe eteğinde yer alan yuvarlak levha
Muhammed, aleyhisselam

Levha 7- Kubbe eteğinde yer alan yuvarlak levha
Ömer ül Faruk radiyallahu teallaanhu

Levha 8- Kubbe eteğinde yer alan yuvarlak levha
Ali Radiyallahuan

Levha 9- Son cemaat yeri harim girişinde kapı üzerindeki levha
mermer blok üzerine hak edilmiştir.

Selamün aleyküm bima sabertüm feni'me ukbeddar
Ketebehu Şevki
Hicri 1307 (Miladi1890)

EK C: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 191116, Tarih : 30/04/2007

İmaj no: EV_d_19116_00002

EV.d 19116

Cihangir Camii şerifi tamiratında iki yüz seksen bir senesi Rebiülevvelinin on dokuzuncu Pazartesi [22 Ağustos 1864]gününden Cemaziyelahirenin yirmi altıncı gününe [26 Kasım 1864] kadar istihdam ettirilen memurîn ve amele ücüratıyla mübayaa olunan eşyanın icab eden bahalarını mübeyyin ber-vech-i müfredat defteridir.

Memurîn ücüratı

Katip İsmail Efendi, hafta 150 kuruş, 10 haftahâ, 1500 kuruş
Üsküdarlı Heci Yani Kalfa, hafta 250 kuruş, 10 haftahâ, 2500 kuruş
Mutemed ve Anbari İsmail Ağa, hafta 75, 10 haftahâ, 750 kuruş
Cem‘an yükun 4750 kuruş

Amele Ücüratı

Yevmiye-i Neccarân

Kuruş	**Esame**	**Fiyat**
1450	58	25
3978	221	18
5428		

Yevmiye-i Sıvaciyân

Kuruş	**Esame**	**Fiyat**
900	45	20
1576	96	16
1436		

Yevmiye-i Nakkaşân

Kuruş	Esame	Fiyat
520	26	20
1760	110	16
2280		

Yevmiye-i Kalemkarân

Kuruş	Esame	Fiyat
0420	14	30
1140	57	20
1560		

Yevmiye-i Duvarciyân

Kuruş	Esame	Fiyat
0820	41	20

EK C: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 191116, Tarih : 30/04/2007

Yevmiye-i Râh-ı âbî
Esame 2, fiyat 15
30 kuruş
Yevmiye-i Kurşunciyân
Esame 16, Fiyat 20
320 kuruş

Yevmiye-i lağımcı
Esame 39, fiyat 15
585 kuruş
Yevmiye-i Doğramacı
Esame 11, fiyat 16
176 kuruş
Yevmiye-i Rençberân

Kuruş	Esame	Fiyat
570	38	15
250	25	10
2080	260	18
3115	445	7
6015		

Ücret-i Rendeci
140 kuruş
Ücret-i takım-ı atîk ve cedîd cam
200 kuruş
Ücret-i tathir-i cam
1140 adet, fiyat 6 para
171 kuruş
Ücret-i Horasancı
Küfe 400 adet, fiyat 50 para
500 kuruş ma'âşa nâil olmuşdur.
Cem'an yekun: 24421 kuruş

MÜBAYA'AT

Kaba kireç Kuruş	Kantar Adet	Fiyat
1608 kuruş 10 para	195 adet	8 kuruş 10 para
720 kuruş	80 adet	9 kuruş
2328 kuruş 10 para		

EK C: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 191116, Tarih : 30/04/2007

Koğa 4 adet, fiyat 7,5 kuruş
30 kuruş

Kürek 6 adet, fiyat 3,5 kuruş
31 kuruş

Küfe 6 adet, fiyat 2,5 kuruş
30 kuruş

Kazma 3 adet
35 kuruş

Ihlamur 3 deste
30 kuruş

Bel	Kargı	Kalbur
15 kuruş	1 adet	
22 kuruş		

Kebir fıçı 3 adet
38 kuruş

Asma kilit 1 adet
3 kuruş

Çapa 1 adet
12 kuruş

Kazma ve Çapa sapı 4 adet
10 kuruş

Karfice 110 adet, fiyat 3 kuruş
330 kuruş

Toprak ıbrık 8 adet
8 kuruş

[...] 180 kıyye, fiyat 2 kuruş
360 kuruş

Oluk mismarı
5 kıyye, fiyat 4 kuruş
20 kuruş

Malta tuğlası 4 adet, fiyat 4,5 kuruş
18 kuruş

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 191116, Tarih : 30/04/2007

Kerpiç tuğlası 500 adet, fiyat beher yüzü 22 kuruş110 kuruş

A‘lâ ustübiç

Fiyat	Adet	Fiyat
250 kuruş	2	125 kuruş
162 kuruş	27	6
413		

Kaba üstübiç 126 kıyye, fiyat 20 kuruş
63 kuruş

Revgan-ı zift 36 kıyye, fiyat 8 kuruş
288 kuruş

Kaynamış bezir 47,5 kıyye, fiyat 9 kuruş
327 kuruş

Çiğ bezir 79,5 kıyye, fiyat 8
636

Takoz fırçası 4 adet
50 kuruş

Fitil 1 kıyye
130 kuruş

Mermer kireç 40 keyl, fiyat 6
240 kuruş

Desti bardak 2 adet
5 kuruş

Siyah boya 53 kağıt, fiyat 30 para
26,5 kuruş

Sarı boya 25 kıyye, fiyat 2 kuruş
50 kuruş

Adi fitil 1 kıyye
3 kuruş

A‘lâ fitil 4 kıyye, fiyat 7 kuruş
28 kuruş

Tutkal 9 kıyye, fiyat 7 kuruş
63 kuruş

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 191116, Tarih : 30/04/2007

Camcı karficesi 1 kıyye
12 kuruş

Mahlût cam 247 adet
1077 kuruş

Köprü ve reze 30 çift
30 kuruş

Manastır koğuşu 450 adet, fiyat 1,5 para
675 kuruş

Haron tahtası 210 adet, fiyat 2,5 kuruş
525 kuruş

İki çırpı kalas 40 adet, fiyat 8 kuruş
320 kuruş

Raht takım, 5 adet, fiyat 3 kuruş
15 kuruş

Çinko 20 kıyye, fiyat 6 kuruş
120 kuruş

Demir yular 30 adet, fiyat 1 kuruş
30 kuruş

Kiremit		
Kuruş	Adet	Kuruş
480	4000	120
625	2500	130
1105		

Yedirme 7 kıyye, fiyat 6 kuruş
42 kuruş

Siren 1 keyl
10 kuruş

Elek 1 adet
4 kuruş

Varaka-i sahîha
5 kuruş

Alçı 1 keyl
6 kuruş

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 191116, Tarih : 30/04/2007

Sicim 1 kıyye
3 kuruş

Mavi boya 1 kıyye
7 kuruş

Çanak çömlek
5 kuruş

Saman 60 kıyye, fiyat 16 para
24 kuruş

Natron 1 kıyye
16 kuruş

Kaba hasır		
Kuruş	Adet	Kuruş
138	24	530
55	10	5,5
193		

Bekçi odasıyla kayyım dolabına kilit 2 adet
30 kuruş

Yeni kalıp 4 kıyye, fiyat 3 kuruş
12 kuruş

Kebîr sünger 1 adet
5 kuruş

Ma'a nakliye süzme kireç 200 kıyye
35 kuruş

Beraçul vesaire için üstadiye-i demirci 61 kuruş

Üstadiye-i oluk ve boru 60 kuruş

Kanâdîl rençberlerinin maiyyet ve tathirine verilen 80 kuruş

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 19123 0002-3, Tarih : 30/04/2007

İmaj no: EV_d_19123_00002-3

EV.d 19123

Cihangir Cami-i şerifinin Mahfil-i hümayunuyla yemîn tarafında bulunan çatının hedmiyle derun ve birun-ı cami-i şerif ve hademe odalarıyla mekteb-i şerif ve sair muhtac-ı tamir bulunan mahalleri keşf ve muayene olunarak mikdar-ı masarıfını mübeyyin keşf-i evvel defteridir.

Fi 28 Ra sene [1]281[1864]

Cami-i şerif-i mezkurda tamir olunacak mahallerinin masarıfı

Kubbesi etrafında ahşab kurnizeleri harab [çürük bölüm] tamiri ve cam çerçevelerinin tesviyesiyle [çürük bölüm]

Kadden 2 zirâ‘

Terbî‘î 200 zirâ‘, fiyât 3

600 kuruş

Mevcud aleminin tezhîbiyle mahalline vaz‘ı

750 kuruş

Kubbe üzerinde mevcûd kurşunlarından bazıları zevb olunarak mahalline ferşi

15 adet elvâh, fiyat beheri 18 kuruş

235 kıyye, fiyat 1

235 kuruş

Câmi‘-i mezkûr tarafeynine mevcud enkazıyla mahlûta atîk kurşunları zevb olunarak çatı ilavesi

Tûlen 24 zirâ, 21 zirâ‘

Arzan 3 zirâ‘, 3 zirâ

Terbî‘î 135 zirâ‘, fiyat 15 kuruş

2025 kuruş

Son cemâat mahallinin iki tarafında olan çatıya kadar enkazıyla mahlut atîk kurşunları zevb olunarak çatı ilavesi

Tûlen 6 zirâ‘, 6 zirâ‘

Arzan 3,5 zirâ‘, 3,5 zirâ‘

Terbî‘î 42 zirâ‘, fiyat 15 kuruş

630 kuruş

Mevcud taş ve hâlis harcla mezkur çatıya kadar duvar ilavesi

Tûlen 30 zirâ‘, 30 zirâ‘

Kadden 2,5 zirâ, 2,5 zirâ‘

Arzan 18 zirâ‘

Terbî‘î

150 zirâ‘, fiyat 15 kuruş

2250 kuruş

Fesh olunan mahfil-i hümâyûn tarafında lamba mahalline kerpiç tuğlasından halis harcla dolma duvar inşası

Tûlen 5 zirâ‘

EK C: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 19123 0002-3, Tarih : 30/04/2007

Arzan 4 zirâ‘
Terbî‘î 20 zirâ‘, fiyât 10 kuruş
200 kuruş
Mahfil-i mezkûr tahtında bulunan pençere mahalline mevcud taşdan hâlis harcla duvar inşası
Tûlen 5 zirâ‘
Arzan 2,5 zirâ‘
Terbî‘î 12,5 zirâ‘, fiyat 10 kuruş
125 kuruş

Cami-i mezkurun poyraz tarafına iki adet pençere mahalli feshiyle cam çerçeveli pençere küşâdı
Tûlen 3,5 zirâ‘, 3,5 zirâ‘
Arzan 2 zirâ‘, 2 zirâ‘
Terbî‘î 14 zirâ‘, fiyat 25
350 kuruş

Mahfil-i mezkûrun fesh olunan mahalli ile lodos tarafına hâlis harcla sıva tecdidi
Terbî‘î 400 zirâ‘, fiyat 4 kuruş
1600 kuruş

Son cemaat mahallinin iki tarafında mevcud taş ve hâlis harcla tarafeyni sıvalı duvar tesviyesi
Tûlen 6 zirâ‘, 6 zirâ‘
Kadden 10 zirâ‘, 10 zirâ‘
Terbî‘î 120 zirâ‘, fiyat 20 kuruş
2400 kuruş

Mahall-i mezkûrun dış tarafına yağlı boya talas
Tûlen 29 zirâ‘
Kadden 10 zirâ‘
Terbî‘î 290 zirâ‘, fiyat 3 kuruş
780 kuruş

Mahall-i mezkur saçaklarının tamiriyle yağlı boya talası
Tûlen 29 zirâ‘
Arzan 1,5 zirâ‘
Terbî‘î 43,5 zirâ‘, fiyat 4 kuruş
174 kuruş

Mahall-i mezkur tavanlarına yağlı boya talası
Tûlen 28 zirâ‘
Arzan 5 zirâ‘
Terbî‘î 140 zirâ‘, fiyat 3 zirâ‘
420 kuruş

EK C: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 19123 0002-3, Tarih : 30/04/2007

Cami-i şerifin mahall-i mezkurede olan gövde duvarının cüzî sıva tamiriyle bilcümle badana talası
Tûlen 39 zira, kadden 10 zira
Terbî‘î 290 zira, fiyat 1 kuruş
290 kuruş

[çürük kısım] bozulmuş
Terbî‘an 39 zira, fiyat 3 kuruş
58 kuruş

Mahall-i mezkûrda olan parmaklıkları fesh birle mahfil-i hümayundan ihrac olunan atik çerçeveler ile altı adet perçere inşası
Arzan 3,5 zira
Kadden 4,5 zira
6 kıta‘ât
Terbî‘î 93 zirâ‘, fiyat 10 kuruş
930 kuruş

Mahall-i mezkûr kapısı üzerinde mevcud saçağı harâbe meyyâl olduğundan fesh-i birle tahtına iki adet sütun ikâmesiyle saçak inşası
Tûlen 5 zirâ‘
Arzan 2,5 zirâ‘
Terbî‘î 13 zirâ‘, fiyat 20 kuruş
260 kuruş

Cami-i şerif-i mezkur tarafeyni ve deniz tarafında beden duvarının sıva tamiriyle bilcümle badana talası
Tûlen 73 zira, 29 zira
Kadden 7 zira,
13 beden duvarı
Terbî‘î 888 zira, fiyat 1 kuruş
888 kuruş

Cami-i şerif-i mezkurun derununda etrâf sıva ve nakışları bozulmuş olduğundan sıva tamiriyle bilcümle badana ve nakışlarının tazelenmesi
Devren 86 zira
Kadden 10 zira, 6 parmak
Terbî‘î 1075 zira, 2 kuruş
2150 kuruş

Mahfil-i hümayun etrafıyla müezzin mahfili etrâf parmaklıkları ve tahtlarında mevcud tavanlarına yağlı boya talası
Devren 40 zira, 10 zira, 4 zira
Kadden 3 zira, 4 zira, 4 zira
Terbî‘î 176 zira, fiyat 3 kuruş

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 19123 0002-3, Tarih : 30/04/2007

528 kuruş

Devşirme yağlı boya talası
Devren 20 zira
Kadden 4 zira
Terbî‘î 80 zira, fiyat 3 kuruş
240 kuruş

Cami-i mezkur kubbesi tahtında tavanın tamiriyle sıva ve nakışlarının tazelenmesi
Tûlen 5 zira
Arzan 5 zira

Terbî‘î 35 zira, fiyat 10 kuruş
250 kuruş

Mahfil-i hümayun kademe merdivan ve tahta dolap inşası
Devren 7 zira, arzan 1,5 zira
Terbî‘î 10,5 zira, fiyat 30 kuruş
310 kuruş

Cami-i şerif-i mezkurun iki tarafında olan ahşap parmaklıklarıyla Şeyh Hasan Efendi hazretleri makberesi etrafında olan parmaklıkları çevirmiş olduğundan tahtına mevcud taşdan taban tesviyesiyle mevcud parmaklıklardan müceddeden ahşap parmaklık keşîdesi
Tûlen 21 zira, 23,5 zira, 30,5 zira
Kadden 1,5 zira, 1,5 zira, 1,5 zira
Terbî‘î 113 zirâ fiyat 22 kuruş
4520 kuruş
Cami-i mezkur etrafında [çürük kısım]
400 kuruş

Mahfil-i hümayun ile cami-i mezbûr tahtında bulunan çatı hedmiyle taş ihrac olunmak üzre temel hafriyesi
2500 kuruş

Nakliyesi 1300 kuruş
YEKÛN 27193 kuruş

Cami-i şerif-i mezkur tamiratı 22673 kuruş
Parmaklık-ı mezkur tecdîdi 4520 kuruş

Cami-i şerif-i mezkur bîrûnunda tamir ve tecdid muhtac olan mahallerin keşfi
Cami-i şerif-i mezkurun deniz tarafında hendek kapısı olmadığından müceddeden ma‘a söve kapı inşası
Terbî‘î 3 zirâ, fiyat 15 kuruş
45 kuruş

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 19123 0002-3, Tarih : 30/04/2007

Etraf muhafaza duvarlarının tamiriyle bilcümle badana talası
Tûlen 15 zira, 29 zira, 11 zira, 15 zira, 36 zira
Kadden 4 zira, 6 zira, 6 zira, 3 zira, 5 zira
Terbî‘î 525 zira
525 kuruş

Mezkur duvarlar üzerinde mefruş kiremitleri harap olarak nısf derece kiremit ilavesiyle hâlis harcla kiremit bastırması
Terbî‘î 103 zira, fiyat 6 kuruş
318 kuruş

Cami-i mezkurun iki aded muhafaza kapıları üzerinde mevcud saçakları tamir olunarak kiremitlerinin aktarılmasıyla kapıları bi't-tamir yağlı boya talası
Tûlen 5 zira, 5 zira, 5 zira, 5 zira
Arzan 5 zira, 3 zira, 5 zira, 3 zira
Terbî‘î 9 zira, fiyat 5 kuruş
400 kuruş

Abdest muslukları üzerinde mevcud çatısı harap olduğundan mevcud enkazdan çatı tecdidiyle üzerinde mefruş kiremitlerine ilave olunarak aktarması
Tûlen 21 zira
Arzan 9 zira
Terbî‘î 189 zira, fiyat 5 kuruş
945 kuruş

Mezkur musluk üzerine müceddeden tavan tecdidiyle tahtına yedi adet tesviyeli sütun ikamesi
Tûlen 21 zira
Arzan 3,5 zira
Terbî‘î 72,5 zira, fiyat 7,5 kuruş
543,5 kuruş

Cihetân duvarına ve cihete cüz’î sıva tamiriyle badana talası
Tûlen 27 zira
Kadden 4 zira
Terbî‘î 108 zira, fiyat 1 kuruş
108 kuruş

Hademe odasıyla tabutluk mahalli harap olduğundan bilcümle tamir ve tesviyesi
Tûlen 17 zira
Arzan 9 zira
Terbî‘î 153 zira, fiyat 30 kuruş
1530 kuruş

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 19123 0002-3, Tarih : 30/04/2007

Pençerelerine demir parmaklık tecdîdi
Terbî‘î 10 zira, fiyat 30 kuruş
300 kuruş

Cami-i mezkurun derun ve bîrûnunda döşeme tuğla döşeme tamiri
Terbî‘î 100 zira, fiyat 7 kuruş
700 kuruş

Son cemaat kapısı [çürük kısım] taşdan [çürük kısım]
Tûlen 5 zira
Arzan 5 zira
Terbî‘î 25 kuruş, fiyat 10 kuruş
250 kuruş

Cami-i mezkurun karşısında olan duvarların derzleri bozulmuş olmakla halis harcla çivileme derz ile badana talası
Tûlen 40 zira
Kadden 7 zira
Terbî‘î 280 zira, fiyat 1
280 kuruş
Cami-i mezkurun derunuyla girilecek iki aded tarafeyn kapılarının üzerlerine saçak inşası
1000 kuruş

Nakliyesi 350 kuruş
Cem‘an yekun 7294 kuruş

Defa müşarunilayh mekteb-i şerifiyle etraf duvarları harab olduğundan tamir ve tesviyeleri masarıfı
Mekteb-i şerif-i mezkur harab olduğundan tamir ve tesviyesi
Tûlen 12 zira
Arzan 13 zira
Terbî‘î 156 zira, fiyat 10 kuruş
1560 kuruş

Mekteb-i mezkurun tış etraf duvarları ihhidâma meyl etmiş olduğundan mevcud taş ve moloz harcıyla üzeri kiremit poşide duvar inşası
190 zira, fiyat 10 kuruş
1900 kuruş

Mekteb-i mezbur kapısının saçağı münhedim olmakla müceddeden tüccâr kârı kapı tecdidiyle saçak inşası
Terbî‘î 150 zira

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod EV.d, Sıra No: 19123 0002-3, Tarih : 30/04/2007

Mekteb-i mezbur helaları münhedim olduğundanenkazıyla mahlut bir adet ilavesiyle inşası
Tûlen 6 zira
Arzan 4 zira
Terbî‘î 480 zira, fiyat 20 kuruş

Mekteb-i mezbur derûnunda sed duvarı münhedim olduğundan mevcdu taş ile inşası
Terbî‘î 20 zira, fiyat 5 kuruş
100 kuruş

Cami-i şerifin mekteb tarafında olan ahşap parmaklıkları harap olduğundan mevcud enkazından parmaklık keşidesi
Tûlen 40 zira
Kadden 4,5 zira
Terbî‘î 60 zira, fiyat 9 kuruş
240 kuruş

Yekun: 4650 kuruş
Cem‘an yekun 39133 kuruş

[çürük kısım] eşyası

Atik kurşun
4500 kıyye, fiyat 3 kuruş
1350 kuruş

Alem
172,5 kıyye, fiyat 10 kuruş
1725 kuruş

Kereste resan 2500
Yekün: 600 kuruş
9335 kuruş

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: Ev.d, Sıra No: 19128 00002, Tarih : 30/04/2007

İmaj no: EV_d_19128_00002

EV.d 19128

Cihangir Cami-i şerifi tamiratında iki yüz seksen bir senesi [6 Eylül 1864]Rebiülahirinin dördüncü gününden dokuzuncu gününe [11 Eylül 1864] kadar istihdam ettirilen amele ücüratıyla mübayaa olunan eşyanın icab eden bahalarını mübeyyin icmalidir.

Memur ve Amele Ücürâtı
Canib-i nezaretden memur katip İsmail Efendi, hafta 150 kuruş
Üsküdarlı Heci Yani Kalfa, hafta 250 kuruş
Mutemed ve Anbari İsmail Ağa, Hafta 75 kuruş

Neccârân

Kuruş	Neferen	Esame	Kuruş
150	1	6	35
504	5	28	18
654			

Hamâmciyan

Kuruş	Neferen	Esame	Kuruş
120	1	6	20
640	8	40	16
760			

Sıvaciyân

Kuruş	Neferen	Esame	Kuruş
100	1	5	20
32	1	2	16
132			

Lağımcı
Neferen 1, esame 1
15 kuruş

Kurşunciyân
Neferen 2, esâme 6, fiyat 20 kuruş
120 kuruş

Rençberân

Kuruş	Neferen	Esame	Kuruş
105	1	7	15
248	5	31	08
490	16	70	07
843			

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: Ev.d, Sıra No: 19128 00002, Tarih : 30/04/2007

Yekün: 2999 kuruş

MÜBAYAAT
[…] 50 kıyye, fiyat 2 kuruş
100 kuruş

[…] satırı 1 adet
15 kuruş

Karfiçe 20 kıyye, fiyat 3 kuruş
60 kuruş

Oluk mismarı 5 kıyye, fiyat 4 kuruş
20 kuruş

Kürek 2 adet, fiyat 3,5 kuruş
7 kuruş

Küfe 2 adet

5 kuruş

Ihlamurda 1 deste
10 kuruş

Malta tuğlası
4 adet, fiyat 2 kuruş
18 kuruş

Kerpiç tuğla 500 adet, fiyat beher yüzü 32 kuruş
110 kuruş

Adi kalbur 1 adet
7 kuruş

Kazma tamiri
3 kuruş

Nakliye-i eşya
40 kuruş

Yekün: 395 kuruş
Cem‘ân yekün: 3394 kuruş

Cami-i şerîf-i müşarunilayhin bir hafta zarfında bâlâda muharrer istihdâm ettirilen amele ücürâtıyla mübâya‘a olunan eşyânın icab eden bahaları üç bin üç yüz

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi Evkaf Defterleri, Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: Ev.d, Sıra No: 19128 00002, Tarih : 30/04/2007

doksan dört kuruşa bâliğ olmuş olduğunu müşir işbu memhur icmal canib-i hazine-i evkaf-ı hümayuna takdim kılındı.

Fî 9 Rebiülahir sene [1]281 / 29 Ağustos sene [1]280

Hıfz oluna

Esseyyid İsmail

Yani

Esseyyid Hasan Tahsin

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi İrade Dahiliye Defterleri Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: İ-DH, Sıra No: 00673 046909 001 001 Tarih30/04/2007

İmaj no: İ_DH_00673_046909_001_001 (1873)

İ.DH 673/46909

Maruz-ı çaker-i kemineleridir ki

Dünkü gün vuku bulan harikde Cihangir Camii'nin kubbesiyle minaresi külahının muhterik olmasına ve idaresi ise Dersaadet'e vurud eden gemilere ve enzâr-ı âmmeye karşı gelir bir mahal bulunurak tamirinin tehiri münasib olamamasına mebni harik tehlikesinden vikayeten kubbenin toloz ve minarenin dahi şimdiki tarz-ı müstahsenede olmak üzre hemen tamir ve inşasının icra ettirilmesi ve işe mübaşeretden evvel bir kıta da resminin bi't-tanzim arz olunması müteallik ve şeref sudur buyurulan emr u ferman-ı hümayun-ı hazret-i padişahi mantuk-ı celilinden bulunmuş olmakla ol babda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 22 Ramazanının sene [12]90 [13 Kasım 1873]

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi İrade Şuray-ı Devlet Defterleri Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: İ-ŞD, Sıra No: 00063 03651 001 001, Tarih 30/04/2007

İmaj no: İ_ŞD_00063_003651_001_001
İ.ŞD 63/3651
Şura-yı Devlet
Dahiliye Dairesi
Aded: 1310

Cihangir Cami-i şerifinin icra ve tanzim kılınan keşfi ve resmi mucebince bâ-irâde-i seniyye on beş yük kuruş metalik akçe sarfı ve Mütaahhidi Heci Yani Kalfa marifeti ile inşasına mübaşeret olunduğu halde nâ-tamam kalmış olan mahallerinin ikmal-ı inşatıyla tesviye-i masarıfı hakkında istizânı mutazammın Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin Şura-yı Devlet'e havale buyurulan tezkiresi melfufuyla Dahiliye Dairesi'ne ita kılınmakla kıraat olundu.

Cami-i şerif-i mezkurun inşaatı nısf dereceye yaklaşmış olduğu halde kaimenin neşri hasebiyle müteahhid-i merkum inşaata devam edemeyip tatil-i ameliyat etmesinden dolayı aleyhinde ikame olunan davadan nezaretce bir netice hasıl olamadığı ve cami-i mezkurun yapılmış olan mahallerinin gayr-ı ez münakasa masarıfı bulunan bir yük on bir bin dokuz yüz altmış beş kuruşdan baki seksen bin sekiz yüz kırk kuruş ile yapılması lazım gelen yerler masarıfı olan yedi yük seksen sekiz bin otuz beş buçuk kuruş için yüz elli altın yüz altı kuruşa verilmek üzere inşaatın merkum Yani Kalfa marifetiyle icrası kararlaştırıldığı cihetle altın yüz yirmi beş kuruş hesabıyla ber-vech-i emanet inşaatın ikmalini Yeni Dünya Kalfa beyan ve Yani Kalfa dahi kusur matlubuyla yapılıcak mahaller masarıfı için altını yüz on kuruşa kabul edeceğini dermeyan edip Yeni Dünya'nın ifadesi kabul ile kontratonun feshini inşaatın tehir ve tatilini ve ileride dava ve niza‘ı mucib olacağına ve Yani Kalfa'nın ebniye-i mezkure için kurmuş olduğu iskele ve kereste ve sairenin tazmini külfeti ağır geleceğine nazaran Encümen-i Hazine'nin tensibi ve merkumun muvafakati vechle yapılmış olan mahaller masarıfının kusuru olan seksen bin küsur kuruşun yüzlük altlın yüz yirmi ve yapılacak mahaller masarıfının yüz on kuruşdan tesviye ve itasıyla merkum Yani Kalfa marifetiyle itmam-ı inşası 24 Zilkade sene [12]97 [28 Ekim 1880]tarihinde bâ-mazbat arz ve beyan kılınmıştı.

İşbu mazbata yüzde on beş kuruş akçe farkından ağır geleceği beyan olunan iskele ve kereste ve sair masrafının dahi kaç kuruşa baliğ olabileceğinin bi'l-hesab muvazane ve tasrih edilmesi işaret-i aliyyesiyle iade buyurulmuş olduğundan iktizâsı nezâret-i müşarunilayhadan lede'l-istifsar alınan cevabda mezkur iskele ve kerestenin masarıf-ı vakıası tanzim olunan keşf defterinde gösterildiği vechle Osmanlı altını yüz kuruş hesabıyla yirmi üç bin sekiz yüz yetmiş üç kuruşa baliğ olduğu gösterilmiştir.

Şu iş‘ârdan iskele ve kereste ve saire masrafının mikdarı anlaşılıyor ise de akçe farkı hesab edilmemiş olduğundan âhar bir maslahat için daireye gelmiş olan mahlulâtın müdürü saadetli Osman Safder Efendi'ye bir kıta pusulasının tanzimi tebliğ olunarak hazinece yapılıp irâe olunan muvazene pusulasında Heci Yani Kalfa'ya gayr-ı ez münakasa yapılacak mahallerin keşfi mucebince altın yüz on kuruş

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi İrade Şuray-ı Devlet Defterleri Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: İ-ŞD, Sıra No: 00063 03651 001 001, Tarih 30/04/2007

hesabıyla yedi bin yüz altmış üç altın yüz beş kuruş ve Yeni Dünya Kalfa'ya yapılacak mahallerin münakasasız olarak altın yüz yirmi beş kuruş hesabıyla yedi bin seksen dört altın seksen üç kuruş ve Heci Yani Kalfa'nın yapmış olduğu mahaller için altı yüz altmış sekiz altın seksen kuruş verilmesi lazım gelerek şu hesabca Heci Yani'ye verilecek akçe cem‘an yedi bin sekiz yüz otuz bir altın yüz seksen bir ve Yeni Dünya ile yapılmış mahaller için Heci Yani'ye verilecek akçe cem‘an yedi bin yedi yüz elli üç altın altmış üç kuruşdan ibaret olmasıyla lede'l-muvazene bunda yetmiş sekiz altın yirmi iki kuruş menfaat-i hazine görünüp ancak Yani Kalfa'nın ebniye-i mezkure için kurmuş olduğu iskele ve kereste ve sairenin gösterilen esmanı mevcud üzerine bir keşfden ibaret olmasıyla kontratonun feshi takdirinde keşf haricinde olarak müddet-i tatiliyede yağmurdan çürümüş ve zayi olmuş bir takım kereste ve eşya-yı saireden dolayı tazmin davasına kıyam edeceği ve bunun bi-hakkın zahire ihracı derece-i istihâlede bulunduğu ve yeniden açılacak münaza‘ât ve müşkilâtdan dolayı cami-i şerif-i mezkurun müddet-i medide yine nâ-tamam kalmasını müztelzim olacağı bilahare Hazinece edilecek menfaatin dahi ziyaını müeddî olacağı cihetlerle buralara düşürülmemek üzre cami-i şerif-i mezkurun merkum Yani Kalfa marifetiyle ikmal-i inşaatı her suretle hayırlı ve münasib ve tesri-i ikmalini mucib göründüğünden hazinenin tensibi ve merkum Yani Kalfa'nın muvafakati vechle yapılmış olan mahaller masarıfının kusuru olan seksen bin küsur kuruşun yüzlük altın yüz yirmi ve yapılacak mahaller masarıfının yüz on kuruşdan tesviye ve itası ve merkum marifetiyle serian ikmal-i inşaatı hususunn nezâret-i müşarunilayhaya havalesi bi't-tezekkür keşf ve münakasa defterleri v ve yapılan muvazene pusulası leffen takdim kılındı. Emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fi 6 Rebiülahir sene [1]300 [14 Şubat 1883]ve fi 2 Şubat sene [1]298

[Şura-yı Devlet azalarının mühürleri]

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi İrade Şuray-ı Devlet Defterleri Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: İ-ŞD, Sıra No: 00063 03651 002 001 Tarih : 30/04/2007

İmaj no: İ_ŞD_00063_003651_002_001

İ.ŞD 63/3651

Devletli efendim hazretleri

Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nde kaleme alınıp melfufu olan keşf ve münakasa defterleri ve muvazene pusulası ile beraber arz ve takdim kılınan mazbatada gösterildiği vechle Cihangir Cami-i şerifinin on beş yük kuruş metalik akçe ile inşaatına mübaşeret ile nısf dereceye yakalanmış olduğu halde kaimenin neşri hasebiyle Müteahhidi Yani Kalfa inşaata devam edemeyip tatil-i ameliyat etmiş ve nezaretce aleyhine ikame olunan davadan bir netice hasıl olamamış idiğinden ve bu inşaatın ikmalini Yeni Dünya Kalfa altın yüz yirmi beş kuruş hesabıyla deruhde edeceğini beyan ve Yani Kalfa dahi yaptığı mahallerin masarıfından Yani seksen bin küsur kuruş matlubu için altını yüz yirmi ve ikmal edeceği inşaat için yüz on kuruşa kabul edeceğini dermeyan eyledikleri beyan olunmakla beraber inşaatın yine Yani Kalfa'ya ikmal ettirilmesi evvelce daire-i mezkureden bâ-mazbata bildirildikde gerek bâlâda muharrer altın fiyatı farkından hazineye ait menfaat ve gerek Yani Kalfa'nın kontratosu kısmında iddia edeceği dermeyan olunan tazmin akçesinden görülecek mazarratın bir kere hesab ve muvazenesiyle neticesinin bildirilmesi şura-yı mezkura tavsiye olunması üzerine icra edilmiş olan muhaberat ve tetkikat neticesinde mezkur muvazene pusulasında murakkam olduğu üzre Yeni Dünya Kalfa'ya ihale-i inşatda altın farkından yetmiş sekiz altın küsur kuruş menfaat-i hazine görünmüş ise de Yani Kalfa'nın kontratosu fesh birle mezkur bina için mukaddema kurduğu iskele ve kereste ve sairenin mevcudundan başka müddet-i tatiliyede yağmurdan çürümüş ve zayi olmuş bir takım kereste ve eşyâ-yı saireden dolayı tazmin davasına kıyam edeceği ve bunun bi-hakkın zahire ihracı derece-i istihâlede bulunduğu gibi yeniden açılacak dava ve nizâ‘ cami-i mezkurun yine müddet-i medide nâ-tamam kalmasını ve bilâhare hazineye edilecek menfaatin dahi ziyaını müstelzim olacağı cihetle cami-i şerif-i mezkurun merkum Yani Kalfa marifetiyle ikmal-i inşaatı her suretle hayırlı ve tesri-i ikmalini mucib göründüğünden hazinenin tensibi ve Yani Kalfa'nın muvafakati vechle yapılmış olan mahallerin masrafından bâkî meblağın yüzlük altın yüz yirmi ve yapılacak mahllerin masrafı olan yedi yük seksen Şura-yı Devlet kadar bin kuruşun dahi yüz on kuruşdan verilmek üzere inşaat-ı bakiyenin merkum Yani Kalfa marifetiyle serian ikmal ettirilmesi hususunun nezaret-i müşarunilayhaya havalesi tezekkür kılınmış olmakla ol babda her ne vechle irade-i seniyye-i hazret-i padişahi şeref-müteallik buyurulur ise infaz-ı hükm-i âlîsine ibtidar edileceği beyanıyla tezkire-i senaveri terkim olundu efendim.

Fî 12 Rebiülahir sene [1]300 [20 Şubat 1883]ve fi 8 Şubat sene sene [12]98

Said

Maruz-ı çaker-i kemineleridir ki

Reside-i dest-i tazim olan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadaret-penâhîleriyle evrak-ı maruza manzur-ı âlî buyurulmuş ve ber-vech-i masarıf maruzanın dahi tesviyesi müteallik ve şeref sudur buyurulan irade-i seniyye-i hazret-i padişahi iktizâ-yı âlîsinden olarak evrak-ı mezkure iade kılınmış olmakla ol babda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 13 Rebiülahir sene [1]300 [21 Şubat 1883] ve fi 9 Şubat sene [12]98

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi İrade Şuray-ı Devlet Defterleri,Başlangıç Tarihi : 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: İ-ŞD, Sıra No: 00118 007069 001 001 Tarih : 30/04/2007

İmaj no: İ_ŞD_00118_007069_001_001

İ.ŞD 118/7069

Cihangir Cami-i şerifinin hitam-ı inşasına mebni icra olunmuş olan keşf-i sânisi mucebince bakiyye-i matlubu olan mebaliğle tatil-i ameliyat esnasında çürümüş ve işe yaramayacak bir hale gelmiş olan iskele keresteleri esmanının itasını Müteahhidi Heci Yani Kalfa istida edip cami-i şerif-i mezkurun bin iki yüz doksan senesinde [1873] inşasına başlanmış olduğu halde bir müddet inşaata devam olundukdan sonra bilahare kaimenin neşri hasebiyle müteahhidi merkum tatil-i ameliyat etmiş ve o sırada Hazine-i Evkafça aleyhine ikame olunan davadan bir netice hasıl olamamış ve ma‘a haza Yeni Dünya Kalfa meydana çıkıp bu inşaatın ikmalini altın yüz yirmi beş kuruş hesabıyla deruhde edeceğini beyan ve buna karşı merkum Yani Kalfa dahi yaptığı mahallerin masarıfından bâkî seksen bin iki yüz kuruş matlubu için altını yüz yirmi ve ikmal edeceği inşaat için yüz on kuruşa kabul edeceğini dermeyan eylemiş olması üzerine işin muhabere ve müzakereye düşerek Yeni Dünya'ya ihale-i inşaatda altın farkından yetmiş sekiz altın küsur kuruş hazinece menfaat görünmekde ise de Yani Kalfa'nın kontratosu fesh edilse bina için mukaddema kurduğu iskele ve kereste ve sairenin müddet-i tatiliyede çürümüş ve zâyi‘ olmuş olanlarından dolayı tazmin davasına kıyam edeceği gibi yeniden açılacak dava ve niza cami-i şerifin müddet-i medide nâ-tamam kalmasını müstelzim olacağından buralara mahal kalmamak üzre merkumun yapmış olduğu mahallerin masrafından bâkî matlubu olan salifü'z-zikr seksen bin küsur kuruş için yüzlük altın yüz yirmi ve ikmal edeceği inşaat için yüz on kuruşdan verilmek üzre inşaat-ı bakiyenin merkum marifetiyle ikmaline Şura-yı Devlet kararıyla bi'l-istizan irade-i seniyye-i hazret-i padişahi şeref sadır olarak ol babda irade-i seniyye-i mezkureyi havî şeref varid olan 16 Şubat sene [1]298 [1881]tarihli buyuruldi-i âlî üzerine merkumun mukaddema yaptığı mahaller masarıfından bâkî matlubu olan mezkur seksen bin küsur kuruş hitam-ı inşaatda verilmek üzre hazine ile merkum beyninde mukavele olunarak senede rabt edilmiş ve inşaat-ı bakiyenin masarıfı ber-muceb-i irade-i seniyye altın yüz on kuruş hesabıyla bi't-tesviye cami-i şerif-i mezkur merkum marifetiyle ikmal olunmuş olup ancak Şura-yı Devlet'in karar-ı maruzuna göre merkumun iskele ve kereste esmanı talebine hakkı olamayacağından merkumun hasren matlubu mezkur seksen bin küsur kuruşdan ibaret kalarak bu da ber-muceb-i irade-i seniyye ve mukavele altın yüz yirmi kuruş hesabıyla verilip ödeşilmek lazım gelir ise de iki yüz doksan dokuz senesine gelinceye kadar sinîn-i sâbıkadan kalmış duyûn tasfiye kararnamesine tâbi‘ tutulmuş olmasından dolayı meblağ-ı mezburun suret-i tesviyesi hususunun berâ-yı istizan bir kere huzur-ı hazret-i samî-i Sadaret-penâhîlerine arzı Tetkik-i Düyun Komisyonundan ifade olunmağın ol babda emr u ferman-ı hazret-i veliyyü'l-emrindir.

10 Şaban sene 1309 [10 Mart 1892]ve fi 26 Şubat sene 1307
Nazır-ı Evkaf-ı hümayun

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi İrade Şuray-ı Devlet Defterleri Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: İ-ŞD, Sıra No: 0011870/69 001 002,002 001 Tarih 30/04/2007

İmaj no: İ_ŞD_00118_007069_001_002
İ.ŞD 118/7069

Hazinesinin böyle mukavele-i mahsusa ile taht-ı irade-i seniyyede bulunan borcuna taalluk ve tesir edemeyeceğinden mevzu bahs olan seksen bin iki yüz kuruşun ber-muceb-i mukavele lirası yüz yirmi kuruş hesabıyla tesviye ve ifası hususunun nezaret-i müşarunilayha havalesi tezekkür kılındı. Ol babda emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fi 7 Ramazan sene [1]309 ve fi 23 Mart sene [1]308

[Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi azalarının mühürleri]

İmaj no: İ_ŞD_00118_007069_002_001
İ.ŞD 118/7069

Babıali
Daire-i Sadaret
Amedi-i Divan-ı Hümayun

Devletli efendim hazretleri

Cihangir Cami-i şerifinin inşasından dolayı Müteahhidi Heci Yuvan Kalfa'nın matlubu olan seksen bin iki yüz kuruşun ber-muceb-i irade-i seniyye-i hazret-i padişahi tanzim edilen mukavelenâme mucebince altın yüz yirmi kuruş hesabıyla itası lazım gelir ise de doksan dokuz senesi nihayetine kadar olan Duyun Tasfiye Kararnamesi'ne tâbi‘ tutulmuş olmasına mebni meblağ-ı mezburun suret-i tesviyesi istizanına dair Evkaf-ı Hümayun Nezâret-i celilesinden varid olan takrir üzerine mezkur kararnamenin Evkaf-ı Hümayun Hazinesi'nin böyle mukavele-i mahsusa ile taht-ı irâde-i seniyyede bulunan borcuna müteallik ve tesiri olmadığından meblağ-ı mezburun ber-muceb-i mukavele lira yüz yirmi kuruş hesabıyla tesviye ve itası hakkında Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nden tanzim olunan mazbata arz ve takdim kılınmış olmakla ol babda her ne vechle irâde-i seniyye-i hazret-i padişahi şeref sünuh ve sudur buyurulur ise mantuk-ı münifi infaz edileceği beyanıyla tezkire-i senaveri terkim kılındı efendim.

Fi 15 Şevval sene [1]309 [13 Mayıs 1892] fi 30 Nisan sene [1]308

Sadrazam ve Yaver-i ekrem Cevad

Maruz-ı çâker-i kemineleridir ki

Reside-i dest-i tazim olup melfufuyla manzur-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadaret-penâhîleri üzerine mucebince irade-i seniyye-i cenab-ı padişahi şeref sudur buyurulmuş olmakla ol babda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 16 Şevval sene [1]309 ve fi 1 Mayıs sene [1]308

Serkatib-i Hazret-i şehriyârî

Süreyya

EK C: Osmanlı Arşivi Muallim Cevdet Tasnifi Defterleri, Maarif, Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: C.MF Sıra No: 193304 9020 , Tarih 30/04/2007

İmaj no: 193304

C.MF 9020

Der-i devlet mekine arz-ı bende-i kemine oldur ki

Nezaret-i âsifanelerinde âsude olan evkafdan cennet-mekân hallede âşiyan Gazi Sultan Süleyman Han -tâbe serahu- hazretlerinin evkaf-ı şerifeleri mahsulünden almak üzre mülhakatından Cihangir Cami-i şerifinde yevmî iki akçe ile devrhan ve yevmî iki akçe ile ferraş-ı mekteb ve yevmî iki akçe ile ferraş-ı kenif cihetlerine mutasarrıf Seyyid Mehmed Ataullah Efendi b. Seyyid Mustafa cihât-ı mezkuru hüsn-i rızasıyla işbu bâ'is-i arz-ı ubudiyet Seyyid Hafız Ahmed b. Ömer'e ferağ ve kasr-ı yed etmekle lede'l-imtihan mucebince tevcih ve yedine berat-ı şerif-i âlişân sadaka ve ihsan buyurulmak niyazıyla pâye-i serir-i a'lâya arz olundu. Bâkî emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Bende Halil Mütevellî-i Vakf-ı müşarunilayh hâlâ

Maruz-ı Devlet-i aliyyeleridir ki

Sadır olan ferman-ı âlîlerine imtisâlen hâmiş-i arzda mastur cihâtdan devrhân cihetine ehliyet ve istihkâkı lede'l-imtihan zâhir ve nümâyân olan derûn-ı arzda mezkurü'l-ism Es-Seyyid Hafız Ahmed'in cihat-ı mezkureye mantuk-ı arz tevcih buyurulmak emr-i savâb ederek Teftiş Mahkemesi'nden huzur-ı âsifânelerine i'lâm olundu. Bâkî emr hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 7 Cemaziyelahire sene 1240 [27 Ocak 1825]

Harameyn Müfettişi faziletli efendi bi'l-imtihan keyfiyet-i istihkakını i'lâm eylesin deyü buyuruldu

Fi 21 Ca sene [12]40

Arz ve i'lâmı mucebince tevcih olunmak buyuruldu

Fi 13 C sene [1]240

Kaydı

İnhâsı

Tevcihi mütevellî-i vakfın arzı ve bu makule devrhan cihâtı lede'l-imtihan Evkaf Müfettişi efendinin i'lâmı ile bâ-ruus-ı hümayun ola gelmiştir.

Der-nezâret-i hazret-i sadr-ı âlî

Ber-muceb-i defter-i hazine-i Evkaf-ı şerif merhum ve mağfurun leh Sultan Süleyman Han Gazi -tâbe serâhu- der İstanbul

Seyyid Mehmet Ataullah Efendi ibn-i Seyyid Mustafa Devrhan ve ferraş-ı mekteb ve kenif-i cami-i Cihangir an-mülhakât-ı vakf-ı müşarunileyh. Yevm 6

Berâ-yı der-divan-ı cami-i şerif-i mezbur. Yevm 2

Berâ-yı ferrâş-ı mekteb-i cami-i şerif-i mezbur. Yevm 3

Berâ-yı ferrâş-ı kenif-i cami-i şerif-i m. Yevm 3

Vech-i meşruh üzre Hazine-i Amire defterinde masturdur emr u ferman devletli saadetli sultanım hazretlerinindir.

Fi 21 Ca sene 1240

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi, Babıali Evrak Odası, Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: BEO , Sıra No: 19311,19312,19313 1254/94029 Tarih 30/04/2007

İmaj no: 193311

BEO 1254/94029

Cihangir Cami-i şerifinin tamiri hakkında
548
94029

2066 fi 22 Şaban sene [1]316 [5 Ocak 1899] fi 25 Kânunuevvel sene [1]314 irâde-i seniyyesi mukayyidlerine verilmiştir. 5 Kânunusani sene [1]314

İmaj no: 193312

BEO 1254/94029

Sadaret Mektubi Kalemi
Numara: 2066
Tarih-i vurudu: 25
Tarih-i tesvidi: 26 Şaban sene [1]316 / 28 Kânunuevvel sene [1]314
Tarih-i tebyizi: 28 Şaban sene [1316] / 30 Kânunuevvel sene [1314]
Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesine

Suretleri muharrer tezkire-i maruza ve şeref sadır olan irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet-penahiyi mübelliğ hamiş ve leffen iade kılınan keşf defteri mucebince Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesinden icra-yı icabına himmet buyurulmak

Cihangir Cami-i şerifinin keşf-i evvel haricinde kalan mahallerinin icra-yı tamiri hakkında.

İmaj no: 193313

BEO 1254/94029

Atufetli efendim hazretleri

Cennet-mekân Sultan Süleyman hazretlerinin hayratından olan Cihangir Cami-i şerifinin avlu kapısı mevcut olmadığı cihetle mezkur avluya ber-muceb-i keşf Mecidî on dokuz kuruş hesabıyla bin üç yüz otuz kuruş sarfıyla bir kapı inşasına evvelce mezuniyet verilmiş isi de cami-i şerif-i mezkurun haric-i keşf muhtac-ı tamir bazı mahalleri olduğu anlaşılması cihetiyle tekrar keşfiyat-ı lazime bi'l-icra Mecidî on dokuz kuruşdan kebir su hazinesiyle muhafaza duvarlarının ve sed üzerindeki parmaklıklarının dört bin altı yüz on sekiz kuruş doksan beş santimle tamiri mümkün olacağı tebeyyün etmiş olduğundan mezkur iki kalem beş bin dokuz yüz elli altı kuruşun üç yüz on dört senesi bütçesi dahilinde tesviyesi hususunun Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesine havalesi hakkında Şura-yı Devlet Maliye Dairesi'nin mazbatsı melfufuyla beraber arz ve takdim kılınmış olmakla ol babda her ne vechle irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi şeref müte‘allik buyurulur ise mantuk-ı münefi infaz edileceği beyanıyla tezkire-i senaverî terkim kılındı efendim.

Fi 4 Şaban sene [1]316 [18 Aralık 1898] ve fi 6 Kânunuevvel sene [1]314
Sadrazam [imza]
Maruz-ı çaker-i kemineleridir ki

Reside-i dest-i tazim olup melfuflarıyla manzur-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i samiye-i Sadaret-penâhîleri üzerine mucebince irade-i seniyye-i cenab-ı Hilafet-penahi şeref müte‘allik buyurulmuş olmakla ol babda emr u ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 22 Şaban sene 1316 ve fi 24 Kânunuevvel sene 1314
Serkatib-i hazret-i şehriyari [imza]

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi, Sadaret Mektubi Kalemi, Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: A.MKT , Sıra No: 19321 312/53,193323 464/62 Tarih 30/04/2007

İmaj no: 193321

A.MKT 312/53

Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i behiyyesine

Cihangir Cami-i şerifi minaresinin ve tamirat-ı sairesinin keşfinden otuz bin kuruş noksanıyla yapmak üzre kendisine ihalesi hakkında Valide Cami-i şerifi minaresinin tamiri maddesinde bazı ifade ve istida ile Hırka-i Şerif Taşçıbaşısı Hacı Manok tarafından takdim olunan iki kıta arzuhal manzur-ı atufileri buyurulmak üzre leffen isbal kılınmış ve suret-i istidaya nazaran bu madde şayan-ı dikkat görünmüş olmakla iktizâ-yı halin icrasıyla keyfiyetin beyan ve ifadesi hususuna himmet buyurmaları siyakında tezkire

Bâ-işaret-i aliyye-i hazret-i müsteşarî

EK C: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Sadaret Mektubi Kalemi, Mühimmat,Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod:A.MKT.MHM , Sıra No: 193323 464/62, 19325 464/67 Tarih 30/04/2007

İmaj no: 193323

A.MKT.MHM 464/62

Tebyiz tarihi: 28 Receb sene [12]90 [21 Eylül 1873]

Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesine

Geçende vuku bulan harikde muhterik olan Cihangir Cami'nin Şehremaneti celilesi marifetiyle icra kılınan keşfi mucebince üç bin kise masrafla ve duvar ve esasının feshiyle müceddeden ve mükemmelen kargir olarak inşası müte‘allik ve şeref sudur buyurulan irade-i seniyye-i ahîre iktizâ-yı âlîsinden olup icabının icrası Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesine bildirilmiş olmakla hazinece ifa-yı muktezâsına himmet buyurula deyü.

Evkafa Geçende vuku bulan harikde muhterik olan Cihangir Cami'nin tarz-ı nevin üzre Şehremanet-i celilesi marifetiyle tanzim olunup lede'l-arz intihab buyurulmuş olan resmin işaret kılınmış olduğu vechle kubbesinin alemi minare ile mütenasib olmak üzre kısalttırılıp ana göre ve keşfi olan üç bin kise masrafla duvar ve esasının feshiyle müceddeden ve mükemmelen kargir olarak inşası ve fakat bu Şekilde olan minareden sarf-ı nazarla ana mukabil kezalik tersim olunan diğer minarenin yaptırılması ahîren müte‘allik ve şeref sudur buyurulan irade-i seniyye-i cenab-ı padişahi iktizâ-yı âlîsinden olup cami-i mezkurun resm-i mücessemi ile intihab buyurulan minarenin resmi taraf-ı devletlerine tisyar ve suret-i hal emanet-i müşarunilayhaya beyan ve izbar kılınmış olmakla bi'l-muhabere serian icabının icrasına himmet buyurula deyü.

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi, Sadaret Mektubi Kalemi, Mühimmat,,Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod:A.MKT.MHM , Sıra No: 193325 464/67, 193327 270/47, 19329 286/77 Tarih 30/04/2007

İmaj no: 193325

A.MKT.MHM 464/67

Tesvidi tarihi: 29 Receb sene [12]90 [22 Eylül 1873]

Tebyizi tarihi: 19 Receb sene [12]90

Şehremanet-i celilesine

Geçende vuku bulan harikde muhterik olan Cihangir Cami'nin tarz-ı nevin üzre emanet-i celileri marifetiyle bi't-tanzim bâ-tezkire irsal buyurulup lede'l-arz intihab buyurulmuş olan resmin işaret kılınmış olduğu vechle kubbesinin alemi minare ile mütenasib olmak üzre kısalttırılıp ana göre ve keşfi olan üç bin kise masrafla ve duvar ve esasının feshiyle müceddeden ve mükemmelen kargir olarak inşası ve fakat resmde olan minareden sarf-ı nazarla ana mukabil kezalik tersim olunan diğer minarenin yaptırılması ahîren müte‘allik ve şeref sudur buyurulan irade-i seniyye-i cenab-ı padişahi iktizâ-yı âlîsinden olup cami-i mezkurun resm-i mücessemi ile intihab buyurulan minarenin resmi Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesine tisyar kılınmış olmakla bi'l-muhabere emanet-i celilelerince de iktizâ-yı halin müsaraaten icrasına himmet buyurulması siyakında tezkire.

İmaj no: 193327

A.MKT.MHM 270/47

Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesine

Londra'dan celb olunup Cihangir Cami-i şerifi minaresine vaz edilen paratonerin numunesi mücerreb ve müntehab olup olmadığının ve bahası keyfiyetinin bir kere de Londra Sefaret-i seniyyesinden isti‘lâm olunması taraf-ı vâlâlarından bi'l-vurud leffen iade kılınan takrirde ifade edilmiş olup malum-ı atufileri olduğu üzre Dersaadet'de zabıtan-ı askeriyeden bu fenni ârif zevat bulunacağından şifahen dahi müzakere olunduğu vechle Harbiye Nezaret-i celilesiyle bi'l-muhabere iktiza edenlerin celbi ve emr-i tecrübenin edası ile keyfiyetin iş‘ârı lazım geleceği ve mezbur paratoner dahi iade ve irsal kılındığı beyanıyla tezkire.

İmaj no: 193329

A.MKT.MHM 286/77

Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesine

Londra'dan celb olunup Cihangir Cami-i şerifi minaresine vaz edilen paratonerin numunesi mücerreb ve müntehab olup olmadığının ve bahası keyfiyetinin suret-i isti‘lâmına dair Tophane-i amire Müşiriyet-i celilesiyle olunan muhabere üzerine mezkur numune muayene ve diğeriyle mukayese kılınarak bunun matluba muvafık olmadığı misilli bahası dahi emsaline nisbetle âlîce göründüğü anlaşıldığından şu hale göre sair minarelere konucakların ba‘dehu icabına bakılmak üzre mezkur Cihangir Cami-i şerifi minaresine vaz‘ edilen salifü'z-zikr paratonerin bahası olan beş bin iki yüz altmış beş kuruşun Evkaf-ı Hümayun Hazine-i celilesinden sahibine itasına vaki olan iş‘âr-ı atufileri mucebince bi'l-istizân irade-i seniyye-i cenab-ı padişahi müte‘allik ve şeref sudur buyurulmuş olmakla hazinece tesviye-i muktezasına himmet eyleyesin deyü.

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi Mütenezzievrakı,Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod: Y.MTV , Sıra No: 193332 79/207 Tarih 30/04/2007

İmaj no: 193332

Y.MTV 79/207

Nezaret-i Evkaf-ı Hümayun
Mektubi Kalemi
Aded: 32

Cihangir Cami-i şerifi ve Hangahı sahasında medfun Şeyh Hasan Burhaneddin Cihangirî hazretlerinin kabirlerine bir türbe ve mezkur dergahda postnişin olanlar mahsus ayrıca bir Harem Dairesi inşası ve fukarâ ve sulehâya ikametgâh olmak üzre hücürât-ı kâfiye tesisi bundan mukaddem ferman buyurulması üzerine Hazine-i Evkafca keşfi icra ettirilmiş ise de henüz inşaata başlanılmamış olduğu beyanıyla icra-yı icabı istidasına dair dergah-ı mezbur postnişini Hafız Resmi Efendi tarafından ref‘-i atabe-i ulya kılınan arzuhal manzur-ı âlî olarak icab-ı istidanın bir an evvel icrası hususuna irade-i seniyye-i hazret-i hilafet-penahi şeref müte‘allik buyurulduğu şeref varid olan 25 Haziran sene 1309 tarihli tezkire-i aliyye-i âsifânelerinde iş‘âr buyurulmuşdur. Bu babda Şeyh-i mumâ-ileyh tarafından mukaddemâ vuku bulan istida üzerine şeref efzâ-yı sünuh ve sudur buyurulup 22 Eylül sene 1308 tarihli tezkire-i aliyye-i âsifaneleriyle tebliğ buyurulan irade-i seniyye-i hazret-i zıllullâhide inşaat-ı mezkurenin masarıfı taraf-ı zî-şeref-i hazret-i padişahiden ihsan buyurulmak üzre keşfiyat-ı mukteziyenin icrasıyla neticesinin arz-ı hâk-i pây-ı âlî kılınması emr u ferman buyurulmuş ve ber-mantuk-ı emr u ferman-ı hümayun ol vakit keşf ve muayene-i lazime bi'l-icra inşaat-ı mezkurenin min haysi'l-mecmû‘ yüz elli bin üç yüz doksan üç kuruşla vücuda geleceğini mübeyyin heyet-i keşfiyeden tanzim olunan defterle Şekil 22 Kânunuevvel sene-i minhü tarihli tezkire-i âcizî ile arz ve takdim kılınmış olmağın arz ve beyan-ı haline ibtidar kılındı ol babda emr u ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fi 28 Zilhicce sene 1310 [13 Temmuz 1893] ve fi 29 Haziran sene 1309
Nazır-ı Evkaf-ı Hümayun
Bende
Galib

Evkafdan tesviyesi Evkaf Nezareti'ne tebliğ edilmiştir.
Fi 9 Rebiülahir sene 1311

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi, Meclis-i Vala,Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, MVL , Sıra No: 19334 807/21,193336 1031/46,19337 1031/46 Tarih 30/04/2007

İmaj no: 193334

MVL 807/21

MAZBATA
462
Fi 4 N sene [12]74 Şehabeddin

Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesinin 26 Ş sene [12]74 [20 Mart 1858] tarihiyle Meclis-i Vâlâ'ya havale buyurulan takririnde istizan ve ol babda 5 Ramazan sene [12]74 rakamıyla Maliye Cemiyeti'nden verilen müzekkirede beyan olunduğu vechle Cihangir Cami-i şerifinin muhtac-ı tamir olması cihetiyle keşf ve münakasası bi'l-icra masarıf-ı mukteziyesi yirmi üç bin yedi yüz elli kuruşda takarrur etmeğin ber-muceb-i takrir nezaret-i müşarunilayhaya havalesi Meclis-i Vâlâ'da dahi tezekkür kılınmış ise de ol babda ne vechle

389 Dersaadet

Cihangir Cami-i şerifinin bazı mahalleri tamiratına dair mazbata

İmaj no: 193336

MVL 1031/46

MAZBATA
46

Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i celilesinin 7 Zilkade sene [12]81 [3 Nisan 1865] tarihiyle Meclis-i Vâlâ'ya havale buyurulan bir kıta takririyle melfuf hulasadan müsteban olduğu üzre Cihangir Cami-i şerifinin minaresine mukaddemâ sâika isabet etmesinden naşi Tamirat Müdürü Ahmet Efendi marifetiyle mezkur minarenin müceddeden inşasına sarf olunan mebaliğin gayr-ı ez ifa kusuru kalan üç bin altı yüz bu kadar kuruşun Darulfünun hesabına tevfikan ve cami-i mezkurun mukaddemâ Todori Kalfa tarafından yapılan yerlerinin masarıfından bâkî kalan yirmi iki buçuk kuruşun dahi nakden tediye ve itası ve derdest-i tamir bulunan mahallerin dahi hitamında usulü vechle keşf-i sanisi bi'l-icra muamelât-ı mukteziyesinin ifası istizan kılınmış olup reviş-i iş‘ârâ göre tamirat-ı mezkure komisyon-ı mahsus marifetiyle tetkikatı icra kılınan takımdan bulunduğu gibi cami-i şerif-i mezkurun kusur mahallerinin dahi bir an evvel ikmal-i tamiri lazimeden olduğuna ve mamafih masarıfat-ı vakıa cami-i şerif-i mezkurun vakfı canibinden tesviye kılınacağı anlaşıldığına binâen ber-muceb-i istizan hazinece icra-yı icabının nezaret-i müşarunilayhaya havalesi tezekkür kılındı ise de ol babda emr u ferman.

İmaj no: 193337

MVL 1031/46

188
Hazâin

Cihangir Cami-i şerifiyle minare inşa ve tamirinden dolayı Ahmed Efendi ile Todori Kalfa'nın kusur-ı matlubuna dair mazbata

EK C: BaşbakanlıkOsmanlı Arşivi,Cevdet Tasnifi,Başlangıç Tarihi 1281.R.4, Bitiş Tarihi : 1281.R.9, Kod:C.EV, Sıra No: 193339 30177 Tarih 30/04/2007

İmaj no: 193339

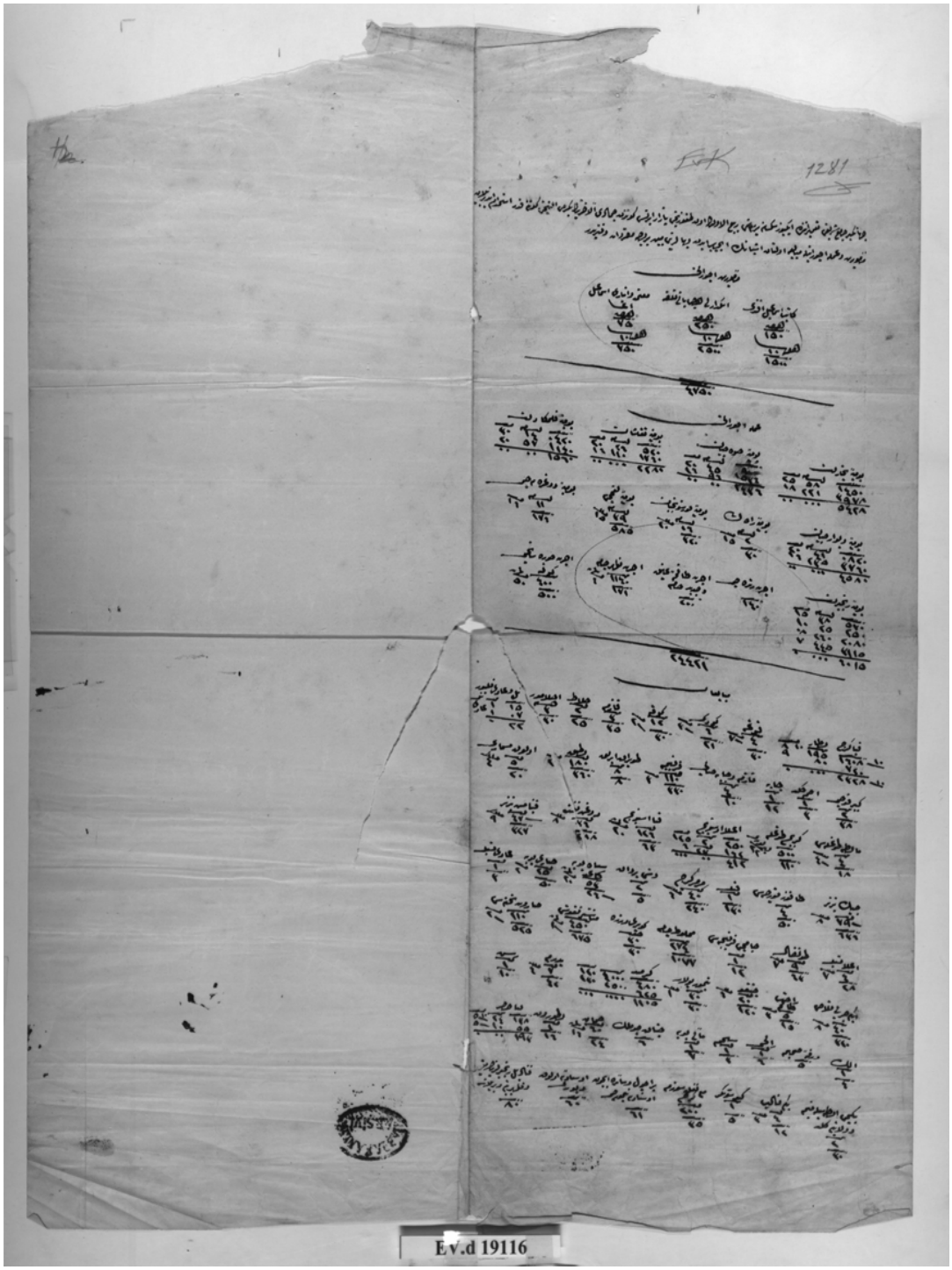
C. EV 30177

Süleymaniye Kaymakamı Mütevellîsine hüküm ki

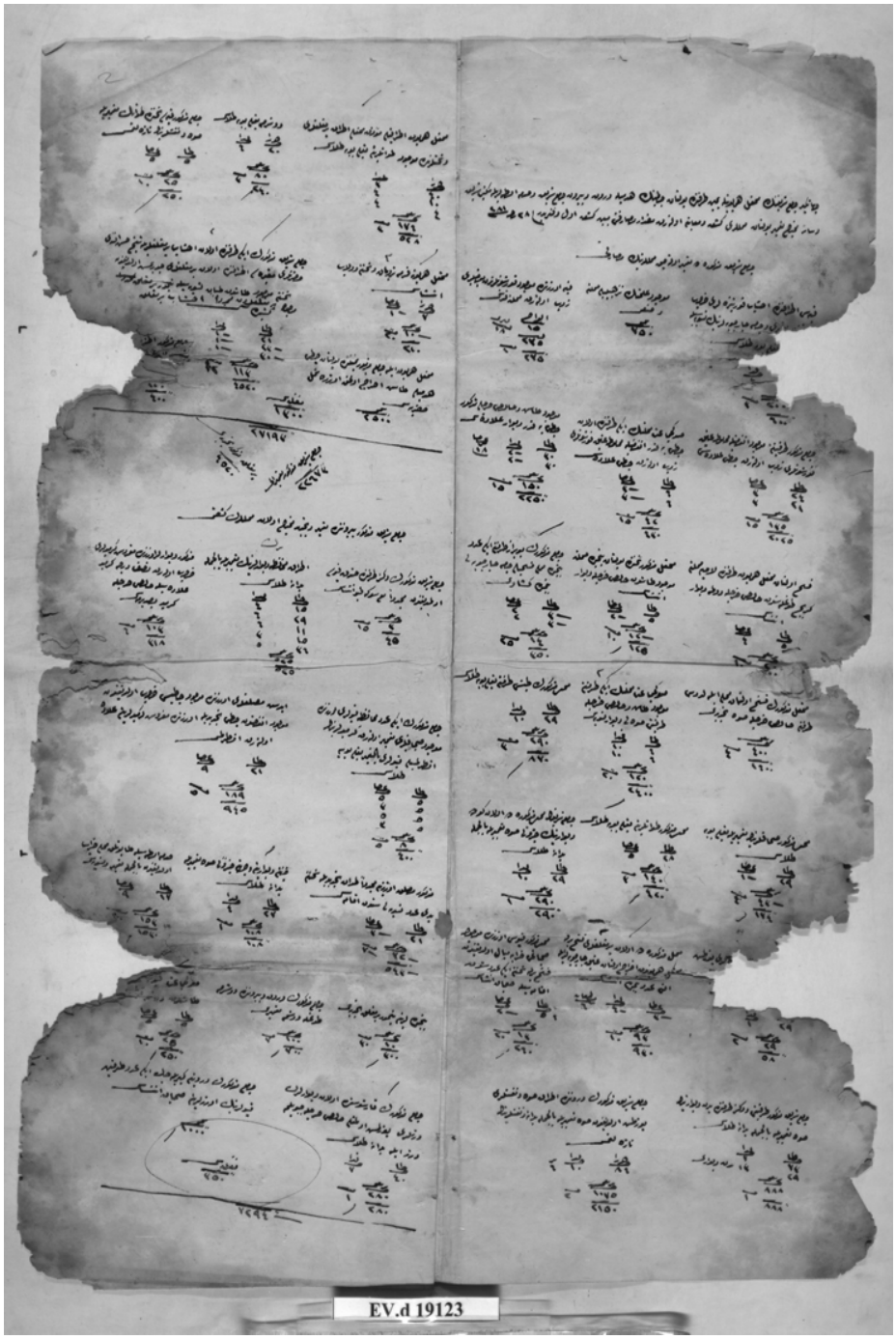
Bundan akdemce vuku bulan harikde Cihangir Cami-i şerifi sakfı ve etrafı muhterik ve taraf-ı vakfdan tamir ve termimi babında ferman-ı hümayunum şeref-sudur bulmakla imdi sene-i merkume ki kaymakam-ı mûmâ-ileyhsin cami-i şerif-i mezburun muhterik olan mahallerini ber-muceb-i ferman-ı hümayunum metanet vechi üzre gereği gibi tamire mübaşeret ve bir gün evvel rasânet ve istihkam ile itmamına mübaderet eyleyip masarıf-ı tamiri hususunda be-gayet taharrî ve dikkat ve sadakat ve istikamet üzre hareket ile mal-ı vakf-ı şerifi telef ve sarkdan dahi hazer eylemen babında ferman-ı âlîşanım sadır olmuştur.

Fi Evasıt-ı Saferinin sene [1]184 [5-15 Haziran 1770]

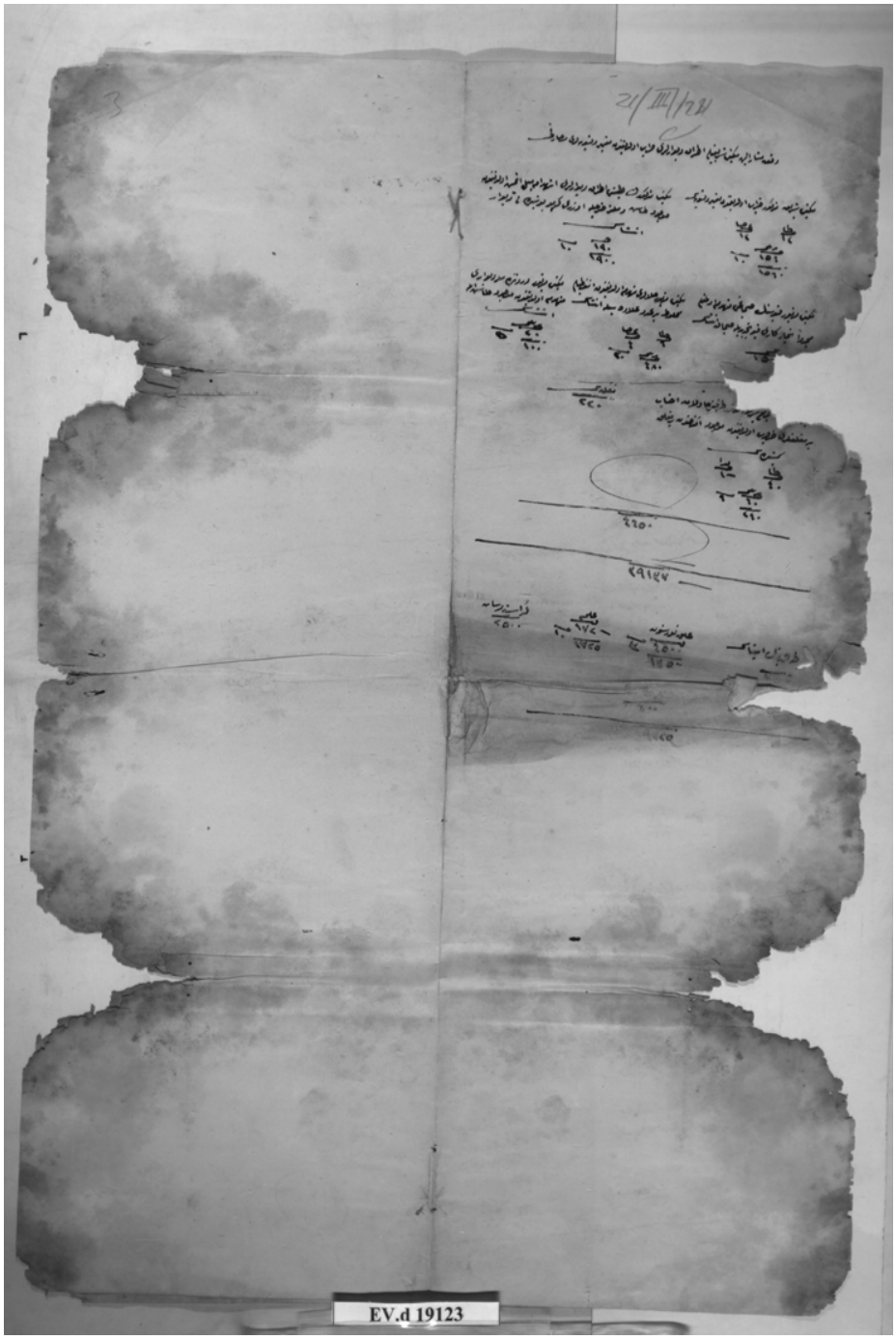
EK D: Evkaf Defterleri, EV.d Defter No: 19116, 27.4.2007

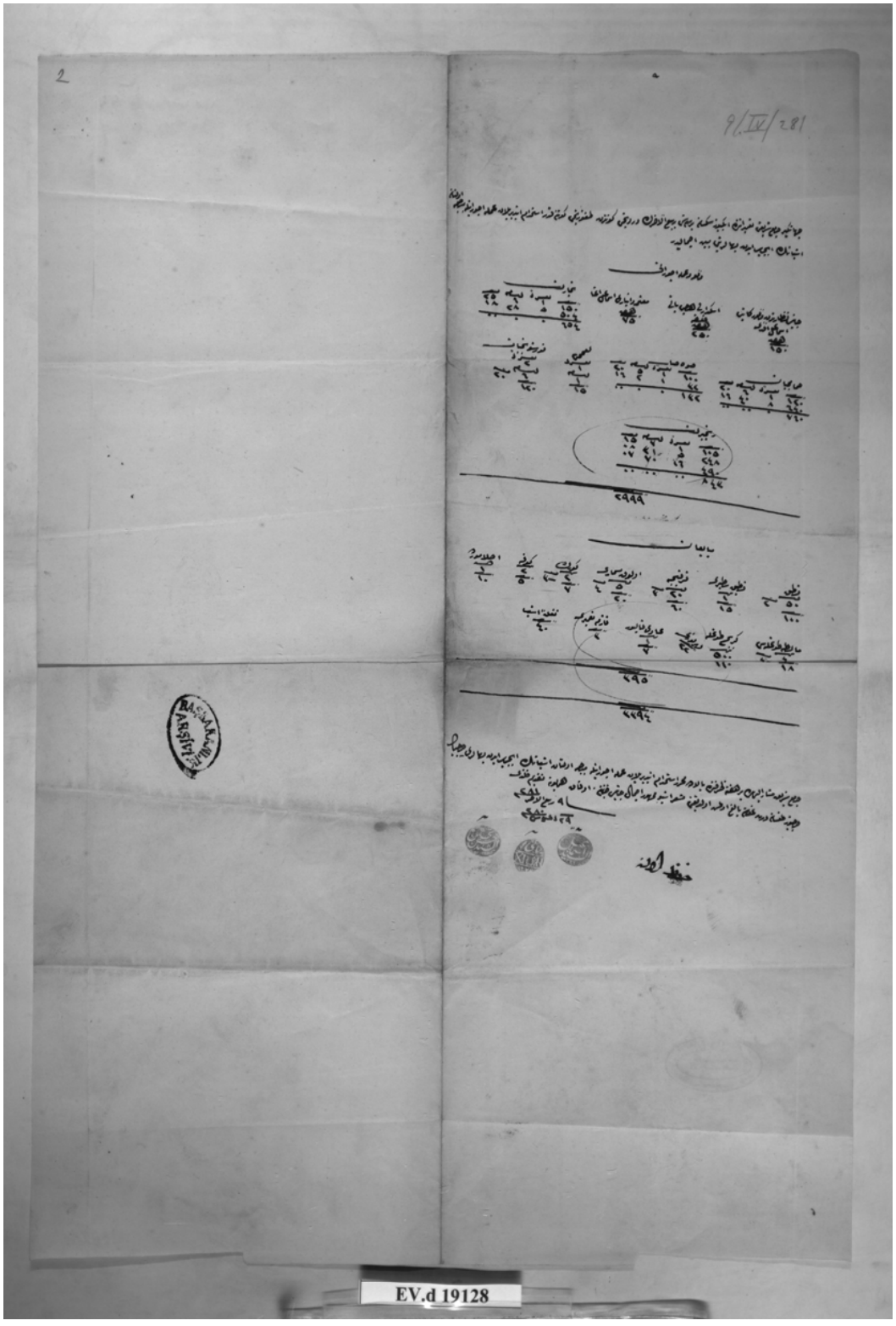
EK D: Evkaf Defterleri, EV.d,19123, 27.04.2007

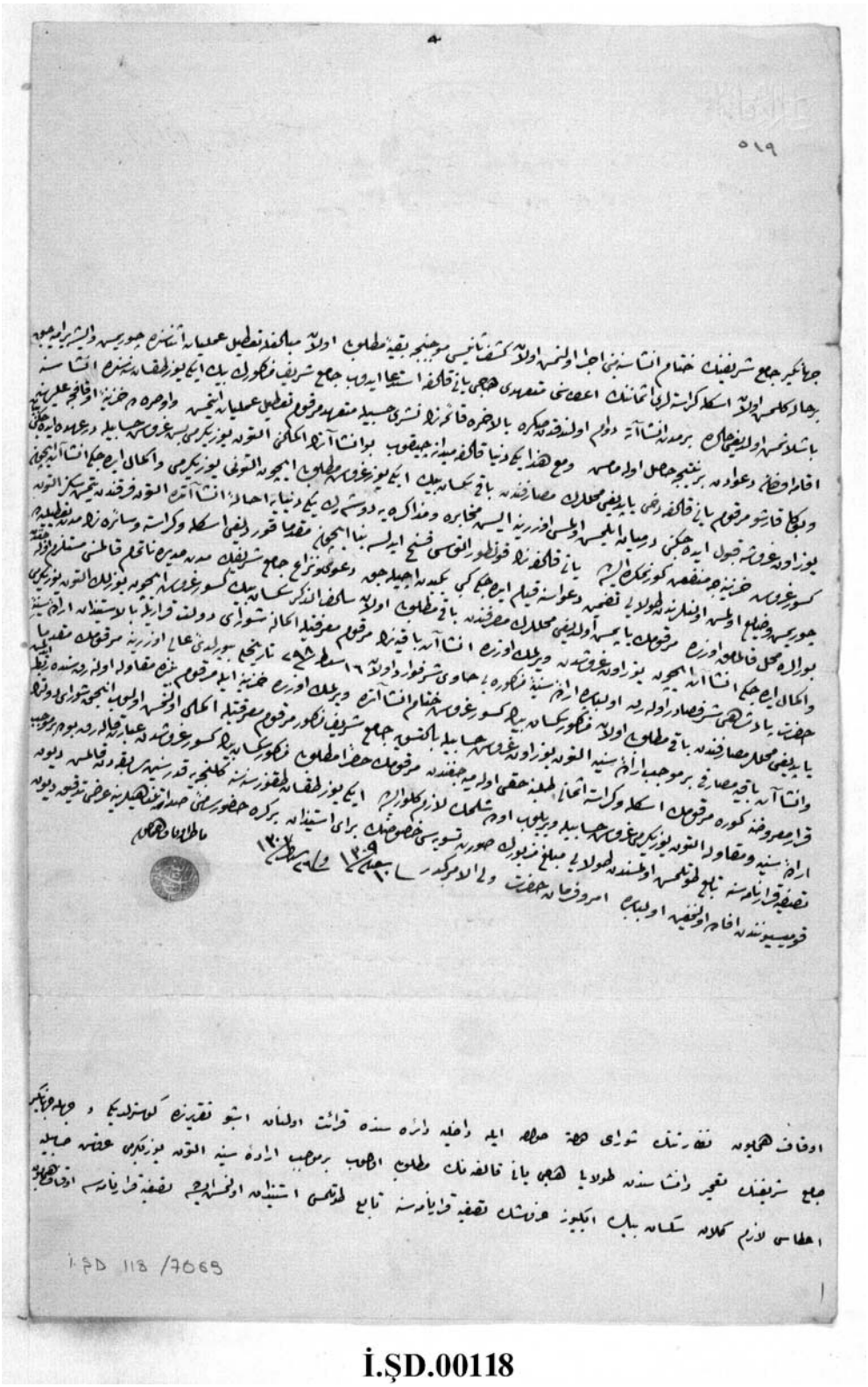
EK D: Evkaf Defterleri, EV.d,19123, 27.04.2007

EK D: Evkaf Defterleri, EV.d,19128, 30.4.2007

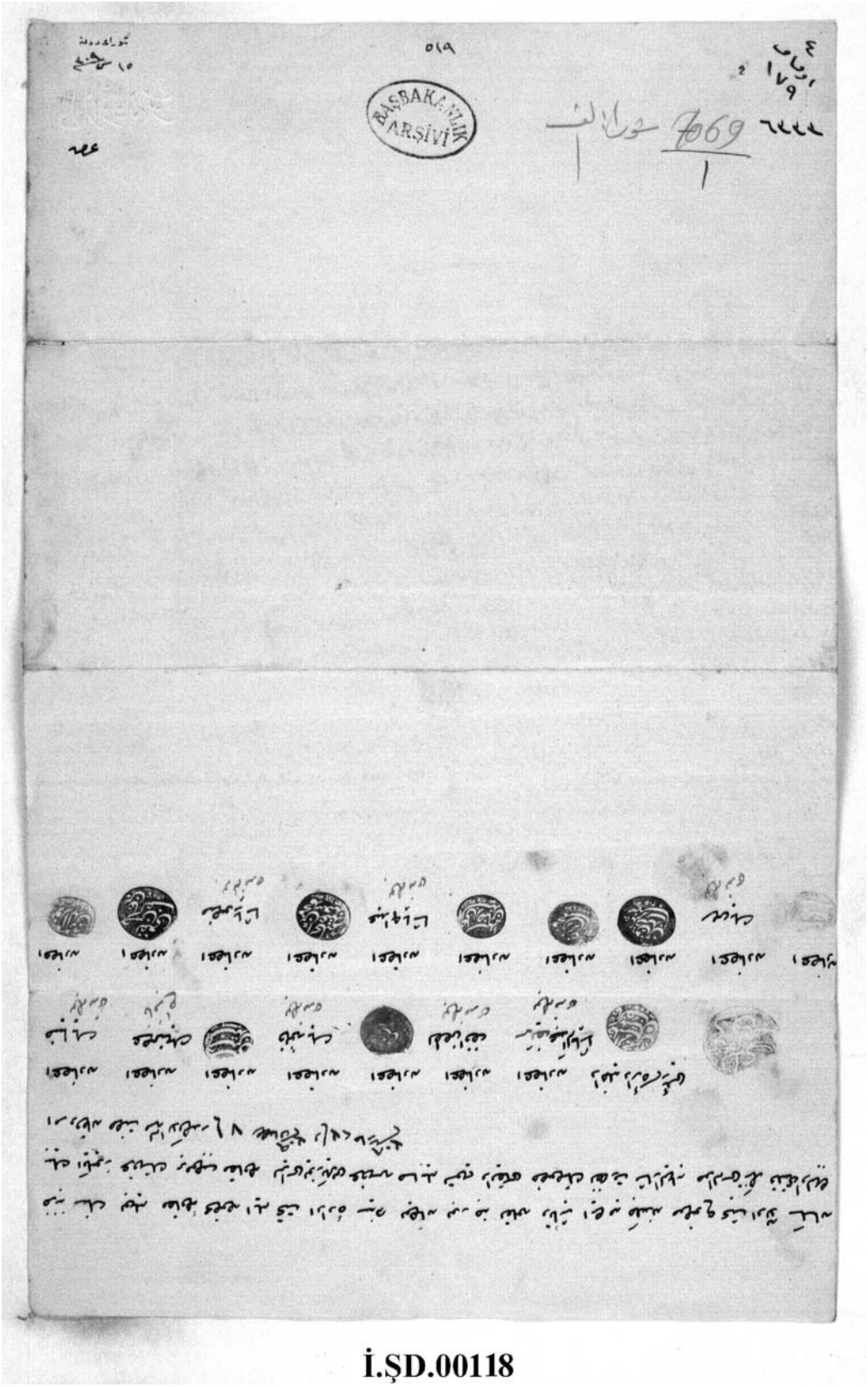

EK D: İrade Şuray-ı Devlet,İŞD 118-70690, 30.4.2007

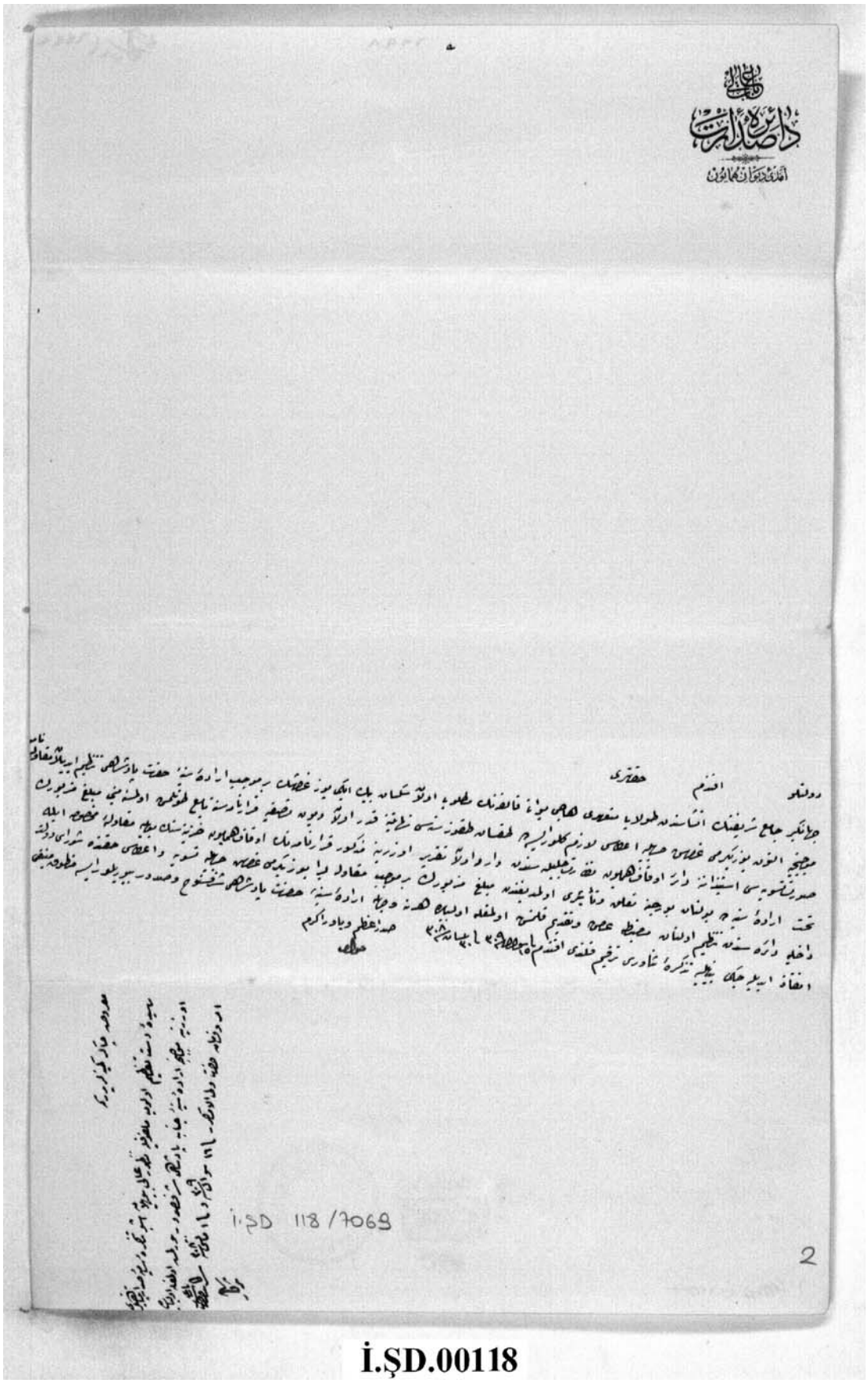

İ.ŞD.00118

EK D: İrade Şuray-ı Devlet,İŞD 7069, 30.4.2007

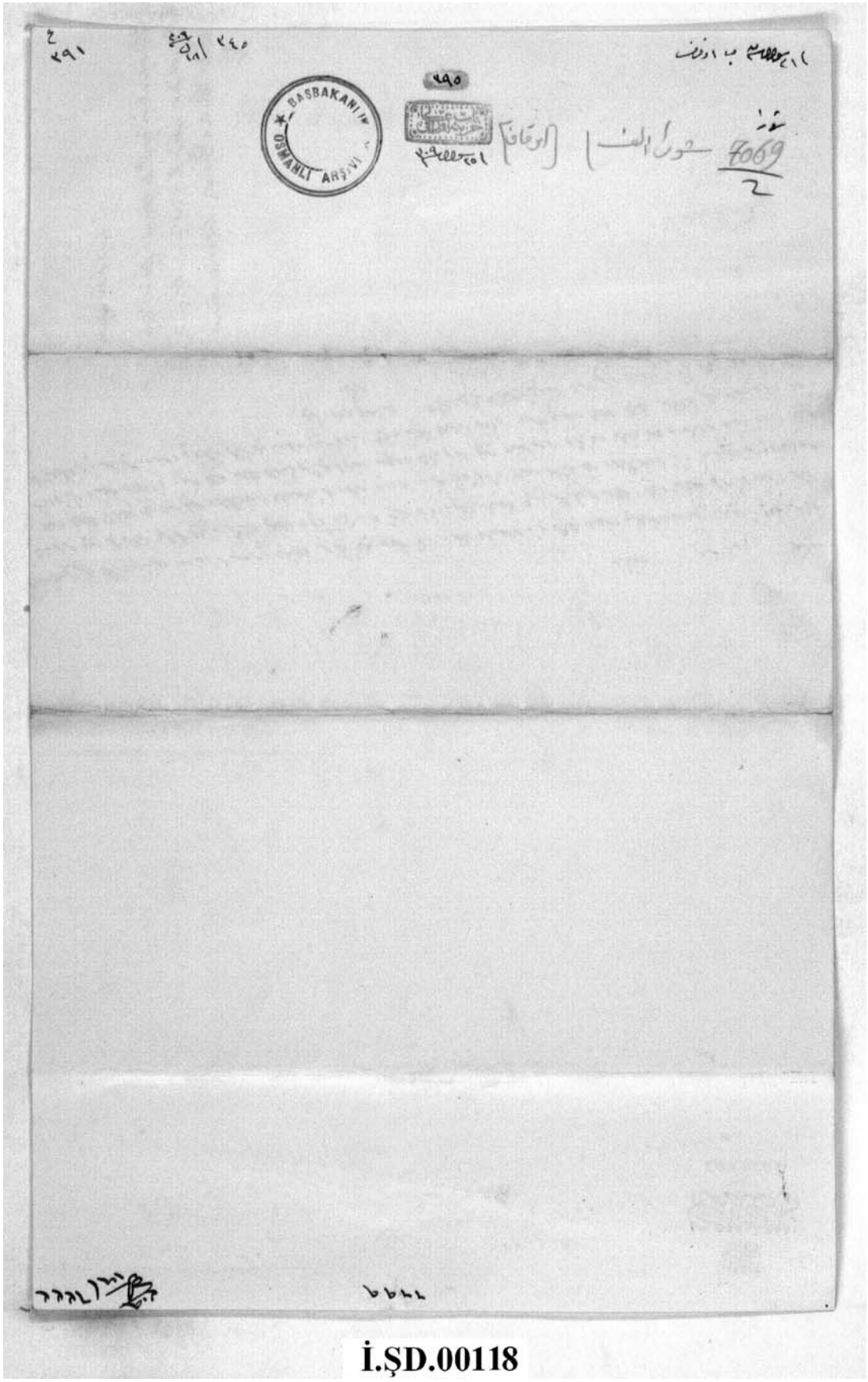

EK D: İrade Şuray-ı DevletİŞD 7069, 30.4.2007

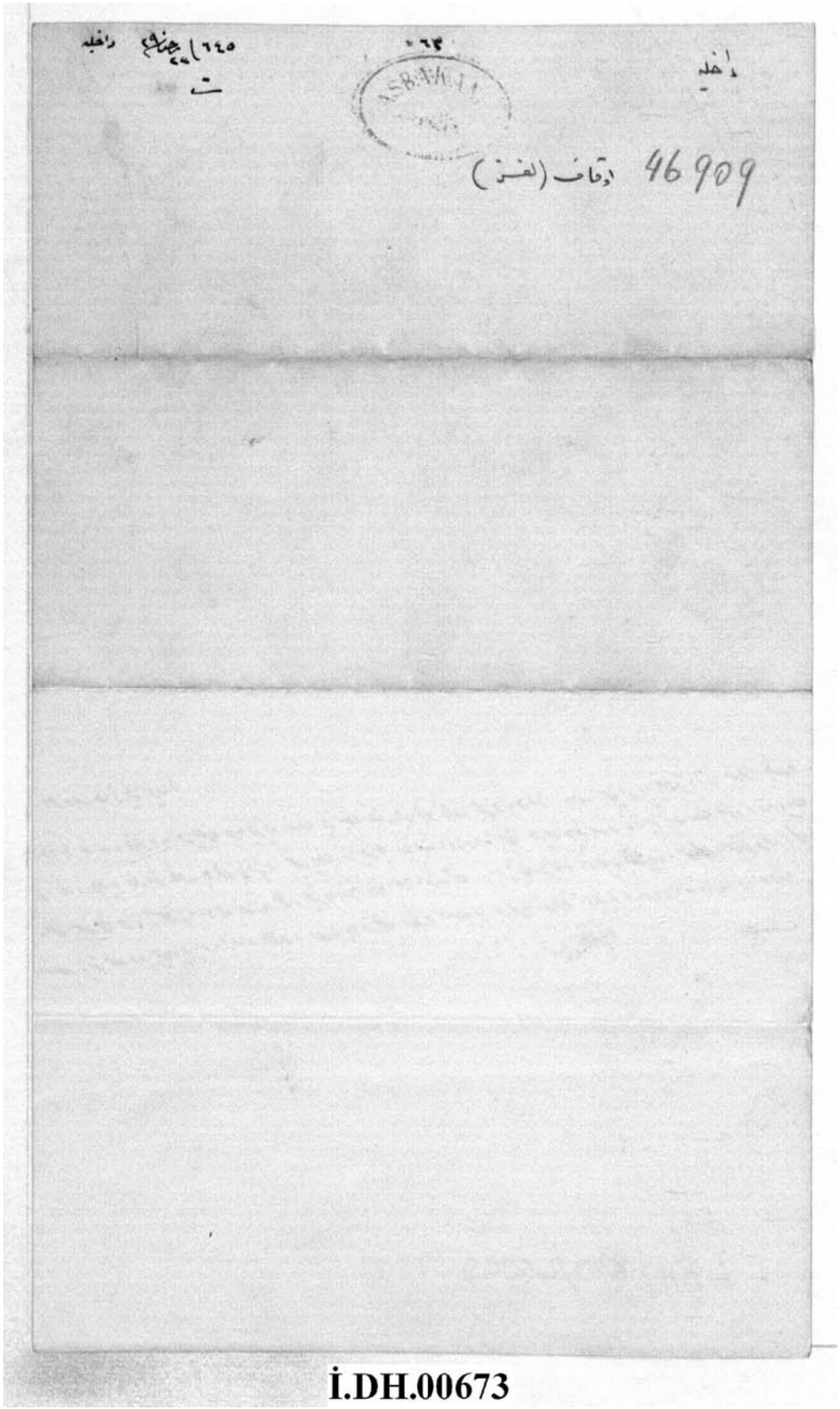

İ.ŞD.00118

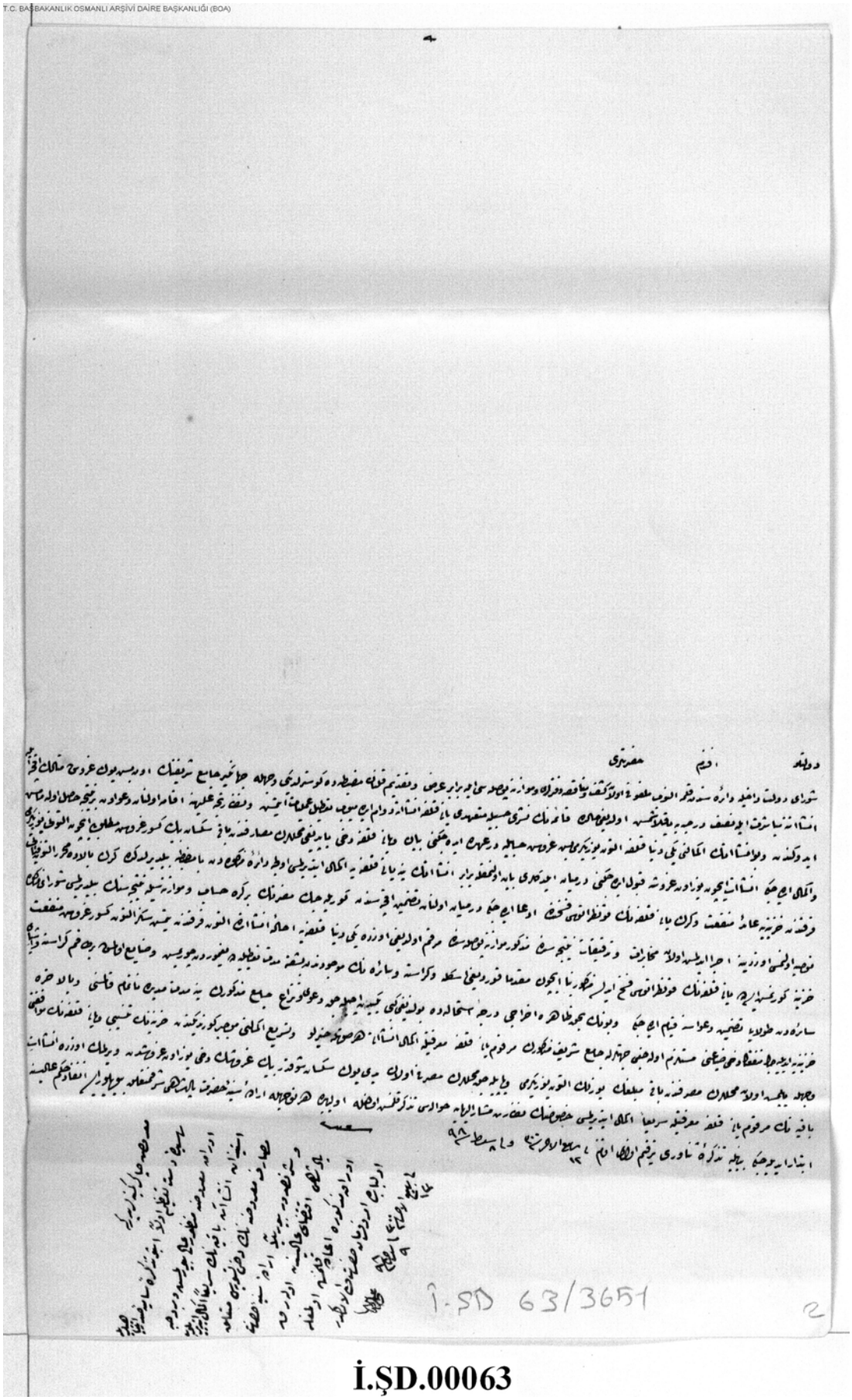
EK D: İrade Şuray-ı Devlet,İŞD 7069, 2.sayfa, 30.4.2007

EK D: İradey-i Devlet,46909,İDH 00673, 30.4.2007

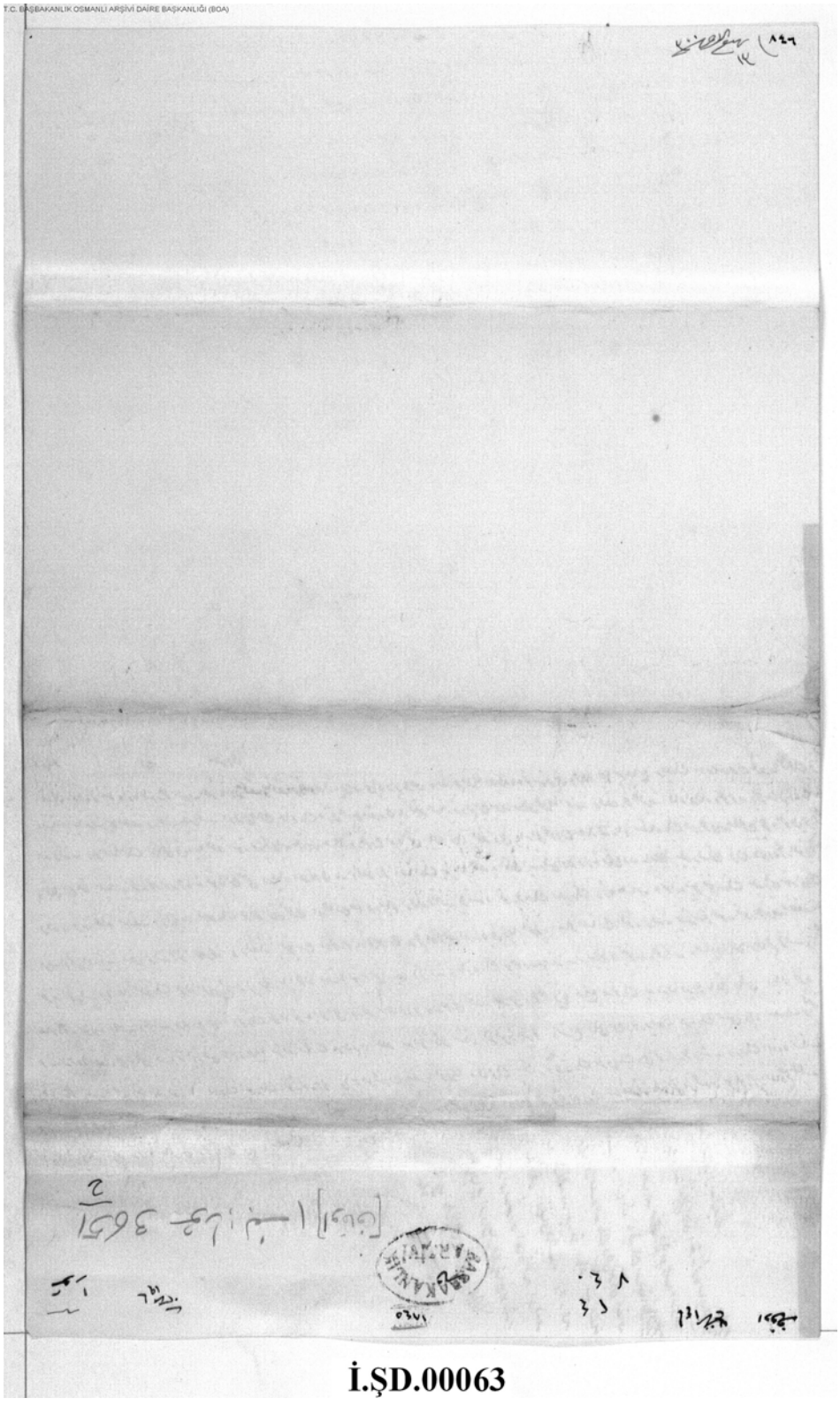
EK D: Evkaf Defterleri, Ev.d, İŞD 63/3651, 30.4.2007

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

İ.ŞD 63/3651

İ.ŞD.00063

EK D: İrade-i Şuray-ı Devlet,,İŞD 00063, 36/51-2, 30.4.2007

Sultan I. Süleyman Dönemi (D.1494-ölm 1566) 1.Cihangir Camisi'nin 1559-60 yılı yapımı.

16. yy, Devlet Baş Mimarı Mimar Sinan (D.1489-ölm 1588)

Evliya Çelebi (D.1611-Ölm.1682) Seyehatnamesi 1. Cihangir Camisi tarifine göre, 100 basamak taş merdivenle çıkılır, duvarlarında Koca Mimar Sinan'ın elinin kudreti ayan ve beyandır kare mekan üzeri ahşab kubbedi'' der, (Hadikat-ül Cevami ,Eremya Çelebi)

Sultan III. Mustafa Dönemi

(1757-1774)

Sultan I.Abdülhamit Dönemi

(1774-1789)

Sultan III.Selim Dönemi

(1789-1807)

Sultan II.Mahmut Dönemi, (1808-1839) Tophane yangını (1823) ile Cam'inin tamamen yıkılması , Silahtar Ali Paşa ile yine ahşab kubbe ve 2. Minare ve avlu ilavesi ile 2. Cihangir Camisi'nin yapımı.(Hadikat-ül Cevami)

Sultan Abdülmecit

Dönemi

Tanzimat Fermanı

(1839-1861)

Sultan Abdülaziz

Dönemi

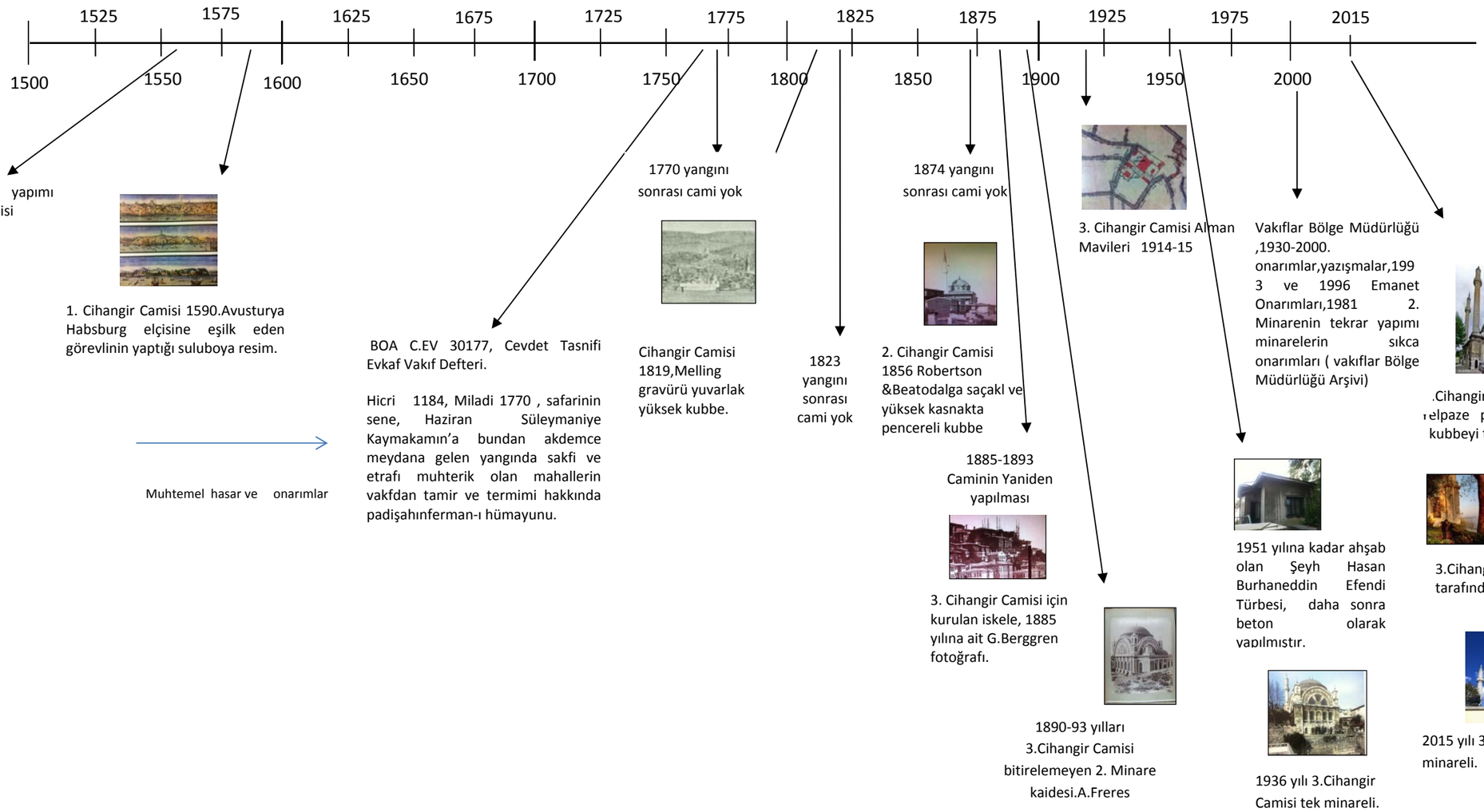
(1861-1876)

19.yy Devlet Baş Mimarı Sarkis Balyan (D.1835-ölm 1899)

Sultan II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909 Cami'nin son olarak müteahhiti hacı Yani Kalfa tarfından yapmı.1889-1893

EK E : Cihangir Camisi 16. ve 21. Yüzyıllar arası zaman çizelgesi.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad **: Ebru TÜRKER**

Doğum Yeri ve Tarihi **: 13.10.1970, İstanbul**

E-Posta **: ebruturkiye@yahoo.com**

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** **:** 1993, İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi
- **Yükseklisans** **:** İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim dalı, Mimarlık Tarihi Programı